DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13673

Olyka Memorial Book

Pinḳas ha-ḳehilah Oliḳa

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Pinkas ha-kehilah Olika : sefer yizkor / ha-'orekh, Natan Livneh.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun yots'e Olikah be-Yiśra'el, 1972.
DESCRIPT	397 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Olyka.
	Olyka (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Olyka.
ADD'L NAME	Livneh, Nathan.
ADD'L TITLE	Pinkas Hakehila Olyka; Sefer Isskor

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

פנקס
הקהילה
אוליקא
ספר יזכור

חברי ועדת הספר והמערכת:

קלמן בורשטין, שמואל גל, שמחה גליקמן,
שמעון כ"ץ, יוסף קרופניק, נתן רוזנפלד.

העורך: נתן ליבנה

בהוצאת ארגון יוצאי אוליקה בישראל
תל־אביב תשל"ב—1972

Pinkas Hakhehilah Olyka/Sefer Isskor

Edited by N a t h a n L i v n e h

Published by the Olyka-Committee in Israel

Printed in Israel / נדפס בישראל
תשל"ב 1972

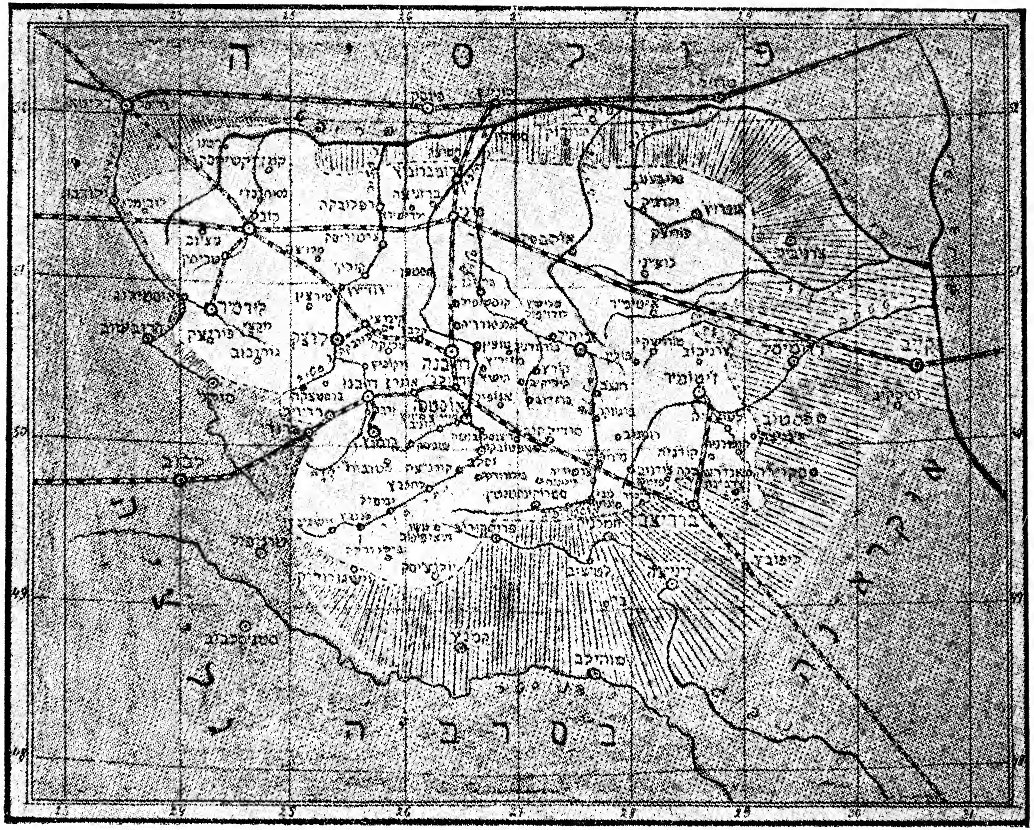
חברי ועד ארגון יוצאי אוליקה בישראל:

יעקב אירגה, יצחק ארקדיר, קלמן בורשטין, אלקה ברייער, הניה גינגברג, פנינה דוקטורמן, סנדר דקל, שושנה ז'וכוביצקי, עתליה טליסניק, רבקה כ"ץ, שמעון כ"ץ, נתן רוזנפלד.

יו"ר המועצה — שמואל גל; יו"ר הועד — שמחה גליקמן, מזכיר — יוסף קרופניק. בועדת הביקורת: זיסל בורשטין, זלמן ברנשטין.

חברי ועד ארגון יוצאי אוליקה בארה"ב: קהת ברנר, בני גמרמן, רחל שפר.

דפוס „אורלי", תל־אביב טל. 3 20 62

קובל
לודמיר
לוצק
רובנה
דובנו
זיטומיר
ברדיצב

בחרדת־קודש אנו מגישים, קבוצה קטנה של יוצאי אוליקה, ספר זכרון זה לקוראים. לבני עירנו, בעיקר. באיחור רב אנו מוציאים לאור את הספר — שלושים שנה לאחר שקהילתנו נחרבה ובניה ובנותיה עונו והומתו ביסורים נוראים. בכל אותן שנים לא שכך הכאב ולא ידענו מנוחה מהי. לא יכולנו להשלים עם שחוק הגורל המר והאכזר, אשר תיעתע באחינו ואחיותינו האהובים. בקדשינו. בכל היקר לנו — וקבר הכל בצוותא מתחת לחורבות העיירה.

לא יכולנו כל אותן שנים להשלים עם הרעיון שבני עירנו, זקנים וצעירים, נשים וטף, משפחות שלמות שהומתו ונחנקו בידי מרצחים אכזרים, וכן בתי כנסת ומדרש, בתי ספר ומוסדות וכל בית ובית שבעיירה, שכה הכרנו ואשר בהם רקמנו חלומות נעורינו ואשר היו והווים חלק מחיינו עד עצם היום הזה — נהרסו ונחרבו — שלכל אלה לא נקים מצבת זכרון, גלעד, כמנהג ישראל.

וכי איזו מצבה יכולנו להקים על קבר־אחים גדול זה, מלבד ספר זכרון, שהוא בבחינת מצבת־אחים, ספר זכרון, שמחבריו כולם יוצאי אוליקה ואשר זכר יקירינו המומתים חרות עמוק בלבם וזכרונם; אשר היינו חלק מרוחם ונפשם ובשר מבשרם ונשמותיהם הטהורות תהיינה תמיד צרורות בצרור חיינו. אולי נמצא נחמה פורתא בכך שלא נתנו לשיכחה להשתלט בקרבנו; שכל אחד מאתנו מעלה את זכר יקיריו על ראש שמחתו.

בשפתנו הדלה והבלתי מצוחצחת — אך בודאי דברים היוצאים מן הלב — העלינו זכרונות, סיפרנו על מאורעות וציירנו טיפוסים. ליקטנו צילומים ותמונות של קבוצות ואישים, מאותם הימים

בהם חיינו ופעלנו כולנו בצוותא, חלמנו ונאבקנו על עתיד טוב יותר לנו ולבנינו אחרינו — ועל כן ימים טובים היו ימים אלה.

האמצעים להשיג חומר (היסטורי בעיקר) מוגבלים היו מאד, ואף על־פי־כן, דומה, שגם במעט הזה שהצלחנו לרכז פתחנו אשנב לאלה שיבואו פעם לחקור על חייהם ומותם של אנשי קהילה יהודית, אחת מני רבות, על אדמת פולין.

ולבנינו ולנכדינו נאמר: צור תעודה. קראו בספר זה ודעו מקור מחצבתכם — מאין באו הוריכם ארצה בכדי לשמור כאן על מורשת אבות, על גחלת ישראל שלא תכבה. קשה מאד היה מאבקם של דורות ראשונים ויקר לנו מאד הפיקדון אשר הפקידו אלה בידינו לשמרו. מעט מזעיר מרוחם ומורשתם צררנו בדפים אלה. לנו, „דור הביניים", ישמש בודאי הספר נתיב, בו נעלה לקבר־אבות ואחים.

✶

תודתנו נתונה לחברים שהקדישו מזמנם וכוחם ועשו בלי ליאות בהבנה ובאהבה רבה למען יגיע ספר זה לכל בן ובת־עיר בכל אתר ואתר. היענותם היתה תמיד כנה, מעודדת, לעתים ספונטנית, לא פעם עד כדי דמעות.

בסיפוק רב אנו מציינים את תרומתם המיוחדת להוצאת ספר זה של הגב' שולמית רום־רוזנשטין ואחיה ד"ר אליעזר רוזנשטין, אשר ביקשו בזה להציב יד להוריהם שושנה ויצחק רוזנשטין ז"ל, תפארת בני עירנו באוליקה ובישראל (נפטרו כאן בשנים תשכ"ה ותשכ"ז).

ותודתנו לידידנו מר נתן ליבנה, עורך „ילקוט ווהלין", אשר לא חס על עמלו ועזר לנו במשימתנו הנעלה בהדרכה, בתיכנון ותיקון, בעצה ובידע.

מערכת הספר

פרופ׳ י. נתנאלי־רותמן

חבל ארץ ווהלין ויושביו
יהודים בווהלין

חבל ווהלין, שהיה מאוכלס יהודים במשך הרבה מאות שנים, שימש מרכז יהודי חשוב, בו חיו דורות את חייהם הפטריארכליים והמשיכו במסורת כתיבה בעלת גוון מיוחד.

מאורעות הימים ותמורות הגורל, שפגעו קשה בחבל זה מזמן לזמן, לא הצליחו לגדע את הגזע שהכה שרשים בקרקעו. ואף לאחר תקופת הדמים של חמלניצקי התאושש הישוב היהודי בווהלין והוסיף לגדול, להשתרש ולהתפתח מחדש. הקהילות רבו, ובישובים רבים על פני ווהלין היוו היהודים רוב התושבים, קמו להם גדולים, גאונים ואנשי־שם...

גזירות הרשויות והשליטים ושנאת השכנים וקנאתם לא יכלו להם — עד שעלתה בדורנו היד הארורה של עמלק והשמידה אותם ואת יצירותיהם בכל שטחי החיים הכלכליים והיהודיים.

ארץ נהרות ווהלין. נחלי מים, שדמות־שיפון ושדות חיטה. יערות האורן האפלים וחורשות עצי לבנה המשמחות אלהים ואנשים. ארץ ווהלין הברוכה! כאן הוצב גבול לערבה. ממנה והלאה, דרומה וקדמה השתרעה הערבה השוממה, הפרועה. אבל עד ווהלין לא הגיעה. מימים קדומים היתה כאן ארץ נושבת. אומות קלטיות יסדו בה מושבותיהן, בעוד קיסרי רומא חלשו על עמי הצפון; למן שפך הדנובה ומעלה דרך רומניה, גליציה וארץ ווהליניה, והלאה לאורך נהר ויסלה ובוג, ועד לים הבאלטי, הגיעו שיירות רוכלים קדמונים. הם השאירו פה את עקבותיהם, מטבעות כסף רומיות, דינרים וקמיעות קיסריים, אבני מלואים איטלקיות, פיתוחי חותם, הנמצאים פה ושם באקראי ועוד.

ויושביה הקדמונים של ווהלין אף הם לא נעלמו לגמרי מבין החיים, לבלתי הטביע חותם הויתם על נחלים ומקומות ישוב: הנהרות סטיר

ואיקווה, הורין ואוז יעידו על כך: שכן שרשי שמותיהם בלשונות לא־סלביות יסודם; וכן שמות הכפרים בורא־טין, שהסיומת „טין" שלהם היא קלטית מובהקת, כגון: לונדון — לון־דון, הונטינדון — הונטין־דון; הרי זו היא ההברה הידועה: דון, טאון, טין, המצויה עדיין בלשון האנגלית כשארית מן הלשון הקלטית.

ואחרי הקלטים, במאה הרביעית והחמישית, עברו כאן נתיבות הגוטים, בנסעם מארצות הצפון שבגרמניה דרומה אל קרים ואל בולגריה. אם בסביבות לוצק נתגלה (בשעת סלילת מסילת הברזל לוצק־לבוב) אוצר קמיעות ומטבעות רומיים משנות המאה השלישית לספה"נ, הרי בסביבת קובל נמצאו ראשי חניתות של ארד (ברונזה) עם „כתב רונית" גרמנית, שנשמרו מזמן במוזיאון האתנוגראפי בוורשה.

וכעבור שבטי הגוטים באו אי־מזה והתישבו בחוות המרובות בוזשאנים, לפי הנראה סלאבים, שעליהם מסופר בכרוניקה משנות המאה־התשיעית שנכתבה בארץ בווריה הגרמנית. מסעודי, גיאוגראף ערבי, שכתב ספרו בשנת 950 לספה"נ, מונה כאן בין תושבי הארץ את הדולבים ושבטי הווה־לינים, עמים ששועבדו לפנים על ידי האוארים הפראים; אצלו מופיע לראשונה שם השבט, או העם, שבשמו נקראת חלקת ארץ זו עד היום.

רחבת ידיים היא ווהלין. ואף על פי שבמישור האיראסי (אירופה־אסיה) המשתרע עד למנג'וריה אין להבחין כמעט בגבול ממשי, ברור למדי החיץ הטבעי של ווהלין: מלבן שראשו נעוץ באפיק הנהר סלוץ', תחתיתו בביצת הפריפט, שמאלו נשען על כתף הבוג וימינו נהר טטירוב ואוז. כל השטח משופע מדרום־מערב בכוון צפון־מזרח, והוא מפריש את מימיו צפונה, כל הנהרות: איקווה, סטיר, הורין, סלוץ', טוריה ואחרים חוצים את הארץ מן הדרום אל הצפון ונבלעים שם ביערות טובענים. על כן היתה ארץ זאת מדרך־רגל לעמים נודדים, שביצות־פוליסיה סגרו עליהם את המעבר.

ארץ לחם היא ווהלין. אדמתה כבדה, שחורה תחוחה, שטחי בצה מעטים בה ומוגבלים. בצפון בולט מתוך השטח המישורי הקצה של הטבלה הסלעית סלע השתיה של שחם (גרניט) ובזלת, המהוה את אבני היסוד העולמיות; פה, בצפון ווהלין, מחצבות בזלת ושחם של קלוסוב. בדרומה נבלעת אדמתה

בקרקע השחורה של פודוליה. מזהיבים החיטה, השיפון והשעורה, צומחים בה קנבוס ופשתן, כישות, חמניות וגידולים אחרים. בבתי משרפות היי"ש צורפים הכוהל החריף. בבתי מבשליה מבשלים שכר. בהמותיה ברוכות, סוסיה גוצים ונשכנים, פראי הערבה, שהטו שכמם באי־רצון להרתם בעגלות האכרים הנמוכות, „טאראדייקות" בלע"ז.

ראשית הישוב היהודי

וארץ נושבת ופוריה זו היתה במשך הזמן לאחד המרכזים הצפופים והגדולים של ישוב יהודי.

הישוב היהודי בגולת אירופה, לכל ארצותיה ואזוריה, כרוך היה כמעט תמיד בהתפתחות מדינית ושלטונית מסוימת. כל התישבות, או הסתגנות של עדה יהודית בימי הביניים, לא בוצעה באירופה ע"י יוזמה ישבנית בשטחי ארץ בלתי־נושבת. עפ"י עצם מהותם לא יכלו היהודים לבצע מפעל התישבות על אדמה נכריה מאז ימי גלות בבל. אבותינו גם לא האמינו בשום פנים ואופן בערך הקיים של חייהם הממשיים והמעשיים וראו בהם רק תקופת מעבר. משום כך לא איכפת היה להם מי הוא ה„שררה" על אדמת הנכר, ובלבד שתתקיים „שררה" כל שהיא, יהי זה נסיך, „קראַל", או ראש „דולבים" או „ווהלינים", „כגן" של כוזרים או „קניאז" של רוסים.

וכיון שכך, כיון שמלאכת העבודה של שירוש יערות, עקירת שרשים והפיכת אדמה־בור לארץ נושבת כבר בוצעה איכשהו בידי אחרים, ומשום שכל השבטים הקדמונים באירופה ביססו את קיומם על משטר פיאודלי, בו היה הקנין העיקרי והחשוב תפיסת הנכסים, הלאנדים, הקרקעות וכל הקשור בהן, הרי שקו הקליטה היהודית צומצם בדרך כלל והוגדר כבר מלכתחילה בעיקר בהתישבות עירונית, תוך בהעברת נכסי דניידא וסיפוק התצרוכת של השכבות השליטות. כזאת היתה ההתישבות של יהודים בכל מקום אחר, וכאלה היו יסודותיה גם בווהלין.

בתחילת המאה העשירית נגמרו נדודי העמים בנפה זאת ונתבלט ביותר היסוד הסלאבי, שעליו מדבר הגיאוגרף הערבי מסעודי. אילו סלאבים קשה לקבוע. שהרי אחרי תהליך הגידול והעיצוב של 900 שנה, גם בימינו סלאבים אלה הם בעצם בני־בלי־שם, שכן שמם המובחר „אוקראינים" אין

משמעו אלא „אנשי־גבול״. והוא שוב אינו אומר כלום. ידוע רק שהיסוד הסלאבי גבר על יתר האלמנטים במאה ההיא.

בסוף המאה העשירית היתה ווהלין עצמאית תחת הנהגת נסיכים מקיוב. ולאדימיר הקדוש מקיוב הושיב בנסיכות זאת את בנו וסיוולוד וצאצאיו משלו בה כמאתיים שנה. בשנת 1336 עוברת כל הנפה למרותה של נסיכות ליטא, שעקבותיה נודעים עד היום; ארמון הנסיך לובארט בעיר לוצק, ורדזיביל, עיר הגבול הזעירה הסמוכה לברודי (היא רדזיבילוב), מעידים ששתי הערים הן ליטאיות טהורות ביסודן. באוניה הלובלינית משנת 1569, בה בוצע איחוד ליטא עם פולין, נספחים שלושת המחוזות: לודמיר, לוצק וקרמניץ לממלכה הפולנית האדירה, ורק שנתים אחרי חלוקת פולין השלישית בשנת 1795 אורגנה ווהלין כחטיבה רוסית אדמיניסטרטיבית וחולקה ל־10 גלילות ובשנת 1799 הוגדל מספר גלילותיה עד 12, היינו: גליל אוסטראה, אוברוץ׳, דובנא, זווהיל, זסלב, ז׳יטומיר, לודמיר, לוצק, סטרו־קונסטנטינוב, קובל, קרמניץ ורובנה.

יש לשער שישוב יהודי קדום התקיים כבר בווהלין בסוף המאה הארבע־עשרה, קרוב לודאי בעיר לודמיר. אם נכונה ההשערה של ההיסטוריקן ד״ר שיפר, שהישוב היהודי בליטא, ווהלין וגליציה המזרחית, יסודו בהגירה מן הדרום (קרים) ומן המזרח הדרומי, היינו ממלכת כוזריה, הרי היו שרשים רבים של התישבותנו בווהלין נעוצים בזרמי הגירה אלה. ויתכן שמן המערב ומן המזרח גם יחד נהרו שמה יהודים מתישבים. אידיש ועברי־טייטש, ששימשו בפינו מאוח בשנים כלשון־אם (מאמע־לשון), יעידו על הגירה מנפות הריין וגרמניה הדרומית, ושמות הנשים כגון: זלאטע, סלאבא, בילא, טשרנא, ופתגמים וניבים שאולים מלשונות סלביות יוכלו לשמש ראיה למציאות יהודים דוברי סלאבית מימים קדמונים. הפולקלור הווהיליני היהודי שמר על שאריות קדמוניות של דברי שיר תלת־לשוניים, אידיש, עברית ואוקריינית; זכורים עדיין מפי עוללים דברי זמר שעתיקותם מופלגת, כמין שירי קוליאדה של עכו״ם ששמענום בילדותנו, וגם הם עדים על קשר מהודק בינינו לבין ווהלין.

על כל פנים ברי שבמאה הט״ו התקיימו כבר קהילות נכבדות בווהלין ובראשן קהילות לודמיר, לוצק, קרמניץ ואוסטראה, ואחר־כך נוספו עליהן דובנא רבתי, קובל, רובנה ואחרות.

מתוך דיון בועד ארבע ארצות על עניני ווהלין שהתקיים בעירה ווישנוביץ בשנת 1635, אנו למדים שר' יו"ט ליפמן הלר (בעל התוסיו"ט), מרא דאתרא בלודמיר, התלונן מרה על כי רבו אז הקופצים על משרות „רבנות" בעירות שונות, וראשי הפלכים (הווייבודים) ומושלי המחוז (הסטא־רוסטים) עשו מסחר וקנין במשרות „רבנות" והתעשרו עליהן; ה„תוספות־יו"ט" קיבל אז סמכות מטעם הועד של קהילות ווהלין לעמוד בפרץ ולאסור קנית משרות רבנות, שהיתה בעוכרי הקהילות השונות. ישיבות ועד „הכנסת הווהלינית" התקיימו בעיירות: קוזין, קוריץ ווישנוביץ. עיקר התעסקותם של הפרנסים היתה חלוקת המסים הצודקת.

יהודי ווהלין היוו קבוץ עממי ניכר, אם לדון לפי הספירה הפולנית שנערכה באופן רשמי מטעם המדינה הפולנית בשנת 1765, שנה לאחר בטול ועדי כנסת־ישראל בווהלין ע"י הרשות (Kongres Zydowski, כן נקראו הועדים ההם בפרסומים הממלכתיים הרשמיים).

ספירה זו קובעת שבשלשת המחוזות העיקריים, היינו לוצק, לודמיר וקרמניץ, נמנו: במחוז לוצק — 23,322 יהודים, שישבו ב־51 עיר ועירה וב־960 כפרים; במחוז לודמיר — 7,421 יהודים, שישבו ב־16 עיר ועירה וב־305 כפרים; במחוז קרמניץ — 20,993 יהודים, שישבו ב־49 עיר ועירה וב־848 כפרים.

בס"ה חיו בשנת 1765 במחוזות אלה 51,736 יהודים ב־116 עיר ועירה וב־2113 כפרים.

מענין ביותר הוא פזור הישוב היהודי באלפי כפרים, שצומצם עד לאפס בזמנו על ידי הרשות הרוסית. אם אנחנו מתפלאים כיום על שפע הרעננות והחיוניות של יהדות ווהלין, אשר נתנה אותותיה בשירה העברית והיידישית, בארגון החיים הצבוריים ובמפעלי חלוציות מרובים, הרי עלינו לזכור שיהדות זו כפרית היתה מעיקרה, דבוקה לקרקע ושרשית בעצם מהותה: ש„הישובניק" הווהליני היה סמלה המובהק הרבה מאות שנים, כך שבגלל שבתה פעם במרחבי השדה והתעסקותה בחקלאות ותנובת־השדה עמד טעמה בה וריחה לא נמר.

מעלות ומורדות בדימוגרפיה של ווהלין

מושג קל זה שקיבלנו על חלוקת האוכלוסיה היהודית בווהלין, לפי המפקד של ממלכת פולין ערב גסיסתה, לא יהיה לגמרי נכון, אם לא נמחיש לנו את מסגרתו המציאותית.

בימים ההם היתה השעה טרופה על מחוזות־הספר הפולניים. הספירה נערכה לשם גבית מסים, והיא לקויה, איפוא, מבחינת שלמותה „המדעית", ולכן יש להתיחס אליה בהסתייגות מסוימת.

מרידות ההידמאקים, החל משנת 1713, כאשר פאשצ'נקו התמרד נגד ה„פאנים" הפולנים בקיוב, ועד שנת 1768, כשגונטה וז'לזניאק ערכו את השחיטה בקהילת אומאן, הכו גלים עד לברודי. בת־קולן של הזוועות ההן זכורה לנו מימי נעורינו: „היידמק" — זה היה כינוי למפלצת. „פרא כהיידמק", אמרו הבריות. קברי האחים של חללי גונטה היו עדיין עקובים מדם. מאידך גיסא, המצב המדיני בווהלין בסוף המאה השמונה־עשרה היה קשה מאד: יקטרינה לטשה עין למחוזות הפרבוסלביים, והיסוד הפולני ה„פריצי", שהיה עדיין מעורה היטב באחוזותיו הנרחבות והעביד בפרך את ה„חוחול" המשועבד, התחיל לסגת מעט מערבה. כל שנות המאה הקודמת (16־17) היה היהודי כרוך אחר האלמנט הפולני, שכן רק הוא יכול היה להעניק לו את ה„חסות" — הגנת החיים והרכוש. והנה חל זעזוע עמוק באלמנט השולט. באופן אוטומטי נפגע ראשית־כל היהודי: המוכסן, החוכר, הסוחר, ה„ישובניק" — איש־הכפר, היינו הפונדקאי וכד' ולא היה כל בטחון בחיים. סדרי החיים היו פרימיטיביים: בעיירה ובכפר התגוררו יהודים אלה בבתי־עץ מכוסי־קש, בלי שמשות ובלי מעשנה. על הכירה, ה„פריפטשיק", עמדו חצובות ועליהן סירי־נחושת וקלחות של פליז; את המיטלטלים החזיקו ב„קופרט" — שידה מחושקת ברזל, המהלכת על גלגילים — סגולה חשובה בשעת שריפה ומהומה, שנקל היה לגררה מיד החוצה ולרתום אליה בהמת־משא. מדף לספרי־קודש, „מזרח" מעשה־גזירה של נייר צבעוני, כמה ספסלי עץ־אלון, שולחן פשוט — והרי כל הריהוט של אז.

בערי־מחוז, בכרכים, היתה התמונה קצת אחרת, היו שם בתי־חומה, מורשת אבות, והיה בבתים קצת כלי־כסף, אך בעצם היה ההבדל מועט. ההווי היהודי הטיפוסי בווהלין היה בבחינת „סדנא דארעא חד הוא".

הסופר הרוסי ולדימירסקי־בודאנוב קובע, שבשנות 1649—1657, ימי מרידת חמיל, הושמדו 90% של הישוב היהודי בווהלין. כעבור הזוועות — שוב נתאכלסו הישובים העתיקים: ה„פריצים" היו מעונינים בזה שיערותיהם, טחנותיהם, משרפות־היי"ש והפונדקאות שלהם — מקורות־ההכנסה העצומים — לא ישארו בשממתם.

לאט־לאט מתכנסים, איפוא, הפליטים איש־איש למקום מגוריו. חודשו פגישות „כנסת־ווהלין" היהודית בקוזין ובקוריץ; נתמנו „נאמנים" מטעם הישובים המפוזרים להגן עליהם בחלוקת המסים, וכן „סופרי הכנסת" — כאותו פישל ליבוביץ, שנבחר בפולנאה בשנת 1705 כסופר כנסת־ישראל בווהלין — דבר המעיד על אותות התעוררות חדשה.

לשיא ההתפתחות הפנימית של האבטונומיה הווהלינית הגיעו בשנת 1758, כשנבחר „מרשאלאק" יהודי למחוז ווהלין לנהל את עניני ה„כנסת" כשם שהיה פקיד גבוה כזה גם בסיים הפולני*).

אבל קרוב לאותו פרק־זמן הופסק פתאום קו־העליה באבטונומיה היהודית ע"י בטול ועד־הכנסת ליהודי ווהלין מטעם הרשות הפולנית בשנת 1764.

הסיבות לכך אינן ברורות כל־צרכן. יתכן שמחקר מיוחד על האבטונומיה היהודית בווהלין יבהיר ענין זה.

ראוי להשוות שתי טבלות של תנועת האוכלוסיה היהודית בווהלין, לפי רישום הממשלה הפולנית: בשנת 1765 ישבו בשלושת המחוזות לוצק, לודמיר וקרמניץ — 51.736 נפש (יהודים) בתוך 116 ערים ו־2113 כפרים, ובשנת 1790 ישבו בשני המחוזות לוצק ולודמיר (ספירת קרמניץ אבדה) 31.027 נפש (יהודים) בתוך 18 ערים ו־404 כפרים.

נמצאנו למדים, שהיהודים נידחו מהערים והכפרים באופן מבהיל בסוף המאה השמונה־עשרה, ומספרם לא זו בלבד שלא עלה אלא ירד פלאים. בשנת 1795 חלה חלוקת־פולין השלישית, שקבעה את גורל המדינה למאה עשרים ושלש שנה (1918).

בחלוקת פולין טמון המפתח להבנת המצב לעתיד. כצאן בלי רועה התרוצצו יהודים מנפה לנפה, בלי לדעת היכן להשאר ובמי לבחור.

---

* שני שמות־משפחה יהודים מדובנא אפייניים לאותה תקופה: בני מרשאלקוביץ, בעלי־בתים ותיקים, שומרי כלי־כסף אמנותיים לנטילת ידי כהנים בביהמ"ד בר"ץ, ובני מוספאניס, סוחרים ובעלי־חנויות.

החל משנת 1765 עד 1780 בערך ניכרת עליה במספר האוכלוסיה היהודית, שהיתה ללא־ספק קשורה בזרם של פליטים מסביבות אוקריינה המזרחית אל מחוזות ווהלין. בימים ההם היו הלבבות פועמים בחזקה לקראת כל צרה שהתחוללה על יהודים ועזרת אחים הושטה בנדיבות ובפשטות לכל דורש. תנודה חדשה החלה בהוודע לקהל ש„פוניה הולך" והיא גררה אתה תנועת המונים מערבה.

כיבוש נחלות פולין ע"י הרוסים הורגש כזעזוע עמוק. עד לסוף המאה הי"ט נראה שיהודי ווהלין לא הראו נטיה לרוסיה ולרוסית.

משמעותה הלינגביסטית של הכינוי „פוניה", שבו נתכבד כל רוסי, כל „מאסקוויטר", אינה ידועה לי, על כל פנים אין לראות כינוי זה כמחמאה. בכינוי „פוניה" היו רגילים לגנות כל פרא־אדם במחוזותינו, והיו שהוסיפו ואמרו: „פוניה גנב" וכדומה. ועל שום־מה היה יהודי בווהלין צריך להתקשר אל „פוניה"? הלה מדרכו היה לקחת, בלי שיתן משהו. והוא לקח את הפאות, מצנפת הספודיק, המלבוש הארוך. סיפרו, ששוטרים רוסיים היו גוזזים פאות ברחובות העיר ומקצצים מלבושים בבתי־מדרשות. המסים הכבידו: „סווצ׳ני סבור" (מס נרות־שבת), „קורובקא" (מס הבשר), מס יי"ש וכו׳. חטפו גם תינוקות של בית־רבן והעבירום למדחפות. הלקו בשבטים אבות ובנים, במקרה אי־ציות, הריצום בין טורי חיילים המצליפים בשבטים לחים: „קסטרו"...

„פוניה" גירש ועקר את היהודים מן הכפר... חדלו פונדקאים, מוכסנים, יינגים, חוכרי־נחלאות, והוא גזר גם על מכירת יי"ש בעיר.

ומה נתן ליהודים? — „שקאָלעס", אסכולות דו־מחלקתיות, אחת בעיר ושתים במחוז. וגם שמות־משפחה שהיו חייבים לבחור חלף תשלום ידוע בשנת 1813—1815.

נתן גם „קולוניות", שטחי אדמה ליהודים לעבדה בדומה ל„חוחולים" (אכר אוקראיני), כדי להעבירם אח"כ לשמד.

דבר־מה חיובי היה בכל־זאת בחילוף המשמרות פולניה־רוסיה: משנת 1790 עד 1915 שקטה ווהלין, וחדלה להיות ארץ־מעבר לגייסות הולכים וחוזרים, לשודדים והיידמאקים. אדרבה, ביזמת הממשלה נושבו הרבה שממות ע"י מתישבים ומהגרים מארצות המערב — צ׳כים, גרמנים; היה בטחון רב לחיים ולרכוש. על כן מציינת המאה התשע־עשרה עליה מתמדת

של כל האוכלוסיה היהודית: בשנת 1790 היו 422 ישובים ובהם 31.027 יהודים; בשנת 1847 היו 141 ישובים עם 174.457 יהודים; ובשנת 1898 היו 133 ישובים עם 395.782 יהודים.

זה גידול מפתיע. תנאי היישוב גרועים, ניכר צמצום גדול במקומות־התישבות, ואעפ״כ גדלה במשך מאה שנה האוכלוסיה היהודית פי עשרה!

ואמנם בסוף המאה שעברה הולך ומתנדף מאליו האמון הסנטימנטלי שרחשו המוני היהודים בווהלין לפולניות, ונולדת נהייה חשאית אחרי ה„רוסיות״. בשנות התשעים למאה הקודמת מתחילה השתוקקות גם לתרבות „רוסית״ ולהתבוללות לשונית. בינתיים עשתה ההשכלה בנוסח ליטא שמות בנפש האומה, נחלש לאט החיסון הפנימי העצמי, כל דבר „יהודי ספציפי״ קיבל צביון משונה ומעורר בחילה בעיני הדור הצעיר, אשר לא ראה עוד ב„פריצים״ משענת כלכלית לאבותיהם, אלא מסמלי היוהרה הריקנית: „פולני מתחבא בארובה, וקורא ליהודי: הסר הכובע״...

תהליך המוני זה של טמיעה וספיגת התרבות הרוסית היה אטי בשנות התשעים, והלך וגבר בקצב עז בימי מהפכת 1905, כשברחוב היהודי הופיעו כוחות מהפכניים שראו בשחרור העם הרוסי גאולה לישראל. ומאז התחיל תהליך הרוסיפיקציה גם בווהלין היהודית, שהיתה נצר מפואר מגזע התרבות היהודית־פולנית, והפך אותה, בראשית המאה העשרים, לנפה יהודית־רוסית, מתגאה בשייכותה לגוש בן 6 מיליונים של החטיבה היהודית ב„תחום־המושב״.

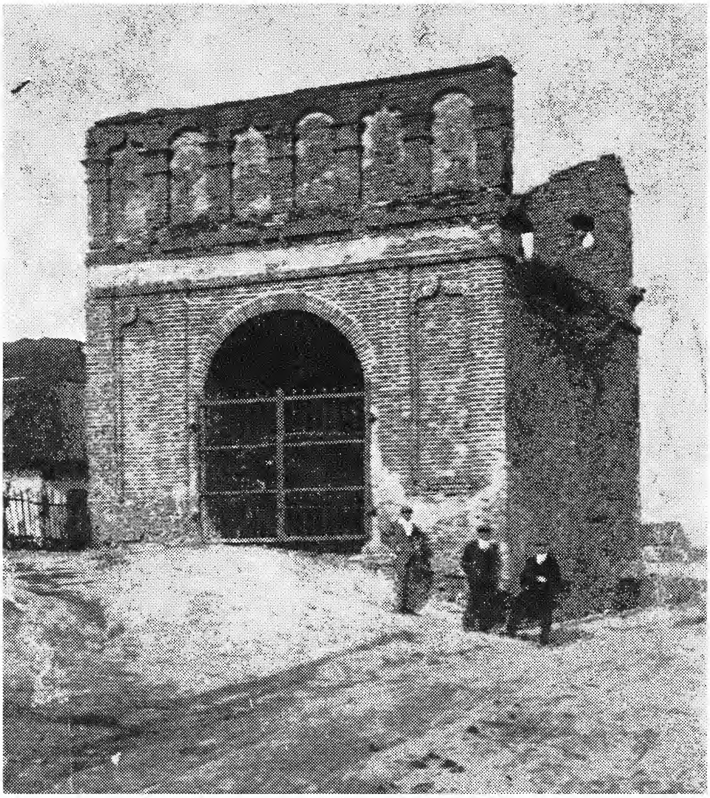
(מתוך „ילקוט ווהלין״)

משפחת שייקה קצבמן הענפה. רק הבן משה נשאר בחיים (בישראל)

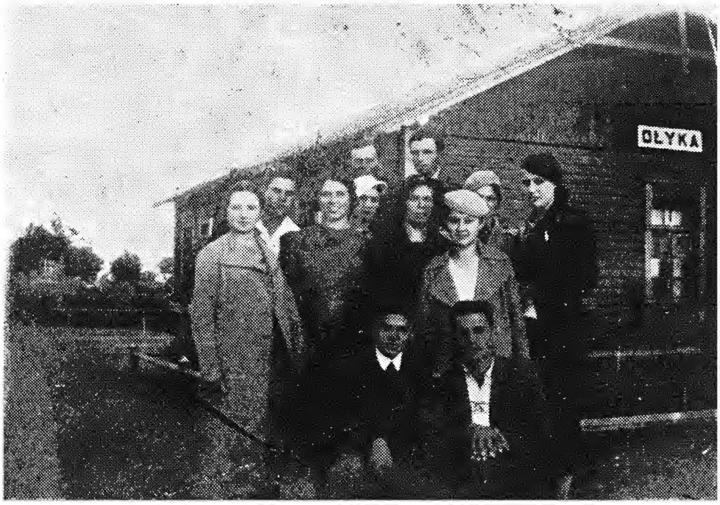

קיבוץ הכשרה באוליקה: ליל סדר פסח 1935

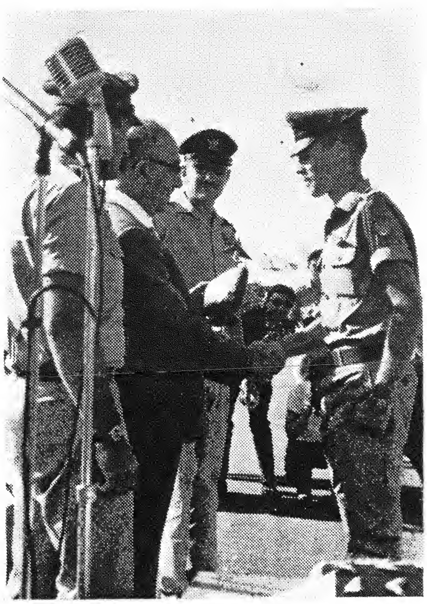

שער הכניסה לאוליקה — תחנת המכס בימי חמלניצקי

הווי דורות

צביה גל עולה ארצה (1924). נפרדת מבני משפחתה בתחנת הרכבת

הטייס אורי קידר (קרופניק) ז״ל מקיבוץ אלונים. בן יוצאי אוליקה. נפל במלחמת ששת הימים. ראש הממשלה לוי אשכול ז״ל עונד לו כנפי טייס.

שמחה גליקמן

חתך
של עיירה יהודית

אני מגשש על פני מפת אירופה שמלפני מלחמת העולם הראשונה. הנה „אוקריינה המערבית". אדמה ברוכה ופוריה, שהיתה נושמת חיים וצמיחה. קווי מסילות ברזל ועיגולי ערים ועיירות. ונהרות. וכו'. מחפש אני בה את עיירתי אוליקה, בה נולדתי ובליתי מחצית מימי נעורי.

אוליקה ההיסטורית, בת מאות השנים — על מבצריה שיצאו להם מוניטין עוד הרבה שנים לפני פלישת חמי"ל שחיק־עצמות וכנופיות קלגסיו באזור ההוא. ואכן נבצר ממנו להבקיע מבצרים אלה — היתה נקודה מרכזית בין שלוש ערים, שנחשבו לגדולות בפלך ווהלין, הלא הן רובנה, לוצק ודובנא. היא נמנתה עם הקהילות החשובות שבווהלין, אם כי ישבה בצדי דרכים, במרחק כעשרה ק"מ ממסילת הברזל שעברה בין רובנה לקובל. לפי האגדה שהילכה בעיירה ואשר נמסרה מדור לדור, בוטלה „גזירת" הממשל הרוסי שהרכבת תעבור בעיירה או לידה הודות למשא ומתן מיגע אשר „מתנת־יד" גדולה בצדו שניהלו פרנסי הקהילה ורבניה בימים ההם עם הממשל. שכן חששו ראשי הקהילה מחילול שבת חו"ש שהרכבת עלולה לגרום; מפרעות ביהודים בזמני מלחמה וכדומה, תקלות שונות ומשונות העלולות להיגרם לקהילה בעטיה. ואף־על־פי־כן זכתה העיירה ופיתחה והרחיבה את חייה הכלכליים וממילא גם הגדילה תורה. נרקמו קשרי־מסחר עם העולם הגדול, במשך דורות; התגבשו צורות־חיים מקוריות והווי יהודי מיוחד במינו מיוסד על תורה ואמונה. תרבות ומוסר יהודי ויהודים שומרי מצוות ומדקדקים בקלה כבחמורה. מהם יצאו ברבות הימים גאונים ותלמידי־חכמים, צדיקים ורבנים שפארו הדורות בימים ההם, ומשכילים, עסקנים ומנהיגים מעולים בשדה התחייה הלאומית ובתנועה הציונית־חלוצית בדורות האחרונים.

ראשית הישוב היהודי באוליקה קצת לוטה בערפל, אולם לפי ידיעה

אחת הגיעו אליה לראשונה פליטים מפרעות אוקריינה במחצית השניה של המאה ה־17 (ב־1655), אולם על פי מסורת אחרת תקעו יהודים יתד באוליקה עוד לפני כן. קיימת עדות, כי ביום 6 בחודש אוקטובר 1655 הביאו יהודים בר־מנן לקבורה על פי דינם מחוץ לעיר ואז התנפלו תושבי העיר הגויים על המלווים וגרמו בזדון לבזיון המת...

ועד הקהילה הגיש אז תלונה על מקרה זה לשלטונות המחוז בלוצק. התלונה נרשמה בספרי המחוז, אך לא נאמר בידיעה אם העבריינים באו על עונשם, כתוצאת התלונה.

הנסיך קארל ראדזיוויל, בעל מקרקעי העיירה, הוציא צו בזמנו האוסר על יהודים להעביד משרתות־בית לא יהודיות. לא ידוע מה גרם להוצאת צו זה ואם בוטל פעם רשמית או מאליו.

אוליקה היתה תחת השלטון הפולני הקודם עד שנת 1795. ואכן בבתי קברות יהודיים ברובנה ובערים אחרות במחוז ווהלין היו מצויות מצבות עתיקות, בודדות, מהמאות ה־16 וה־17 שהיו חרוטים עליהן שמות הנפטרים וכו׳ גם בשפה הפולנית וכאשר ביקש המרשאל יוזף פילסודסקי, שהקים מחדש את המדינה הפולנית, להוכיח לאוכלוסי רובנה, יהודים ואוקריינים, שחבל ווהלין היה מאז ומתמיד שייך לפולין, הוביל אותם לבית הקברות שם והצביע בפניהם על מצבות אלו. אולם עד לחידוש מדינת פולין, מאז חלוקתה של פולין בין מלכי רוסיה, פרוסיה ואוסטריה, אשר גרמה לחיסול פולין כמדינה ריבונית עברה אוליקה לשלטונה של רוסיה הצארית.

בהנהגתו של מלך פולין יאן סובייסקי (השלישי) בשנים 1674—1693, שהתיחס ליהודים בחסד, הורשו היהודים לבחור בסיימיק (אספת נבחרים) לעניני התושבים (מונציפאליים). מכאן, שבימים ההם כבר חי באוליקה מספר ניכר של יהודים, כי לפי המפקד שנערך בשנת 1797 ע״י הממשל הרוסי צויין מספר היהודים תושבי אוליקה — 2606 נפשות.

הרבה תלאות, צרות וגלגולים עברו על העיירה בשנות המאה, שואת הדבר, מגיפות, שריפות, סערות, מלחמות הרבה שגרמו להרס רכוש והרג רב באוכלוסיה הכללית ובמיוחד סבלו מכך היהודים, שכן פרעות ורציחות וחורבן וכליה היו מנת חלקם בכל ימות המלחמה.

בימים ההם הגיע לאוליקה הרה״ג ר׳ דוד בר׳ שמואל הלוי סג״ל מלודמיר בעל הט״ז („טורי זהב״), שהיה בן אחיו של המהרש״א ז״ל. הוא

הצליח להימלט על נפשו מאוסטראה דווהלין מאימת הפרעות והרציחות ביהודים על־ידי כנופיות חמלניצקי ימ״ש (גזירות ת״ח ות״ט) ומצא מיקלט בארמונו של הנסיך ראדזיוויל בחדר צר שבראש הפסגה, ליד השעון — סמל הנשר הפולני שנראה למרחקים. מסורת עממית מספרת, שכאשר חמיל וצורריו התקרבו גם לעיר אוליקה, התבצר הרב עם מספר גדול מיהודי

תלמידי תלמוד תורה באוליקה (1930)

העיר בארמון הנסיך, התפללו לאלהים ולחמו יד ביד עם אנשי הנסיך נגד האוייב האכזר. שני תותחים גדולים עתיקים, שיצאו מכלל שימוש, ירו פתאום „מאליהם״ וגרמו כנראה הרג רב באוייב. עכ״פ אימת אלהים נפלה על הצוררים והם מיהרו להיסוג ולברוח מהמקום. לזכר נס זה קבע בעל הט״ז סליחות מאוחרות, ליום כ׳ בניסן, היום בו אירע הנס.

הקהילה מתארגנת מחדש

יהודי אוליקה, שרידי הפליטה בימים ההם, לא בנקל השלימו עם הגזירות והצרות. נמצאו אנשים אמיצי לב ואשר רוחם היתה ללא חת, והם לקחו את עניני הציבור בידיהם לשם התארגנות קהילתית מחדש, ואכן, עוז־רוחם של יחידים הוא שקבע את גורל הקהילה לדורות ויובלות, שכן

הם שמרו עליה מפני התפוררות. מרות הקהילה הוטלה על הכלל ועל הפרט, אלא שעיקר ההנהגה היה מרוכז, כנהוג בזמן ההוא, בידי כלי הקודש: רבנים, שו״בים, חברה קדישא וכו׳. במרוצת השנים צצו „בעלי הטאקסי״ הידועים וכדומה „מוסדות״ ואנשים בעלי־גוף אולם בצדם קמו גם חברות „תומכי עניים״, „ביקור חולים״, הקדש, קופת גמ״ח ובעיקר חדרים לתלמוד תורה וישיבה. לימודים חילוניים היו אסורים איסור חמור ונידוי וחרם היו תלויים כחרב על צואר הסוטים. ואוי למי שנתפס בקלקלתו. ואשר לבנות — בנותיהם של המיוחסים בלבד זכו ללמוד קרוא וכתוב, אולם אך ורק בשפת המדינה.

מעשי ילדות ונערות

האם היו ילדים ובני הנוער בימים ההם בדומה ל„המתמיד״ של ביאַליק, שמרוב תלמודם עברו עליהם שנות הנוער „כצל כבלי חיים... כמו פס כל היקום מן הארץ הנעימה... וכאילו לא היה יום בהיר, ליל סהר״, וכו׳ וכו׳? לא מניה ולא מקצתיה! בני הנוער בעיירה בימים ההם ידעו גם הם לשמוח ולהיות עליזים לבלות במשחקים שונים ואף להשתולל, לידות אבנים, לקלוע בהן למטרה, לעסוק בכל מיני ספורט קיץ וחורף ולשחות בנהר. אכן, גני ילדים ובתי ספר מרווחים, המרחיבים דעתם של התלמידים טרם היו באוליקה. ילדי ונערי ישראל שם לא ידעו מה הם תיאטרון, ראינוע־קולנוע, מועדונים וקייטנות־נוער, ואת חינוכם קיבלו בחדרים לתלמידי דרדקי ולמתקדמים, באופן פרטי וב„קלויז״ ובבית המדרש. ואף־על־פי־כן היו מלאי חיים ומרץ ורבים מהם אף השכילו לא לקפוא על השמרים רוחנית וגופנית ואף לפתח שרירים... ורעיונות.

מלמדים וחדרים

אני עושה קפיצת דרך בשטח זה לתוך תקופה הזכורה עדיין לכותב שורות אלו. גם אז היה חינוך „יסודי״ ו„תיכון״ ואף „גבוה״. מלמדי דרדקי לימדו ילדים בגיל 3—5, אלף־בית בניקוד („קמץ־אלף״), קריאה בלבד. המלמדים הזכורים לי ולבני דורי? — ייזכרו כולם לטוב: איסר מלמד, ירוחם מלמד, מלמדי דרדקי.

מלמדים לנערים בגיל 10—12 (מתקדמים), שלימדו חומש ורש״י וקצת גמרא: אלתר תלמוד־תורה, דוד אודסר, בנימין מלמד, הרש מלמד, ברל טיבילס ואחרים.

בגיל בר־מצוה הזמינו כבר מלמדים בעלי ידיעות, בני־אוריין ויראי־שמים, הלא הם: משה נטע׳ס, אברהמצ׳יק שוחט (שו״ב וחזן), יחיאל שוחט, וולף מלמד בובר, — אשר גם לימדו תלמידים מבוגרים וחתנים.

נערים ואברכים שלא השיגה ידם או יד הוריהם לשלם שכר תלמודם למלמדים אלה „לעולם ועד״ עברו ללמוד בבית המדרש בכוחות עצמם, (הינו

מורים של בי״ס תרבות בכניסה לארמון רדזיביל (1937)

„מתלמדים״) ואת כל הדבר הקשה והבלתי מובן להם הביאו בפני היהודים ה„לומדים״ שהיו תמיד בבית המדרש והללו היו מסבירים להם.

הוי אומר: נערים אלה, שבחוץ וביער ובמי הנחל ידעו, כאמור לעיל, לעלוז ולשמוח — ידעו גם „להמית״ עצמם באהלי תורה, בחדרו הקטן, הצר והאפל של מלמד הדרדקי, עם שולחן גדול וספסלים סביבו שתפסו את כל שטח החדר, אליו הצטופפו כ־20—30 ילדים באויר דחוס עד שקיעת השמש, ואחרי־כן, כאשר בגרו קצת — עד חשכת הלילה עת חזרו, עם פנסי הניר בידיהם, הביתה, עייפים אך עם שירה בפיהם. אף אז בחדרים דחוסים.

לא אחד מהם שאף אחרי כן להמשיך ללמוד ולהשתלם ואף היו „מתמידים" ו„עלוים" שההורים היו גאים בהם. אלה נדדו אחרי כן לישיבות דליטה המפוארות או לישיבות יותר קרובות שבחבל ווהלין. נזכיר ביניהם כאן אחדים מהם: שמואל, יצחק ואהרן רוזנשטין, חנניה שרפשטין, משה צם ואחרים.

התחייה הלאומית הסוציאלית

תמה מלחמת העולם הראשונה. שבעי־נדודים ונסיונות חזרו לעיירה, עתירי ידע והשכלה, האחים שמואל ויצחק רוזנשטין, שרפשטין, וצם. הם הם שיצקו דפוסים וערכים חדשים בקרב הקהילה, צרו את צורת חיי החברה בקרב הנוער וצעירים והפיצו את הרעיון הציוני בעיירה. משה צם (נספה בשואה) וחנניה שרפשטין (הפולנים הגלוהו לרוסיה הסובייטית; כיום הוא שם מדען בדרגת פרופסור) הקימו את ביה"ס העברי הראשון באוליקה והחלו להפיץ את רעיון הציונות בקרב הנוער. הרעיון הציוני שבה מהר את לב התלמידים והשפעתם רבתה והלכה. לאט לאט חדרה הרוח החדשה גם בין שורות הנוער מבתי המדרש, אשר שוב לא עצר כוח להתקומם נגדו. הנהירה לבית הספר העברי גדלה ולא עבר זמן רב והוקמה גם גמנסיה כללית ע"י מורים מן החוץ, שנעזרו במשכילי העיירה. כמו האחים רוזנשטין, יעקב גורבאטי ועוד. כתוצאה מזה החלה התנועה הציונית להכות גלים. נוסדה מפלגה „חזקה" של „צעירי־ציון" בראשותם של יצחק רוזנשטין, חנניה שרפשטין, יעקב גורבאטי, שמעון כץ, שמחה גליקמן ועוד. המפלגה היחידה בעיירה שתפסה את ההגה של חיי הרוח. הם פיתחו את חיי התרבות בעיירה בתנופה רבה והחדירו את הרעיון הציוני בלבבות. המפלגה גם ביצעה הלכה למעשה את כל הפעולות המעשיות הכרוכות בכך: עניני הקק"ל וקרן־היסוד; המשרד הארצישראלי, השקל הציוני, ייסדו ספריה גדולה, אולם קריאה הגון (בהנהלתן של פרידל שטילרמן, שושנה רוזנשטין, מניה רוזנבוים ורחל וזיסל גורבאטי).

לאחר מאבק סוער עם כלי־הקודש ועם חצר הרבי, הוקם בית־ספר „תרבות" קבוע עם מנהל ומורים־מחנכים דגולים: בריח, רוזנבוים, אביגדור בורשטין, אהרן רוזנשטין, אלברט טנין, פפה רוזנבוים, קיט זבלדובסקי,

קלמן בורשטין (נמצא כיום אתנו בישראל וממשיך במקצועו). מאות מחניכי בית הספר נמצאים אף הם בישראל והרבה מהם במוסדות ובתפקידים חשובים.

כאמור, לא קל היה להתגבר על המכשולים הרבים לייסוד בית ספר עברי מתקדם בעיירה חסידית מדורי־דורות כאוליקה. היה צורך בראש וראשונה בחריש עמוק בקרב ההורים לילדים בגיל ביה״ס. כמובן שהצלחנו במשימה הודות לטובי העסקנים תלמידי־החכמים והמשכילים שבעיירה אשר נתנו ידם לרעיון החינוכי־ציוני אשר היה בזמנו ועד עצם היום הזה לברכה למרבית בני הנוער בעיירה. מאות הורים נרתמו בעול המפעל הלכה למעשה ולמרבה הצער והכאב נספו בשואה ולא זכו לראות בבניית ציון וירושלים, הי״ד — יעיד דבר זה על עבודת הנמלים הרבה שנעשתה.

מלחמת העולם הראשונה

ושוב אנו חוזרים אחורה. הימים זמן קצר לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה. החזית הלכה וקרבה לעיירתנו. נבהלים ונפחדים התרוצצו יהודי אוליקה. ברור היה שחורבן והרס עומדים מאחורי הכותל. ביזה ושוד, מפולות ושריפות — ומי יודע אם לא גרוע מזה. יהודים החלו להחביא מקצת מרכושם במרתפים ובעליות גג. אולי ירחם השם ומשהו מכל זה יישאר לפליטה. אולם ראש דאגתם היה, כמובן, בטיחות כלשהי של הגוף והנפש.

פליטים מעיירות הסביבה — רוז׳ישץ׳, טורצ׳ין, ברסטצ׳קו, בורמיל ועוד הציפו לפתע את העיירה. כולם נתקבלו בחמימות, כאחים לצרה. משפחת פליטים כמעט בכל בית. תותחי האוייב, של הצבא האוסטרי והגרמני — החלו להרעיש את הסביבה. אנשי הבטחון והמשטרה עזבו את העיירה והשאירו את האזרחים הפקר. רבים מהתושבים האוקריינים בעיירה ומכפרי הסביבה, מתוך פחד פן יתנקמו בהם, עזבו את בתיהם על כל אשר בתוכם ונמלטו על נפשם. החיילים הרוסים והקוזקים נסוגו נסיגה מבוהלת לאחר שערכו פרעות בעיירה. הם פרצו את החנויות ובזזו מכל הבא ביד. הם הטילו על התושבים היהודים אימה ופחד — מפקדת הצבא הנסוג דרשה גם מראשי הקהילה כופר נפש בסך 25 אלף רובל וכמות רבה של מזון באיימם לשרוף את כל העיירה על תילה. הפרנסים: אשר שוורצבלט, לייבקה קולטון, מרדכי גליקמן, שלמה יודל, הרשיל שניידר, קלמן בט, יעקב שניצר, יהושע גורבאטי ואלתר ואלדמן וכן הרבי האוליקאי

ועסקני ציבור ארגנו עזרה דחופה של קשישים ונערים (הצעירים והצעירות התחבאו בבונקרים ובעליות־גג) בכדי לעזור באפיית לחם והכנת סיגריות. מצרכי המזון רוכזו בביתו של הפרנס גליקמן. אנשי העזרה הדחופה סיכנו חייהם וחילקו את המזון לצבא הנסוג. העיירה היתה כעיר הריגה. ממקומות המחבוא הציצו עיניים נפחדות ואזניים נטויות קלטו את הצעקות מהבתים, אשר החיילים הנסוגים פרצו לשם. הכל התפללו שהגרמנים ייכנסו מהר לעיירה.

פגזי התותחים עשו את שלהם. הקרבן הראשון היתה אשתו של הסטארוסטו (מוכתר) לייבקה קולטון, אשה אצילת נפש; במרתף של יצחק זייצ'יק פגע פגז ונהרגו שם 20 איש, ביניהם אשתו של בן־ציון שור עם 4 ילדים (בן־ציון בעצמו היה אז בארצות־הברית). שמואל שור, אחד הנפגעים ניצל בנס וזכה לעלות לארץ־ישראל ב־1934. כאן היכה שורש וזכה לדור המשך. פגז נפל גם במטה הצבא. הגנרל האכזר נהרג במקום

עצרת עם בכ' תמוז בימי הכיבוש הגרמני במלחה"ע הראשונה

ועוזריו הקצינים עזבו בחפזון את העיר. החסידים והיהודים האדוקים ראו בזה אצבע אלוקים ונס מהצדיק דאוליקה. הכל נשמו לרווחה.

עם שחר נכנסו לעיירה החיילים האוסטרו־גרמנים. הם הזמינו אליהם

את נכבדי הקהילה, בחרו ב־4 אחראים (קולטון, גליקמן, שוורצבלט וולדמן), וכן מינו 20 שוטרים יהודים. הם הורו לפתוח את החנויות, לא לפחד מפורעים ושודדים ועל כל נסיון־ביזה של חיילים להודיע מיד למפקדה, שהתבססה בארמון רדז׳יוויל. היהודים החלו להתאושש. המקח־וממכר עם החיילים נכנס למסלול רגיל. הללו שלמו בכסף מלא. הואיל והאוכלוסיה היהודית היתה מורעבת — עזר להם הצבא לפשוט בגנים ובשדות האכרים הנטושים ולהנות מן ההפקר. בעיירה לא נמצא אז אף גוי אחד „לרפואה״.

אולם השמחה לא נמשכה הרבה זמן. החיים השלוים נגמרו מהר. תוך שבעה ימים נסוגו האוסטרים והגרמנים. הם הציעו ליהודים לסגת יחד אתם. ואכן, חלק ניכר, למעלה מ־50% ברחו אתם. פרנסי העיר עם הרבי בראשם חסמו את הדרך בפני היתר. הם עודדו אותם לגבור על הפחד ולהשליך יהבם על אבינו שבשמים. הללו חזרו מושפלים ומדוכאים אל מחבואיהם שבמרתפים. היה זה בדיוק בערב יום הכפורים תרע״ו (1915). קרב עז התנהל בתוך העיר ומטר פגזים שניתך הפיל קרבנות הרבה. אני הייתי אז נער כבן 11 ואת ליל „כל־נדרי״ ההוא שנחרת בזכרוני לא אשכח לעולם. במרתף הטחוב והלח ובאויר דחוס בביתו של עוזר אירגה הצטופפנו מאות נפשות, גברים נשים וטף. האבות, עטופים בטליותיהם שפכו נפשם והתיפחו בתפילת „כל נדרי״ ובאמצע תפילה עצובה זו התפרצו למרתף נשים וטף ביללות כי הנה כל העיר עולה בלהבות. בית אחרי בית הוצת על־ידי האוסטרים לפני נסיגתם. פרנסי הקהילה ופני העיר השליכו נפשם מנגד ועל אף סכנת הנפשות התרוצצו בין הקצינים האחראים לנסיגה ובסכומים עצומים פדו את החלק שנשאר לפליטה. למזלנו היתה הנסיגה מבוהלת. האוסטרים סבלו הרבה קרבנות. למרבה הסבל הם קבעו את קו הנסיגה הראשון כ־2 ק״מ מחוץ לעיירה. אוליקה בעצמה נכבשה על־ידי הרוסים.

ביחס מצד הצבא הרוסי והקוזאקים כלפי התושבים היהודים חל שינוי רב לטובה. התהלכה שמועה כי הצאר ניקולאי בעצמו הוציא פקודה חמורה לצבא לא לשדוד. הפחד מפני הקוזקים נמוג ושוב נשמו לרווחה. הצבא החרים חלק גדול מהבתים שנשארו בצופפם את כל בני המשפחה בחדר אחד. בביתנו נקבע מטה הקוזאקים, שכן היו בו 9 חדרים גדולים, מחסנים ואורווה מרווחת. אוכסנו אצלנו כ־100 קוזאקים. למדתי אז להכיר את הקוזאקים, כולם רחבי גרם מוצקים, בעלי שרירים וכפות ידיים גדולות וגסות. רובם היו מגושמים אבל יפהפים ובלי פגמים גופניים. הם גם הוכיחו

נדיבות וטוב לב, שמרו עלינו והתיחסו אלינו יפה. אותי חיבבו והעניקו לי כל מיני דברים, משל הייתי ילד שלהם.

9 ירחים רצופים ניטשו הקרבות על העיר. בעתונות הרוסית וביחוד ב„פוסלידנייה נובוסטי" הוזכרו לא פעם הקרבות המרים על „זולוטאיה גורקה", אשר עברה ביום אחד שבע פעמים מיד ליד, נפלו הרבה חללים משני הצדדים עד שהרוסים הצליחו סוף סוף להדוף את האוייב. אנחנו היינו בלב המערכה. היינו ישנים בבגדינו והתרגלנו לסבל. אכן, יכול אדם לחיות בתנאים קשים ביותר. למזלנו לא היה מחסור במזון. הסחר עם החיילים התנהל בסדר, באין מפריע, אם כי נפלו ביניהם הרבה חללים. אולם הם החזיקו מעמד. בשלהי שנת 1916, מקץ 9 ירחים בדיוק לקרבות, פתחו הרוסים בהתקפה נגדית רבתי, פרצו את קו החזית של הגרמנים־אוסטרים ואילצום לסגת אל הקו השני בקרבת קובל־גולוב עד לנהר סטוחוד. העיר נחרבה כמעט כליל. רוב הבתים נהפכו לאורוות סוסים, אך עם התרחקות קו החזית חזר חלק גדול מהתושבים לעיירה. הרבה מהם מצאו את רכושם במחבואים והחלו להתקין את משכנות העוני שלהם למגורים. החלו לבנות חייהם מחדש. תוך זמן קצר התמוטטה חזית האוייב כליל. זמן מועט לאחר מכן פרצה המהפכה האוקטוברית־הרוסית.

המהפכה הרוסית באוליקה

המהפכה עשתה על התושבים היהודים רושם כביר. תקוות חדשות התעוררו בלבבות — לאחר מה שעבר, אחרי ימי הפרעות והמלחמה האיומה. בקרב הנוער הורגשה תסיסה. היתה כמיהה לחופש וחרות. כאילו צמחו כנפים לכל עני ודל, לאנשי העמל ולכל מר־נפש. כשפעת האור השוטף ומציף את העולם בהיבקע השחר, כן הציף רעיון המהפכה את לבבות הנוער היהודי. האידיאלים הנצחיים של תיקון החברה והאנושות מצאו את ביטויים בשירים ובנאומים חוצבי אש. ביום אחד במאי 1917 הפגינו אלפי יהודי אוליקה בחוצות. אנשים, נשים וטף. פועלים ואנשים סתם. אלפי דגלים אדומים התנוססו על כל בית, עץ וגדר (זכורני: הבד האדום אזל בחנויות ואמי ז"ל קרעה צפיה אדומה כדי לקשטנו בסרטים אדומים). יחד עם היהודים חגגו אנשים בני עמים ומעמדות שונים. ממש כדברי הנביא „וגר זאב עם כבש". מתוך ההמון קמו מנהיגים ונואמים דגולים. מול ארמון רדזיוויל הוקמה במה מפוארת. ד"ר סקדקין, ראש המועצה האציל,

נשלח במיוחד מהפוליטביורו מפטרוגראד והוא הופיע הראשון לפני קהל של רבבה. הוא היה נואם בחסד עליון ונתקבל בהתלהבות. אחריו הופיע שמואל רוזנשטין, ממשכילי העיירה, אשר לעתיד לבוא היה מטובי המורים בגמנסיה כצנלסון בלודז׳ וחבר מערכת ה„היינט״. הוא נאם ביידיש עסיסית. השלישי הופיע יצחק רוזנשטין בן השבע־עשרה (אחרי שנים הוא ייסד את

חברי תרבות באוליקה עם היו״ר יצחק רוזנשטין ז״ל (1924)

בית הספר העברי בזדולבונוב והעמיד תלמידים הרבה. הוא זכה לעלות ארצה והיה ממיסדי בנק הפועלים ומנהלו) בלשון רוסית צחה ובכשרון נואמים רב הצליח להצית בקרב ההמון את הרצון להתנגד למשטר הרודני ולהיות עם חפשי. הקהל הרב האזין לו בקשב רב ושתה את דבריו בצמא. „מיהו הז׳ידוק הקטן ?״ שאל איש את רעהו, הריעו לכבודו זמן רב והגויים נשאוהו על כפיים להראותו להמון. הוא זכה לכבוד מצד היהודים והגויים והצליח להרים את קרן היהודים בעיירה ובסביבה. ועוד זמן רב היה נאומו נושא לשיחות היום.

אולם המצב המדיני שלאחר המהפכה החל לתת אותותיו. לא הספיקו הבולשביקים להתבסס — והנה קמו מתנגדי המהפכה שבסביבה והתארגנו לכנופיות תחת דגליהם של פטליורה, בלכוביץ׳, מוחה, וכן הופיעו כנופיות מקומיות מכפר מיטלנה ביילו, מסביבות קליבן ועוד. אנשי המשטר הבולש־

יעקב כ״ץ ז״ל, ראש ההגנה באוליקה בשנים 20—1918.

ביקי עזבו את העיר והכנופיות פקדוה מדי יום ביומו למטרות ביזה ושוד. מי שהתנגד להם נהרג במקום. העיר נכתמה בדם ואש. קרבנות — וקונטרי־בוציה. בין הקרבנות הראשונים היו ניסן יוסל׳ס, אריה נקוניצ׳ניק ודבורה בקובצקי. החיים נעשו קשים מנשוא.

הגנה עצמית

עסקני העיר, בעיקר פעילי הציונים, התכנסו לאסיפה לחפש מוצא לאסון שפקד את יהודי העיירה. ביחד עם הסוציאליסטים האוקריינים שבראשם עמד הסטודנט איפטון (ידיד יהודים) החליטו להקים הגנה עצמית.

כראשי ההגנה העצמית וסגנו נבחרו אליעזר שטילרמן ויעקב כץ, כחברים בהגנה נרשמו הרבה צעירים וכבר כעבור כמה ימים הגיעה שעת

הנסיון. בבוקר יום ראשון, היה זה יום חורף קר, הופיעה הכנופיה המפורסמת מקליבן והחלה בשוד ורצח. מול הפורעים התיצבו כ־30 חברי ההגנה עם נשק ביד. חסמנו בפניהם את הגשר שעל פני הנהר, הדרך היחידה ליציאה מן העיר. הקרב היה נטוש על הנהר הקפוא. אנשי הכנופיה ברחו על נפשם (הם מנו כ־25 איש) וסחבו אתם פצועים. מזה למדו לקח כנופיות אחרות ונמנעו מלבקר בעיירה. חברי ההגנה עמדו על המשמר יומם ולילה. על משמר כבוד העדה היהודית באוליקה, אולם היהודים חיו בפחד ודאגה ונדדה שינה מעיניהם.

הכובש הפולני

בראשית השנה 1920 נודע שהצבא הפולני מתקרב לעיר ויום אחד, היה זה יום א׳ בשבוע, התקרב לעיר כוח סיירים גדול. באותו זמן זמם התנפלות על יהודי אוליקה מנהיג הכנופיה המפורסם „לבד" מכפר מיטלנה עם כוח גדול. ואכן, הם התנפלו בשעות הבוקר על יהודי אוליקה בקצה העיר, ברחוב משאנסקי, בביתה של קרינדל מלמד. קרינדל היתה אשה תקיפה, אשת ציבור ואשת חיל חכמה. בערמה רבה היא העבירה את דבר ההתקפה לאנשי ההגנה. אלה התקשרו מיד עם האחראי של הסיירת הפולנית. הסיירת פעלה מיד. אנשיה חסמו את דרך המלך בפני הכנופיה, תפסו את מנהיגה, קשרו אותו לזנב סוס וסחבו אותו עד לארמון ראדזיוויל. הם אספו את היהודים להראות להם כיצד נפח „גיבור" זה את נשמתו ומת מות כלבים.

בתחילה התיחסו היהודים אל הכובש הפולני כאל גואל אמיתי, אולם תוך זמן קצר נהפכה הקערה על פיה. חיילי הכיבוש, ההלרצ׳יקים, בזזו את העיר, התקלסו ביהודים זקנים ואדוקים וגזזו את זקניהם וכו׳. עד שהשלטון החל לאט לאט לשלוט במצב ומנסה להאציל מהשפעתו על היהודים. הרגישו הפולנים וידעו כי הסביבה כולה מאוכלסת ברובה אוקריינים, אויבים מושבעים של הפולנים מאז ומעולם והמשטר הפולני היה לפיכך זקוק ביותר לחסד היהודים, שיעמדו לצידם.

ראשית חכמה, הקימו הפולנים מגיסטראט, היינו מועצה או עיריה והעמידו בראשו את בעל האחוזה, הפריץ גולויץ׳. הלה היה רחוק מלהיות ידיד יהודים, אך גם לא נמנה עם מחנה שונאיהם, כי עמד בקשרי מסחר עם היהודים, ביחוד עם אבי הסוחר מרדכי גליקמן ז"ל. הוא קשר יחסים עם נכבדי הקהילה והחל בסלילת כבישים, כי כל הרחובות היו מלאים

מהמורות, שלוליות ובוץ. נפתח בית ספר יסודי פולני („פובשכנה"). סגרו את הגמנסיה הרוסית והאוקריינית ונתנו חופש פעולה לבחור בועד קהילה, להקים בית ספר עברי אם ירצו בכך וכו' וכן הותר להעביר מגביות שונות.

לפני מלחמת העולם השניה

מסחר, מלאכה ותעשייה. התפתחות החיים בעיירה תחת השלטון הפולני היתה בהתחלה אטית. אך בלתי פוסקת. התפתחו חיי המסחר, בעיקר המסחר הזעיר, המלאכה וכו'. הישוב גדל. עד לשואה הנאצית הגיע מספר האוכלוסיה היהודית לכ־5000 נפש. כמחצית מכלל האוכלוסים — אוקריינים, פולנים, גרמנים ואחרים. עיקר המסחר היה בתבואות, קמחים, עצים. רוב ה„סוחרים" — חנוונים ורוכלים. ועלו עליהם במספר בעלי המלאכה ובעלי המקצוע השונים וכן אנשי עבודה ועמל.

ענף המלאכה המפותח ביותר בקרב האוכלוסיה המעורבת היה ענף הסנדלרות. כ־500 סנדלרים היו באוליקה, מהם מומחים ובעלי מקצוע מעולים. רוב רובה של התוצרת נמכר במקום, בסביבה ובעיקר בירידים. יום רביעי בשבוע היה יום היריד הגדול. לא פחות מ־100.000 אנשים התכנסו ביום זה בעיירה על עגלותיהם וסוסיהם. היו אלה בעיקר כפריים אוקריינים מקרוב ומרחוק. העיר המתה מהמון רב והיתה מוצפת ומלאה מן הקצה לקצה. העגלות היו עמוסות תבואה, בקר, חזירים, עופות וביצים, פירות וירקות ותוצרת חלב. גם מכירת סוסים ופרות התקיימה ביום זה. ואכן, יום זה היה היום בו „עשו" היהודים את עיקר פרנסתם והוא שימש יסוד־מוסד לחיי הכלכלה בעיירה ולביסוסם. כן נוסדו שני בנקים בעיירה: בנק קופת עם (עממי, פאלקס־באַנק במקור) בהנהלתו של יעקב גורבאטי ובנק למסחר (סוחרים־באנק) בהנהלתו של אהרן שדה. נוסף לטחנת הקמח של האחים ציילנגולד נבנו עוד 2 טחנות קמח, אחת ע"י גרשון גלברג, אברהם פלוסקר ושלמה נודלר והשניה בבעלותם של גליקמן, קינדלמן וגרינשפון (יאפוניץ) מקליבן (האחרון עלה בזמנו ארצה עם בני משפחתו ובנה את טחנת הקמח הגדולה בעפולה). כן חידשו את בית החרושת לבירה של שמואל פידל בהנהלתו של חיים מרובנו. התפתח גם ענף הבניה, נבנו הרבה בתים חדשים ושופצו בתים ישנים ומאלה שניזוקו בזמן המלחמה. ואף־על־פי־כן, מצבם הכלכלי של חלק גדול מיהודי אוליקה היה ירוד.

חיי הקהילה. **הקהילה היהודית חידשה נעוריה. לראש הקהל נבחר הציוני הותיק והמסור יצחק רוזנבוים ורוב חברי ועד הקהילה היו גם הם ציונים מובהקים. ראש הקהל נשא ברוב עולה של עבודת הקהילה על כל מוסדותיה והשכיל מאד ביזמתו ופעולותיו. ממש, כל מה שעשה — ה׳ הצליח**

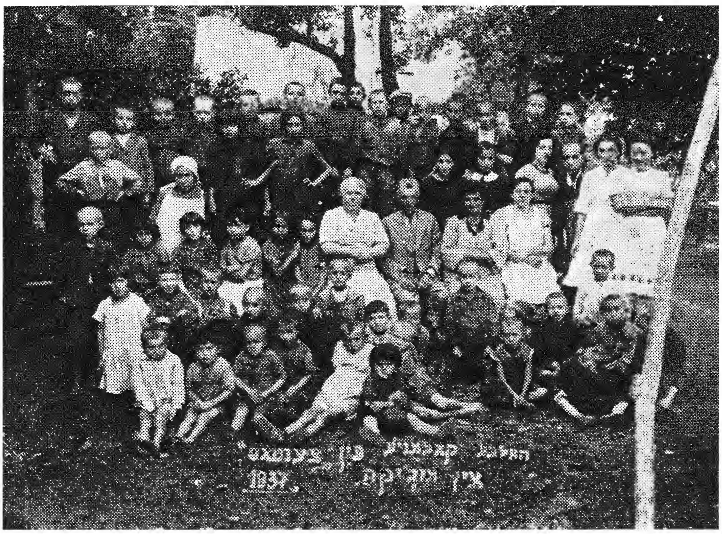
ועד הקהילה הציונית. יו״ר יצחק רוזנבוים; מזכיר שמעון כ״ץ

בידו. ידע האיש להתהלך עם גדולים ובפני שליטים להתיצב — כיהודי גאה וכעסקן ציבורי דגול. אמנם, היו בעלי־בתים בעיירה — רבנים, כלי־קודש, גבאים ופרנסים ותיקים שלא ראו בעין יפה קהילה ציונית מודרנית, שתמכה בבית־הספר „תרבות" ובכל המגביות הציוניות, אך קצרה ידם לצאת נגדה בגלוי וכל נסיון חתירה נועד מראש לכשלון.

הג׳וינט ו„הועד האמריקאי" **פעולות הג׳וינט ושל הועד האמריקאי, שהתנהלו באמצעות הקהילה ואי־אלו עסקני־ציבור (קלמן בט, חיים פולישוק, יעקב גורבאטי — ואף הקונסול הפולני נתן ידו למבצע) — ואשר כללו בעיקר הושטת עזרה לפליטים ויתומים, מטבחים זולים או בית תמחוי**

לעניים — עזרו לקהילה להחזיק במוסדות הצדקה השונים והקלו במקצת על מעוטי־היכולת בעיירה.

השכלה ציונות, תרבות, הסתדרויות נוער ומוסדות־צדקה ציבוריים. שינויים גדולים חלו בחיי הצעירים ובקרב הנוער, בעקב ההתעוררות

בקולוניה של ילדים ונוער (1937)

הלאומית. לאחר שהנוער טעם טעם לימודים בביה"ס תרבות ובביה"ס היסודי הפולני (הממלכתי) התעוררה ברבים מהם השאיפה להמשיך בלימודים ואכן, חלק גדול מגומרי בתי־ספר אלה יצא ללמוד בערים הגדולות רובנה, וילנה וכו׳. בתיכונים ובסמינרים למורים. ביניהם, זכורני, פפה ולמל רוזנבוים, קצבמן, קלינר, נחמה צם, משה לוי, שוכר ועוד.

התנועה הציונית קמה בעיירה על כל זרמיה: פועלי־ציון, צעירי־ציון, ציונים כלליים, החלוץ והחלוץ הצעיר, השומר הצעיר, בית"ר, הפועל המזרחי. התארגנה להקה דרמתית, אגודה למען יתומים, אגודת נשים, תומכי עניים.

התנועה הציונית הניבה יבול רב. הזיק שהיא הציתה בלבבות הפך מהר לאש שלהבת. הנוער היה חסר־מנוחה ונהר למאותיו לקבוצי הכשרה

(קלוסובה ואחרים) ואף ייסדו או עזרו ליסד קיבוצי הכשרה בעיירה. אחרי עמל רב ומאבקים, זכו הרבה לעלות ארצה. בדרך זו, עלינו בזמנו, בלי עינא בישא, כ־200 חברים והתפזרנו כאן בקיבוצים ובנקודות שונות. נדחפים מהשאיפה העזה להיאחז ולהשתרש באדמת המולדת. לחיות חיים בריאים. שונים מאלו שבעיירה, ומרעננים. נבט הגרעין והכה שרשים. התנחלו האנשים

מיכאל הנגבי (קופיטייבסקי), איש אוליקה — מושל הנגב (עם גב' רוזבלט, מיכאל קומיי ודויד טוביהו, ראש העיר ב"ש).

והקימו דור מושרש לתפארת. בהם בעמדות חשובות בעיר ובכפר, לתועלת הפרט והמדינה.

אולם כוס היגונים צפה ועולה בראש כל שמחה. זכרון הורים, אחים, אחיות, שארי בשר וחברים וידידים אשר מתו מות זוועות בידי הקלגסים הנאצים ועוזריהם, שם בעיירתנו הרחוקה־קרובה, עולה בכל הזדמנות, כמו בעת כתיבת שורות אלו, וממלא את כלך בכי־תמרורים. מדיד שנה מעיניך ועד לסיוטים יומם וליל. בחלום ובהקיץ. הנה מבטי עיניהם הזוהרות, לטיפות כפות ידיהם. לפתע אתה שומע כאילו קול זעקתם ואוחזת בך צמרמורת. אתה שומע אנקת גסיסתם ומתמלא חרון־אף וקללה על חדלי אנוש אשר שסעו, כחיות־טרף, עוללים ויונקים, אנשים, נשים, זקנים וטף — על לא

עוול בכפם. תבוא עליהם אימתה ופחד וקללת אלוהים תרדפם ותשיגם תחת שמי ה׳.

ועדה מיוחדת לעניני תרבות שכללה נציגי התנועות השונות, קיבוצי־הכשרה, וכו׳, התארגנה בעיר. כמובן, כדי לנהל פעולות תרבות בקנה מידה גדול היו דרושים כחות אדם, פעילים, שיטו שכם. ואכן, נמצאו כאלה, והם היו היוצרים והרוח החיה שבעיר והם אשר עמדו על יד ההגה והגנו על האינטרסים הציבוריים והציוניים.

החוג הדרמטי

חוג זה התארגן כאילו באופן ספונטני ע״י האחים שמואל ויצחק רוזנשטיין וחנניה שרפשטיין. אליהם הצטרפו: אסתר גליקברג, דבורה כ״ץ, שמעון כ״ץ, השי בוימן, טוביה קפלן, מאיר ויודל גרינשפן, ישעיהו קנדלמן, קנדיל ועוד. מגמת החוג היתה להרבות תרבות בקרב הנוער ולהקנות לו ערכי אמנות. המחזות שהוצגו, ביידיש, היו בראש וראשונה

הצגת „הירשקה מוזיקאנט״ בבימויו והשתתפותו של שמעון כ״ץ (1935)

אלו שהוצגו בתקופה ההיא על־ידי כל יתר להקות החובבים בערים ובעיירות ווהלין: שני קוני־למל, חסיה היתומה, פישקה החיגר, סטמפניו, הדיבוק וכיוצא באלה. ואם כי אלה היו, כאמור, הצגות חובבים, אף על־

פי־כן קצרו רובן ככולן הצלחות לאין שיעור, והלהיבו את הקהל מכל הגילים, שמצא את עצמו יוצא מן ההצגה לא פעם בשעות הבוקר... כי זאת לדעת: תרבות־ואמנות־בידור התמזגו כאן, יחד, שכן רדיו וטלויזיה וכו׳ טרם היו בארץ...

לרמת משחק מקצועי, אם לא למעלה מזה, הגיעו — זוכרני — יצחק רוזנשטיין ז״ל ויבדל״א, שמעון כץ חבר ועדת המערכת של ספרנו זה...

סטודיה דרמטית בפלוגת הכשרה (1935)

כאשר הופיעו שני אלה בדרמה — „רעשו אמות הספים״ מדינמיות משחקם שזיעזעה את לבבות הצופים והם קצרו תשואות של מאָסטרו וכאשר הופיעו בקומדיה — נתמשכה ההצגה לאין סוף, בגלל הצחוק הרם והבלתי פוסק באולם. היתה זו חווייה שרק לעתים רחוקות ידענו כמותה לאחר שנים, בהצגות של תיאטרונים גדולים. אולי מפני שהיינו אז יותר צמאים ו„פתוחים״ להשפעת אמנות הבמה.

עם הזמן התפתח וגדל החוג הדרמטי והיה לנחלתם של צעירים עמלים, הסתדרויות הנוער, קיבוץ ההכשרה וכו׳, ולא פסח גם על צעירי הפועל המזרחי. כמעט כל ההכנסות היו קודש לקרנות הלאומיות.

קוני למל: שמעון כ״ץ, קנדיל, פינקלשטין (1935)

ועד „יום־פרח״ למען קק״ל (1935)

על הרבה הצגות נערכו גם „עתונים שבע״פ״ וסימפוזיונים ושבחים רבים מחד גיסא ושופכין־של־ביקורת מאידך גיסא ניתכו על ראשי השחקנים... כנהוג בעולם כלו עד עצם היום הזה.

על הרבנים והצדיקים

השושלת של הרבי מאוליקה — צדיקים מפורסמים מאות בשנים, על חצרותיהם ורבבות חסידיהם. הם התפשטו לגבולות רומניה־אוסטריה. חסידים לאלפים היו מציפים, בעתים מזומנות, את העיירה. לא קל היה להתקבל ע״י הצדיק ולקבל ברכתו. ימים ושבועות חיכו בתור במסדרונות הרחבים. הרביים נהגו ביד רמה: חצר רחבה, בית־חומה גדול בלב העיירה בתוך גן עצי פרי, אורוות סוסים — הכל בנוסח בעלי האחוזה והפריצים, להבדיל. מדי יום היו יוצאים לטיולים במרכבות מפוארות רתומות ל־2 זוגות סוסים זוג אחר זוג; יינות ישנים־נושנים בני מאות שנים, כפי שספרו, במרתפים וכו׳...

לי עצמי זכורים בעיקר לילות הסדר בחג הפסח בחצר הרבי. פאר והדר עטרו אז את כל הבית. ביחוד בית־המדרש של הרבי, ששם היה מקיים את הסדר, האור בו היה נוצץ ומופלא. „אור הגנוז״, כפי שהתבטאו בעיקר החסידים. ממש — וימש חג. יהודי העיירה היו נוהרים אז לבית מדרש זה, כחסידי זמרה ונגינה לבית אופרה, להבדיל, ולו רק לראות בזיו פניו של הרבי בעת שערך את הסדר. שולחנות ארוכים לעשרות היו ערוכים במפות לבנות כשלג ועליהם כלי זהב וכסף ובדולח. מהם עתיקי יומין; אבנים טובות ויהלומים התנוצצו באור המנורות. בראש השולחן המרכזי הסב הצדיק לבוש איצטלה של אטלס וחובש שטריימל שער יקר על ראשו. בניו וחתניו מימינו ומשמאלו. מסביב קהל חסידיו המרובים, ובעמידה — יהודי העיירה. אלה ששיחק להם מזלם והצליחו להידחף פנימה. במרחק של מטרים משולחן זה מסובות הצדקת עם בנותיה וכלותיה ונזר קל מאבני חן ויהלומים לראשה.

הרבי בעצמו ניצח על ההגדה ומפיו, כמעיין המתגבר, דברי־תורה. לעתים רזין־דרזין, לאחר הסדר היו נוהגים לשפוך כמה חביות מים, לזכר המים בים־סוף, בהם עברו בני ישראל בצאתם ממצרים, בחרבה. כשהרבי בראש ואחריו החסידים — הם צעדו בתוך שלולית המים בשירת „המעביר בניו בין גזרי ים סוף״.

השמחה גברה באחרון של פסח, ומי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו. השירה והריקודים לא פסקו כל היום. החסיד שמעון משה ציפס נהג לנצח על חד גדיא בארמית וביידיש ובלשונות אוקריין ופולין. עם שקיעת החמה היו מכניסים תרנגול הודו צלוי גדול והרבי בכבודו ובעצמו היה פורס ממנו חלקים־חלקים ומחלק „שיירים" לחסידיו. המאבק על זנב־שיירים בין החסידים היה עז וחריף, עד חרמה. על אף זאת עבר הכל בשלום, בלי נזקי גוף, ועל כך ספרו החסידים כי היה זה מעשה נסים של הצדיק.

הצדיק הגדול רבי שימעלה, זצוק"ל נפטר בדמי ימיו והשאיר אחריו ילדים הרבה. אלמנתו הצדקת פרידלה ז"ל, אשה נפלאה ופקחית היתה, ידעה התורה בעל־פה וידעה לשחות בים התלמוד והיא שהמשיכה בשלטון עד שהבנים גדלו.

ברם, לאט לאט פנה זיוום ועומעם ברקם. בעטיין של הרוחות החדשות שהחלו לנשוב, ואשר רבים מאחינו בנ"י, בהם לא רק משכילים ואפיקורסים, נתבשמו בהן. אפשר גם מפני שהלהט החסידי פינה לאט לאט מקומו ללהט הציוני־החלוצי. מי יודע.

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים! הרבי האחרון אלתרוני זצ"ל היה מראשוני כ־500 נכבדי העדה, ביניהם אבי־מורי מוטל בלומה ז"ל וחותני יצחק רוזנבוים ז"ל, ראש הקהילה, שהובלו ע"י מרצחי היטלר שח"ע לקמפה הידוע באוליקה ושם נקברו חיים. איך עלה הכורת עליכם, קדושים וטהורים. כל אחד מכם שקול כנגד עולם מלא — ומוסדות תבל לא נזדעזעו. תלמידי חכמים כולם, בני אוריין, לומדי תורה ושומרי מצוות — והשמש לא חשכה יומם. מדמה אני בעיני, לו שבקו חיים לכל חי, כמות כל אדם והיו מובאים אחר כבוד לקבר ישראל — והריני מהלך בין שורות המצבות בבית החיים לכל חי שבעיירה וקורא מעליהן: פ"נ, ר' משה נטע'ס ז"ל, שהיה גדול בתורה וזהיר במצוות קלה כחמורה; פ"נ ר' משה צמרינר ז"ל, ישר וצדיק ותמים פעלו; פ"נ ר' פישל בלומה'ס ז"ל, סבא שלי, מתלמידי החכמים הידועים בעיר. איש רעים ורחום; למיל נכה נטע'ס ז"ל, סבא של רעייתי, איש־תואר, איש־המסחר הישר, בעל הלב היהודי החם, גומל חסד למאות; לוזר (אלעזר) רבי איצס ז"ל, איש תם וישר, בעל לב חם, לא השפיל כבודו לפני הרוצחים של טולסקי אוטריאד ב־1919, עת אסרו אותו כבן ערובות בדרשם מהקהילה 25 אלף רו"כ. פצוע ושותת דם לא הטרידה את מנוחתו הסכנה לחייו כי אם גורל העדה כולה; ר' אפרים ברבי איצס ז"ל, איש

חכם וסוחר, בעל מידות תרומיות ואהבה לזולת; ר׳ משה מארנדה ז״ל, איש־דעת, צנא מלא ספרא; ר׳ ברל מארנדה, איש חסיד וישר וירא־שמים; ר׳ יעקב שלמה ז״ל, איש בינה, מלומדי ומלומדי בית־המדרש; ר׳ מוטל שוחט ז״ל, איש חסיד ודבק באמת; שלמה מנדל ז״ל, איש התואר והמעלות, משכיל ומלומד ואהוב על הכל; ר׳ יצחק דוד ז״ל, בור סוד שאינו מאבד טיפה; ר׳ שלמה הרש קצבמן ז״ל, צדיק וישר, דובר אמת בפיו ולבבו; ר׳ אברהם לנה׳ס ז״ל, כמעין המתגבר; ר׳ מאיר לייב ז״ל, אשר ביתו היה בית ועד לחכמים והוא עצמו איש האשכולות; ר׳ חיים יסוד ז״ל, בעל גמ״ח, אדם אמיד, קנה לו שם טוב בפזרו מכספו לצדקה; ר׳ מנדל (דער ווייסער) רבינוביץ ז״ל, מצאצאיו של הגאון מוילנה, היה דן כל אדם לכף זכות; הרב ר׳ משה רוטנברג ז״ל קיים והגית בה יומם ולילה, פשוטו כמשמעו; ר׳ יוסף פייבישר פיפל ז״ל, יהודי תורני — וצדיק גמור, בכל נפשו ומאודו; הרב ר׳ יודל מצ׳ילקר ז״ל, צדיק בדורו; ר׳ אפרים קמח ז״ל — כעץ שתול על פלגי מים, פיו מפיק מרגליות התורה; ר׳ מוטל גליקמן, הוא אבי ז״ל, תלמיד חכם גאה — וסוחר מובהק, מושרש במסורת היהודית; ר׳ יהושע גורבאטי נבון וישר, גדול בתורה ובמעשים טובים... וכו׳ וכו׳. שדרות שדרות של מצבות — ואני מטייל ביניהן — — —

מי יקום נקמת דמכם השפוך. אתם, אשר הייתם אנשים צדיקים, אוהבי ישראל ואדם בלב ונפש, פאר הדור...

נוסטלגיה

זה כמה שנים שהמלה נוסטלגיה הוכנסה אצלנו במיטת־סדום מצחיקה, או מלעיגה, של מרכאות, בדומה למלה ציונות. איני מתבייש להיות „פרוביב־ציאַלי״ ולזרוק את המרכאות הכפולות ממנה והלאה! הריני מודה ומתוודה בפה מלא: אני מתגעגע מאד לעיירת הולדתי, לאנשים שחיו בה, לרחובותיה־בתיה, לכל סימטא ומשעול בה.

אוליקה שלי! הנה אני משוטט ברחובותיך. רואה את הבתים בהם על בעליהם. על כל דייריהם. הנה גנו העתיק של ראדזיוויל, בלב העיר; בית הפאר, היינו „החצר״ של הרבי, להבדיל. וגם אם לא היית חסיד מימיך. יש ובעברך נדמה היה לך לפתע כי אכן, איזה אור מיסתורין מנצנץ שם בודאי: אור החסידות, שהאיר רבבות בתים בווהלין רבתי; הנה בית אבי, ז״ל. כלל היה נקוט בבית: הנכנס רעב, שיצא שבע! ליל שבת... נרות השבת הדולקות

מציצות מבעד לחלונות ודלתות. יהודים, אשר זה עתה עלו מן הרחצה, בקפוטות אטלס ומשי ואבנטי משי, ובניהם סביבם אצים לבתי הכנסת לקבל פני שבת מלכתא. אף הגויים נהגו כבוד בשבת המלכה ותמיד היו ממהרים לעזוב את עיר היהודים עם רדת המלכה בתוכה. מבית הכנסת אתה חוזר רגוע. רוח רעננה מכופפת לקראתך את ראשי העצים, אשר בגן הארמון, שליד בית אבי ז״ל. הנה מתחילים הזמירים במנגינתם הסימפונית הערבה. גם זה לכבוד השבת...

בתי הכנסת ובתי המדרש בעיירה רבים מהם קרויים על שמות חצרות הרביים השונים (הטריסקאי, האולבסקי, הסטפני וכו׳. וכן ע״ש בעלי המלאכה ביהכ״נ דחייטים, דסנדלרים, בית הכנסת הגדול וכו׳). את בית הכנסת הסטפני הקים אבי ז״ל. עד ליום בו עליתי ארצה, ב־1935, נבחר אבי כגבאי ביהכ״נ 25 פעמים. בשבתות היו עשרות בעלי־בתים, תלמידי־חכמים וחסידי סטפן ואחרים מבקרים בביתנו לשתות לחיים וזמרתו המתנגנת של ר׳ יהושע החזן והשו״ב, סבו של חתני, הרטיטה לבבות. שמחו ועלזו, שתו וקינחו — אך חלילה לאדם מישראל באוליקה שישתה לשכרה.

הסיפורים המלבבים מתוך „הצאינה וראינה״ בשבתות אחרי הצהרים, כפי שיצאו מפי אמי ז״ל, בהיותי ילד עוד. עולם של קסמים... אופן צפייתה בכוכבים ואמירתה „אלהי אברהם ויצחק ויעקב״ עם צאת השבת...

ימי הסליחות. ראש אשמורת של לילה שבראשית הסתיו. צינה וערפילים. ומתוך החשכה בוקע קולו הרם והמתנגן של וולוול גבה־הקומה („אחד מהלמד־וו״) אל תוך התריסים („עם קדושים, קומו לעבודת הבורא״ וכו׳), קול החודר כליות ולב ומטיל כאילו פחד... אני נחפז לקום, פוסע עם אבי לבית הכנסת. רק יצאנו וכבר מלא הרחוב אנשים. כולם נוהרים לאמירת סליחות. גם ותיקי החסידים האוליקיים שבאו לכאן מקרוב ומרחוק נוהרים לבית־המדרש של הרבי. בחלל ביהכ״נ תלויה אימת יום הדין. בית הכנסת על מתפלליו הרבים דומה ליער ביום סתיו. הרוחות מטלטלות בחזקה את צמרות העצים וענפיהם ואלה רועדים ומתנועעים, רועדים ומתנועעים...

עשרת ימי תשובה. ימים אלה היו מעוררים אימה ופחד בלב. הרי יום הדין, יום צום כיפור ממשמש ובא. והיום הגיע. זקן וטף ממהרים לביהכ״נ לתפילת מנחה. קערות־צדקה מסודרות על שולחן מיוחד, לידו מקבל הגבאי

מרדכי גליקמן את המתפללים הפודים, כל אחד, את נדרו ובו בזמן הוא זורק, כנדבת לבו, צדקה לכל קערה וקערה. אני, שהייתי מורשה קרן־הקיימת בעיירה התפללתי בלבי (והשתדלתי) שיזרקו לתוך קערתי, שנתתי לה מקום מכובד על השולחן („פרוטקציה" של הימים ההם. סוף סוף, אדם קרוב... לקערתו). ואכן, רבות קערות „עשו חיל", וקערתי עלתה על כלנה...

הנה, בעלי־בתים נכבדים כורעים ומשתחוים אפיים ארצה. קש מפוזר במקום ההוא, למען תרך ההשתטחות. יהודים מכים עצמם על חטא והשמש משה ברליס עומד עליהם ומלקה ל"ט. הוא מצליף במגלב־רצועה על ישבנו של הלה. אחת. אחת ושתיים. אחת ושלוש... המוצלף קם ומשלשל לידו של השמש מנת פרוטות הגונה על טרחתו הרבה. הבעת פניו של משה ברל ענתה בו תמיד ממי הוא מרוצה יותר, כלומר ממי הוא קיבל יותר... בשעה 4 בדיוק ממהר אבי הביתה, סועדים את הסעודה המפסקת. והדלקת וברכת הנרות של אמא ואמירתה את התחינות... נפרדים מבני המשפחה בברכה ובדמעות בעינים ובחרדה בלב יוצאים ללכת אל בית הכנסת.

כל נדרי. בית הכנסת מלא מתפללים. ליד ארון הקודש עומדים זקני עדת המתפללים ומכובדיה לבושי קיטלים ועטופי טליתות, מוכנים לפתוח את ארון הקודש לתפילת כל־נדרי.

החזן יהושע וידר עם מקהלת ילדים־משוררים מופיעים לפני התיבה. פניו חיוורות כמראה הקיטל. אבי פותח בחיל ורעדה „על דעת המקום ועל דעת הקהל" והחזן יחד עם הילדים פותחים מיד אחריו ב„כל נדרי". קולות הילדים עולים מעלה מעלה. אתה רואה כאילו היאך הם מתנשאים, הקולות, ועולים לפני כסא הכבוד. הוקל משהו בלב. אתה חש שאכן, מתדפקים קולות הילדים בשערי שמים...

ט"ו בשבט. רחובות העיירה עוטים שלג. תענוג מיוחד הוא לפסוע כך בתוך השלג הרך להרקה המסורתית של קופסות הקרן הקיימת. וכגמול — לחלק פירות ט"ו בשבט בשקיקי נייר שקופים. את תחושת החג אתה מרגיש יותר במשכנות העניים והעמלים. שם היו פותחים בפניך בהרחבה את הדלת, ב„ברוכים הבאים" חמה ונלבבת וחבורות ילדים פוקחים לקראתך עינים שמחות. מקבלים בידיים רוטטות את השקיק הקטן ומורידים בחרדת קודש את הקופסה התכולה מן הקיר, ורצים למנין הפרוטות ומוסיפים עליהן... מהבתים האלה עתידים ביום מן הימים לצאת החלוצים, שיזכו, לאחר תלאות

רבות, להגיע לארץ ישראל... אך הנה לנגד עיניך ט״ו בשבט אחר. אל תתבייש למחות דמעה מעיניך. אל תתבייש לגעות בבכי. הלא בדיוק ביום זה, ב־1941, הוצאו, כמסופר כבר לעיל, מאות היהודים הראשונים להורג וההשמדה האחרונה בסוף חודש אב. עננים רבים כיסו אז את פני השמים. כנראה שגם השמים ניסו לבקש רחמים על האומללים. „שמים בקשו רחמים עלי״ — המשורר.

יש גם ורחוקים ומעורפלים נשקפים אלי ימי ילדותי בעיירה. אך תמיד נושבת אלי משם איזו חמימות המקלה על דרכי בחיים עד עצם היום הזה. אם בדמות מי הנחל החמימים בימי הקיץ הלוהטים, בהם היינו משתכשכים ועורכים תחרויות שחיה, אם בדמות גלישות החורף שחיממו לא אחת את הלב, או החום הסמוי שפיכה הדדית מלב אל לב של יקירים. יקירים שאינם עוד. שגם מצבה על קברם לא יכלת להקים — מלבד לציין זכרם בספר...

נחמה פורתא (ואם תרצו — רבתי !) — אלה שנשארו בחיים, הראשונים ושארית הפליטה, ואשר זכו לדור המשך. אכן, דור ההמשך שבארץ אבות. אשריכם, מה טוב חלקכם שזכיתם לחיות על אדמת מולדתכם, שנגאלה בזיעה ובדם. ואם תהרהרו פעם על שארי־בשרכם ועל הוריכם שמתו מות קדושים בעיירה ההיא, אנא, אל תכתירו את הקדושים במרכאות כפולות. גם ביניהם היו אנשים אמיצים וגיבורים שעמדו על נפשם ומתו בגבורה. היו גם כאלה שהצליחו אף להרוג באויבים, בגרמנים. תהא נשמתם צרורה בצרור חיינו ויהא חלום חייהם — השאיפה העזה לחונן עפר אדמת ארץ־ישראל, ארץ אבותינו — נר לרגלינו.

מאיר בן־ישי (גרינשפאַן)

א בליק אויף צוריק אויף מיין שטעטעלע אליק

איך וואָלט נאָך וועלן אין מיין לעבן,
מיין געבוירנשטאָט אָליק
זעען, ווי ס׳האָט אויסגעזען,
מיט פופציק יאָר צוריק.

מיט יענעם גלאַנץ און חן און צויבער,
און איר שטעטלדיקער פראַכט,
בעת מען האָט מיט די לאַמטערנעס,
דאָרט געבראָדזשעט, נאַכט נאָך נאַכט;

ווען ציגן מיט די פולע אייטערס,
האָבן אַרומשפאַצירט אין מאַרק,
און ס׳האָט די אָרעמקייט איר שפע,
דאָרט פאַר קיינעם נישט געקאַרגט...

איך בענק נאָך אַלע גאַסן, געסלעך,
ביידע פאָרשטעט מיט דער פאָסט,
דעם רבינס הויפל מיט די שולן,
די מילאָוויצע מיט דעם שלאָס,

ווו איך מיט די חברים פלעגן
אויסטאָפטשען דאָרט טריט נאָך טריט...

בלויז נאָר די יינגלעך, ווייל די מיידלעך
האָבן מאַמעס שטרענג געהיט...

איך בענק נאָך דעם שאָסיי, מיט וואָס
מען האָט די „הויפּט־גאַס" אויסברוקירט.
די שמחה, ווען מ'האָט מיך אין חדר,
בעת דעם ערשטן מאָל געפירט,

ווען ס'האָט מיין מאַמע דאָרט פון נחת,
ווי די זון, געשיינט פון גליק,
פונקט ווי זי געוועז וואָלט איינע
פון די מאַמעס אין אָליק

וואָס האָבן זייער קינד אין חדר,
אָפּגעפירט מיט גרויס פּאַראַד —
און מיך, מיט צוקערלעך באַשאָטן
אויף יעדן טריט מיינעם, כמעט...

געווען איז דאָס אַ יידיש שטעטל,
מיט כלי קודש און רח"ש,
וואָס האָט אויך מיט צייט, פון זיטן,
פון די וועלטלעכע גענאַשט.

ווי וואָלט איך איצט, כאָטש פון דערווייטנס,
קענען טאָן אויף דעם אַ בליק!
כאָטש איינמאָל קענען קדיש זאָגן,
אויף די חורבות פון אָליק...

מיין שטעטעלע, ווו כ'האָב די וועלט,
די וועלט, די ליכטיקע דערזען —
האָט דאָך פאַרמאָגט אַ קאָלאָסאַלן,
וווּנדערבאַרן רייץ און חן;

קליינע, נידעריקע הייזלעך,
ווי אויף הינערשע צוויי פיס;
איינגעהויקערטע אין דרייען,
ווי זיי וואָלטן דיך באַגריסט.

און איינגעלאַדן דאָרט, פאַרבעטן
יעדן אורח פון דער פרעמד —
גרייט זיך טיילן מיט דעם ביסן,
מיט דעם בעט און לעצטן העמד.

די פרייטיקדיקע אויפצונאַכט׳סן
און די יומטובדיקע טעג
האָבן דאָרטן אויסגעטראָטן
איר טראַדיציאָנעלן וועג...

מיט די לעגענדעס, וואָס מען האָט
אַרום דעם רבינס הויף געוועבט —
האָבן דאָרטן דורות גאַנצע,
זייער לעבן אויסגעלעבט.

דאָס אַלץ האָט דאָרט אַזוי געדויערט,
ביז דעם אויסברוך פון דעם קריג,
דעם ערשטן וועלט־קריג, וואָס ט׳דאָס לעבן,
דאָס רויִקע, פון דאָרט דערשטיקט.

ווען כ׳האָב דאָס שטעטעלע פאַרלאָזט,
מיט אַ פופציק יאָר צוריק,
האָט׳ס אָנגעהויבן ווידער שטייגן,
ממש אויפשיינען פון גליק.

ס׳איז זיך ביסלעכווייז צעוואָקסן,
אין דער ברייט און אין דער לענג,

די אַלע נידעריקע הייזלעך,
זענען שוין געוואָרן ענג...

פונקט ווי ס׳וואָלט דאָס שטעטל פּלאַסטיש,
אַ כירורג גאָר אָפּערירט.
איצט איז דאָרט בלויז שטיין און חורבות,
אויסגעוואָרצלט, רואינירט — — —

*****

ס׳בענקט זיך נאָך דעם קליינעם שטעטל
ווו סט׳זיך געוויגט מיין קינדער־בעטל
יעדע גאַס און ווינקל איז געווען מיר ליב —
ס׳בענקט זיך נאָך דעם רבי׳נס הויפל
ווו כ׳פלעג מיט אַלע קינדער לויפן.
נאָך דעם שלאָס. נאָך דעם זיידנס אַלטער שטיב...

ס׳בענקט זיך נאָך דעם רבינ׳ס חדר
נאָכן פאָרשטאָט מיט די סיידער,
נאָכן שטיל־געמיטלעכן פאַרנאַכט,
ווען ס׳פעלגט דער רבי רב׳ מנשה
די ציגן טרייבן פון דער פאַשע,
ווו יוגנט ט׳זיך געסודעט און געלאַכט.

גוואַלד, ווו ביסטו, אוי מיין שטעטעלע אָליק?
די קליינע קעמפעס, אַלטע דעמבעס,
ווי נעמט מען אייך, איר קינדער־יאָרן אויף צוריק?
כ׳וואָלט דערפאַר דאָך אָפּגעגעבן
די לעצטע רעשטלעך פון מיין לעבן,
פאַר אַ קוק טון כאָטש נאָך איינמאָל אויף אָליק.

אויף שטאָט און מאַרק און אַלטע קלייטן,
וווּ איינער פלעגט דאָרט ביי דעם צווייטן
זיצן, פּירן פּאָליטיק —
דער גאַנצער פּדיון איז באַשטאַנען:
ציקאָריע, הירזש, אַ האַלב פונט צוקער,
פאַר אַ גראָשן ליכטעלעך צוויי שטיק.

וועקסלען פלעגט מען דאָרט ניט צאָלן.
אַ ווינטמיל האָט דאָרטן געמאָלן
און אַן אויליניצע האָט געשלאָגן אייל.
כאָטש יעדער האָט געצאָלט אַ וואָכער
האָט ער געשפּייזט אַ ישיבה־בחור
און חלה־פיש האָט שבת ניט געפעלט.

***

געווען איז דאָס אַ האַרציק שטעטל,
אי צו־גאָט און אי צו־לייט.
און, כאָטש ס׳האָט אָפּגעהיט מסורת —
ז׳דאָס אויך געגאַנגען מיט דער צייט;
פון איין זייט שולן, תלמוד־תורות,
מיט דעם אַלטן רבינס הויף;
שיינע יידן, זייד און אַטלאַס,
רב און שוחט, דיין, שו״ב...
און פון דער צווייטער „גאָליבראָדעס״,
„פריי־געזאָנענע״, „פּאַרשייטע״,
וועלכע האָבן די טראַדיציע,
אַוועקגעשטעלט לאַנג אין אַ זייט שוין...
און דעם תניא מיט דעם זוהר,
און דעם הייליקן תנ״ך —
אויסגעטוישט אויף לערן־ביכלעך,
אין אַ פרעמדער, פאַר זיי, שפּראַך...

אָפּראַזירט די באָרד און פּיאות,
און פאַרקירצט דעם מלבוש אויך —
כאָטש געבליבן ווייטער „קינדער" —
שטילע, לייטישע — אין תוך...

משפחת שינדל חיקה. נספו בשואה. הבן פסח — בישראל

כאָטש כ׳האָב יונג פאַרלאָזט דאָס שטעטל,
ביי דעם ערשטן אויפבלי, גלאַנץ —
האָב איך זיך דאָך געפילט אַלס קינד,
פון יענעם שטעטלדיקן קראַנץ...

איינגעטונקען אין „יחוס־אבות",
אויך פון מיין ליבער „מאַמעס צד",
האָב איך אויסגעלעבט מיין לעבן,
„דיסציפּלינירט" ווי אַ סאָלדאַט...
כ׳האָב נישט פאַרשעמט די טאַטע־מאַמע,
זייענדיק אויך פון זיי ווייט...
סיי כ׳האָב אָפּגעהיט טראַדיציע,
סיי אויסגעלעבט זיך... מיט דער צייט.
און, ווען דער קריג איז אויסגעבראָכן,
און צווישן אונדז צעשיידט —
האָבן אויך דעמלט מיין מאַמעס אויגן,
און טאַטנס ברכה מיך באַגלייט.
כ׳לעב נאָך איצט מיט יענעם עבר,
מיט וואָס מ׳האָט קינדוויַיז מיך „פאַרוויגט"...
און ס׳האָט דעם שונא, דאָס אינגאַנצן,
אָפּווישן ניט אָפּגעגליקט.

פון שטעטל מיינעם איז געבליבן,
איינצלנע, יחידים בלויז —
אָט די, וואָס זענען פונעם שטעטל,
מיט אַ צייט צוריק אַרויס;
פאַרלאָזט די היים און טאַטע־מאַמע,
און געקומען דאָ אַהער —
כאָטש מ׳האָט זיי „דאָרט" געלייגט אין חרם,
און זיי אין דעם אַ סך געשטערט;

עס האָט פאַרכאַפּט אַ גרויסע פרייד,
פון נאַציאָנאַלן אויפקום, זיי,
און ס׳האָבן זיך דאָרט באַלד געגרינדעט,
אַ פּאַרטיי נאָך אַ פּאַרטיי
וווּ אונדזער יוגנט איז געלאָפן,
מיט התלהבות און מיט ברען —

און יעדער האָט אַוועקגעגעבן,
אַלץ, וואָס ער האָט נאָר געקענט.

יונגע קינדער, וועלכע האָבן,
נאָך געניטיקט זיך אין שוץ —
זענען פון דער „מאַמעס פאַרטוך",
דאָרט אַוועק אין החלוץ...

שרה ברענער ז"ל, גרינדערין פון אָליקער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע.
געווען טעטיק אין החלוץ־באַוועגונג

וואָס האָט צוזאַמען מיט דעם „סניף".
פון „השומר", דער „הצעיר" —
אין שטעטל אָנגעמאַכט אַ „חורבן" —
„אויסגעכאַפט די יוגנט איר".

שושנה און קהת ברענער, גרינדערס פון אָליקער לאַנדס. אין אַמעריקע. טעטיק אין דער ציוניסטישער באַוועגונג.

ישראל גאַמערמאַן מיט זיין פאַמיליע אין באַלטימאָר. דער זון בעני און זיין פרוי דוצע באַוווסטע עסקנים. געהאָלפן פיל אָליקער פליטים.

מ׳האָט פאַר ,,איר״ געגרינדעט קורסן,
און אַן ,,אַטמאָספער״ אַזאַ,
מ׳האָט פאַרלאָזן טאַטע־מאַמע,
און אַוועק אויף הכשרה...

פון דאָרט איז שוין אַהיים געקומען,
זעלטן ווער פון זיי צוריק;
מ׳האָט ,,אויסגעקעמפט״ סערטיפיקאַטן,
און זיך געזעגנט מיט אָליק.

העניע און בן־ציון בובער, זון פון רבין און תלמיד־חכם ר׳ וואָלף ז״ל.
אַקטיווע ציוניסטן אין אַמעריקע.

און אַט־אָ־דער־אָ אַוואַנגאַרד,
ז׳צו אונדזער ווייטיק, צער און גליק,
דאָס אַלץ, וואָס אונדז איז איצט געבליבן,
פון אונדזער טייערער אָליק!

פייסי ווייסבערג און פרוי, זון פון ר׳ יעקב אבישעס ז״ל. אַקטיוו אין אָליקער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע

פרימא און יהושע־אליעזר גילדין. אויפגעטון פיל פאַר די פליטים און אָליקער לאַנדסלייט.

***

אויף די חורבות פון מיין שטעטל,
צווישן שטיינער, האָלעוועשקעס,
האָב איך וואַנזיניק געטרעטן,
אויף מיר אַמאָל באַקאַנטע סטעזשקעס...

לויט די שאָטנס, וועלכע האָבן
טריט נאָך טריט, פיס־טריט באַגלייט מיך,
האָב איך דאָרט, דווקא, אויף דעם באָדן,
כאָטש אַ צעאַקערטן, פאַרזייטן

יאָ געפינען קליינע שפורן,
פון אַן אויסגעוואָרצלט לעבן
וואָס האָט דורך דורות, לאַנגע יאָרן,
דאָרט, אַרום און אויך דערנעבן

ביז דעם אומקום, דעם טאָטאַלן,
שטיל געשפרודלט און געיווירן...
ביז די ווילדע קאַניבאַלן,
האָבן געסעלעך און טויערן

מיט די לעבנס אויסגעריסן,
ווי אַ טאָרענאַדאָ־שטורעם;
אַלץ פאַרוואַנדלט אין אַ ביסל
חורבות, אַש און ברידער־קברים.

נאָר יענע הייזקע, ווו געשטאַנען
ס׳איז מיין בעטל פון געבוירן —
איז מיר זיך שווער געווען דערמאָנען,
ווו כ׳האָב זי געלאָזט... פאַרלוירן!

ניט די הייזקע, ניט דאָס געסל,
ניט די שכנות׳דיקע דירות ;
עפּעס ווי איך וואָלט פאַרגעסן,
ווו איך בין און, וואָס מיט מיר איז — — — —

כ׳בין געבליבן שוואַך, צעבראָכן,
מיט מיין צער, עלנט, ווייטיק.
בין אַזוי אַרומגעקראָכן,
זוכן דאָס, וואָס כ׳האָב פאַרשפּעטיקט ;

אברהם גילדין און פרוי און בעני גאַמערמאַן. ציוניסטישע עסקנים אין אַמעריקע.

זוכן דאָס, וואָס כ׳האָב די זכייה
ניט געהאַט און וועל ניט האָבן ;
פאַרזוכן זייער טעם פון תליה,
נעבן זיי כאָטש זיין באַגראָבן...

כאָטש אַזוי אַרום באַהעפטן
זיך, מיט זייער אַש אוןביינער;
דערצו ווו נעמט מען אָבער קרעפטן?
איך בין דאָך געבליבן איינער.

אויף די חורבות פון מיין שטעטל,
בין איך צעבראָכן און דערשלאָגן,
געקומען זיי מחילה בעטן,
דאָרט אַ „קדיש־יתום" זאָגן,

קריעה רייסן, זיצן שבעה,
נאָך אַלע אומשולדיקע קדושים,
כאָטש איך בין איינער אין דער סביבה...
כאָטש ס'איז לאַנג שוין נאָך די שלושים...

אפשר וועט דאָס פּאָרט דערגרייכן,
דאָרט צו דעם וואָס זיצט פון אויבן.
אָפּגעזונדערט אין זיין היכל
און אויך ביי אים זיין „רו" צורויבן — —

אפשר וועט מיך דאָך געלונגען,
ווי יענעם יינגל מיט דעם פייפל,
אין זיינע אויערן אָפּקלונגען,
און ער וועט סוף־כל־סוף באַגרייפן,

אַז ער ט'שוין צופיל אָט דאָס שטריקל,
וואָס בינדט מיט אים אונדז, אָנגעצויגן
און אַלע צוגעזאָגטע גליקן,
ווי פון די פּיהער אויסגעזויגן — —

אויף די חורבות פון מיין שטעטל,
האָב איך שטילערהייט געשוואוירן,

אַז דאָס אומזעבאַרע קייטל,
וואָס איך צי פון מיין געבוירן,

וועל איך אַזוי־אָ ווייטער ציען,
ווייטער, עד סוף כל הדורות;
כ׳וועל ביז מיין לעבן זיך באַמיען,
איינצופלאַנצן ווי פון תורה׳ס

פרוי און לואיס לעווין בעת זייער באַזוך אין ישראל.

אַז ווו אַ ייד איז נאָר פאַראַנען,
איבער אונדזער וועלט דער גאָרער,

זאָל אונדזער אומגליק אָפּט דערמאָנען,
ווי מ׳לייגט צום סדר־טיש דעם מרור...

און ווי אַן אייביקע קלעפּסידרע
אויף יעדער שער־בלאַט, וואָלט איך עס,
אָפּגעדרוקט ווי דער כל־נדרי,
ווי די קינות, ווי די סליחות...

צו גאָר אַלס וואָכעדיקע תּפילה,
ווי די קריאת־שמע, קדושה, ברכו,
זיי איינגעפּירט אין יעדער קהילה,
זיי צווינגען זאָגן דאָס בעל־כּרחה!

אויף אַלע חתונות און ברית׳ן,
אויף בר־מצוות, שבע־ברכות,
זאָלן דורות גאַנצע וויסן,
און דערציילן אויך דערנאָך עס...

ווי, מ׳האָט קינדער מיט די מאַמעס,
טאַטעס, זיידעס, רייך און אָרעם,
באָבעס, אייניקלעך צעזאַמען
אויסדערשטיקט אין ברידער־קברים...

פון די זויג־קינדער די מוחות,
שוואַנגער־פרויען די געדערים,
אַרויסגעזעצט מיט אַלע כּוחות,
און צעטראָטן ווי די ווערעם...

פון אַלץ, וואָס ס׳איז געווען דערציילט,
צווינגען זי, די וועלט, פאַרשרייבן —
אפשר וועט מען זי אויסהיילן,
או דעם יידן־האַס פאַרטרייבן — —

שטיל איצט דאָרט, אַרום, דערנעבן,
די שטילקייט אָבער שרייט : געוויס !!!
דאָס איז די שטילקייט פון אַ לעבן,
אַ „פאַר דער צייט" אַרויסגעריסנס...

דאָס איז די שטילקייט פון אַ יוירן,
פון גאַס, געסעלעך און מויערן,
וואָס מען האָט אָפּגעשטעלט אינמיטן...
וואָס מ׳האָט אויף קברים אויסגעביטן — —

פון די געטרייע טאַטע־מאַמע,
שוועסטער, ברידער, ווייב און קינד,
פון זיידע־באָבע. ס׳אונדז געבליבן
די קליינע „רעשט" און גרויסע ווינד.

פון אַלע שטעטלשע יחידים,
פון מיין שטעטעלע אָליק,
וואָס זענען דאָ אַהער געקומען,
מיט יאָרן צענדליקער צוריק —

און האָט זיך דאָ אין לאַנד צעוואָרפן,
איבער דאָרף, קיבוץ און שטעט —
זענען צו דעם גרויסן חורבן,
ניט געווען דאָ צוגעגרייט !

ס׳האָט יעדערער פון זיי באַמיט זיך,
אַרויסרייסן פון דאָרט, וואָס מער ;
כאָטש ס׳האָט מאַנדאַטן־מאַכט די פלענער,
זייערע, גאַנץ אָפּט געשטערט.

און ביז דער קריג האָט זיך געענדיקט,
האָבן זיי נאָך אַלץ געהאָפּט,

אַז די ידיעות וועגן אומקום,
זענען איין גאַנץ־גרויסער בלאָף...

ווער האָט פון אַזאַ געדאַנק,
אַפילו טראַכטן, ווען געקענט?
אַז ס׳קען און וועט אַמאָל, אין לעבן,
קומען וועט אַזאַ מאָמענט,

אַז מ׳ט׳דאָס שטעטל מיט די מענטשן,
אָט אַזוי, גאַנץ אומגעשטערט,
דורך פייער, גאַז און רויך און פלאַמען,
אָפווישן, אָט, מיט דער ערד.

עולי אוליקה בחתונת נעמי טייטל, לפני כיובל שנים.

אַז אונדזער שיינער „שלאָס" וועט דינען,
אַלס פולאַפקע, אַלס אַ נעץ,
אַריינצושפּאַרן אַלט און יונג דאָרט,
און דערנענטערן דעם קץ...

פון אַלע הייזער, שולן, לעבנס,
געבליבן ברידער־קברים בלויז —
אַז אַ ווייטיק אין די הערצער,
פון ביינקעניש זיי גייען אויס — — — —

האָט טאַקע דאָס קליינע רעשטל,
וואָס דער גורל ט'אָפּגעגליקט,
דאָ אַלץ געטאָן אום אויפצולעבן,
כאָטש דעם נאָמען פון אָליק!

מ'האַלט זיך דאָ ווי איין משפחה,
און מ'קומט זיך אָפּט צענויף,
פונקט ווי אַמאָל, ביי אונדז אין שטעטל,
אין און אַרום דעם רבינס הויף...

נאָר יעדער ווייטיקט אויס דעם ווייטיק,
פון אונדזער טייערער אָליק —
ער פּרוּווט זיך אויפלעבן די קדושים,
בלויז כאָטש אין געדאַנק צוריק!

מרדכי בונה

הט"ז באוליקה

את פולחן האישיות לא גרס עמנו במשך כל שנות גלותו הארוכה וביחוד במאות השנים האחרונות. יבואו גדולי ישראל לדורותיהם ויעידו על־כך. ראשי העם, מנהיגי האומה, סוללי דרכה בדת, בהלכה ובמחקר, ברובם אינם ידועים לרבים בשמותיהם כלל. מכירים אותם על פי ראשי התבות של השם ושם האב — כגון רש"י (רבי שלמה יצחקי), רמב"ם (רבנו משה בן מימון), רשב"א (רבי שלמה בן אדרת) וכו׳, או על פי שמות הספרים שהשאירו: פרי חדש, באר היטב, שפתי כהן (הש"ך), מגן־אברהם ועוד. כאלו נתקיימה בנו האמרה „אותי עזבו ואת תורתי שמרו".

אחד האישים הבולטים בספרות ההלכה, אשר על פיו נוהגים בעלי ההלכה עוד כיום ומשנתו נלמדת בכל בתי מדרשות וישיבות של תלמידי חכמים, הוא הט"ז. כזה הוא שמו בקרב כל יודעיו ולומדיו (ט"ז — ראשי תיבות של שם חבורו על ה„שלחן ערוך" „טורי־זהב") ומעטים הם היודעים, כי שמו הוא רבי דוד הלוי סג"ל והוא אחד מגדולי התורה וחכמי ההלכה שערש ילדותם עמדה באחת העיירות במדינת ווהלין וקרני אורם האירו ברחבי תפוצות ישראל.

נולד בשנת שמ"ו (1586) בעיר לודמיר (ולדימיר־ווהלינסק) למשפחה מכובדת של רבנים, חכמים וסופרים. עוד בילדותו נתפרסם כ„עלוי" גדול „בעל מח ושכל מחודד". בבריסק דליטא שמש אז כרב בעל הב"ח (על שם

ספרו „בית חדש״) — רבי יואל סירקיס. הוא שמע על נער הפלא מלודמיר ולקחו משם להשיאו לבתו. מאז הוא למד תורה מפי הב״ח בישיבתו. הימים ימי מבוכה ומהומה — ראשיתם מרד הקוזקים וסופם טבח האימים של קלגסי חמלניצקי — והט״ז בילה את שנותיו בנדודים, בשנת ת״א (1640) שמונה שנים לפני הטבח הידוע בשם גזרת ת״ח נתקבל לרב בקהילת אוסטראה, אוסטראה של הרש״ל, המהרש״א ועוד רבנים וגאונים מפורסמים כאן הוא יסד ישיבה גדולה שמשכה אליה תלמידים הרבה מפולין, ליטה וגם מאשכנז וגליציה.

רבי דוד הלוי — הט״ז, נוסף לחריפותו בתלמוד נתגלה כבעל רגש ופיטן. חיבר שירים ופזמונות. רבי־מנדל ביבר איש אוסטראה הצליח לגלות שני פיוטים שחיבר, האחד — קינה על השואה שהביא הצורר חמלניצקי על בית ישראל באוקריינה והאחר שיר מזמור על נס ההצלה של קהילת אוליק. שיר הקינה מסומן בתאריך כ׳ בסיון שנת ת״ח והשני — שיר מזמור — מסומן בתאריך כ״ב בסיון.

וכה כותב רבי מנדל ביבר בספרו „ילקוט מנחם״ :

מסורת נאמנה בידינו, שקבלנו מזקני הדור שמלפנינו, והם קבלו איש מפי איש, ואשר נחתמה בטבעת האמת, שאין לפקפק בה, כי כאשר צר חמיל עם חילו על עיר אוליק, היה הגאון בעל הט״ז בתוך העיר. והעיר אוליק היתה אז בצורה וחזקה (כאשר בעיני ראיתי ונפלאתי על המגדל החזק עם הצריחים הגבוהים, אשר נשארו לפני העיר עד היום). וחמיל עם חילו הרב עמדו סביב העיר כמה ימים וחבלו תחבולות לרדותה ולא יכלו לה, וכל הימים שצר חמיל על העיר, עמדו היהודים בבית הכנסת, והט״ז ז״ל בתוכם, ויתענו, ויבכו וישפכו את נפשם, הרבו והפצירו בתפילה לבל יפלו בידי הפריצים העריצים, אשר ארבו לדמם. ויהיה ביום אחד, הגישו חמיל וחילו את כלי מפצם על החומה עוד פעם ובסערת מלחמה וגבורה עזה הסתערו, ויעפילו לעלות על החומה, ופרצו בה פרצות כמעט שנכבשה העיר, הט״ז ז״ל ובני עדתו עמדו בביה״כ ושפכו צקון לחשם לפני השם ויבכו מאד, כי ראו אשר עוד מעט ויפלו בידי אויב. הגאון, בעל הט״ז ז״ל, אשר היה חלוש מאד מרוב התעניתים הטה את ראשו על־ידו ויישן. בחלומו קראו לו את הפסוק : „וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי״ וייקץ משנתו ויאמר „עם ד׳, חזקו ונתחזקה בתפילה ובתחנונים, כי היום יראנו השם הפלאות. ושם במבצר, עמדו כלי תותח, ושנים אשר

נתקלקלו מרוב ימים, פתאום השמיעו קולות גדולים ופחד וחתת אלהים נפל על חמיל וחילו וברחו משם בבהלה.

רבי מנדל ביבר העתיק את שני הפיוטים לתוך ספרו „ילקוט מנחם" והרי לפנינו קטעים אחדים:

סליחות לעשרים בסיון, שחיברם הרב הגאון בעל המחבר „טורי־זהב", שהיה אב"ד דפה אליק זי"ע ועל כל ישראל אכי"ר.

אמרתי נא אספרה,
אף ד' בי חרה,
אוי לי על רע הגזרה,
אל קראנה לי נעמי — כי אם מרה.
בשנת ת"ח לאלף הששי —
בקמים עלי מרעים לעקר שרשי,
בעשרים לחודש השלישי,
בכי הוקבע לדורות על מחלי ומושי
גם היום מרי שיחי:
גודל הריגתי ורוב זבחי;
גם בחור, גם בתולה ועולל טפוחי,
גדול כים שברי ומדוחי!

זוהי קינה מרה על השואה שהקיפה את בית ישראל בימי מרד הקוזאקים תחת פיקודו של הצורר חמלניצקי ימ"ש, וההרס, השוד והחורבן שבאו בעקבותיהם על קהילות ישראל.

הפזמון השני גם הוא כתוב על גבי אותו קלף ובראשו רשום: „ואלו הם סליחות אשר חיבר לששה ועשרים בסיון".

אודך על כי נוראות נפלאתי
תמיד תהלתך מלאתי
דרכי חסדיך להזכיר — תאמתי
לישועתך אדני קויתי.
בעון בצעי קצפתי ונחלתי נלאה
שנים רבות יצאתי מרעה אל רעה
ואמר אבד נצחי מרב התלאה
על כן לא תשיגנו ישועה.

כך מפליג הפייטן בדברי שבח והודיה „לאלוהים מלכי מקודם פועל ישועות גדולות" תוך תאור נאמן של מצב קהילה יהודית נתונה בצרה גדולה, שהגיעה עד שערי היאוש „אמרתי כאשר אבדתי אבדתי" והנה הופיע „צור ישראל וקדושו וכובע ישועות בראשו".

אין פזמון זה זקוק לפרושים. ממנו אנו למדים, כי העיירה אוליק שבווהלין נצלה על פי נס מתגרת־ידו של הצורר חמיל. עוד זמן רב לפני שנתגלו שני הפזמונים, — בין הספורים והאגדות שהיו רווחים בגליל ווהלין על עלילות גבורה וקידוש השם בימי גזרת ת"ח, היתה מתהלכת אגדה נאה זו על הצלת העיירה אוליק ובמרכז האגדה מופיע הט"ז.

האגדה מספרת על „קולות גדולות" „שהשמיעו כלי־תותח ישנים שהתקלקלו מרוב ימים". ואילו הפייטן בפזמונו חורז את המאורע:

ממרום שלח אש וקולות,
יושב בשנים השמיעם אש וקולות,
מהר מאד ברחו בבהלות
אלהים מלכי מקדם, פועל ישועות גדולות.

לכל מעיין בפזמונים, יתגלה מיד השוני שבין פזמון זה לקודמו. אחר הוא בצורתו ורוח אחרת מרחפת עליו. לא יכירנו מקומו בין הקינות והסליחות. אין פזמון זה אלא שיר הודיה לאלהים על שברוב חסדיו גילה רחמים לקהילה שלמה בישראל. החיש לה ישועה בצרתה ועשה שפטים בקמים עליה. גם פזמון זה ערוך על פי אקרוסטיכון, אבל מה משונה ומורכב מבנהו בראש החרוז הראשון „א". בראש החרוז השני "ת„ (היינו האקרוסטיכון בנוי על פי א"ת — ב"ש) והנה בראש החרוז השלישי, באה האות „ז" (האות הראשונה של שם המחבר דוד) ואילו החרוז רביעי אינו קשור באקרוסטיכון אלא השוני שבו הוא בזה שמובלטת בו (בכל חרוז רביעי שבפזמון) המלה ששרשה ישועה, תשועה, הושיעה וכו') והרי שאקרוסטיכון בנוי על פי א"ת—ב"ש בשילוב האותיות של שם המחבר: „דוד הוא הקטן, בן שמואל לוי חזק אמן ואמן" (כאמור, אותיות שם המחבר באות בראש כל חרוז שלישי שבפזמון) חרוז רביעי הולך וחוזר בפזמון, המבליט את המלה משרש ישועה.

אין ספק, כי לפנינו שתי יצירות פיוטיות, שמחברם הוא רבי דוד הלוי סג"ל, מגדולי ההלכה בישראל — בעל הטורי־זהב. חבל על שצללו בתהום הנשיה בעיירה אוליקה שבצדי הדרכים בווהלין, ולא זכו לפרסום בציבור עד היום. אמנם, נתן להם ר' מנדל ביבר פרסום — עוד לפני כ־65 שנה — במחברתו הצנומה ילקוט מנחם — אולם מחברת זו נדפסה במספר טפסים מצומצם, ונועדה להפצה בין בני משפחה, קרובים ומקורבים במגמה לקבלת עזרה בשביל הוצאת ספרו הגדול „מזכרת לגדולי אוסטראה". וספק אם הגיעה מחברת זו לחוגים רחבים ולרושמי קורות העתים.

מסיבה בהחלוץ הצעיר לשרה פיפיל לפני עלייתה ארצה (תרפ"ו).

ה. קרעמער

פריידקע ר׳ נח׳ס פון אליקע דערציילט אנסקין די מעשה פון דיבוק

אין יענע צייטן איז אָליק געווען אַ קליין שטעטל (זשיטאָמירער גובער־ניע, נאָענט צו די גרעסערע שטעט ראָוונאָ, דובנאָ, לוצק, 10 וויאָרסט פון אַ באַן־סטאַציע). ס׳האָט פאַרמאָגט אַ באַפעלקערונג פון עטלעכע הונדערט נפשות, אַכט בתי־מדרשים, אַחוץ די גרויסע שול; צוויי יידישע פעלדשערס און אַ געשמדטן דאָקטאָר, אַן אַפטייק, אַ פּאָסט און טעלעגראַף, אַ מרחץ, אַן הקדש און אַ רוסישע שקאָלע אונטער דער שטאָט, וווהין יידישע קינדער גייען ניט ווייל מ׳דאַרף דאָך שרייבן אום שבת. ר׳ משה׳לע דער רב איז געווען אַ קליין ידעלע, מיט אַן אַטלאַסענער קאַפּאָטע, מיט אַ שטענדיקן שמייכל אויפן פנים. ער האָט ווייניק גערעדט. די ווייב האָט פאַרקויפט הייווז, און ער האָט געפסקנט שאלות. מיר האָבן אויך געהאַט אַ קאַזיאָנעם ראַבינער, עטלעכע שוחטים, קצבים, שוסטערס, סטאָליאַרעס, קוימען־קערערס.

דאָס שטעטל איז אָבער מער באַוווּסט צוליב דעם אָליקער רבין. פון דעם רבינס הויף האָבן צענדליקער משפחות געצויגן זייער חיונה, צושטע־לנדיק אַלערליי פּראָדוקטן אין הויף אַריין. ווען דער רבי ר׳ שמעון שלמה איז נסתלק געוואָרן און דער ממלא־מקום זיינער איז געוואָרן אַ זון, כמעט נאָך אַ קינד, האָבן אויפגעהערט שטראָמען די מחנות חסידים קיין אָליק, און דאָס שטעטל האָט געליטן אַ ירידה און ביי פיל משפחות האָט זיך אויס־געלאָזט די פרנסה.

דער טייך אין שטעטל האָט אָפּגעטיילט דעם יידישן קוואַרטאַל פון דעם גויישן. די גויים האָט מען גערופן מעשטשאַנעס. זיי זענען כמעט אַלע געווען שוסטערס. די יידן און די גויים האָבן צוזאַמען געהאַנדלט און געלעבט בשלום. פון פּאָגראָמען האָט דאָס שטעטל ניט געוווּסט. אין דער לעצטער

מלחמה האָבן יידן אויסבאַהאַלטן זייערע ווערטפולע חפצים ביי אַט די מעשטשאַנעס און זיי נאָכדעם געקראָגן צוריק. די יידן אין שטעטל האָבן געהאַנדלט מיט תבואה, פלאַקס, וואָל. עטלעכע משפחות האָבן פאַרמאָגט „אָלעיניצעס״ (אויל־פרעסאַרניעס) און פון דעם פסולת פון מאַטעריאַל געמאַכט אַ סאָרט מאַכאָרקע צו פיטערן די בהמות. און דאָס פלעגט עקספּאָר־טירט ווערן קיין דייטשלאַנד. נאָך אַ טייל יידן האָבן זיך באַשעפטיקט מיט פאַרקויפן פויערישע שטיוול, אַרומפירנדיק די שטיוול אויף יאַרידן. אַליין זענען די יידן קיין שוסטערס ניט געווען. די שטיוול פלעגן פאַר זיי נייען די מיעשטשאַנעס אויף יענער זייט טייך.

אין שטעטל האָט זיך געפונען דער שלאָס פון קניאַז ראַדזיוויל, מיט די שיינע גערטנער און בלומען־אַלייען. אַ הויכע וואַנט מיט שטעכיקן דראָט האָט אַרומגערינגלט דעם שלאָס, און יידן האָבן קיין דריסת הרגל אַהין ניט געהאַט. לעבן דעם קניאַז ראַדזיווילס שלאָס איז געשטאַנען דער פּוילישער „קאָסציאָל״ (קלויסטער), און ביי דער זייט — די וווינונג פון קסיאָנדז (גלח). מיט דעם פּנים צום פּוילישן קאָסציאָל און דעם קניאַזס שלאָס איז געווען דער מאַרק מיט די הונדערטער קליטלעך. אין פרילינג האָט זיך געטראָגן אַ געשמאַקער ריח פון די בלומען אוןביימער אַרום דעם קניאַזס שלאָס.

קיין גבירים האָט דאָס שטעטל ניט געהאַט. האָט מען אַ קינד חתונה געמאַכט, האָט מען אויפגעעפנט אַ קליטל. אויב דער יונגערמאַן האָט גע־קענט אַ ביסל לערנען איז ער געוואָרן אַ מלמד. די בתי מדרשים זענען שטענדיק געווען געפּאַקט מיט מתפּללים. אויף שבת פלעגט קומען אַ בעל־דרשן אָדער אַ מגיד מעודד זיין די יידן צו תשובה... האָט זיך קהל געצוי־טיקט אין געלט פאַר מאַכן אַ גדר אַרום דעם בית הקברות אָדער אויף ענ־לעכע זאַכן, האָט מען ביי די יידן שבת נאָכן דאַווענען אַוועקגענומען די טליתים, און זונטיק פרי האָט שוין יעדערער געבראַכט זיין חלק צום גבאי. יעדן פרימאָרגן האָט איוואַן דער פאַסטוך אויפגעוועקט מען זאָל אַרויסשיקן די בהמות און ציגן צו דער פּאַשע; שבת אָבער האָט יאַסל דער וואַסער־טרעגער אויפגעוועקט מיט גאָר אַן אַנדער ניגון: „שטייט אויף יידעלעך״, האָט ער געשריגן, „צו עבודת הבורא, כי לכך נוצרתם״. שבת נאָכן טשאָלנט, אין די הייסע זומער־חדשים, פלעגן די יידן עולה־רגל זיין צו דעם קאַלטן ברונעם וואַסער, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם הויף פון קסיאָנדז. פאַר

שכר־הליכה האָבן די יידן מקבל געווען צעביסענע פּיס פון די כלבים, וואָס דעם גלחס משרתים האָבן אָנגערייצט אויף זיי.

פון קיין וועלטלעכע נייעס האָט דאָס שטעטל ניט געוווּסט, נאָר עוזר דער בלינדער אויף איין אויג פלעגט פרייטיק נאָך קבלת שבת דערציילן די נייעס, וואָס ער אָט געלייענט אין די בלעטער, וועלכע פלעגן אָנקומען אויף זיין אַדרעס פאַר די פּריצים, מיט וועלכע ער האָט געהאַנדלט.

פון מיינע קינדער־יאָרן געדענק איך אַזאַ מעשה: אין תשעה־באב אין יאָר 1910 זענען צו דער אכסניה פון רחל גורבאַטע צוגעפאָרן פיר אויס־טערלישע מענטשן און האָבן געבראַכט מיט זיך מאַשינקעס וואָס רעדן און זינגען, און זיי זענען אַרומגעגאַנגען אין מאַרק, אַראָפּגענעמנדיק פּנימער (פאָ־טאָגראַפירן). רחל גורבאַטע האָט געזאָגט, אַז זיי זעען אויס ווי קאַטערינ־שטיקעס, און זי האָט מורא, אַז זיי זאָלן נאָך אין מיטן נאַכט ניט אַנטלויפן דורכן פענצטער און איר ניט באַצאָלן פאַר דער אכסניה. די ערשטע, וואָס זענען אַוועק צו דער אכסניה חוקר ודורש זיין, זענען געווען יונגוואַרג. באַגעגנט ביי דער טיר האָט אונדז אַ ריין־און־שיין געקלידעטער ייד מיט אַ שפּיציק בערדל און זיך פאָרגעשטעלט ווי ער הייסט ש. אַנסקי, און ער האָט פאָרגעשטעלט פאַר אונדז אויך די אַנדערע דריי פאַרשוינען, וואָס האָבן צוזאַמען מיט אים אויסגעמאַכט די עטנאָגראַפישע עקספּעדיציע אויף צו זאַמלען יידישן פאָלקלאָר. צווישן זיין גרופּע האָט זיך געפונען דער פאָלקס־זינגער חיים קאָטיאַלאַנסקי, און ער האָט געוואָרנט די יוגנט, אַז אויב זיי וועלן אים ניט העלפן זאַמלען מאַטעריאַל וועט ער דאָס באַשרייבן אין די בלעטער. האָט זיך די יוגנט אָרגאַניזירט און ער איז מיט דער גרופּע אַרומ־געגאַנגען צו שוסטערס, שניידערס, סטאָליאַרעס און זיי האָבן אויסגעזונגען אַלערליי לידלעך. דערנאָך האָבן מיר זיי אַוועקגעפירט אויף דעם בית־עולם און זיי האָבן פאָטאָגראַפירט אַלטע מצבות, אַ סטאַטוע אין פראָנט פון דעם פוילישן קלויסטער, אַ ייד אין טלית און תפילין, אַ סטאַטוע פון גאַנטע אין קניאַזס שלאָס, יידישע טיפּן וואַסער־טרעגער, מאַרק הענדלערינס. חזנים האָבן אַריינגעזונגען אַלערליי תפילות, און אַז זיי האָבן דערהערט זייער שטימע צוריק פון פאָנאָגראַף אַרויסזונגען, זענען זיי דערשראָקן געוואָרן. חסידים האָבן דערציילט רבי׳שע מעשהלעך.

איז אַ סברא, אַז ביי אונדז אין שטעטל האָט אַנסקי געפונען מאַטעריאַל

צו זיין דיבוק. באַזונדערס האָט זיך אַנסקי ניט געקענט אָפּלויבן פון דער אַלטעטשקער פרײדקע רב נח׳ס, וועלכע האָט אים דערציילט צענדליקער משעהלעך, און ער פלעגט שטונדן לאַנג מיט איר פאַרברענגען. זי איז געווען אַ זעלטענער עקזעמפּלאַר אין דער אַרומיקער סביבה. אַלטע תושבים האָבן דערציילט, אַז באַלד נאָך איר חתונה האָט זי זיך אַרומגעקוקט, אַז מ׳האָט זי חתונה געמאַכט פאַר אַ שלומיאל, און אַזוי ווי קיין קינדער האָט זי ניט געהאַט, האָט זי זיך אָפּגעג׳גט און מער ניט חתונה געהאַט. זי האָט רק געזוכט מצוות. יעדן פרימאָרגן איז זי געקומען דאַווענען אין בית המדרש אַריין פריער פאַר די מאַנסבילן. זי איז געווען אַ בקי אין די מוסר ספרים: שבט מוסר, קב הישר און אַנדערע. תהילים האָט זי געקענט אויף אויסנווייניק. מאָנטיק און דאָנערשטיק האָט זי געפאַסט. זי איז כסדר אַרומגעגאַנגען מיט דער רויטער פאַטשיילע זאַמלען געלט. אָט האָט זי אויסגעפאַרבט דעם ארון קודש מיט אַלערליי מלאכים, געקויפט אַ בליך־לאָמפּ אין שול אַריין, וואָס מ׳האָט נאָך אַזעלכעס ניט געזען, באַקליידט אַלע ספר־תורהס מיט נייע מענטעלעך, איינגעבונדן די ספרים אין שול. און אָט האָט זי זיך דערוווּסט, אַז עמיצער דאַרף אויף שבת, האָט זי שוין געזאָרגט דערפאַר און אַריינגעבראַכט ביינאַכט, קיינער זאָל ניט זען. יתומים האָט זי באַזאָרגט מיט קליידער. איז געווען אַן אָרעמע קימפּעטאָרין אין שטעטל, איז זי ניט אָפּגעטראָטן פון בעט און געזאָרגט עס זאָל גאָר ניט פעלן. האָט זיך אַ ייד געניויטיקט אין אַ גמילת חסד איינצוקויפן סחורה, האָט זי ביי אַ רייכערן געבאָרגט און אים אַוועקגעליען. ווען זי האָט זיך באַוויזן אין אַ הויז בעטן אַ נדבה האָט מען איר ניט אָפּגעזאָגט. זיך אַליין האָט זי מפרנס געווען פון אַ קעסטעלע מיט זייף, קנעפּלעך, נאָדלען וכדומה. אַלע פרימאָרגן האָט זי איר „קרעמל" אַרויסגעטראָגן אויף דעם מאַרק און ביינאַכט אַהיימגענומען. די פויערים האָבן ליב געהאַט ביי איר צו קויפן, ווייל זי האָט אויך געוווּסט ווי זיי צו געבן אַלערליי באַבסקע רפואות פאַר זייערע קראַנקהייטן און זיי האָבן איר דערפאַר געבראַכט גרינסן, פרוכט פון זייערע דערפער. ווען זי איז געווען קראַנק און ניט געקענט אַראָפּ פון בעט, פלעגט זי זיך באַקלאָגן, אַז דער רבונו של עולם האָט אין איר פאַרגעסן.

זי איז געשטאָרבן אין עלטער פון פיר און ניינציק יאָר. זי האָט רייך געמאַכט דעם יידישן פאָלקלאָר מיט די צענדליקער מעשהלעך, וואָס זי האָט אַנסקין און זיינע חברים דערציילט.

נתן רוזנפלד

חוליות בשרשרת הדורות

עד למהפכה הרוסית־קומוניסטית, בשלהי מלחמת העולם הראשונה, היתה עדיין אוליקה עיירה נידחת ונחשלת מאד. כמוה כרוב יתר העיירות בתחום המושב היהודי.

לחיי חברה מאורגנים לא היה זכר. אף לא לקהילה מאורגנת במובנה המקובל. היה „רב מטעם" (בכהונה זו החזיק אחד מבני הרבי — שמעוניו) איש לא ידע מי בחר בו לכהונה זו. איש גם לא נזקק לו.

ההורים מצאו פורקן למאווייהם החברתיים בבתי הכנסת ובבתי המדרש. לאחר התפילה, בעיקר בשעות בין השמשות, בין מנחה למעריב, היו משוחחים איש עם רעהו ובחבורה. עוסקים בעניני יום־יום ובדברים העומדים ברומו של עולם. נאנחים מרה על גזירות ונגישות שמתרגשות על ראשי היהודים: נזהרים בלשונם לבל תכשילם בדבור שאינו ראוי... כי אוזנים לכותל... מקבלים עליהם עול מלכות מחוסר אונים ולית ברירה.

בתוך קהל עדת בני־ישראל בעירנו נמצאו אחדים שהיו להם מהלכים בבתי הרשות. אלה השתדלנים ששיח ושיג להם עם פקידים רמי מעלה מן הרשות ומקורבים אליהם. תפקידם לסכור פיהם ע"י „מריחה הגונה"; לכל אחד לפי דרגת כהונתו ורום מעלתו, המשתלמת לעיתים קבועות ובתוספת הגונה לימי חגאותיהם — לבל ישטינונו, להשעות עיניהם לבל יראו את גללי הדומן המתגוללים בחוצות העיר ויסיחו דעתם מערימות האשפה ברשות הרבים, גם יעלימו עין ממקח־וממכר המתנהל בימי ראשון בשבוע, בהסתר ובחשאי בניגוד לחוק. השתדלנים היוו את „המוסד" היחידי בעיר. הם התמנו ע"י עצמם... מי שהעז בא ונטל את המשימה לידיו. הם אשר קבעו מכסות הכסף לכל אחד „לצרכי צבור" ופטורים היו למסור דין־וחשבון על מעשיהם. מפה לאוזן, מאחורי גבם, היו, כמובן, מרננים אחריהם...

יובלות על יובלות נקפו, בלי שארע בעירנו אירוע שיש בו כדי להוציאה מקפאונה. החיים זרמו בה לאט כמימיו של נהר זה החוצה את העיר לאורכה. מכאן תחום המושב של אחב"י, ומכאן, מעברו השני, תחום מושבם של בני עם הארץ, אשר מראָה כפרי לז.

הנהר איננו החיץ היחידי המבדיל בין שני העולמות — יהודי והגויי. דומה, גם האויר לנשימה אחר הוא כאן ושם. שלא לדבר על אורח החיים שדבר אין ביניהם מן המשותף. לא בגשמיות ולא ברוחניות. הגוי צעדו בבטחה ועמידתו מאוששת. הן בתוך עמו הוא יושב. מושרש באדמת מולדתו עידן ועידנים, אותה הוא חורש, זורע וקוצר. אוכל פרי עמלו. לחמו ניתן מידי שמים ומימיו נאמנים. אדמת אוקריינה הדשנה מעניקה לו משמניה על אף שיטות העבודה הפרימיטיביות, ירושת דורות. בקתת מגוריו — אותה הקים במו ידיו מקורות עץ לא מהוקצעות, גגה מכוסה באלומות קש. הרפת ואורוות סוסיו בהן מצויים גם בעלי הכנף, מלונת כלבו ודיר חזיריו — כולם בסמוך לבקתתו וכולם ניזונים בשפע מהמרעה והגרעינים המשובחים.

באביב מוריקים השדות מאופק עד אופק. ריח הפריחה בגנים נישא למרחקים. גני הירק, צמיחתם מרהיבה עין.

בלילות הקיץ החמים, לאחר יום עבודה בשדות, מתאספים בני הנוער, אלה „השקצים" ו„השקצות" ונותנים בשיר קולם. שירי אוקריינה הרוויים געגועים לימים רחוקים... בשקט הלילי מגיעים הדי השירה לאוזני היהודים. מילות השירים מספרות על מלחמות גבורה ואהבה. נדים יהודים בראשיהם: „זו דרכם של הגויים, שהם שקועים בהבלי העולם הזה..."

לעומתם, אורח החיים בתחום היהודי שונה ומנוגד בתכלית. אין גינות ירק ואין עצי פרי, זולת אבק בקיץ ובוץ טובעני בסתיו והפשרת השלגים באביב. אין זה ענין ליהודי, בעל בעמיו, להיפנות להבלים כגון אלה. לבו וכל מעייניו נתונים לפרנסתו, להביא טרף לבני משפחתו המרובים, בלא עינא בישא. הפרנסה זו צרה צרורה. „קשה כקריעת ים־סוף". על־כן בהול היהודי על פרנסתו כל ימיו, אך ככל שהוא רודף אחריה היא רחוקה ממנו, והיא הנוטלת ממנו שלוות נפשו בימים ומדידה שנה מעיניו בלילות. עיקר פרנסתו על איכרי הסביבה. היהודים, ברובם חנונים זעירים, מהם רוכלים הסובבים בכפרים, כל ימות השבוע, ותרמילם על גבם ומוכרים לאכרים מכל הבא ביד. עיקר סחרם — חליפין: תבואות וקמח, בעלי כנף וביצים, שערות

חזיר, (החזיר, אמנם, פיגול הוא מחמת מיאוס, אבל שערותיו כשרות לפרנסה) וזנבות סוסים — תמורת בדים וסדקית, וכיו״ב. גם סוחרי סוסים ובהמות סובבים בכפרים. וגם בעלי־מלאכה: חייטים וסנדלרים, רצענים ונפחים, נגרים, נגרי בנין ורהיטים, עוסקים במלאכת בנין ובנאים, מומחים לבנית תנורים לחימום הבתים בחורף ותנורים לאפיה ובישול. וכן זגגים, כובענים, שענים, ספרים, וכו׳. רובם אנשים פשוטים, עניים מרודים, צולעים ב„אותיות הקטנות" ואף־על־פי־כן — יהודים כשרים. שומרי דת ומסורת ומורא שמים עליהם. המחסור לא סר מקרבם לעולם. בחלקם נזקקו למתן בסתר. גם כלי הקודש למיניהם לא נעדרו. רובם, כאמור, התפרנסו בדוחק, אם כי העמידו פנים של בעלי־בתים חשובים. הדלות מביישת. „צבוט לחייך למען יעמוד בה הסומק" — מרגלא היא בפי אמהותינו. והיו מצניעים את הדלות לבל תתבלט לעין כל. ודרגות שונות לדלות: עניות, אביונות, והגרוע מכל — קבצנות.

למעטים בלבד פרנסתם היתה מצויה, אם כי יגעו עליה הרבה. אף עשירים אחדים היו בתוכנו. אמנם, יש לשער שעשירותם היתה גזורה, יחסית, למעמדם של רוב יהודי העיירה ותו לא.

כל ימות השבוע מזריחת השמש ועד שקיעתה היו החנונים תרים בעיניהם אחרי קונים. מעט אכרי הסביבה שסרו לעירה מסתובבים בשוק. כל אחד מזמינם לחנותו, מושכים בשרוליהם, מחייכים כנגדם בהתרפסות, על מנת לזכות בפדיון כל שהוא. האכר מכיר בחשיבותו ויודע את ערכו. מציע מחירים למטה מהקרן. לא מועילה שבועתו של החנווני שהוא עצמו שילם יותר.

אחר הוא המצב ביום השוק, המתקיים כל יום רביעי בשבוע. ליום הזה נשואות עיני כל. באותו יום משכימים בטרם שחר. אחרי תפילה חטופה ממהר כל אחד לעיסוקו. גם נשות החיל אינן טומנות ידיהן בצלחת והן עוסקות במקח וממכר בכל הלהט.

משעות הבוקר המוקדמות נוהרים האכרים מהכפרים הסמוכים וגם מכפרים מרוחקים יותר בעגלותיהם העמוסות מתנובת שדה וגן. דגנים וחיטה ושאר תוצרת חקלאית. בתוך העגלה ישובה אשת האכר, במיטב לבושה הססגוני וראשה עטוף במטפחת פרחונית שמתוכה מציץ השביל המחלק שערות ראשה לימין ושמאל, שערותיה מרוחות היטב בשומן חזיר

וסביבה תוצרת גן הירק מפרי עמלה, בעלי כנף, ביצים וכו׳. תמורתם תרכוש לעצמה ולבנותיה בדים לשמלות, חולצות, מטפחות ראש ושאר צרכי בית.

ככר השוק מתמלא בעגלות וסוסים. יהודים מתרוצצים בין העגלות, הומים ומהמהמים. פוגשים במכרים, טופחים על שכמם לאות ריעות, תוקעים כף לשלום ומקבלים שלום. נגשים למקח וממכר במרץ ובקולנות. סביב רעש והמולה. אכרים שבינתיים נתרוקנו עגלותיהם, מתקבצים, הם ונשותיהם ליד אחת העגלות כדי להיטיב את לבם. בקבוקי הי״ש מגיחים ובאים בזה אחר זה ומתרוקנים מהר מתוכנם. לקנוח משמשים הדגים המלוחים המוח־זקים בשלימותם באצבעות שתי הידים ; בראש ובזנב ונאכלים על קרבם.

החנויות מלאות קונים והמסחר בהן מתנהל בחריצות רבה. באותו היום אף בני הנעורים מגויסים כחיל עזר להוריהם. תפקידם להשגיח בשבע עינים לבל ישימו הלקוחות המכובדים בכליהם באין רואה, או שיסתלקו עם חבילותיהם בלי לשלם.

בקצה העיר מוקצה שדה רחב־ידים למסחר בבעלי החיים : סוסים וסייחים, פרות ועגלות, חזירים מפוטמים וחזרזירים בני־יומם. סוחרי הסוסים והבהמות מתרוצצים מהכא להתם. בוחנים ובודקים. פוערים את פי הסוסים במומחיות, ומסתכלים בשיניהם וכו׳. מריצים את הסוס כדי לאמוד בטביעת־עין מומחית טיבו ובמה כוחו גדול. נסיון וידע רב להם לסוחרי הסוסים היהודים בטיב הסוסים. מאידך גיסא, בתוקף מומחיותם הרבה, לשוות לסוסים שלהם מראה נאה ואבירי, לעיני הקונה האכר, אף לסוס זקן ונחשל. חיש מהר עומד האיכר הקונה על טעותו וחמתו בוערת בו להשחית. שופך קיתוני קללות על ראשי כל היהודים הרמאים — ותאוות רצח נדלקת בעיניו.

היו בעיירה ימי שמחה כשם שהיו ימי אבל. ימי חג ומועד ושמחות משפחתיות : חתונות, בר מצוה, ברית מילה. כל אחד ערך אותן בביתו הוא, לפי יכולתו ומעמדו, בחינת „שהשמחה במעונו״.

השמחה המשפחתית העיקרית, שלה מקום כבוד בין שאר השמחות, היתה, כמובן, החתונה.

ביום טוב זה ידעו אבותינו לשמוח ולשתף את קרוביהם ויקיריהם בשמחתם. התכונה לקראת החתונה היתה רבה. הבית מסויד, ממורק מהמסד עד הטפחות ומבהיק בנקיונו. מומחית לאפיה ובישול מתקינה את המטעמים

הטובים ואת הסעודה הדשנה והטעימה שלאחר החופה. בבית החתן מתאספים בעלי הבתים בלבוש חג. יושבים סביב השלחן כשהחתן ביניהם. מיטיבים לבם במשקה ומגדנות שאינם מחייבים נטילת ידים. מרימים כוס ברכה, ומשיחים בעניני דיומא מתובלים בשיחת חולין של תלמידי חכמים.

ובבית הכלה הנשים מתקשטות בשמלותיהן המהודרות כשעדייהן עליהן. החתן מלווה ע"י אביו ואבי הכלה בא לכסות פני הכלה בטרם החופה ואחריהם — בני המשפחה וידידיהם. הכנור מתיפח נוגות, כאשר שאר כלי התזמורת מחרים־מחזיקים אחריו. הכלה בוכה מתחת לכסותה והנשים מתיפחות ומקנחות חטמיהן.

החופה ניצבת לפני פתח בית הכנסת הגדול. לאחר החופה מובל הזוג לבית הכלה בלוית מנגינה עליזה ע"י להקת התזמורת. אחת המחותנות רוקדת כנגדם כשבידה טס ועליו ככר לחם ומלח — סגולה לחיי שובע. הסעודה הערבה נמשכת שעה ארוכה מלווה במנגינות התזמורת.

עם דמדומי שחר, על משכבם, שומעים אלה שאינם בין הקרואים את המנגינות בהן מלווה התזמורת את הקרואים החשובים לבתיהם...

זכרונות ימי ילדותנו חרותים עמוק בלבנו. למען האמת, היתה זו ילדות עשוקה. משועבדים ל„חדר" למלמד ולרצועתו. האיסורים היו כרוכים אחרינו על כל צעד ושעל. חנוכנו להיות יהודים טובים ונאמנים לא פסק כל שעות היום. ההורים בבית, והמלמדים בחדר העירו למוסר אזנינו, שאל לנו להידמות לבני הגויים — השקצים שאין להם בעולם אלא תאוות נפשם, ההולכים אחרי היצר ושקועים בהבלי העולם הזה. שאין להם חלק בעולם הבא... למרות הכל, גם בנו שלט היצר הרע ולבנו התפתה למעשי שובבות שאינם יאים לילדי יהודים. רחיצה ושחיה בנהר בימי קיץ החמים וגלישה על פני קרחו בימי החורף היו מהתענוגות שאין לוותר עליהם, כם כשהיו כרוכים בביטול תורה, שכן היינו התגנבים מהחדר כאשר המלמד נמנם בכסאו, והסיח את דעתו מצאן מרעיתו. אף ידענו להערים על ההורים. כמובן שנתפסנו בקלקלתנו וספגנו מכות נאמנות מידי אבא, וגרוע מזה — דברי מוסר חותכים כבאיזמל, ודמעות אם.

הנהר, שהפריד כרגיל בין ילדי היהודים וילדי הגויים, שימש להם גם מקום מיפגש. בקיץ ברחיצה בנהר ובחורף בגלישה עליו. ילדי הגויים

היו פותחים לא פעם בדברי התגרות, בכינויי־גנאי, ואנו לא טמנו ידינו בצלחת והשיבונו חרפתם על פניהם. מדיבורים עברנו למלאכת ידים, בידוי אבנים ומכות. היתה זו משטמה הדדית. איבת־דורות. עד שבאו המבוגרים והפרידו בינינו. חזרנו הביתה בלב כבד, בידענו מה מצפה לנו מההורים. חזרנו מי באף זב דם ומי בבגד קרוע. ואם הקטטה חלה בשבת, היה זה חמור שבעתיים. כי על עצם החטא שבמעשי נערות היאים לגויים, נוסף עוון חילול השבת. ודי בזיון וקצף...

התנועה הציונית בכללותה היתה עדיין בחיתוליה. הדים עמומים בלבד הגיעו ממרחקים לאוזני היהודים בעיירה. הילכו שמועות מפה לאוזן בדבר אחד תמהוני בשם הרצל והוא דוקטור, המסתופף בצל קורתם של מלכים ורוזנים של אומות העולם; בא בדברים עם השולטן הטורקי, שבידו המפתח לארץ אבותינו. וראה זה פלא, הללו אף נושאים־ונותנים עמו כעם שווה בשווים! אמנם, שמע שמעו, כי הדוקטור הזה אינו נמנה בין היראים ושלמים דוקא. נהפוך הוא... ואף על פי כן דבר גדול נפל בישראל: קונגרסים, שקלים וכו׳ — העתונים, אף הלועזיים, מלאים בהם. מי יודע? הרבה שליחים למקום... כך שוחחו ביניהם יהודים בבתי הכנסת והמדרשים, בין מנחה למעריב ובכל שעה פנויה אחרת. תמהים, נאנחים — וזיק של תקווה ניצת בעיניים. הכמיהה לגאולה, נחלת כל הדורות בעמנו, היתה חלק מחייהם במשך כל שנות הגלות. הרי היתה זו האמונה בביאת המשיח. כאשר תגיע שעת רצון מלפני אבינו שבשמים, ישיב את שבותנו מבין הגויים ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ... ויעלנו קוממיות לארצנו...

הגויים בתוכם ישבנו, „עזרו" לנו לבל נשכח, חלילה, מקור־מחצבתנו. השנאה ליהודים העמיקה כשאול. אין להסביר זאת בכוח ההגיון. והיא העמיקה והחריפה בדורנו אנו, עלתה ארסית ושטנית וכה עד שהבשילה פירותיה הבאושים — תורת השטנה הנאצית, שהורתה על השמדת היהודים הלכה למעשה...

השלטון הפולני, שהתבסס באזורנו, לאחר ימי התהפוכות של מלחמת האזרחים באימפריה הרוסית השסועה, בעטיה של המהפכה הבולשביסטית, לא זו בלבד שנקטו לגבי היהודים נוהגי ימי הצאריזם החשוכים, אלא הוסיפו נופך משלהם, כיד שנאתם ליהודים, שהיתה טבועה בדמם, ועברה בירושה מדור לדור. הם נקטו לגבי היהודים שיטה של „הבה ונתחכמה לו" ביחוד

בתחום הכלכלי, הצרו צעדי היהודים והכבידו עליהם את מכבש המסים, לעתים פי־כמה משווי הסחורה כולה, שבחנויותיהם העלובות — מקור פרנסתם. כל תעסוקה אחרת ומקומות עבודה ממשלתיים ומוניצפליים היו סגורים בפני היהודים; העתונות האנטישמית שפכה יום יום קיתוני הסתה ובוז על ה„עלוקות בדמות יהודים", המוצצות את דמם של המוני העם הפולני; החיות על יגיע כפיו של הזולת בערמה והונאה.

הסתה זו מצאה לה אוזן קשבת ונקלטה יפה בתודעת ההמונים הנבערים, השקועים בדחקות ועוני. כי, פרט לפיתוח שנאת ישראל, לא השכילו הפולנים לפתח תעשיה ראויה לשמה ולבנות את משקם לרווחתם של המוני העם. משקם נשאר כפי שירשוהו מידי כובשיהם: אכסטנסיבי ומפגר. שנאת־ישראל היתה בידם מוצא להסחת דעת ההמונים ממכאוביהם והפניית זעמם כלפי היהודים נטולי־המגן.

בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה היה מוצא, למעטים אמנם, של הגירה לארצות הברית ולארצות רווחה אחרות. לאחר המלחמה הוחמרו חוקי ההגירה לארה"ב ע"י סינון זרם דק של מהגרים לפי מכסות קצובות וזעומות.

גורל עתיד היהודים בפולין בכלל הצטייר בכל סיוטו ביחוד בפני הנוער. עתיד קודר ביותר. וכי למה יכול היה לצפות בתנאים אלה?

אין תימה, איפוא, שזרעי הבשורה הציונית, ביחוד זו המגשימה, החלוצית, נפלו בקרקע פוריה. מאבדן דרך ואפס תקוה — לדרך האחת והיחידה שאין בלתה — בה טמון פתרונם האישי, המקפל בתוכו גם שאיפותהם הלאומיות — תחיית העם בארצו הוא.

האם מנהיג הוא בחיר ההשגחה העליונה או שמקור צמיחתו ושרשיו נעוצים בתנאי המקום והזמן בהם הוא חי? בענין שלפנינו היינו הך הוא. בכל משימה היסטורית יש משום תמורה מהפכנית. קם האחד ש„אין שני לו", בחינת דרך כוכב, וקובע את הדרך בה ילך „העם" אחריו. אל דגלו כבר נזעקים הטובים ונושאי דברו. כוונתי למה שמכנים „מנהיגות מקומית". כי לסוג זה של מנהיגות שייכים האחים שמואל ויצחק רוזנשטיין. הם היו ממניחי היסודות לפעולה הציבורית המאורגנת, ביחוד לפעולה הציונית הענפה, בעיירה המתחדשת. בהופעתם התבלטו בשאר רוח ובמעוף, בחינת „משכמם ומעלה". ברצונם ושקדנותם הפיחו רוח חיים בעיר. לימים

עבר שמואל לגור בלודז' ועבד במחיצתו של המשורר יצחק קצנלסון, כמורה בגמנסיה שנשאה את שמו. יצחק רוזנשטיין נשא בעול הפעילות ללא ליאות בשני המישורים גם יחד: כמדריך ומכוון ובעשיה היום־יומית. הוא חונן בקסם אישי ובכשרון של נואם שנון. ידע להלביש דבריו לבוש נאה וציורי ולהלהיב את שומעיו.

בהדרכת האחים רוזנשטיין וביזמתם הוקמה להקת חובבי־תיאטרון. כי זאת לדעת: עיירתנו לא פונקה מעודה במפעלי אמנות. לא־כל־שכן בתיאטרון. ההצגות של הלהקה ירדו לפיכך, על הצעירים בעיקר, כמתנה ממרומים. ולמרות שבמרוצת הזמן התבשמנו מהצגות תיאטרנים מעולים באולמי פאר בארץ ובעולם, בכל זאת חיות עדיין בזכרוננו ההצגות ההן כחויה בלתי נשכחת עד עצם היום הזה. כאולם להצגות שמשה רפת, שהוכשרה למטרה זו. מקומות הישיבה על ספסלי עץ מהוקצעים וללא משענת גב. הזמן להכשרת הבמה ממערכת למערכת התמשך לאין קץ וההצגה הסתיימה כאשר השמש כבר הציצה דרך הסדקים. אף על פי כן קיבל קהל המבקרים את אי־הנוחות בחפץ־לב תמורת ההנאה שבהצגת תיאטרון. ההכנסות מהצגות היו קודש לתמיכה בבית הספר מיסודו של „תרבות" ובספריה העירונית, שהוקמה יש מאין — גם היא פרי יזמתם של האחים רוזנשטיין.

הציבור בכללו, ביחוד הנוער, גמל לאחים רוזנשטיין בחיבה והערצה — כערכם. ביום עלית יצחק ורעייתו לארץ ליוינום בהמון לתחנת הרכבת, מרחק של 8 קילומטרים. הוא נישא על כפים. בשמחה מהולה בעצב נפרדנו ממנו. בשמחה — על כי זכה להגשים חלום חיים; בעצב — כי קשתה עלינו פרידתו.

גם בארץ שמרנו לו אהבתנו, כי זכרנו לו חסד נעוריו. ברם, הבן לא יכלנו את דרכו בארץ. פרט לעבודתו המינהלתית בקופת מלוה — בנק הפועלים ופרט להתעסקות־מה בארגון יוצאי אוליקה התנער מכל עסקנות צבורית פוליטית. ואנו, הרי ציפינו ממנו ליותר מזה, בידענו את יכולתו וכישוריו וחן־הליכותיו עם הבריות. וצר לנו שבעתיים על שהלך מאתנו מבלי שיתפוס מקומו הנכון בציבוריות ובמדינה.

מפלגות, שהיו להן מהלכים ברחוב היהודי בפולין לא היו בעירנו, אף לא מפלגות ציוניות. מפלגת הציונים הכלליים, שנוסדה ע"י האחים רוזנשטיין, קיומה הצטמצם בחותמת בלבד, ללא פעילות. הוא הדין במפלגת הנוער

„צעירי־ציון" הקיקיונית, שדבר לא הבדילה „מהכלליים", מלבד החותמת. אף היא נוסדה ביזמתם של שני אחים אלה, שזנחו את מפלגתם הקודמת בהסכמת הפעילים, פרט ליעקב גורבטה, אישיות בולטת בעירנו, ששמר אמונים למפלגתו, הציונים הכלליים. פעילות מפלגתית במובנה הרחב של המלה. פעילות כפי שהכרנוה בערים הגדולות לא היה לה זכר בעירנו. לא כל שכן קנאות מפלגתית. הדבר מסתבר ע"י ריחוקם של המבוגרים מכל

מיסדי החלוץ באוליקה (פ. גליקברג, פ. גליקמן, א. קופמן, ש. גליקמן) 1925.

התגודדות צבורית פוליטית, אם כי לבם היה נתון לציון ואהדתם התבטאה בהתנדבותם לקרנות הציוניות: הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד. אף מקרן החלוץ לא משכו ידם. בבחירות לסיים (הפרלמנט) הפולני זכה בכל הקולות הבלוק הציוני מיסודו של יצחק גרינבוים.

מאידך גיסא, תנועות הנוער שוקקו חיים ופעילות נמרצת ביותר. „החלוץ", „החלוץ הצעיר" ו„השומר הצעיר" הקיפו רוב בני הנוער. לתנועה הרביזיוניסטית ותנועת הנוער שלה „בית"ר" לא היו מהלכים בעירנו, פרט לאוהדים מספר, שלא הגיעו לכלל התארגנות.

קדם לתנועות הנוער הציוניות בית הספר מיסודו של „תרבות", שחינך את הנוער מילדותם לקראת יעודם החלוצי בארץ. דרכם לתנועות הנוער

החלוציות עם התבגרותם היתה, לפיכך, טבעית ומובנת מאליה. והם הצטרפו אליהם בכל הלהט והתום המאפיינים בני נעורים.

הפעולה החינוכית היתה מכוונת לשחררם מהתכונות הגלותיות של כניעה והשלמה עם הגורל; להפיח בהם רוח של גאוה לאומית, כיאה לבני בניהם של המכבים, וכן להקשיח עמידתם ולחסנם בפני קשיים של מחסור, עבודה קשה והתגוננות עצמית, כיאה לחלוץ העובר לפני המחנה, לקומם הריסות הארץ ולהכשירה כמולדת להמוני בית־ישראל. כהמשך בא קיבוץ ההכשרה, שהכשירם מבחינה גופנית, חברתית וכו׳, לקראת יעודם בארץ.

ערבי ימות השבוע, ימי השבת והחגים היו קודש לפעולה החינוכית. העלו נושאים שונים ומגוונים, המעוגנים ביסוד מהות התנועה, וכן הרצאות בנושאים: תולדות התנועה הציונית ובעיותיה, הזרמים בציונות, סוציאליזם, השאלה הלאומית; ההתישבות בארץ לזרמיה; הקבוץ ומושב העובדים: הסתדרות העובדים הכללית — יסודותיה ותחומי פעולתה; המשק העצמי של ציבור הפועלים המאורגן בהסתדרות; ההגנה ומשימותיה. כן דנו בעניני דיומא, מתוך העתונות, בעיקר העתונות הארצישראלית. יחד עם זאת נשאו בעול הפעולה למען הקרנות, מטרות תרבותיות מקומיות וכו׳.

יחס ההורים למעשי בניהם היה אוהד. המשכילים והציונים שביניהם מתוך הבנה עמוקה; האחרים מתוך ההנחה, שזה עדיף מלהסתובב בחוצות העיר משולחי־רסן... בבחינת ישחקו להם הנערים והנערות עד שתגיע שעתם להרתם בעול המשפחה והפרנסה. ברם, משהגיעה שעתם של הראשונים להצטרף לקבוץ ההכשרה בקלוסוב לעבודה מפרכת, במחצבה דווקא, עלתה זעקתם של ההורים „הנפגעים". הייתכן? בנם או בתם הרכים יעשו עבודה מפרכת של גוי במחצבה — עבודה שלא הסכינו לה מעודם? רחוקים מעינם הצופיה של ההורים? לפתע פתאום קלטה אזנם גם כל מיני שמועות בגנות קבוצי הכשרה. הן בצפור נפשם מדובר הפעם, על ילדי טיפוחם, שהלב כל כך חרד להם... ואחר כך ההליכה לארץ שוממה וזרועת מדבר. „ארץ אוכלת יושביה"... אמנם, לבם ונפשם נתונים לחלוצי העם ההולכים לארץ, לקומם הריסותיה, יבורכו אלה על מעשיהם. תהא ההצלחה שרויה במעשי ידיהם: ואף מפרישים מפרוטותיהם הדלות למען בנין הארץ. אולם, כל זה טוב ויפה כל עוד המדובר באחרים. אבל שזה ידביק ילדיהם הם...

היה זה נסיונם הראשון, שהתנסו בו קשות בדרכם החדשה. כלום קל הדבר לעמוד בויכוח נוקב עם ההורים? להקשיח את הלב ולהתעלם מדמעות אמא, להשיב בלאו פסקני נחרץ לכל טיעונם, הצודק לכאורה?

אותו לילה לנו רבים בבית חבריהם. עם עלות השחר יצאו בחשאי את העיר, ישבו בעגלה שחכתה להם ופניהם לקלוסובה. ברם, לאחר שהראשונים סללו את הדרך, הובקעה גם חומת ההתנגדות של ההורים. אחריהם הלכו רבים תוך השלמה־פורתא של ההורים.

לאחר זמן־מה, לא זו בלבד שהתנגדות ההורים פגה, אלא שגם עודדו את הבנים והבנות לעלות לארץ־ישראל, גם אם הדרך לשם מובילה דרך קבוצי ההכשרה. בדעתם, כי אין להם אחיזה בעיר בה נולדו. ייתכן והיתה זו תחושה שבלב, שמתחת לסף ההכרה, כאילו נבא להם לבם את הצפוי לאחינו בני־ישראל בעתיד הקרוב...

הרוב המכריע מיוצאי תנועות הנוער הצליח להגשים חלום חייו. פזורים הם בארצנו במקומות ישוב שונים, בעיר ובקיבוץ. לאחדים השתבשה דרכם. נדדו לארצות נכר שבאמריקה הדרומית, בעיקר.

אין בני דורנו יכולים, גם לו רצו בכך, להסיח דעתם מן השואה האיומה שפקדה את עמנו. לא דרוש דמיון רב, כדי לתאר לעצמנו מה היו פני המדינה, העם בציון ומעמדנו בארץ ובעולם אלמלא הושמדו כליל הקאדרים של בני הנעורים שלנו בתפוצה האירופית. היה פעם עם יהודי בגלות אירופה, חי, ער ותוסס; היה נוער יהודי לתפארת, שפעמה בו תקווה גדולה לגאולה קרובה, ואשר ביקש לקרבה במו ידיו. היו ואינם עוד. עד אלף שנים לא ננוחם.

זלמן חיים בערנשטיין

העט ווייט,
אין שטעטל

העט־ווייט אין שטעטל, נעבן בריק,
דאָרט נעבן קלאָרן טייכל — — —
אָ, יאָ, מיי שטעטעלע אָליק
פלעגט אָפט אויך טון אַ שמייכל.

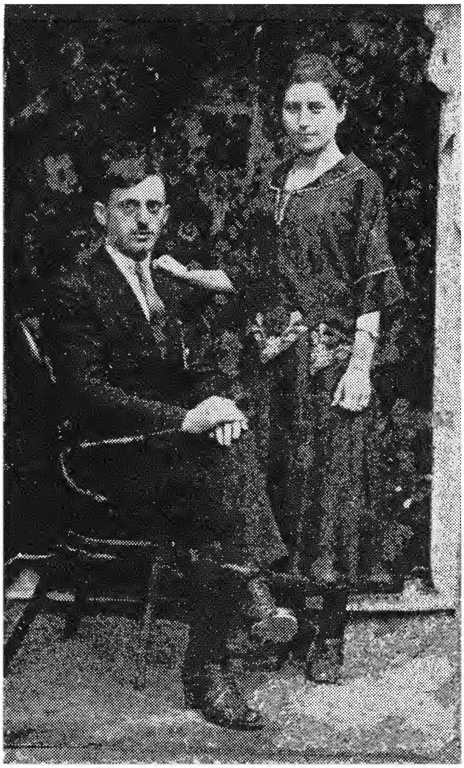
און שולן, להבדיל, באַשיינטע מיט ליכט
מיט קינד־און־קייט געווען איבערפולט.
און אין ימים נוראים, אַ הייליקע פליכט, —
די האַרציקע תפילות געזאָגט, ווידערהאָלט.

און „אַן אייגענעם רבין", געהאַט האָט די קהילה
געוויס, אַ תלמיד־חכם געווען.
מיט גרויס התלהבות פלעגט זאָגן די תפילה
און פלעגט אויך טענות קעגן הימל פאַרשטיין.

חדרים און שולע געווען פול מיט לעבן
מ׳האָט דאָרט קמץ־אלף ביז... מאפו געלערנט.
אַ יידיש קינד געמוזט האָט מען געבן
אַ ביסעלע בילדונג מיט פרייד און מיט טרערן.

אַ גאַנצע וואָך ט׳מען פרנסה געזוכט
קרעמער און מעקלער און בעל־מלאכה.
געפייפט האָט אָפט דלות. אויך אומגעריכט...
אָבער אויך, אומגעריכט — אַ מאָל מזל־און־ברכה.

אויך קריגערייען, קאָנפליקטן, אוי־ווײ
צווישן די קלייטניקעס, קרעמער :
,,קום אַהער, גוי, אױ־מענע פּאָקופּיי'',
,,ביי מיר איז אַלץ ביליק, באַקוועמער''.

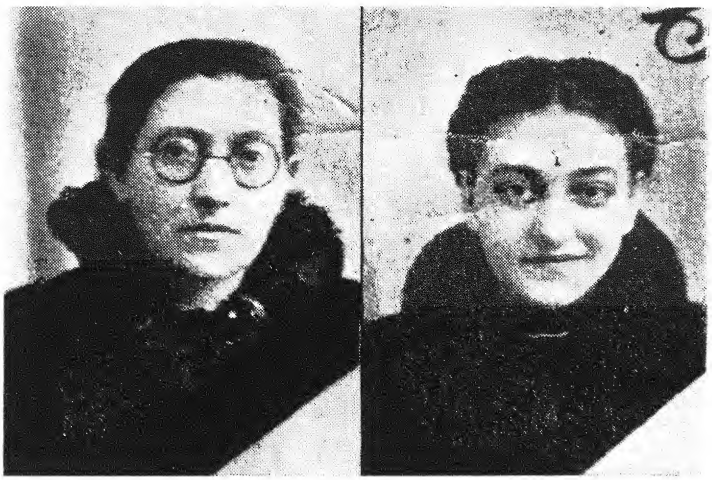

עלטערן פון ז. ח. בערנשטיין : זיסל און שלמה.
ציוניסטישער טוער. אומגעקומען אין אַליק.

אַזוי קאָנקורירט האָבן איינער דעם צווייטן
דאָס צוליב אַ פּאָר גראָשן־פּרנסה געטון.
און קללות וואָס פלעגן דעם אַמפּער באַגלייטן...
ניט איינמאָל אַפילו אַ פּאָטער — אַ זון.

געקומען איז מיטוואָך... ס׳איז ניט צו פאַרגעסן
דעם טאָג פונעם גרויסן יריד.
ווילסטו אויף שבת האָבן וואָס צו עסן —
איז פויל זיך ניט מיטוואָך, רב ייד.

און אַז סוף־סוף שבת־קודש פלעג קומען —
רויִק, שאַ־שטיל אין די געסלעך,
אַ נחת אין שול. זיך אַ ביסל באַרימען
פאַר גאָט און פאַר לייט, אומפאַרגעסלעך!

רחל און יענטע בערנשטיין. אומגעקומען אין אָליק.

אָ, יענע יאָרן וואָס דערוועקן זכרונות,
ווען ס׳האָט אָנגעהויבן אַזוי־אָ די יוגנט אויפלעבן.
געפעלט האָבן ניט אינעם לעבן זכרונות
ס׳ט׳אָבער אויך אויפגעלעבט חלום און שטרעבן.

מיט וויפל האָפנונג און פרייד
ס׳האָט זיך אַ יוגנט־באַוועגונג געשאַפן

וואָס האָט צווישן עלטערן און קינדער צעשיידט.
קינדער וואָס זענען קיין „ארץ" געלאָפן...

איז אָבער דעם שטורעם פון דונער און בליץ־קריג
געקומען פאַרניכטן דאָס אַלעס.
פאַרניכטן דאָס קליינינקע שטעטל אָליק,
ברידער און שוועסטער דאָרט, טאַטעס און מאַמעס.

אַן הימל־געשריי, און תפילות צו גאָט.
„דיין פאָלק, דיינע קינדער — פאַרניכטעט צו ווערן!"
אָבער ווער לייגט דען אַכט אויף די צען־אָ געבאָט,
דאָס שרייען פון בלוט ווער וויל הערן?

איז דאָך די צייט אַז מיר זאָלן פאַרשטיין:
אַ פאָלק לעבט ניט אויף נאָר מיט תפילות:
אויב געזען האָט די וועלט — און טויב־שטום
ווי אַ שטיין,
זאָל איר בריען די קללה פון יידן אין גלות.

איז אָנזאָגן לאָמיר, באַפּיילן דור־דורות
קינדער און קינדס־קינדער, זייערע קינדער,
אַז מ'טאָר ניט פאַרגעסן, חלילה, די אבות
וואָס קוקן אַרויס פון דאָס בוך, פון די בילדער.

זאָל דינען דאָס בוך אַ מצבה אויף תמיד
אַ בליק אויף דער גלות־היים, אַ בליק אויף צוריק.
ווו טאַטעס און זיידעס בנ'זיך געשאָקלט ביים עמוד;
ווו ס'דערמאָרדעט געוואָרן קהילה־קדושה אָליק.

נשף מסכות לטובת הקהק"ל (1934).

משפחת קרינדל — ב"צ מלמד. ניספו בשואה.

יוסף קרופניק

תרדמה והתעוררות באוליקה

על אוליקה, ואוליקה היהודית בראשיתה — אין בידינו נתונים הרבה. לא מצאנו רשימה או מחקר או עדות כלשהי, ואף לא סיפור שבעל־פה, מסוג הסיפורים והאגדות הנמסרים מדור לדור. אך יש מקום להשערות, שאכן מאורעות היסטוריים חשובים נתרחשו בעיירה הזאת ומסביב לה: ארמון הרדזיבילים — מסוג המבצרים שנבנו בימי הביניים — מוקף נחלי מים וסגור ומסוגר מכל עבריו: פסל גונטא הצורר שבתוך המבצר (שלפי השמועה מצא את מותו במבצר זה), וכיוצא באלה „יתרונות" של המקום אומרים „דרשני". ומתוך שראשית התישבות היהודים באוליקה לוטה בערפל — ניתן לשער שמאורע זה נתרחש לפני הרבה מאות שנים.

לא אתאר כאן, איפוא, עבר רחוק זה ובלתי ידוע לי. אפשר יקום פעם היסטוריון או ארכיאולוג, שיחקור ויגלה. אביא כאן קיצור רשמי מאוליקה היהודית, כפי שאני הכרתיה, מלפני דור אחד או שניים.

מים בבתים, חשמל, כבישים, מדרכות, תחבורה מסודרת, תעשיה, מיתקני תברואה וכו' וכו' — כל אלה לא היו קיימים באוליקה, מלפני דורותיים. הבתים — כולם נמוכים היו, עם גגות פח או קש, בעלי ארובות בולטות מעלות עשן, כניסות שונות ומשונות לכל בית ובית. אל האחד עולים ולשני יורדים, והכל בלי שמץ תכנון, בלי סדר, כל אחד לפי טעמו— ויכולתו. הרבה מבתים אלה עברו בירושה מדור לדור ומהורים לבנים. ממשא השנים שקעו בתים אלה וחלונותיהם ודלתותיהם היו סמוכים לקרקע.

ה„מסחר" התרכז ברחוב המרכזי שעם הרחבה, ממול לכנסיה הפולנית והארמון. מסחר זעיר, חנויות דלות, שמכרו יותר „בטחון" מאשר סחורה. חיי הקהילה והחברה התרכזו בתוך בתי הכנסת, בתי המדרש וה„שטיבלך" של בעלי־המלאכה. ואכן, רוב היהודים בעלי מלאכה היו והתפרנסו מיגיע

כפיהם. בעלי מלאכה מכל המקצועות: חייטים, סנדלרים, נגרים, נפחים, תפרים, פחחים, כובענים ועוד. המקצוע עבר בירושה מסב לאב ומאב לבנו. הסביבה היתה מיושבת כפרים חקלאיים והם היו מקור הפרנסה העיקרי. יהודים עבדו למענם וסחרו אתם ותוצרתם החקלאית עברה דרך יהודי העיירה, לכל ערי פולין ולחוץ־לארץ.

יהודי אוליקה לא נקראו לפי שמות המשפחה, אלא פלוני בן אלמוני, או לפי סימן מום שבגוף, או שם לווי, שהבעל־דבר בעצמו יש ולא ידע מה מקורו. לדוגמא: ירוחם דער קרימער, משה מיט דער נוס, רייזל מיט דער באק, פיניע מיט דער גוליע, דער קרימער קאָפּ, ועוד. או לפי שם האב: איסר מאָטל דודיס, שמעון משה ציפעס, בנציון יוכבדס, מוטל חוהס, לייזער חיים־לייבס ועוד. וכמובן גם לפי מלאכתו או מקצועו של האיש, כמו: נחמן רימער, חיים קאוועל, משה רופא, אהרון צרולניק, בנצי מילער.

ושמות לווי: חלמריש, פיזניוריק, בודישניק, שפאצאק.

בעלי המלאכה שתוצרתם היתה עבודת יד בלבד, לא הגיעו לדרגת אמן. עבודתם פשוטה וגסה היתה.

רובם של בעלי־המלאכה היו מטופלים בילדים, ופרנסתם לא הגיעה אף פעם לשובע. תמיד היתה הדאגה: מאיפה ניקח לשבת? ואיפה ניקח עצים בשביל החורף המתקרב, ובהתקרב חג הפסח — הדאגה היתה כפולה ומכופלת: מצות, תפוחי אדמה, ביצים, בגד לילדים...

עבדו מזריחת השמש עד שעה מאוחרת בלילה, וכך הרויחו את פת לחמם בכבוד וביושר. היהודים גאים ביהדותם היו ובמקור מחצבתם. שומרי מסורת כולם, וכך גם חינכו את ילדיהם, לעמל, ליושר וליראת אלקים.

החנוונים והסוחרים הזעירים מצאו את פרנסתם בקושי, עיקר הציפיה ליום השוק שהיה בכל יום רביעי. ליום זה דאגו החנוונים לקצת סחורה ע״י הלואה. ביום השוק — העיירה קמה לתחיה. עגלות הגויים הגיעו מלאות סחורה: פרות, חזירים, תבואות, פירות וירקות למיניהם. קנו ומכרו. רעש, דוחק והמולה. עסקים טובים עשו בתי המרזח. בקבוקי יי״ש התרוקנו ונשברו, ושכורים התגלגלו ברחוב ובבוץ. הגויים הציעו את תוצרתם. הקונים עמדו על המקח ובספיקת כפיים היו שני הצדדים באים לעמק השווה. אחר כך היו ממהרים לחנויות, לקניות. קנו מטפחות צבעוניות, סוכר, מלח, דגים

מלוחים וכו׳. הסנדלרים מציעים בקולי קולות את מגפיהם למכירה: הפרוונים והחייטים — סחורתם הם. הכל חליפין יעשו: בתבואה, אווזים, תרנגולות, ברווזים וביצים.

למחרת הכל חוזר לקדמותו. החנוונים עושים את חשבון הנפש ואחד מספר לשני את קורותיו מיום אתמול. מסתובבים ע״י החנות ומצפים לקונה. מתאספים כמה מהחנוונים ומספרים מעשיות ובדיחות, ומחכים ליום השוק הבא

היו באוליקה יחידים, שפרנסתם היתה בשפע. אלו נחשבו לבעלי בתים בעיר. סחרו גם עם חוץ־לארץ. אקספורט בלע״ז. סוחרי התבואה בעיקר. „בעלי המאה והדעה״ של הכותל המזרחי שבבית הכנסת.

בין הסוחרים לחנוונים ולבעלי המלאכה לא היה קשר חברתי. על שידוך בין אלה — הס מלדבר. בעל מלאכה במשפחה היה לפגם ולכן כמעט ולא היו שידוכים מעורבים. בניהם ובנותיהם של הסוחרים והחנוונים לא למדו

ועדת הקהק״ל ב־1930. מורשה ש. גליקמן.

מקצוע והסתובבו בטלים מכל תעסוקה. רובם חיו על חשבון ההורים וחיכו לאיזה שידוך עם נדוניה שמנה...

ביום שישי נדמו מכונות התפירה והפטישים, בשעה מוקדמת, ומרכז החיים עבר לבית המרחץ היחידי שבעיר. שם נפגשו זקנים וצעירים, גבוהים

ונמוכים, שמנים ורזים, על מומיהם. מטהרים עצמם לקראת יום המנוחה. הרחובות מתרוקנים מאדם. החנויות סגורות על מנעול.

בית הכנסת והשטיבלך נקיים ומצוחצחים, ואורות עולים וקופצים מחלון לחלון ומבית לבית, ועולה קולו של בעל התפילה העובר לפני התיבה: לכו נרננה... בשעה זו כלם מתכנסים לקבלת פני שבת מלכתא: סנדלרים וחייטים, נגרים ונפחים. יהודים יראי שמים. עמלים ושמחים בחלקם. ראינו ביניהם את שואב המים, הקבצן העליז, הבדחן. כלם — מצוחצחים וסידורי תפילה בידיהם. משפחות משפחות, ובבית מחכה להם האשה, האם. השולחן הערוך והנרות הדולקים. מחכים להם גם מלאכי השרת, שמקבלים את פניהם בבואם מבית הכנסת.

יהודי אוליקה — רובם אנשי מסורת ושומרי מצוות היו. ביניהם יודעי ספר ותלמידי חכמים. חסידים נלהבים רובם ושואלים בעצת רבם בעניני עסק או שידוך.

תנועות הנוער הציוניות באוליקה שקמו והתרחבו בקצב מהיר — הרבה עזרו לכך המבוגרים שבקרבנו. אלה היו הראשונים שהפיצו את רעיון הציונות, החל מפעילות למען קרנות הלאומיות, הספריה העירונית, תיאטרון חובבים וארגון הנוער לעבודה בתנועה החלוצית. הקמת בית הספר „תרבות", על צוות מורים הראשונים: רוזנבוים, פישר, רוזנשטין ובורשטין — נתנה דחיפה להגשמה ולעליה. הראשונים לעליה היו המבוגרים. אחריהם יצאנו אנחנו להכשרה. אחרי מאורעות 1929 בארץ, עלו הראשונים חניכי בי"ס „תרבות", חברי החלוץ הצעיר, השומר הצעיר ובית"ר. הנוער היה ער, חי תוסס ומגשים. בני כל השכבות. רוב ההורים קיבלו את המהפכה ברצון, תרמו לקרנות, וכך נהייתה אוליקה לעיירה ציונית, ששלחה את בניה לבנות לעם בית ומולדת.

סנדר דקל (דקלבוים)

הו, עיירה שלי

רוב המסחר באוליקה התרכז בידי היהודים. הפקידות הממשלתית היתה בידי הפולנים והאוקריינים — אשר לרוב גרו בפרברי העיר, ועסקו במלאכת תפירת מגפים. היהודים היו מספקים להם את חומרי הגלם ואת התוצר המוגמר היו מספקים לסוחרים. אדמת העיר וסביבתה היתה שייכת למשפחת הרדזיבילים. כל יהודי אשר בית לו בעיירה, שילם מיסים כל ימי חייו לרדזיבילים.

העיירה שכנה בסביבת אדמה פורייה ומוקפת היתה כפרים רבים. היהודים לרוב, היו בעלי החנויות ועסקו בקניית התוצרת החקלאית, שהאיכרים היו מביאים העירה. רוב המסחר התנהל ביום קבוע בשבוע, הוא יום השוק (יריד). ביום זה היו גם באים ממרחקים סוחרים ורוכלים שונים, שהיו מנהלים גם עסקי חליפין.

הגוי, החקלאי לרוב, היה בא עם כל משפחתו ליום השוק, היה מביא תבואה, פירות ובקר, מוכר ליהודי הסוחר, ואחר־כך הולך לבלות בבית מרזח, וקונה בחנויות היהודיות את כל צרכיו, לפי יכולתו.

הנוער היהודי ינק הרבה שנים את חינוכו מ„החדר״; בית הכנסת שימש למרכז החיים לרוב היהודים. לא רק להתפלל באו לשם, אלא גם לכנסים ואסיפות, לחוגים ללימוד גמרא ותנ״ך, וכו׳. הקשר המסחר עם הערים הגדולות הביא לעיירה השפעה תרבותית. לאט לאט יצאו יחידים ללמוד לערים הגדולות, ככה נוצר הקשר בשטח התרבותי מחוץ לתחומי העיר, ובמהרה גם קמה היוזמה מקבוצת הורים פעילים — להקמת בית־ספר „תרבות״ במקום ולפתיחות בית־הספר הביאו מורים מבחוץ. בשלב ראשון שיפצו בית ישן ששימש רק ל־4 כיתות, מא׳ עד ד׳.

אני זכיתי להתקבל לכיתה ג׳ בהתאם לגילי והידיעות שרכשתי ב„חדר״. הכיתות הנמוכות היו כולן מאוכלסות. כל שנה נוספה כיתה. היו גם כמה

כיתות מקבילות. ההתפתחות היתה מהירה מאד עד שעמדנו לפני שיפוץ בית אחר, גדול. לבסוף היו בבית־הספר שבע כיתות.

בין ראשוני המורים שהגיעו לעיירה היה (חי אתנו בארץ) קלמן בורשטיין, שתרם לא מעט להקניית השפה העברית והחינוך גם יחד. אחרי כמה שנות קיום בית הספר במקום חל מפנה רציני בחיי התרבות והחברה. קמו תנועות נוער, נפתחה ספרייה גדולה ומוסדות ציוניים החלו לפעול ברחוב היהודי. תוך תקופה קצרה, יחסית, הצליחו לצקת תוכן ציוני־חלוצי בחיי היהודים בעיירה.

לפעולה הציונית־חלוצית היתה השפעה רבה על חיי יום־יום. התחלנו להבין מה פירוש העדר קרקע משלנו, והתנחמנו בקרקע שלנו שבמולדת. זאת היתה הרגשת רבים ברחוב, מבלי שלמדו את תורת בורוכוב...

זוכר אני גם התחלת מאורעות שנת 1929. כל טיפת דם שנשפכה בארץ דירבנה אותנו בעיירות הנידחות; הגביר את פעולותינו הציוניות ובשלה ההכרה בקרב ראשוני החלוצים לעלות ארצה.

בין ראשוני החלוצים היו יצחק ושושנה רוזנשטיין ז״ל, אשר סללו דרך למאות רבות לעלייה ארצה, אחריהם. חג גדול היה באותם הימים של ראשוני העולים. מהלך 8 ק״מ מהעיירה עד לתחנת הרכבת נשאו את העולים על כפים, בשירה וריקודים.

בינתיים היו משברים בארץ, מאורעות ורעב. אחדים ירדו מהארץ וחזרו לחיי העיירה. משפחת רוזנשטיין היו מאלו, שככל שהמצב הלך והחמיר בארץ, העמיקו שורש במקום וביתם גם שימש בית חם ועידוד לקליטת רבים שבאו אחריהם.

התנועה החלוצית בעולם ובפולין בפרט, היכתה גלים בכל פינה נידחת בגולה ובתפוצות, וכך הגיעו שליחים גם לעיירה שלנו. הוקמה תנועה חלוצית רבת נוער, שהחלה לפעול בתנופה רבה. לראשונה קמה תנועת „השומר הצעיר״ ביזמתם והדרכתם של המורים אביגדור בורשטיין ורעיתו מוניה (כיום אפשר כבר לגלות, אז, לו נודע הדבר, אפשר שהיו מרחיקים אותם מבית הספר). אחרי כן קמו החלוץ הצעיר והחלוץ וכל יתר התנועות הציוניות. בשנים האחרונות זכתה עיירתנו להקים מקום הכשרה לחלוצים, שבאו אלינו להכשיר את עצמם, מטעם החלוץ, לעליה ארצה.

בארץ היו גם כמה משפחות שעלו לפני כן, מצבם הכלכלי עדיין היה רופף, אבל ידעו לקלוט כל עולה בביתם ולא אגזים אם אומר, שידעו

להתחלק בפת לחמם. הבית היה מעין קומונה, לכל אלה שכבר „הסתדרו״ ולאלה שטרם הספיקו להסתדר. זה היה הבית של אמא גולדשטיין ובנותיה, בשנות השלושים בשכונת נורדיה, בת״א.

ככל שרעיון העליה ארצה חדר לשורות הרחבות של הנוער וגם של המבוגרים יותר, נעשה המצב בארץ חמור יותר, שכן המשטר המנדטורי הגביל את העליה. לסרטיפיקטים זכו רק מתי מספר, וככל שההגבלות מצד

במסיבה לאחיות רזניק הידועות לעלייתן ארצה ולאמריקה.

האנגלים גברו, גבר גם הדחף לעלות. היינו בין ראשוני העולים בעליה ד׳ היתה זו משימה לא קלה להגיע לחופי הארץ.

עד פרוץ מלחמת העולם השניה התרכזו בארץ כ־200 חברים מאוליקה.

רוב הנוער החלוצי, אשר התחנך בתנועה ושאף להגיע לארץ נשאר בדרך. השלטון בארץ לא איפשר להציל את היהודים וחלק מהנוער ברח עם נסיגת הצבא האדום לתוך רוסיה. סיום המלחמה מצא את רוב הניצולים פזורים ברוסיה הרחוקה והרחבה, רובם התחילו להתקבץ ופנו בדרך ארצה. לרבים היו אפשרויות לנסוע לארצות הברית, קנדה וברזיל, אך רובם הגיעו ארצה. בארץ ידענו, כבשנים עברו, לקלוט ולעזור לכל אלו שבאו רצוצים ושבורים מהדרך הרחוקה והמייגעת, או ממחנות שהמשטר בהם היה קשה ומעיק.

בית מניה ושמחה גליקמן, שברחוב הקונגרס 7 בתל־אביב, שימש שנים

רבות אכסניה חמה לעשרות רבות של נצולי העיירה שלנו. הודות ליחס המסור ורחמי אבא ואמא שמצאו פה, נקלטו רבים, הסתדרו, הקימו משפחות ובנו בתים במולדת.

כיום, בבואך לפגישות, כנסים ומסיבות, תמצא שמספר יוצאי עיירתנו שלנו הוכפל ומגיע למאות רבות, כן ירבו. גאים אנו על כך, שהודות לחינוך החלוצי ידע הנוער לאן לפנות והיכן לבנות את ביתו, כאשר עמד בפרשת דרכים.

חי אני בקיבוץ עין־השופט זה למעלה ממחצית היובל, וקיבוצי נחשב בחלקו הגדול לקיבוץ אמריקאי. מתבדחים כאן חברים: לא ידעו שאוליקה יותר גדולה מניו־יורק... רוצים לומר, שמרובים בני אוליקה בקיבוץ. ומן

משפחת י. ב. דקלבוים. נספו בשואה. הבן סנדר — בקיבוץ עין השופט, הבת וולה — ברחובות.

הראוי, שנהיה כולנו גאים על כך. כברת דרך זו של נוער עברי חלוצי ראוי להרשם בספר זכרון זה, בהוצאת יוצאי עיירתנו.

יושב אני כה ומהרהר, וכדי להיטיב ראות ללבי פנימה, חוזר אני אל ימי ילדותי. דומה אני, כאילו אחזה בי יד ומחזירתני אל מחוז הילדות שבעיירה. עודני רואה לפני את דמות דיוקנו האבהית של אבא, את הזקן

השחור המעטר את פניו. וגופו החסון. וטוב לבו, שלא ידע סרוב מהו. לא פחות מכך אמי וכל יתר בני המשפחה. איש לא ציפה לסוף אכזרי שכזה, שאין כדוגמתו בהיסטוריה האנושית כולה, ואף על פי כן, מעשי גבורה של יהודים יכנסו להיסטוריה האנושית כאחד הדפים הטראגיים וההירואיים ביותר. ויסופרו בודאי גם בספר זה זכרונות על מעשי גבורה ולו מעטים.

ישמש הספר כאוצר בלום ועשיר זכרונות של כל אחד ואחד מקדושינו.

לא אוכל לסיים את רשימתי זו מבלי לזכור את משפחתי ששיכלתי בעיירה, בעת ההשמדה הטוטלית. מלווה אותי דרך היסורים ודמותם של בני משפחתי והרבה ידידים וחברים יקרים. שנים על שנים התייחדתי עם זיכרם מתוך כאב עמוק של בן מיותם. חלמתי על היום בו אוכל להביא את המשפחה ארצה. ועכשיו — הלב נקרע לגזרים. זכור אזכורכם — אבי היקר יעקב־דב, אמי אסתר, אחי הבכור יצחק ורעיתו גולדה, אחותי הבכורה בריינדל ובעלה המסור יצחק למשפחת גורבטי וילדיהם, אחי מאיר ורעייתו אלקה וילדיהם, אחותי אטיל ואחי הצעיר במשפחה משהל'ה, שהשתתף כחייל בצבא הפולני ונפל בשבי בחזית לובלין, נלקח למחנות בגרמניה ואבדו עקבותיו. אפשר שבזכותכם זכינו ונזכה לגאולה שלמה.

משפחות יצחק קופיטבסקי ויוסף דרישפון. משפחה ציונית ענפה. ניספו בשואה.

נחמיה טרעסט

א שנירל זכרונות פון מיין געבוירנשטעטל

אָליק ליגט צווישן ניט ווייניק דערפער, וועלדער און וואַסער־מילן. די איזנבאַן־סטאַנציע איז גאַנצע 8 ווערסט פון שטעטל און דערפאַר האָבן שטענדיק געשטראָמט אָנגעלודענע פורן מיט תבואה און געהילצן צום וואָקזאַל און אָרעמע בעלי עגלות האָבן פון דעם געמאַכט אַ לעבן.

אַממערסטנס האָבן די איינוווינער געצויגן זייער חיונה פון תבואה־האַנדל. עס האָבן אָבער אויך ניט געפעלט קיין מנחם־מענדלס, שטעקל־דרייער וואָס האָבן זיך מפרנס געווען, ווי מען זאָגט, פון לופט.

אָליק האָט אויך פאַרמאָגט אַ גרויסן היסטאָרישן שלאָס, ווו ס'פלעגן פאַרוויילן אויף זייערע וואַקאַציעס די קניאַזן ראַדזיווילאָוו און אַלס אַ צייכן אַז זיי זענען דאָרט, פלעגט זיך באַווייזן די גרויסע פוילישע פאָן אויף דעם שפּיץ פון שלאָס. וועגן דעם דאָזיקן שלאָס האָבן זיך געטראָגן פאַרשידענע לעגענדעס; זקנים פון שטעטל פלעגן דערציילן, אַז די שלאָס־געביידע איז אַזוי געבויט ווי אַ לאַבירינט און ווען מען קומט אַריין דאָרט, קען מען קיין וועג אַזוי לייכט ניט געפינען אויף צוריק. די אַלטע איינוווינער פון שטעטל פלעגן זאָגן, אַז דעם אַרכיטעקט האָט מען אויסגעשטאָכן זיינע אויגן נאָכדעם ווי ער האָט דעם לעגענדאַרישן שלאָס פאַרענדיקט, כדי קיין ענלעכע געביידעס זאָלן מער ניט געבויט ווערן.

צי דאָס איז ווירקלעך אַזוי, ווייס איך ניט, ווייל אין מיינע צייטן, האָבן מיר, די יוגנט פון דער דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ, זיך נאָך צופרידנ־געשטעלט מיט אַ שפּאַציר נעבן דעם שלאָס.

אָט דאָס שטעטל, וואָס איז געווען אַ פעסטונג פון דעם ידישן גייסט און פון עכטן ידישן לעבן, איז פאַר אונדזערע אויגן אונטערגעגאַנגען און פאַרשוווּנדן פון האָריזאָנט.

די שיינע רבי׳שע דינאַסטיע, די לאַנדאָס, וועלכע האָט געצויגן איר גרויסן יחוס פון קדמונים, האָט באַוווינט אַ פּרעכטיקן הויף, וואָס איז געווען געבויט אַזוי מאַיעסטעטיש אין ווונדערלעכע אַרכיטעקטורן, אַז ביים ערשטן אויגנבליק אויף דער פּרעכטיקער געביידע, איז מען באַהערשט געוואָרן מיט אַ געפיל, אַז דאָ איז דער אַרסענאַל פון הייליקייט און ריינקייט, פון וואַנען עס האָבן אַרויסגעשפּראָצט די שיינע מנהגים און טראַדיציעס און די גייסטיקע אוצרות, וואָס זענען אויסגעשמידט געוואָרן אין דעם העכסטן יידישן פייער פון דעם רבין ר׳ שלמה׳ניו ז״ל מיט זיין שיינעם פּאַטריאַר־כאַלישן אויסזען, ווי אויך פון די באַשיידענע בעל־הבתישע אָליקער יידן, וואָס זענען אַזוי ברוטאַל צעטראָטן געוואָרן פון די מערדערישע און בעסט־יאַלישע נאַציס.

אַט די אַלע זכרונות שאַפן ביי מיר אַ ראָמאַנטישע שטימונג נאָך דעם אַמאָליקן היכל אלקים, דאָס שטעטעלע אָליק, פון וואַנען עס שטאַמט אויך דער רבי ר׳ הערש־לייבעניו שיחיה ר׳ שלומה׳ניוס אַ זון, וועלכער פירט זיין כסא הרבנות דאָ אין ברוקלין און זעצט פאָר אָפּצוהיטן ווי דאָס אויג אין קאָפּ אַלע ווערטן און טראַדיציעס, וועלכע ער האָט איבערגענומען פון זיינע עלטערן אום זיי איבערצוגעבן אומבאַפלעקטע צו די צוקונפטיקע יידישע דורות.

און ווען איך צי אַרויס איין פּעקל פון דעם גרויסן און ריזיקן שנור זכרונות און דערינערונגען צוזאַמען מיט אַ טרער אויף דעם חורבן פון מיין שטעטל, זע איך זיך ערשט צוריק מיט אייניקע יאָר אין דער זעלבער ווירק־לעכקייט, ווען די גרויסע וועלט־שרפה האָט זיך אָנגעהויבן אין דעם קליינעם שטעטעלע אָליק, ווו דאָס יידישע לעבן איז געווען איינגעפּונדעוועט.

אין מיין זכרון וואַכט אויף דער פרייטיק נאָכמיטיק און די הכנות צום שבת זענען אין פולן גאַנג, און אָט איז צוגעקומען צו אַ געוויסער מינוט אויף דעם זייגער און די פלעמלעך פון די שבת־ליכט האָבן אויפגעלויכטן אין יידישע הייזער: שבתדיקע יידן איילן זיך אין די בתי־מדרשים, ווער אין דעם גרויסן בית מדרש פון רבין ז״ל, ווער צום שטאָט בית־מדרש פון די סטעפּאַניער חסידים, ווער צו דער טריסקער קלויז און צום סטאָלינער חסידים־שטיבל.

איך גיי מיט מיין פאָטער ז״ל אין שול אַריין און איך זע, אַז דאָס שטעטל האָט באַקומען אין גאַנצן אַן אַנדער פּנים. עס איז גראָדע דעם טאָג אַ יאַריד

אין שטעטל, אָבער די פּויערים צעפאָרן זיך שנעל, ווייל די יידן האָבן שוין צוגעמאַכט די קראָמען און דער האַנדל האָט זיך אויטאָמאַטיש אָפּגעשטעלט. די מנוחה און דער חן פון שבת האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף די מענטשן און אַפילו אויף די הייזער, פון וועלכע עס שיינען אַרויס אַזוי צניעותדיק די שבת־ליכט. אַפילו דאָס שפּאַצרן פון יונגוואַרג אין די פרייטיקדיקע זומער־אָוונטן אויף דער „מילאָוויצע״, אַזאַ שיינע גאַס פון דער נאַטור, אַביסל אַרויס פון שטעטל, האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט דעם „יום שכולו שבת״ און פון אַן אמת יידישער שטיפערישער יוגנט און פון קינדער, וואָס האָבן באמת מקיים געווען וואָס דער טאַטע מיט דער מאַמען האָבן געהייסן און וואָס אַלע גוטע פרומע לייט האָבן געהייסן.

די „מילאָוויצע״ מיט איר פּרעכטיקן און וווּנדערלעכן אויסזען, פון די גרינע, געדיכטע סעדער און גערטנער, ווו עס האָט געהערשט אַ באַשיידענע פרומע שטילקייט, האָט סימבאָליזירט מיט זיך דאָס זאָרגלאָזיקייט און זיכערקייט פון דער קליינער באַפעלקערונג אין צאָל, דאָרט אין דער וואָלינער געגנט.

משפחת ארקדיר. משפחה ענפה ומיוחסת. נספתה בשואה.

אלקה וינד (ברייער)

ילדות באוליקה

תושבי העיירה ברובם אנשים דתיים ומסורתיים היו. אך היו גם חילוניים. אלא שבימים הנוראים כלם כאחד היו לובשים בגדי חג וממהרים לבתי־הכנסת לחטוף תפילה ולהתנער מכל החטאים שנצברו במשך השנה.

אני אהבתי את כל החגים, כבת למשפחה שומרת מצוות, אבל יותר מכל החגים אהבתי את „חג־הפסח".

מיסדי קן השוה"צ מוני ואביגדור בורשטיין (1927) עם אלקה ברייער.

עמל וטרחה לאין קץ השקיעו לקראת בוא החג הזה, בכדי לנקות ולטהר את כל פינות הבית ולהכשיר הכל, שיהיה כשר למהדרין. נקיונו וזהרו של הבית נסכו אורה ושמחה על כל פני המסובים סביב השולחן הערוך

במטעמי חג, והמכוסה במפה צחה כשלג לאור הנרות הדולקים. בראש השלחן ישב, כמובן, אבא — המלך. ועל ידו אשתו המלכה.

זכורני, קולו הערב של אבי בקראו את ההגדה ואנו לוינו את שירתו במקהלה. תמונה זו עודנה מצטיירת לנגד עיני וצליל קולו עודנו מהדהד באזני.

וחג שמחת־תורה. היה לו קסם מיוחד. היה זה החג המפורסם בעיירה. הואיל וגרנו קרוב מאד לביתו של הרבי, הייתי קופצת לבית־הכנסת שלו לחזות ברקודיהם של החסידים הנלהבים, שהיו מרקדים על השלחנות משך שעות ארוכות והתלהבותם הספונטנית דבקה גם בצופים.

את רקודיהם בבית־הכנסת המשיכו החסידים גם למחרת־היום בחוצות־העיר. ובדרכם סרו גם לבתי חסידים ל„קידוש". וכך מבית לבית.

הנחת אבן הפינה לבי"ס „תרבות" 1927

נתן רוזנפלד

שבת בעיירה

(סיפור ישן לצברים הקטנים)

יהודי עיירתנו לא פונקו מעודם, פרט, אולי, בשנות ילדותם הרכות. האמידים — נער יספרם, ואף אמידותם של אלה נגזרה בהשוואה לרוב הגדול, שהיו דלים וריקים מנכסים. ממילא הסתפקו במועט. פרנסתם — ברובה מחנוונות. לא יציבה. אך גם זו של בעלי המלאכה היתה תלויה באויר ובחסדי שמים.

אכן, גם לדלות, כידוע, מדרגות רבות ושונות ומורגל בפי אבותינו: ולואי ולא יהיה גרוע מזה. שלא נתדרדר, חס ושלום, לשפל המדרגה, זו הקרויה קבצנות. בברכו על הפת, נשא היהודי עיניו העצומות לאבינו שבשמים: „אל תצריכני למתנת בשר ודם ולא להלוואתם". וכל כך למה? כי כל מעייניו היו נתונים לעריכת השבת, לבל יהא אנוס לעשות שבתו חול, שבימות החול אפשר להסתפק בשה"י פה"י.

עם צאת השבת, בעת הדלקת נר ההבדלה, מזכיר, אמנם, היהודי לאבינו שבשמים, באמירת „ויתן לך", את הבטחתו לנו, על „משמני הארץ" ו„רב דגן ותירוש". ברם, מאין יבוא כל הטוב הזה, כאשר אדמותינו בידי נכרים ואנו בגלות? טובל היהודי אצבעו בכוס יין הברכה, מורח בה את עיניו ואזניו, שם בכיסיו — סגולה לפרנסה. אולי ירחם...

כבר למחרת צאת השבת מדריכה שוב הדאגה את מנוחתו: צרכי השבת מנין? והיה חוסך ומצרף פרוטה לפרוטה, לבל יחסרו בשר ודגים וכל מטעמים, כמו שנאמר.

כרגיל החלו בהכנות לשבת עם ערב יום חמישי בשבוע. במרבית הבתים השכימה עקרת הבית בשעות הקטנות של הלילה, אור ליום ששי, פותחת בהכנות לשבת, לאור עששית נפט, בכל המרץ. המלאכה מרובה ויום הששי קצר, ויש לסיים מבעוד יום, כדי להוסיף מן החול אל הקודש.

עם שחר הבית מתמלא בריחות מגרים: ריח לביבות, הרוחשות במחבת, טבולות בשמן; מכאן שצריך להזדרז ולקום, לחטוף תפילת שחרית, כדי לאכלן בעודן חמות, מן המחבת אל הפה. גם הפיתות הנאפות כנגד הלהבה העולה מן התנור קורצות ומרמזות...

לאחר אפיית החלות (במשפחות גדולות אופים גם ככרות לחם לכל ימות השבוע), העוגות למיניהן, אלו הקרויות „קיכלעך" ו„קורז'יקאֶס", ועוגיות שצורתן עגולה ובטנן צבה כלפי מעלה, מעין כיפה, הנמסות בפה וערבות לחיך. והנה מגיע התור להשחיל את סירי החמין לתוך התנור, שהם עיקר סעודת השבת. מלאך מיוחד הממונה על הצ'ולנט הרי יש בשמים... הוא כבר ישים עינו לטובה עליו, לבל יהיה מימי מדי, או, חס ושלום שרוף או חמוץ; שיתבשל דיו, כשהשומן ותבלינים ייספגו בו יפה וטעמו כאחד משישים בגן־העדן... ומכאן לעבודות הנקיון: למרק ולצחצח את הבית וכלי הנחושת (והכסף), עד שיבהיק הכל — לכבוד השבת.

בגמר מלאכות הבית מגיעה שעתם של הילדים, להסיר מהם שכבות האבק והלכלוך ולשוות להם צורה של בני־אדם מן היישוב. הילדים מגלים אי־רצון בולט להתענות תחת ידי אמא במים חמים וסבון. בידעם, מן הנסיון, שהרחיצה שמה קץ למשחקים הכרוכים בהתפלשות באבק חוצות. ביחוד שנואות עליהם חפיפת הראש ורחיצת הפנים בסבון הבלתי נסבל, הצורב בעינים, על־כן מתפתלים הם תחת ידי האם, להמלט מהגזירה, עד שזוכים בסטירה הגונה — ונרגעים.

בעלי הבתים מסיימים עיסוקיהם מבעוד יום וממהרים לבית־המרחץ, להינקות מזוהמת ימות החול, לחלץ עצמותיהם בחום הלוהט. להתפרק מכל טרדותיהם ולענות־נפשם. בית המרחץ הוא בבחינת טעימה ראשונה משלל התפנוקים השמורים להם ביום השבת.

לאחר שטיפה ראשונה, מגיעה השעה להתענג על מלוא החום שניתן להפיק מבית המרחץ. הגברתנים שבמתרחצים נגשים למלאכתם, העלאת החום לשיאו, במדור ההזעה, בלהיטות ומלוא המרץ. ממלאים דליי מים רותחים, העוברים מיד אל יד עד שמגיעים לידי ה„מומחה לדבר". הלה עומד מול לוע התנור, שבו מונחות אבנים גדולות, מיוחדות, הלוהטות מאש תמיד, מתיז על האבנים מהמים הרותחים, בתנופה, בקצב גובר והולך, בקופצו מדי פעם הצדה, שלא ייפגע מענני האדים טעוני אש, הנפלטים מפי התנור וממלאים חללו של בית הזיעה. ערפל סמיך המחשיך אור היום ממלא כל

ספח. האויר נעשה דחוס ומעובה. נשימתך — אש לוהטת. ברם, הללו אינם פוסקים ממלאכתם עד שמשיגים חום שאין לעמוד בו אלא למורגלים בכך. מתעלמים מהקריאות מסביב, הרפו! תנו לנשום! שומע אין להם. בזים לחולשתם... בלית ברירה נשמטים „החלשים" אחד אחד, מוצאים לעצמם מפלט במדור הקריר (די קאַלטע באד), ששם גם מקום „מקוה". הנשארים לוקחים בידם חבילות זרדים, ארוזים בצורת מטאטא, עולים במדרגות הבנויות לאורך הקיר, זו מעל זו, מול הכבשן. בהן נקלט החום בכל עוזו, כאשר בידם האחת הזרדים ובשניה — דלי מים צוננים לכל מקרה... הנועזים ביותר עולים לדיוטה העליונה, שרק יחידי־סגולה יכולים לעמוד בחומה. מניפים הזורדים מלמעלה למטה, לכבוש, כביכול, את הלהט ולכוונו כלפי המקומות המגורים שבגופו ולהתגרד להנאתו. תוך כדי כך פולט אנקות־תענוג ומיני הברות קטועות, שפירושן: הוי יהודים רחימאים, הבו אש, הגבירו להט!

יש ושני יהודים כורתים ביניהם ברית: אני אצליף בך ואתה בי. משמתגרדים הללו כל צרכם, כשפלגי זיעה נגרים מהם, יורדים מן הדיוטה, מגששים דרכם מוכי סנוורים. הגוף — סמוק מאודם עז, דומה לעמוד־אש מהלך על שתים, והיא נחפז למדור הקריר, משתטח על הרצפה פרקדן, מרטיב מדי פעם את מצחו במים קרים, כאשר חזהו עולה ויורד לאחר המאמץ הגדול...

בעלי המלאכה באים לבית המרחץ כבר בחצי היום. אלה מניחים כלי עבודתם מידם בשעה מוקדמת. ממהרים לבית המרחץ שלא ייגרע חלקם מהעינוגים שבו.

לא את גופו בלבד טיהר היהודי בבית המרחץ. מקרבו פנימה אף הדיח כל דאגות השבוע, השליכן מאחורי גוו, כאילו לא היו. בל יעיבו מנוחתו ולא יפרו שלוות רוחו ביום השבת, אם כי, ידוע ידע, שאלו רק נדחקו לקרן זוית וכי שוב ישובו עם חלוף השבת... אך דיה לצרה בשעתה.

השעה עדיין מוקדמת והריהו מתיישב בניחותא, תוך הרחבת הדעת, ועובר על פרשת השבוע בטעמי המקרא. שנים מקרא ואחד תרגום, כמנהג גוברין יהודאין, ועדיין שעתו פנויה לשתות כוס חמין.

יום הששי מתקרב לקיצו. שבת מלכתא קרבה ובאה. מגיעה שעת הדלקת הנרות.

אם הבית מתקינה את הנרות בפמוטים הממורקים, מדליקתן, פושטת זרועותיה לקראתן ומקיפתן. קולטת, כביכול, את אורן הצנוע בכפות ידיה, בהן מכסה פניה ומברכת עליהם בתפילת־לחש. לאחר ברכת הנרות פונה לבני ביתה בעינים קורנות ובמאור פנים מברכת אותם ב„שבתא טבא״.

אבא אוסף את הבנים ופונים לבית הכנסת לתפילת שבת. בית הכנסת שופע אורות הבוקעים ממנורות הנפט וממנורות המיבזק. על התיבה לפניה החזן תקועים נרות גדולים בפמוטי כסף, המאירים את ה„שויתי״ הקבוע מעל לתיבה. זיו השבת אוצל מזהרו בחלל בית הכנסת ובחגיגיות השמורה לימי שבת ומועד בלבד. המולה חרישית ועצורה עוברת בין באי בית הכנסת עד שהחזן פותח בתפילות המיועדות לערב זה.

מתפילות קבלת השבת בנוסח המסורת, עולים כמיהה וזוך, המעבירים גלי עדנה בלב.

עם תום התפילה, עדיין מתעכבים לשיחת רעים. הדרך אינה אצה להם. פוסעים הביתה עקב בצד אגודל, מתוך רחבות ורגיעה.

לאן פנה היהודי המהלך קדורנית כל ימות השבוע, הבהול בדרכו, ומצחו חרוש־קמטים? עתה סבר פנים אחרות לו. משל, לא ידע טרדות מימיו. הוא נוהר כלו ושלוות רוחו כשל אדם שאך טוב יראה כל ימיו.

בבית ממתינה לו אשתו ובני ביתו, רחוצים ומקושטים לכבוד השבת. אור השבת שפוך על פני הבית. השולחן מכוסה מפה לבנה. צחורה כשלג, שטרם רמסוה רגלי אדם. בראש השולחן — שתי חלות הקלועות מעשה אמן, פרי מלאכת יד האם, מכוסות במפית צחה שהמלה „שבת״ רקומה עליה. קנקן יין־הצימוקים מעשה ידי בעל־הבית מתנוצץ מול נרות השבת, שבקצה השני של השלחן.

עם כניסתם לבית מקדמים בני הבית את פני הבאים ב„שבת שלום ומבורכת״. את מלאכי השרת שליווּם מבית הכנסת לביתם הם מקבלים ב„שלום עליכם״. האב קרב לשולחן, ואחריו שאר בני הבית. כל אחד במקומו המיועד. את כוס הכסף הגדולה שבאה לו בירושה מאבותיו, ממלא האב ביין על גדותיה ומקדש עליה בנוסח המקובל על כת החסידים שהוא נמנה עמה. בני הבית עונים „אמן״ על הברכה וטועמים לגימה מהיין שהתקדש ע״י ראש המשפחה, כדי לצאת ידי חובתם אף הם.

לאחר נטילת ידים לשם ברכת „שאו ידיכם קודש״ וברכת ה„מוציא״ בוצע אבא את החלה ומחלק פרוסות לכל המסובים לשם ברכת המוציא.

הדגים הממולאים, המתובלים יפה בפלפל ושאר תבלינים מועלים על השולחן — תאווה לעינים וערבים לחיך. הרוטב הטעים נספג בחלה הטריה ונבלע בתיאבון. עקרת הבית זוכה לשבחים לרוב, שהשכילה להכין מעדנים אלה, כפיצוי חלף עמלה ושקידתה בהכנת צרכי השבת לפרטיהם ודקדוקיהם. שומעת האם דברי השבח הנאמרים בכנות וחם ללבבה. ברגשי חיבה לבעלה וילדי טיפוחיה היא לוחשת: יערב לכם ולבריאותכם. ה„כל מקדש" מתנגן בפי בני הבית בחדווה. שאר המנות מוגשות כסדרן, כאשר בין מנה למנה שרים את „הזמירות" לערב זה. עניני הגוף והרוח מתמזגים לשלימות אחת. אחרי הליפתן הטעים במיוחד — ברכת המזון. במשפחות בהן בנים שהגיעו למצוות, הרי זו הזדמנות נאותה לברכת „מזומן". אם מזדמן אורח המסב אתם בסעודה, הנימוס מחייב לחלוק לו כבוד ולכבדו בפתיחת ברכת המזון. האורח מצדו מסרב, אף זה מחובת הנימוס. „נו נו, בעל הבית מברך" עונה האורח בלשון הקודש המגומגמת שבפיו. לאחר שקלא וטריא מתרצה סוף סוף האורח ופותח, ודווקא ביידיש: „רבותי מיר וועלן בענטשן" (נברך) והגברים עונים אחריו כדת, וגומר.

הילדים נשמטים, אחד אחד, לאחר הסעודה והולכים לדרכם, לבלות את הערב כאשר הסכינו. בעל הבית מזמר את „שיר השירים" עד תומו ועוד שעתו פנויה לעיין בדף גמרא עד בוא שעת השינה.

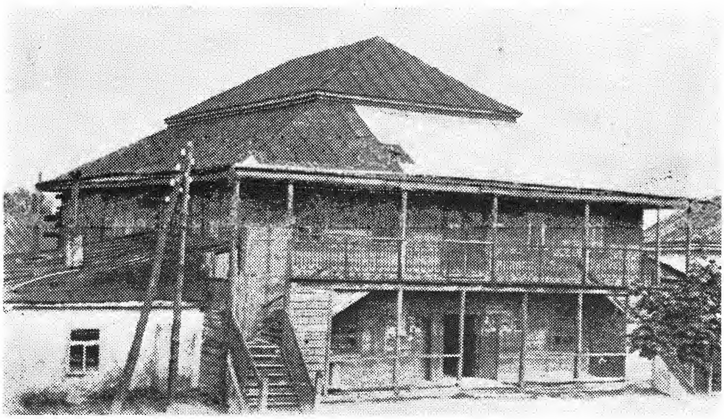
למחרת, הוא יום השבת, יש בעלי בתים המשכימים עם שחר לטבול במקוה ולחטוף שיחת חולין של תלמידי חכמים, משם — לבית הכנסת לאמירת פרקי תהילים ולעיין במסכתא. שעה קודם תפילת השבת חוזר לביתו לשתות כוס ציקוריה (עולש) עם חלב, שהתבשל עד־צהוב על גבי התנור, ששומנו צף למעלה, מעובה וטעים, מאין כמוהו.

בבית הכנסת יושב כל אחד במקומו הקבוע („שטאט") בהתאם למעמדו ו... כיסו. לעיתים זוכה ב„עליה" לתורה — כפי מעלת כבודו.

חלוקת ה„עליות" בקריאת פרשת השבוע בתורה גורמת לא מעט מריטת עצבים לגבאי, צער ועגמת נפש לרבים, הסבורים שקופחו על־ידו. ביניהם בעלי לשון וגסי־רוח, שאינם חוששים מפגיעה בקודש, מתגוללים על הגבאי בצעקות וקללות ומגיעים אף לתיגרת ידים ולחילול הקודש, ודי בזיון וקצף.

לאחר התפילה, יש ואחד מבעלי הבתים, שהשמחה במעונו, מזמין את קרוביו וידידיו להסב עמו ל„קידוש". השולחן ערוך במיני מטעמים מתבשילי

התנור. פשטידות אפויות מרובכות עם הרבה שומן־אווזים, מעיים ממולאים, נוסף על העוגות וה„לעקאך". לאחר שמברכים „שהכל" על כוס מלאה יי"ש מגיחים הקרואים לקרבם כוס אחרי כוס וטועמים מכל הכבודה אשר לפניהם, ככל שיעלה המזלג. בעל השמחה מפציר באורחיו, ליטול מזה ומזה, הללו, שבין

בית הכנסת הגדול. נבנה לפני מאות שנים. מימינו ושמאלו — בתכ"נ של בעלי־מלאכה.

כה אינם מתרשלים במלאכה, נענים לו ברצון. המולה עליזה מתפשטת ועולה מלווה בקריאות: „לחיים בעל־הבית", „לחיים בעלת הבית". ברם, אין שוהים זמן רב, כי על־כן זו רק הזמנה לקידוש, ובני הבית מצפים לראש המשפחה לסעודת השבת.

כל בני המשפחה מסובים לסעודה. אחד לא נעדר. הכבד הקצוץ המתובל בשומן אווזים, הצ׳ולנט הערב והדשן, נאכלים בתיאבון תוך שירת „אנעים זמירות" וכל שאר זמירות היום. לאחר ברכת המזון פורשים לשנת הצהריים. (שינה בשבת תענוג!) וגם להניח לקיבה לעכל את שפע המזון שנדחק לקרבה.

עם הקימה משנת הצהרים, הרי שכוס תה חם מתבקשת מאיליה. האב נוטל לידיו אחד מספרי הקודש או גמרא ובעלת הבית פותחת את ה„צאינה וראינה" הכרסתני וקוראת בפרשת השבוע ב„עברי־טייטש" (יידיש מגורמנת), בו מסופרים אגדות נפלאות מני קדם, משלים לקוחים מן ההווי, שמוסר השכל בהם — הנוגעים לעניינים שבפרשת השבוע.

יהודים שאינם מתמצאים „באותיות הקטנות", מתכנסים בבית הכנסת, שם

מחכה להם אחד שכשרון של קריין לו. יושבים צפופים סביב לשלחן ארוך, שומעים מפיו אגדות על מעשי צדיקים וארחות חייהם, על מופתים שהשערות סומרות לשמעם. מקשיבים יהודים לחלקת לשונו עצורי נשימה ופעורי פה, הצר לפניהם, בלשונו הציורית, דמויות ומעשים מפתיעים. על הגיהינום שהרשעים נדונים בו בזפת רותחת; מגלה בקיאות מופלאה בנעשה בו על כל שבעת מדוריו וכמובן — על גן העדן. וכה עד ששעת תפילת מנחה מגיעה.

תפילת המנחה מבשרת קץ המלכות. הסעודה השלישית. סעודה דלה כשלעצמה, יש ונערכת בצוותא בבית הכנסת. מושכים בניגוני חסידים רוויי־עצב. בית הכנסת עוטה צללי ערב. שעת בין השמשות. מתנועעים יהודים עצומי עיניים לקצב הניגונים, שנימה של ערגה עולה מהם. מתוך הדמדומים עולים הקולות, עצורים ונוגים: „אל מסתתר בחביון עוזו״. ובלב — מועקה. המציאות האפורה והמדכאה מציצה אליו. אין לעכב את הזמן בזרימתו. צאתך לשלום שבת מלכתא. היה חלום והנה הוא גז.

מסיבת חנוכה לעולי „פלוגת ווהלין״ וצ׳נסטוחובה. (1930).

ישראל בר׳ב יצחק הלוי קאַטלער

נאך מיט הונדערטער הונדערטער יאָרן צוריק

נאָך מיט הונדערטער־הונדערטער יאָרן צוריק
געלעבט שוין אין אוקריין
אַ שטעטעלע אָליק.

שוהלן, חדרים, געווען דאָרט אָן אַ צאָל.
געלערנט חומש־מיט־רש״י, אַ פרק משניות,
שבת — עין־יעקב, און אויך גרעסערע לומדים.
ס׳האָבן קינדערלעך געלערנט, אויך געשפילט זיך אַמאָל
נעבן דער גרויסער שול
אויף באַרג און אין טאָל.

פרנסה אויפן מאַרק
געזוכט האָבן יידן
פון אַרבעט, בעלי־מלאכות
חיונה געקריגן.

בעלי־בתים, קהל,
זייערע חובות דערפילט
און דאָס שטעטל אַ גאַנץ שבת
אין קודש איינגעהילט.

ישראל קאַטלער — שרייבער פון ליד. טעטיק אין אַליקער לאַנדס. אין אַמעריקע

און אַזוי האָט דאָס שטעטל
דורות־לאַנג געלעבט
אָרעם און צופרידן
געהאָפט און געשטרעבט.

אין קוזשניעס — אַקער־אייזנס
און פערד געטון שמידן
פאַר גויים, פאַר יידן
וואָס פאָרן אויף ירידן
אויפן פאָרשטאָט די סטעלמאַכערס
וואָגנס געמאַכט
שוסטערס אויפן מאַרק
פאַרקויפט שטיוול אַ פראַכט!

און ווי געיאָגט פון פרנסה
איז מען געווען אַ גאַנצע וואָך —
דאָך פרייטיק נאָך ליכט־בענטשן
איז מען געווען מלכים דאָך.
ערשטע וועלט־מלחמה,
צאַר ניקאָלייס מפלה,
דעניקינס און פעטליורעס,
האָבן געוואָרפן מורא׳ס:
גערויבט יידיש געלט און זילבער
פון הייזער און געוועלבער.

נאָר פלוצים איז געקומען
אַן אימה, אַ שרעק —
צו־שפעט שוין, קיין צייט ניט
צו לויפן אַוועק.
דייטשן, אוקריינער
אין שטעטל אַריין
הרגענען יידן,
ז׳זאָלן מער דאָ ניט זיין.

פאַרריגלט דאָס שטעטל
ווי אַן אייזערנע טיר
פון שטעטל אַ געטאָ,
פון דאָרט זיך ניט ריר!
ביז דערשאָסן יינג און אַלט
און ניט לעבעדיק, ניט טויט
די גרוב פאַרשאָטן באַלד —
ס׳ציטערט אַזש די הויט!

אָ, כ׳הער זייערע קרעכצן
אין די פינצטערע נעכט

ווי לאַנג כ׳וועל לעבן
ווייזט אויס איז׳ס מיר באַשערט.
שוואַרץ איז דער הימל
איבערן שטעטעלע אָליק
די זון איז פאַרגאַנגען,
וועט ניט אויפגיין צוריק.

אָ, גרויסער גאָט אין הימל,
וואָס ווילסט׳ פון דיינע יידן ?
זייער בלוט פונעם קבר
טוט שרייען נאָך און זידן.

כ׳האָב שוין מער קיין כח
קרבנות דיינע זען — —
כקאָן ניט, כ׳וויל שוין מער ניט
דיין אויפטועכץ פאַרשטיין...

איז מאַך זשע שוין אַ סוף
צו צרות פון ישראל.
אוי, סאיז שוין צייט
זאָלסט שיקן זיי דעם גואל.

רחל נאמאק (ווינטמאן), איצט אין קאַנאַדע. ציוניסטישע טוערין. נעכן דער מצבה צום אָנדענק פון אָליקער קדושים וואָס זי און איר מאַן (לייבל) האָבן אויפגעשטעלט אין יער הקדושים אין ישראל (1966).

נתן רוזנפלד

החופה בבית העלמין

הימים — ימי מלחמת העולם הראשונה. קו החזית שבין רוסיה הצארית לגרמניה הוילהלמית עבר לא הרחק, מרחק קילומטרים ספורים בלבד, מעיירתנו.

משך תשעה חדשי קטל הדדי, פגרי אדם ובהמה שנרקבו בשדות וכינים שרחשו בחפירות החיילים הלוחמים נתנו אותותיהם במרוצת הזמן. מגיפת טיפוס הבהרות, שהיתה נחלת הרבים בימים ההם, פשטה גם בעיירה. היא הקיפה מרבית המשפחות והפילה הרבה חללים. אין בית שאין בו מת וידי הרופאים קצרו מלהושיע, נוכח התנאים ההיגייניים הירודים, העדר בתי־חולים ואפשרויות בידוד.

משכלו כל הקיצים, התכנסו טובי העיר אצל הרבי ר׳ אלתר־יוסף־דוד („אלתרוניו") זצ״ל, לטכס עצה במה לשכך זעם אלהים, שיאמר למשחית — הרף!

שקע ר׳ אלתרוניו במחשבות, הרהר והרהר וכך פסק: מכיון שהכנסת כלה היא מהמצווה שאין להן שיעור, אין טוב מאשר, כמנהג אבותינו, להשיא לבן זוג את הבתולה אידיס — יתומה וגלמודה, שזה מזמן הגיעה לפרקה. החתן, דוד, אף הוא היה ערירי כערער בערבה, ללא תומך וגואל (מכאן ואילך נדבק בו הכינוי „דער שטאדט אידעם" — חתן העיר — שלא מש ממנו כל ימי חייו) והוא רחום וחנון, יצילנו מכל צרה וצוקה.

כל בני העיר הרימו תרומתם בעין יפה — כפרה לחטאיהם, — נדוניה לזוג כדי סיפוק צרכיהם הראשונים. החתונה נערכה כדת ברב עם, עם כלי זמרים, יי״ש ועוגות וסעודה דשנה, כנהוג. „פני" העיר ובראשם בני הרבי היו ראשי המחותנים. המונים צבאו על פתח הבית מבחוץ באין יכולת יותר להדחק פנימה.

את הקידושין תחת החופה ערכו בתוך בית העלמין. כאמור — מנהג

הוא. אפשר, כדי להקים חיץ בין החיים והמתים, ואולי כדי לפייס את קרבנות המגיפה שהלכו לעולמם בטרם עת, שיטרחו שם למעלה ויעוררו עלינו רחמי שמים. נוסף לכל אלה, הרי בעצם קדושת הקידושין ושבע

החופה בבית הקברות.

הברכות טמונים כח והשפעה בעולמות העליונים וקונם אם אלו לא יעשו את שלהן (שהרי, כביכול, בעצמו, מזווג הזיווגים !).

ואכן, שמע אלהים לזעקתם ותפלתם של צאן קדשים דק״ק אוליקה, חמתו שככה והוא הוריד שלג רב וכפור עז — והמגיפה פסקה.

מאיר בן־ישי (גרישפּאַן)

קליינע, נידעריקע הייזלעך...

מיין געבוירן־שטעטעלע אָליק געדענק איך נאָך פון די יאָרן פון פאַרן ערשטן וועלט־קריג און געציילטע יאָרן נאָך דעם. דאָס שטעטעלע איז זיך מאַיעסטעטיש געלעגן ווי איינגעדרימלט ערגעץ־ווו אין די פלאַכע סטעפּעס פון וואָלין, צווישן קאָוולע און לוצק. מיט אירע אַ טוץ שולן און בתי־מדרשים, חדרים און טיש־זיצער ביים רבי׳ן, האָט דאָס אַזוי געלעבט און זיך געקענט אויסלעבן אירע יאָרן. מ׳האָט ניט געהאַט און אויך ניט געדאַרפט קיין עלעקטרישן שטראָם, קיין וואַסערלייטונג איז ניט געווען. די הייזער האָט מען באַלויכטן מיט נעפט, געוואַרעמט מיט האָלץ און וואַסער פלעגט יאָסל ספּאָטשאַק, דער וואַסערטרעגער, אַריינברענגען אין די שטובער אַריין, מיט די צוויי גרויסע פולע עמערס. ערב שבת האָט מען איינגעהייצט די אויוונס אויף אַ טשאָלנט און די מילך האָט מען געטרונקען פון הייטער ביי די ציגן. קיין איין ברוקירטע גאַס איז פאַר מיין צייט נאָך ניט געווען און די בלאָטע איז געווען ביז איבערן האַלדז. דאָך איז געווען „גוט". מ׳האָט חתונה געמאַכט קינדער, געבענדיק זיי נדן און קעסט. און ווי דו קאָנסט לייענען דאָ אין בוך, אין מיין ליד: כ׳וואָלט נאָך וועלן אין מיין לעבן / מיין געבורט־שטעטל אָליק / זען ווי ס׳האָט אויסגעזען / מיט 50 יאָר צוריק"...

אַביסל ליכט און וואַרעמקייט האָט צוגעטיילט מיט אַ פולער האַנט דעם רבינ׳ס הויף. „די ליכטיקע פרייטיקצונאַכטס׳ן / און די יום־טובדיקע טעג / האָבן דאָרטן אויסגעטראָטן / איר טראַדיציאָנעלן וועג"... / „קליינע, נידעריקע הייזלעך / ווי זיי וואַלטן דיך באַגריסט / און איינגעלאַדן דאָרט פאַרברענגען / יעדן אורח פון דער פרעמד / גרייט זיך טיילן מיט דעם ביסן / מיט דער בעט און לעצטער העמד..."

מיט דעם אויסברוך פון ערשטן וועלט־קריג האָט דאָס שטעטל באַקומען אַ שטאַרקן שאָק, פון וועלכן ס׳האָט אַ צייט לאַנג ניט געקענט קומען צו זיך.

אין 1915 האָט זיך די רוסישע אַרמיי אָפּגעשטעלט אין איין זייט פון שטעטל, ווען פון דער צווייטער זייט האָט זיך פאַרהאַלטן דער „דייטש". דאָס שטעטל אַליין איז געווען אַ מין „פרייע זאָנע", ווו די קאָזאַקן האָבן געהאַט אַ „פרייע האַנט" צו טאָן מיט דער באַפעלקערונג, וואָס זיי האָבן געוואָלט. חדשים לאַנג האָט אַזוי געדויערט דער „דועל" צווישןביידע אַרמייען, באַשיסנדיק זיך מיט האַרמאַטן, פון וועלכע די קוילן האָבן אָפט פאַרבלאָנדזשעט אין שטאָט און אָנגעמאַכט חורבן מיט מענטשלעכע קרבנות. נאָך דעם ברוסילאָ־ווער דורכרייס און גרויסער אָפענסיווע, אַ דאַנק וועלכן די דייטשן האָבן זיך געמוזט צוריקציען און „מיטגענומען" מיט זיך בערך צוויי דריטל פון אונדזער יידישער באַפעלקערונג, וועלכע האָט זיך גערנוויליק אַליין עוואַ־קואירט, אויס מורא פאַר דער קאָזאַקישער נקמה, פאַר דעם אויפנעמען די דייטשן ביי זייער אַריינמאַרש מיט ברויט און זאַלץ און מיט ספרי־תורות, וועלכע די מערהייט באַפעלקערונג האָט געטראָגן מיט גרויס פרייד, וואָס די דייטשן האָבן אונדז באַפרייט פון די קאָזאַקן, האָט דאָס שטעטל געקענט אָפּאָטעמען און אָן מורא זיך באַווייזן אויף דער גאַס. איך געדענק, ווי מען האָט אונדז, דער אויסגעמאַטערטער יידישער באַפעלקערונג דעמלט „מאָבי־ליזירט", אָן אונטערשיד פון עלטער, אויף אָפּצורוימען די טויטע קערפּערס, פון צווישן די אָקאָפּעס, וועלכע זענען געווען צוואָרפן אַרום אונדזער בית־הקברות, וואָס האָט צעטיילט צווישן ביידע פיינטלעכע מחנות. די רוסישע „אָקאָפּעס" זענען געלעגן אונטערן פרייען הימל, אַ געוויינלעכער גרובן, די הויך פון קוים 80 סמ"ר, אַזוי גערופענע טראַנשייען, דאַקעגן די דייטשן זענען געווען גוט באַפעסטיקט אונטער דער ערד, אין בונקערס, מיט עלעקט־רישע באַלייכטונג און אַלע באַקוועמלעכקייטן, ווי זיי וואָלטן זיך געריכט אייביק דאָרט פאַרבלייבן.

ווי דערמאָנט, איז דער אַריינמאַרש פון דער דייטשישער אַרמיי אויפ־גענומען געוואָרן מיט גרויס צופרידנקייט דורך אונדזער יידישער באַפעל־קערונג. עס האָט געפעלט בלויז, אַז מען זאָל זיך האַלדזן און קושן. נאָר בעת זייער צוריקקערן, וואָס איז פאָרגעקומען שמחת־תורה, איז געוואָרן אַ יום־כיפּורדיקע שטימונג, דערמאָנענדיק זיך, אַז מ'וועט מוזן ווידער בלייבן מיט די קאָזאַקן.

נאָך דער רעוואָלוציע האָט דאָס שטעטל ערשט אָנגעהויבן אויפלעבן, ווי ס'וואָלט זיך אויפגעוועקט פונעם לעטאַרגישן שלאָף, אין וועלכן ס'איז

געווען פאַרזונקען יאָרן־לאַנג. די יוגנט האָט זיך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן און אַנדערש קוקן אויף גאָטס וועלטל. ס'זענען ספּאָנטאַן געגרינדעט געוואָרן פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס, איבערהויפּט ציוניסטישע, פון אַלע שאַטי־רונגען. מיר האָבן געגרינדעט אַן אָפּטיילונג פון „צעירי־ציון" און אַ ביב־ליאָטעק אויף יחיאל טשלענאָווס נאָמען. מען האָט גענומען גרינדן קורסן פאַר זעלבסטבילדונג און דאָס שטעטל האָט באַקומען אַן אַנדער אויסזען, ניט צו דערקענען.

בעת דער דייטשישער אָקופּאַציע, נאָכן אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, האָט דער דייטשישער אָקופּאַנט, נאָך איבערמענטשלעכע סאַדיזמען און צוגעטראַכטע טויטן, צונויפגעטריבן בערך 550 פרויען און קינדער, זיי אַריינגעטריבן אין גרויסן שלאָס, וואָס איז געווען אַ זומער־רעזידענץ פון גראַף ראַדזיווויל. דאָרט, אינעם „גרינעם צימער", וואָס האָט געהאַט פּלאַץ פאַר אַ פאָר הונדערט מענטשן, האָט מען די אַלע אומגליקלעכע קרבנות אַריינגעקוועטשט, ווו זיי זענען געצוווּנגען געווען שטיין „אין דריי שיכטן". עס האָט זיי פאַרפעלט אָטעם, און לויט ווי ס'דערציילט די כמעט איינציקע פון דאָרט פאַרבליבענע ביים לעבן, רחל לאַפּאַטע, האָט מען אָנשטאָט געבן די אומגליקלעכע אַביסל לופט אַריינגעפּאָמפּעט ...גאַז, וואָס האָט געבראַכט דערצו, אַז די אומגליקלעכע זאָלן רייסן פון זיך די קליידער און די לייבער צעריסן, כדי צו כאַפּן אַ ביסל לופט. ערשט נאָך אַ צוויי־טאָגיקן גערעַנגל האָט מען אַרויסגערופן די פייערלעשער און מיט שלויכן וואָסער אָפּגע־רייניקט די אַטמאָספערע, די טויטע און דערשטיקטע אַרויסגענומען און די רעשט דערלויבט אַרויסצוגיין „אין גאַס" אַרויס, צו כאַפּן אַ ביסל לופט, אויס־זידלענדיק איינעם פון די דייטשישע וועכטער און אַפילו שיסנדיק אין איינעם, הלמאי ער איז זיך אַזוי „ברוטאַל" באַגאַנגען מיט די אומגליקלעכע, ציווילע מענטשן. נאָכן אָפּזיין דריי טאָג אין דרויסן און קומענדיק אַ ביסל צו זיך, האָט דער זעלבער „גוטער" דייטש זיי ווידער געהייסן איינשפּאַרן און דאָסמאָל שוין אויף אַן אמת דערשטיקט. צווישן די אומגעקומענע איז אויך געווען מיין טייערע מאַמע יהודית מיט מיין שוועסטער רחל הי"ד.

פון דער דאָזיקער אַקציע איז געבליבן לעבן די אויבנדערמאָנטע לאַ־פּאַטע, דורך אַ צופאַל, וואָס איר איז געלונגען אַוועקצוקריכן אין אַ זייט אומבאַמערקט פון די מערדער. בכלל זענען פון אַכט טויזנט אַליקער יידי־

שער באַפּעלקערונג געבליבן געציילטע. ווי ישראל גרינשטיין מיט זיינעם אַ זון, אברהם לוריע, יצחק נאַקאָניעטשניק מיט אַ פרוי און קינד, פייגע צאָם מיט אירע דריי קינדער שלמה, יצחק און וואָלף און ליאָניע ראָזנטאַל.

און לויט ווי ס׳דערציילט רחל לאַפּאַטע, זענען די ערשטע קרבנות געווען דער אָליקער רבי ר׳ אלתרוניו לאַנדאו, דוד פינקעלשטיין און מאָטל פינקעלשטיין. פון גרויס יאוש, דערציילט זי, האָבן אייניקע זיך געבעטן ביי די רעשט אומגליקלעכע יידישע מאַרטירער: גיט אָפּ אייערע נשמות צו גאָט, ווייל אַזוי איז גאָטס ווילן. און טאַקע אַזוי, מיט גליענדיקע אויגן, אַז זיי קומען אום אויף קידוש השם, זענען אַ סך געגאַנגען צו דער שחיטה.

אַ כאַראַקטעריסטישער פאַל איז געווען, ווען איינע פון די געטאָ־פרויען, האָט בעתן אַרבעטן אין קיך אָוועקגעלייגט אין אַ זייט אַ פּאָר קאַרטאָפל, כדי צו קענען שפּעטער ברענגען פאַר איר קראַנקע מוטער צו דערהאַלטן דאָס חיות — און דער דייטשישער וועכטער האָט דאָס באַמערקט. אויף זיין פראַגע ווער האָט דאָס געטאָן האָט זיך קיינער פון זיי ניט מודה געווען. אַפילו ווען ער האָט געדראָט מיט דערשיסן אַלע אַרבעטער פאַר דעם באַ־גאַנגענעם „פאַרברעכן" האָט זיך אויך קיינער ניט אויסגעגעבן און אַלע אַנוועזנדע, וואָס האָבן יאָ געוווסט, האָבן געשוויגן. ווען די לאַגע איז געוואָרן ערנסט און עס האָט טאַקע זיי אַלע געדראָט דערשאָסן צו ווערן, האָט זיך פון „בינטל" קיך־אַרבעטערינס אַרויסגערוקט מיך שוועסטער, רחל גרינשפּאַן, און זי האָט אויף זיך גענומען די שולד. פאַר איר „דרייסטקייט" איז זי אָפּ־געקומען בלויז מיט עטלעכע שמיץ...

דאָס איז דער טרויעריקער סך־הכל פון אַ יידיש שטעטל. איינע פון הונדערטער קהילות, וואָס זענען אַזוי שרעקלעך אומגעקומען פון שרעק־לעכע רשעים אין אַ רשעות׳דיקער וועלט.

בית הכנסת לחייטים

יהושע אירגה

אוליקה על רחובותיה וסימטאותיה הצרים — מקור זכרונות מלא־חוויות משנים עברו לכל יוצאיה. משקפים הם ארועי ילדותי העליזים מחד גיסא, והרוויים תוגה, עצב וחלומות לעתיד, מאידך גיסא. אי־אפשר לא להזכר בגבעה לאו דוקא גבוהה, שליד מכון המים, מול בית הכנסת הגדול. בלילות החורף בחוזרנו מתנועות הנוער, היתה נוצרת שם „רכבת" מחליקים, חבוקים האחד בזרועות השני, שדהרה מעל הגבעה למטה. היש מי שיקבע בוודאות ממה נהנינו אז? האם מהחלקה המהירה, שלא פעם הסתיימה בהתגלגלות כללית אל ערמות השלג, או שמא מההזדמנות אותה חיפשת כדי לחבק את שאהבה נפשך?

והרחבה הגדולה שברחוב הראשי מול ארמון רדזיביל, ארמון שהיווה סוד כמוס לכולנו ואשר הכניסה אליו היתה אסורה. חבורות חבורות טיילנו ברחבה. לקולות צחוקנו וויכוחנו הסוערים ולעוד חוויות רבות אחרות, היו עדים עצי הנוי המלבלבים, המדרכות והכביש ברחוב זה, אשר היווה את מרכזה הסואן של אוליקה הקטנה.

עובדה שאין לערער עליה: בערבי שבתות עברו כל החיים להתנהל בבתי־הכנסת. אמנם הדור הצעיר החל כבר להעדר מהם, אך עדיין יכולת למצוא את רובם של בני העיר בבתי־הכנסת. בתי־הכנסת התרכזו רובם ככולם, באזור אחד, כאילו ללמדך על השוויון שננהג כלפי בורא עולם היושב במרומים. אך כאן למטה במציאות, היו בכל זאת נפרדים: ביהמ"ד של חסידי טריסק לחוד, של חסידי סטולין, של חסידי אוליקה, וכו' ובין כולם עמד לו „השניידער שיליכל" (בית הכנסת של החייטים) שהיה שונה מאחרים. שבאחרים נמצאו יהודים אמידים יותר ואמידים פחות וגם אביונים לא חסרו בהם ואילו ה„שניידער שיליכל" כשמו כן הוא: הכניסה אליו היתה רק לבעלי מלאכה, וזאת מסיבה פשוטה: לא נאה היה למי שעסק במסחר להתערב עם בעלי המלאכה, למרות שעפ"י רוב זה מסחר שפרנסה ממנו והלאה.

מה שאיפיין את ה„שניידער שיליכל", אשר מבנהו היה מצורף לבית־הכנסת הגדול, היתה תיקרתו הנמוכה, הלבוש הדל שהיה מנת־חלקם של רוב באיו, על ילדיהם. מפני שלמרות שהוריהם ברובם סנדלרים וחייטים היו ערגו בחלומותיהם הילדים לנעל חדשה ובגד חדש, לשווא תחפש בין

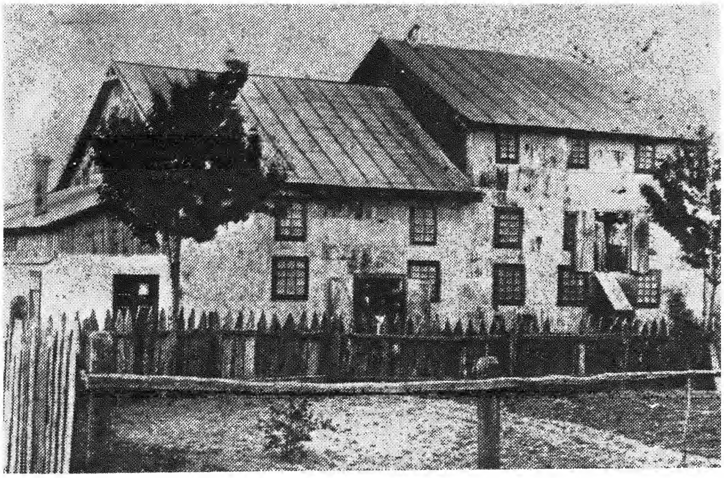
פניו. בשמחת תורה היה בין הרוקדים־מרקידים. כשכוס היין בידו היה תמיד מברך בחום ותמיד גומר: „לשנה הבאה בירושלים". היו לו כיסופים לירושלים עיר הקודש, ממנה יצא דבר אלהים ברוב הימים...

בית יוסף גינזברג. דור המשך של ציונים. ניספו. הבנות הניה ושרה — בישראל.

אמי, עליה השלום היתה אשה טובה מטבעה. עדינת נפש ונאמנה לתורת אבא לעזור לזולת — במעשים, ולא רק בדיבורים בעלמא. היא היתה פעילה מאד בארגון הנשים בעיירה, בועדת היתומים ועוד. ידיה היו תמיד מלאות עבודה ציבורית. היא היתה המזכירה של איגוד הנשים, בו היו חברות בועד: הינדה גוסטינסקי, הרבנית בט, חנה רוזנבוים ורחל ואלדמן. עיקר עבודתן היה עזרה לנצרכים. היו מעסיקות על חשבון האיגוד רופאים, את ה„פלדשר"

אוליקה
כפרים סביב לה

תחנת הקמח של חיים פרידמן (רומנובר) בכפר רומנוב

משפחת פרידמן בטיול חורף בכפר.

שמואל גל

בין הגויים

הכפר חארלופי נמצא במרחק כ־10 ק״מ מאוליקה וכמרחק הזה מתחנת הרכבת. היה זה כפר אוקרייני טהור כמתכונת רוב הכפרים שבפלך ווהלין כלו. ואף־על־פי־כן חיינו בו כמעט דרך קבע, דור שלישי, משפחה יהודית שהיא שתים, הלא הן משפחת אבי הרץ גל ומשפחת דודי פאליק גל, ז״ל. משפחתנו מנתה 8 נפשות: אבא, אמי פיגה, הבנים: ברל, שמואל ועוזיאל והבת רבקה. וכן הסב, אבי אבא, ר׳ אליהו מרדכי ז״ל ורעייתו, סבתי גיטל ע״ה. משפחתו של הדוד פאליק מנתה שבע נפשות: הדוד פאליק גל, אשתו חיה, הבנות רחל וצביה והבנים מוטל, אהרן ושמואל.

מיסד ה„שושלת״ היה, כמובן, סבא, שקנה לו אחיזה במקום בתחילת המחצית השניה של המאה ה־19. הוא היה ספקו של בעל האחוזה דאז במקום והלה התרשם כנראה מיושרו וכושרו ושם אותו על כל אחוזתו והכנסותיו. אקונום בימים ההם. ואכן, בירך אלהים כל מעשי ידיו ודרכיו של סבא והעשיר בעבור הנהלתו המצויינת את בעליו, בעל האחוזה. זה ביקש להחזיר לו טובה תחת טובה ומילא כל בקשותיו ומשאלות לבו וכך הצליח סבא לישב את בניו בכפר ואף זכה ברשיון לרכישת קרקעות, הישג עצום בתקופה ההיא. הוא גם הדריך את בניו במסחר התבואות, מצרכי מזון ומכולת ואף צייד אותם ברשיון למכירת משקאות חריפים וטבק שלא כל אדם זכה בו אז, ויהודי — בודאי שלא.

עינם של הכפריים האוקריינים היתה, כמובן, צרה בנו ובזכויות שהעניק לנו בעל האחוזה. בעומק לבם הם ראו בנו בודאי מסיגי־גבול ו„מנצלים״ ואולי גם „אשמים״ בסבלותיהם ועבודתם הקשה הם והיו שהחלו בהסתה נגדנו. סבא השקיע מאמצים רבים להזים דברי בלע אלה במעשי צדקה וחסד לטובת כפריים נצרכים, במתן הלוואות לנזקקים וכו׳.

בחלקו הצליח במעשים אלה לאתר ולכבות מוקדי שריפה נגדנו, אך לא לאורך זמן.

לילה אחד, היה זה בפרוס המאה העשרים, ראו בני הבית עצמם מוקפי להבות. הבית, בית עץ כמובן, בוער! הציתוהו משני עבריו. הם הצליחו למלט עצמם עם כתונתם לעורם. למרות זאת הספיקו להציל מהמחסן והמזווה ומבית הממכר. היתה זו מהלומה קשה לכל בני הבית שביקשו למלט עצמם

הרשל קורמן מכפר פלטשה. סוחר יערות (בתמונה: משלוח אדנים). נפטר בישראל ב־1970.

מן המקום, אך לא כן סבא. הוא הכיר את העוני והדלות היהודית בעיירות ווהלין הקטנות וקשיי־פרנסה שם מקרוב, והחליט לא לזוז מכאן. ואכן, תוך זמן קצר, הצליח לשפץ ולשקם את הבית ואף להרחיבו ולשפרו. בני המשפחה נשארו בכפר, הגדילו את סחרם בתבואות מתוך עמדות „אסטר־טגיות" טובות, שכן הבית עמד בפרשת דרכים המובילה העירה מכאן ואל תחנת הרכבת מכאן. האכרים קיבלו בעד תבואותיהם מחירים הוגנים, בנוסף למפרעות והלוואות והללו מנעו מעצמם את הטרחה לנסוע עם עגלות עמוסות למקומות רחוקים יותר.

לכפר החלו באים יהודים שונים, רוכלים ובעלי מלאכה שחיפשו לפרנסתם ולפרנסת בני ביתם. היו מהם שהחליטו להשתקע, עם בני ביתם

בכפרנו ובכפרים הקרובים שגם שם היו משפחות יהודיות ספורות. משפחו־תינו, כמו הכפריים היהודים שבכפרים האחרים, הושיטו להם עזרה, אולם מסיבות שהכפריים האוקריינים גרמו, בעיקר, לא נקלטו אלה לזמן רב ואף משפחה יהודית מה„מהגרים" לא החזיקה מעמד יותר משנתיים.

אולם גם אש ההסתה נגדנו לא כבתה לחלוטין. האכרים, ברובם, היו אנשים פרימיטיביים, אשר דברי הסתה מלהיבים כרגיל את יצרם. משלהבים רגשותיהם. ואכן, בשנית הוצת ביתנו. אני הייתי אז בגיל הילדות. מיד

על קברה של דבורה פרידמן (16) בבריה"מ. אמה חייקה, אחיה יוסף ובן דודה יוסף פרלמוטר.

לאחר מלחמת העולם הראשונה. זכורני, היה זה במוצאי שבת. אבי ואחיו ישבו וסיכמו חשבונות והנה פרצו להבות מסביב לבית. טרם התאוששנו והנה כל הבית בוער מסביב. נסינו להימלט החוצה — והנה, הדלתות חסומות ונעולות מבחוץ. פרצנו אותן בכוח. בחוץ התאספו מאות כפריים שעמדו והסתכלו במראה, ביניהם „ידידים" ומכרים, ואף אחד מהם לא ניסה להגיש עזרה. הם נסוגו והלכו להם כאשר הלהבות גברו והגיעו עדיהם. למרות זאת, הצלחנו להציל חלק מהרכוש.

גמלה בלבנו ההחלטה לעקור מן הכפר, אולם לאן ?

שתי אחיותיו של אבי התגוררו עם משפחותיהן באוליקה הסמוכה.

והפור נפל על אוליקה. עברנו לשם „זמנית" והחלנו לתכנן את השתק־עותנו שם.

בריחתנו הדרמטית מן הכפר הרשימה, כנראה, את הכפריים ורובם החלו להחזיר לנו חובות. ביחוד החזיר לנו את כל שחב לנו בעל האחוזה. זה האחרון אף עזר לנו לבסס את קיומנו באוליקה.

הורי ודודי החליטו כעבור זמן מה לעבור לגור בלוצק, עם התבגרות הילדים. היו שם בתי־ספר תיכונים, מה שאין כן באוליקה. היו שם גם

אמו של כותב הטורים חיי פיגה גל ז"ל, נספתה בשואה.

יותר אפשרויות לשיווק התבואות, בעיר עצמה והרחק יותר, באמצעות הרכבת, שזה היה עיסוקם. ואכן בלוצק שהינו כ־12 שנה, עד שנת 1930.

עם הזמן קשתה העבודה לרגל נדודים במשך כל ימות השבוע לכפרים לשם קניית הגרעינים וכו׳. בעל האחוזה החל לדבר על לב אבי ולשדלו

לחזור לכפר. ואכן, שתי המשפחות חזרו לכפר. כל משפחה בנתה ביתה בנפרד ומחסנים לאגור התבואה על אם הדרכים הראשיות. עכשיו היו ראשי המשפחות בעלי נסיון יותר במסחר ושיווק — ושוב האירה להם ההצלחה פנים.

אביו של כותב הטורים, הרץ גל ז"ל. נספה בשואה.

אבי היה איש נבון ומתקדם, תכנן דברים מראש וראה את הנולד. הבית החדש שבנה היה רחב־ידים ביותר והיה בו כדי מגורים מרווחים גם לבניו, כאשר יקימו משפחות גם הם. בצמוד לבית הוא בנה גם את מחסן התבואות וחנות לממכר מצרכי מכולת ומוצרי טבק. הוא השיג קונצסיה

לכך למרות שרשיונות לממכר טבק וסיגריות היו משוריינים בשביל נכי מלחמה בלבד.

בין היתר הכיל הבית גם אולם גדול ששימש ל„פגישות רעים" בערבים בשביל הכפריים. הדבר התקבל עליהם מאד והם מילאו את החדר ערב ערב, מלבד שבתות וחגים. הם שוחחו ביניהם על מצבים פוליטיים וכלכליים, על עבודה, חקלאות ומסחר, על שאיפות, חלומות ומזימות. וכי על מה לא? לא פעם היו לנו הידיעות שקלטנו, ביחוד בשטח הכלכלי, לעזר רב. כך, למשל, סיפר פעם ראש הכפר (הסולטיס) לנוכחים על תאריך קרוב, בו יבקרו אנשי מס־הכנסה בכפר. היה זה בימי גראבסקי הידוע ליהודים לשימצה. יהודים לאלפים ולרבבות בכל רחבי פולין הגיעו אז לכלל פשיטת רגל בגלל השיטות שנקט נגדם. אחת מהן היתה ספירת המלאי והכפלתו ל־30 עד 60 מחזורים לשנה ובהתאם לכך להטיל את תשלום המס במשך מספר שנים הבאות עד לספירה חדשה. פעולה זו היה בה כדי לרושש יהודי כך, ששוב לא יצליח לעולם לקום „תחיית המתים". בביקור הבא, כמובן, שלא היה מלאי כלל ולא היה מה לספור... כידוע החלה אז הגירה רבתי של יהודים מפולין לארצות תבל שונות וכן עלייה לארץ ישראל, הידועה בשם העלייה הרביעית.

ברם, מי שהשכיל להקטין את המלאי בצורה דרסטית לפני ביקורי ה„מונים וסופרים" יכול היה להמשיך ולחיות מספר שנים שקטות. אנחנו ידענו עפ"י הרוב על ביקורים אלה מראש, הודות לשיחות ולסיפורים ב„מפגשי הרעים" של האכרים וכך הצלחנו לצאת בשלום מ„לוע הארי".

בין הבאים למיפגשים היה גם איכר שתיין אחד, גונב־סוסים ידוע ופושע מועד. חוודאס שמו. פעם, בהיותו שיכור, החל להתפאר במעשי הגבורה שלו. הוא סיפר אז על חלקו בהצלת ביתנו. הוא לא עשה זאת מתוך שנאה ליהודים. אדרבא, הוא דווקא מרגיש בנוח בביתנו ואף מחבב מאד את הרצקו (כך קראו לאבא), אלא שפיתהו למעשה זה החנווני הפולני שטקובסקי, כאשר מצבו הכלכלי היה דחוק ביותר (וכי מתי לא היה מצבו בכי־רע, כאשר את כל הכנסותיו הוציא לשיכרות?). שטקובסקי זה הציע לו תשלום נכבד בעד מעשהו זה עד שלא יכול היה לעמוד בנסיון. הוא הודה לאלהים ולאם הקדושה כאשר נודע לו לאחר השריפה שהיהודים הצליחו למלט נפשותיהם, למרות ששכר טרחתו נפגע מכך, שכן שטקובסקי ושות'

לא האמינו לו שאכן, נעל לפני כן את הדלתות והחלונות, שכן היהודים הרי הצליחו להימלט... פולנים ארורים שכמותם!

ומעשה בדימיטרי אוליון, איכר שלא נמנה עם עשירי הכפר ונזקק לרוב לחסדי אבי. הוא היה נוהג להשאר בין אחרוני המבקרים בערבים ומשתדל לספר לאבי על דא ועל הא, על דברים שהיו ועל דברים שלא היו ולא נבראו ובלבד למצוא חן בעיני אבי ולזכות בהלוואה שברור היה שלא יוכל לעמוד בפרעונה. הוא השתדל להביא ידיעות מהמתרחש בכפר גם בשטח הפוליטי. אז החלו להתארגן תאים לאומניים אוקריייניים במסווה של „פרוסביטה" — השכלה לעם. ארגון שהיה בחלקו ליגלי אצל השלטונות הפולנים, אם כי ידעו שהם עויינים להם. וכן ארגון שמאלני מחתרתי שפעל במסווה של איגוד למען שיפור מצבו הכלכלי של האיכר וארגונו בקואופרטי־בים (צרכניות וכו') כתחרות במסחר היהודי (לא בהצלחה יתרה). הם נהגו לקיים פגישות איכרים לשם מקח וממכר ולמעשה עסקו בחתירה נגד השלטונות ודנו בקשריהם עם שלטונות ברית־המועצות. דמיטרי לא חסך מאמצים להביא לנו ידיעות על המתרחש בשני הארגונים, אך אותנו עניינו ידיעות כלכליות בלבד, ואכן בקרב שני הארגונים הללו נחרשו מזימות נגד היהודים, לרוב בשטח הכלכלי. הכושר המסחרי היה מהם והלאה ולא היה בר־תחרות עם הכושר היהודי ומשום כך היו מוכנים לבער בכלל את היהודי מן העולם. הרי היו כעבור זמן שותפיהם ועוזריהם של הנאצים בהשמדת יהודים — והם חלמו על כך זמן רב לפניהם. עוד אז הורו לאיכרים האוקריי־ניים דרך זו של רצח עם. הם העלילו על יהודים עלילת רבית קצוצה, שהיתה אסורה לפי החוק ויהודים רבים נשפטו והושלכו בבתי הכלא. המאושרים שביניהם הוציאו כל ממונם לשכירת עורכי דין בתקווה לצאת זכאים. מרבית האיכרים שוחררו, כמובן, מחובותיהם ליהודים. לשם כך היו מעידים עדות שקר מתוחכמת, מפי „עדי ראייה", שהתקבלו על דעת השופטים הפולנים האנטישמיים וה„אשמים" נשפטו ללא רחם.

גם נגד אבי הוגשה תביעת־הרשעה מעין זו לבית המשפט, שהיתה צריכה לשמש, במידה ותצליח, משפטים רבים אחרים, אלא שלדבר זה לא היה המשך, שכן בעל האחוזה הפולני שבכפר הופיע בלוויית עורך־הדין שלו והעיד לטובת אבי. הוא הוכיח באמצעות הנהלת חשבונות מסודרת על חוב של רבבות זהובים שהוא חב לאבי מבלי שנתבקש כמעט לשלם רבית, שלא

לדבר כלל על רבית קצוצה. אבי זוכה בדין ועשרות איכרי כפר, ביניהם ה„חכמים" ומנהיגי הארגונים יצאו חפויי ראש.

בערב אחד, עוד לפני התכנס ה„אסיפה" אמר דמיטרי זה לאבי: „שמע הרצקו, הפעם אני יודע דבר חשוב מאד, אבל לא אספר לך אפילו אם אני אמות". „תספר גם תספר עוד לפני שתמות" ענה אבי בצחוק ולא שאל אותו יותר כל אותו ערב. והנה, עוד בטרם האיר השחר, התדפק הגוי בדלת

אחיו של כותב הטורים עוזיאל גל ז"ל, נפל בצבא בריה"מ.

ביתנו, התגנב חיש מהר פנימה וסיפר, כמי שאצה לו מאד דרכו, שאחיו, איבן אוליון, נוסע הבוקר העירה להעביר בספרי האחוזה את ביתו ומשקו על שם בניו, כך יעצו לו לעשות ראשי הארגונים, לאחר שמשפט הראווה נגד אבא לא הצליח, בכדי להתחמק מתשלום החוב, סכום נכבד, שאבא

הלווה לו לבניית ביתו החדש... סיפר — ונמלט בחשכת הלילה לביתו, שלא יראהו איש בקלקלתו.

אבא נסע מיד העירה והטיל עיקול נגד ההעברה...

צרים ואויבים רבים קמו נגד אבי ובני ביתו, אך הוא היה עשוי ללא חת, ללא פחד מפניהם וגבר על כולם ביושרו, בטחונו ופקחותו.

אחותו של כותב הטורים, ריבה גל, ז״ל, נספתה בשואה

אולם הבנים שנתבגרו עכשיו, בעלי השכלה תיכונית שרכשו בלוצק, שוב החלו להשקיף על החיים מנקודות ראייה שונות. הם צפו אל העתיד והעתיד לא נראה להם וורוד ביותר, בניגוד לדעתו של אבא. האנטישמיות הכתה שרשים בכל כפרי הסביבה והשנאה ליהודים העמיקה — והם החלו

לרקום את רעיון הבריחה מהכפר. את רעיון ההגירה. אך שיקולים לחוד — ומציאות לחוד. והשיקולים התנהלו בעצלתיים.

היינו מיודדים, כאמור לעיל, עם משפחות יהודים בכפרים הקרובים, ביניהם משפחת פרידמן שבכפר רומאנו הקרוב. בביתו היינו מתכנסים בשבתות ובמועדים לתפלה בציבור. פרידמן היה בעל טחנת קמח גדולה ואיש אמיד. הוא היה הראשון שהחליט לסייר בארץ־ישראל ולראות היש בה מקום להכות בו שורש, אם אין. ואכן, הוא נסע לישראל בתחילת שנות השלושים („העליה הרביעית״), כאשר גראבסקי פשט על עסקי היהודים, בעיקר. הוא חזר בלי לעודד ביותר את היהודים הכפריים לעלייה. היו אז שנות המאורעות, חוסר עבודה בארץ וכו׳. בצער רב ראינו את רעיון העלייה ארצה נגנז והולך מאתנו, וכן גם צעירי היהודים בכפרים האחרים.

אבא היה יהודי שומר מצוות ומסורת, אך לא קנאי אדוק כהרבה יהודים בני דורו בווהלין ופולין. לבושו היה קצר ופשוט, אך לבוש יהודי ושלא כדרך האוקריינים. תחביבו היה, בשעות הפנאי, לעבור על עתונים ולהתווכח אחרי כן עם הסובבים אותו בענייני מדיניות וכלכלה. הוא היה איש סוחר מנעוריו וברבות הימים — סוחר ממולח. היה מתגלח ומגדל זקנקן־קמץ. בבחינת „אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך״. אמא — זיק של עסקנות ציבורית היה בדמה. בממדים. ויותר משזה בא לביטוי בכפר מצאה העסקנות שבה פורקן בשהותנו בלוצק. ימים שלמים עסקה בצרכי ציבור, אולם בלי להזניח ביותר את הנהלת משק ביתה. היא היתה הרוח החיה באגודת „רופא חולים״ והיתה המלווה היחידה כמעט של רופא האגודה העיוור מרוז׳ישץ׳, רופא שיצאו לו מוניטין, כאשר היה מגיע בימים קבועים לבקר את חוליו, מטעם האגודה בלוצק. אמא היתה אחרי כן מגישה להם עזרה ככל שהשיגה ידה והרבה חשבוה לאחות רחמניה — תרתי משמע.

כאשר היינו קטנים היה כמובן מורה לעברית בבית, משותף לנו ולבני דודנו. היה זה בחור צעיר, ששלט יפה בעברית, אהב לעבוד אך משום מה היה מפחד תמיד. זכורני, במוצאי שבת אחת, הוציא מידי אמי את בקבוק הזכוכית הענק, בו חבצה שמנת והחל במלאכה. והנה הבקבוק נשמט מידו ונתנפץ על הרצפה. בפחדו הרב הוא נמלט מהבית והתחבא בין עצי הגן. כל אותו הלילה חפשוהו ולא מצאוהו. ושלא כאדם הראשון בגן העדן לא ענה על דברי הקריאה בשמו. רק עם אור היום מצאוהו כשהוא מתחבא בין ענפי אחד העצים העבותים...

ומעשה בסבתא גיטל שהיתה מארגנת את השחיטה הכשרה בכפרים, שוב היו כאלה שהחליטו להתישב בכפר זה או אחר, פתחו חנות זעירה וכו׳. אולם כאשר החלו האוקריינים במבצע הקואופרטיבים שלהם יכלו להיפטר מאלה בנקל, שכן לא היתה להם רשות מגורים בכפר. רשיונות כאלה בכלל לא ניתנו והפרוסביטניקים ידעו איך להתנכל להם ולהכשילם. אנו, הותיקים, עזרנו להם בעצה, הדרכה ובממון. עזרנו להם לעבור מכפר לכפר, עד יעבור זעם. אלא שהזעם לא שכך. זוכר אני משפחה יהודית כזו, מכובדת, מטופלת בבנות שהגיעו לפרקן והנה נפתחה עליה הרעה מצד הפרוסביטניקים. אבי ומר פרידמן מרומאנו שיחדו את מי ששיחדו והצליחו להעביר את רוע הגזירה לשלוש שנים תמימות. הושיטו למשפחה סעד הגון והיא יצאה מן הסבך אליו נקלעה. אבי המשפחה נעשה אחרי כן מתפלל קבוע במנין הכפרי, לאות „תודה והכרה״. קודם לכן היה נוהג לנסוע לחגים ולמועדים העירה.

אולם לכפרים היו באים גם יהודים „רצויים״. היו אלה רוכלים אמידים שמכרו בהקפה ובעיקר סוחרי בקר גדולים. אלה היו נוהגים לקנות בני בקר למאות בכפרי הסביבה, ומביאים אותם לגידול בשדות האחוזה. שילמו בעד מספוא, מרעה ורועים ביד רחבה, לפי מושגי הימים ההם. בעלי האחוזה עשו מזה הון רב ועוד זכו בזבל אורגני למכביר, מן ההפקר...

סוחרי הבקר והרוכלים היו לא פעם עושים שבת בביתנו, ביחוד בימות החורף, כאשר שלג וסופה השתוללו בשדות וכיסו את הדרכים. התכונה היתה אז רבה, ביחוד כשנקלע גם אורח „בעל דרשן״. אך אמא ידעה, כאמור, תמיד להשתלט על המצב.

אך שמח ממש היה אצלנו בימות הקיץ החמים עם הבשלת הפירות. הבית המה אז מקרובים, ידידים וחברים שנתכנסו אלינו מאוליקה, לוצק ואף ממקומות יותר רחוקים, כולם זכו לקבלת פנים חמה ולהבראה של ממש. ביניהם נוער לומד, גימנזיסטים וסמינריסטים. היינו עוסקים בספורט, בשחייה, בשייט, בדייג וכו׳. עצי הגן הגדול ורחב הידיים השפיעו עלינו רוב פרי וצל ואף „שאר ירקות״ לא חסרו כמובן. בשנים האחרונות היינו, בני הנוער, מתקבצים לשיחות ורוקמים חלומות ציוניים.

והנה, באחת המסיבות ההן, היה זה מיד לאחר שהטחנאי מר פרידמן חזר מארץ־ישראל ובשורתו לא מעודדת, גמלה ההחלטה בלבי לעלות לארץ־ישראל בכל מחיר, שכן לא השלמתי עם דעותיו ובשיחה עם הנוער בני גילי אף הבאתי את משל המרגלים ששלח משה ואשר הביאו את דיבת הארץ

רעה... היו, כמובן, שהסכימו אתי והחלטנו להירשם כחברים בתנועות הנוער הציוניות השונות שקמו בימים ההם. אני, כשלעצמי, ממש כאילו „קפצה לי הדרך״ וכעבור כמה ימים מצאתי עצמי בתנועת החלוץ ומכין עצמי לצאת להכשרה לקיבוץ קלוסובה.

מקץ כשנה וחצי אושרתי לעלייה ומהר מאד מצאתי עצמי בארץ הנכספת בקיבוץ גן מיכאל. כאיש כפר מנעורי הרגשתי עצמי „מלך״ בקיבוץ, שכן שום עבודה לא היתה לי זרה וכל העבודה אז הרי היתה חקלאית בעיקרה... אך זה, כמובן, פרק בפני עצמו.

התחלתי מיד להתכתב עם הורי ובני משפחתי וזרזתים לעלייה. „כל עוד לא אחרתם את המועד״. הם החליטו על כך בחיוב, אך הטחנות דאז טחנו לאסוננו, לאט — והשעה הוחמצה.

מכל בני משפחתי הי״ד שבכפר, לא נשאר בחיים אלא אחי ברל, אשר הצליח להימלט מן התופת ההיטלרית והמספר בספר זה את ספורו הוא.

אך, אבוי! עם מסירת חומר זה לבית״ד הוזעקתי אליו לברוקלין, מקום מגוריו: הוא חולה אנוש. בהגיעי לשם הוציא נשמתו לבורא. שמים, בקשו רחמים עלי...

בערל גל

דארפישע זכרונות

די יידישע אָליק — גויי״שע דערפער זענען געווען אַרום איר און אין אַ סך פון זיי — כאַרלופע, פאַלצע, באַטין, קאַפּצע, ראַמאַנאַוו, פּאַדיביץ און נאָך, — האָבן אויך געוווינט צו עטלעכע יידישע משפחות. אין די

בערל גל ז״ל, געשטאָרבן אין אַמעריקע בעתן דרוקן דאָס בוך.

לעצטע דורות זענען שוין ניט געווען מער אָפּגעשטאַנענע יידן, וואָס האָבן קוים געקאָנט זיך אונטערחתמענען; שוין ניט מער דער טיפּ פון אַמאָליקן

אַרענדאַר. דאָס זענען געווען פאַרגעשריטענע יידן, וואָס האָבן שוין געפירט אַ מאָדערנע, קולטורעל לעבן. און ווייל דער מאַטעריעלער מצב פון דער מערהייט פון זיי איז געווען אין אַלגעמיין ניט אַזוי שלעכט ווי אין יידישע שטעטלעך אין וואָלין — האָבן זיי זיך געקאָנט דערלויבן שיקן זייערע קינ־דער לערנען אין די גרויסע שטעט: לויצק, ראָוונע, ווילנע און אַנדערע.

דאָס שיקן לערנען קינדער אין גימנאַזיעס, סעמינאַרן א. אַ. האָט אייגנטלעך באַצייכנט דעם המשך פון דער שטילער רעוואָלוציע (ריכטיקער געזאָגט: עוואָלוציע) פון דאָרפישע יידן אין וואָלין. די ערשטע שריט האָבן געמאַכט די עלטערן אַליין, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן אַרומקוקן, זיך זעלבסטלערנען, אַבאָנירט פאַרשידענע צייטונגען, זשורנאַלן און ביכער, בפרט יידישע און העברעישע, געווען נאַציאָנאַל געשטימט און געשטרעבט צו וויסן. על אחת כמה וכמה — דער יינגערער דור, וואָס די מערהייט פון זיי, האָט, ווי שוין געזאָגט, געלערנט אין גימנאַזיעס.

איך געדענק, מיין פעטער פאַליק גל (פאַליק קאַרלופער, ווי מ׳האָט אים גערופן אין אַליק) האָט געשיקט זיינע קינדער לערנען קיין אַליק, פון דאָרט קיין לויצק און ווייטער אין ווילנע; מיין פאָטער הערץ גל (קאַר־לופער) האָט יאָרן־לאַנג געוווינט אין לויצק הגם זיין מסחר איז געווען אין קאַרלופי—אַליק, און דאָס, בכדי צו דערמעגלעכן זיינע קינדער לערנען אין גימנאַזיע. נאָר ווען זיי זענען שוין געשטאַנען אויף די „אייגענע פיס" האָט ער צוריק אויפגעבויט זיין גרויס הויז, וואָס איז מיט יאָרן צוריק אונטערגעצונדן געוואָרן דורך יידישע שונאים אין דאָרף קאַרלופי, און געפירט דאָרט אַ קולטורעל לעבן. ער האָט קודם־כל געעפנט ברייט די טירן פאַר קרובים, פריינט און מענטשן, וואָס זענען געווען טעטיק אין קולטורעל־נאַציאָנאַל ידיש לעבן אין וואָלין.

פון יענע צייטן זענען באמת געבליבן די גוטע זכרונות. זומער און ווינטער האָט דאָס הויז געווימלט פון אָנגעלייגטע געסט פון אַליק, לויצק, קאָוועל און אַ. וו. ספּעציעל זענען צו אונדז געקומען יוגנטלעכע זומער — אויף וואַקאַציעס. מיר האָבן פאַרבראַכט צוזאַמען אין די אַרומיקע וועלדער, געריסן ניס, געקליבן יאַגעדעס, געשווומען, געכאַפּט פיש און, ווי דרך אגב, געשמועסט און דיסקוטירט וועגן ליטעראַטור, יידנטום—ציוניזם — סאָציאַליזם — חלוציזם א.אַ.וו. און טאַקי אויך געפירט ליבעס. אידל און פיין.

ווינטער פלעגן ייִנגע מענטשן קומען צו אונדז טרייבן ווינטער־ספּאָרט. דווקא אין דאָרף זענען געווען דערצו גרעסערע מעגלעכקייטן ווי אין שטעטל אָדער אין שטאָט. קיין „טרויקעס" האָבן דאָ ניט געפעלט, שליטלעך

י. איסוד, י. ברסלרמן, ש. פינקלשטיין, י. כ"ץ, ה. פלצ'ר, ה. גל (1914)
ניספו בשואה

און קאָנקעס זענען געווען אָנגעגרייט פאַר „כל דכפין". פלעגן זיך טאַקע צענויפקומען, אויסער די שטאָטישע, אויך די יידישע יוגנט פון די אַלע אויבנדערמאָנטע דערפער — און ס'געווען ליהודים. אָבער שטענדיק האָט זיך שוין אויך געפונען „איינער" וואָס האָט אויך געזאָרגט פאַר גייסטיקער,

קולטורעלער און נאַציאָנאַלער שפייז אין דער גרוימער, וואָרעמער שטוב אין די לאַנגע אָוונטן.

אויף ימים נוראים פלעגן, אַ מאָל, דאָרפישע יידן פאָרן אין שטאָט אַרייך. דאָס איז געווען אַ אַלטער מנהג, אַ שטיק מסורת. יעדער האָט זיך געהאַט אין שטאָט זיין אכסניה, ביי קרובים, גוטע פריינט א. אַ. וו. דאָרפישע יידן האָבן שטענדיק געזאָרגט פאַר אַ בכבודיקן פּלאַץ אין שול אָדער בית־מדרש פאַר דער גאַנצער פאַמיליע, פאַר „גוט געלט". אָבער מיט דער צייט

האחים שלמה ומשה פרידמן (רומנוב) והאחים שמואל וברל גל (חרלופי)

איז אויפגעבויט געוואָרן אַ „אייגענע" שול אין ראָמאַנאָוו. איינער פון די באַוווסטע מכניסי־אורחים אין ראָמאַנאָוו איז געווען ר' חיים פרידמאַן (ראָמאַנאָווער) און זיין זיין פרוי חייקה. דאָס דאָרף ראָמאַנאָוו איז געווען אַ פּאַסיקער צענטער. דאָרט האָט מען זיך געפירט מיט אַ ברייטער האַנט. אַ חזן — דווקא פון די גדולים, וואָס האָט באַטעמט דאָס דאַווענען און געצויגן „קינד־און־קייט". אַ באַזונדערן כבוד האָבן אַלע מתפללים דאָרט געהאַט פאַר ר' איצע באַטינער (גרייצער) און פאַר ר' זיידל פאַלצער (קאָרמאַן), צוויי שיינע, פיינע, עלטערע יידן מיט שיינע לאַנגע בערד, וואָס האָבן באַשיינט דעם מנין. אין אַלגעמיין זענען אַלע דאָרפישע יידן

געוועז געטריי זייער שול אין ראַמאַנאָוו און פלעגן זיך אַהין צוזאַמענ־קומען צו יעדן יאָרצייט, און דאָס אין יעדן וועטער, פרעסט אָדער זאַוויערוכע. פון שמחת־תורה איז דאָך שוין אָפּגערעדט, בפרט אַז די פאַמיליע פרידמאַן פלעג צושטעלן פון אַלדאָס־גוטס, געבראָטענע קאַטשקעס

חיים פרידמן ובניו

און די בעסטע שנאַפּסן. (ר׳ חיים פרידמאַן פלעג זיך וויצלען, אַז די גרעסטע מציאה כאַפּט ער, ווייל „וועלכער ייד, זאָגט מיר, איז זוכה צו אַזאַ גרויסע יידישע שמחה ביי זיך אין שטוב — ווי איך?״).

ר׳ איצע באַטינער

כ׳האָב דאָ דערמאָנט ר׳ איצע באַטינער (גרייצער). דאָס איז געווען אַ ייד מיט אַ וואַרעם יידיש האַרץ, וואָס האָט זיך אַוודאי „כשר פאַרדינט״ דער־מאָנט צו ווערן אין דאָזיקן ספר.

כ׳דערמאָן זיך, ס׳איז געווען אין לויף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. דער פראָנט האָט זיך אָנגעהויבן דערנענטערן צו אונדזער דאָרף. אין איין

„שיינעם" טאָג האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל גלייך פאַרלאָזן דאָס דאָרף. ס'איז קיין אַנדער ברירה ניט געווען, ס'האָבן ניט געהאָלפן קיין חכמות, מיר האָבן געמוזט עוואַקואירן. מיר האָבן אויף שנעל געמאַכט „האַק־און־פאַק", געשפּאַנט פערד־און־וואָגן און — היידאַ אין וועג אַריין. ס'איז דווקא געווען שבת־קודש...

מיר זענען אַדורכגעפאָרן דאָס דאָרף קאַפּצע, אַ 6 קמ"ר פון אונדז. אַ ווײַלע זענען מיר שטיין געבליבן נעבן ר' איצע באַטינערס שטוב, דער־ציילט אונדזער געשיכטע... אַלע בני בית זענען אַרויס פון שטוב און אויף כח אונדז ניט געלאָזן ווייטער פאָרן. וויסנדיק אַז זייער גורל איז ניט אַנדערש, האָבן זײַ געטענה'ט: „וואָס ס'וועט זיין מיט אייך וועט זיין מיט אונדז", איצט איז שבת־קודש, לאָמיר אַלע צוזאַמען דאַווענען און בעטן ביים רבונו־של־עולם אָפּשאַפן די גזירה.

מיר האָבן דאָרט איבערגענעכטיקט. אונדזערע תפילות זענען לײדער ניט אָנגענומען געוואָרן אין הימל און די גזירה איז ניט אָפּגעשאַפט געוואָרן. צוזאַמען מיט נאָך אַ סך יידישע, דאָרפישע משפחות זענען מיר געפאָרן ווייטער... מ'האָט זיך געהאָלפן איינער דעם צווייטן. מ'האָט געטיילט דעם גורל. דער רײַכערער פון אונדז האָט געשטיצט דעם אָרעמערן, בבחינת „וחי אחיך עמך".

דאָרפישע יידן זענען, בדרך כלל, ניט אָנגעקומען חס־ושלום צו מתנת בשר־ודם, אָבער אין אַ סך וואָלינער שטעטלעך איז די לאַגע געווען לײדער אַנדערש. דאָרפשיע יידן האָבן דערפון געוווּסט און שטענדיק מקיים געווען די מצווה פון „מתן בסתר", ניט נאָר „גערעדט שיין", נאָר געשטיצט ממש, און ניט בלויז מיט נדבות פון שבת־צו־שבת — אַ סך מאָל אויך מיט באַדײַטנדע סומעס געלט, כדי צוריק שטעלן יורדים אויף זייערע פיס, און ווי גליקלעך האָבן זיי זיך געפילט, ווען זיי האָבן מצליח געווען, און גאָר גרויס איז געווען די שמחה ווען אַזאַ ייד איז ממש אויפגעריכט געוואָרן און האָט צוריקגעבראַכט אַ טייל פון דער „הלוואה". וואָס האָט, פאַרשטייט זיך, באַלד אַריבערגעוואַנדערט צו אַנדערע יורדים, וואָס האָבן לײדער ניט געפעלט...

הרבי זצ"ל מאוליקה

חסידות וחסידים

החסיד האוליקאי ר' זיידל קורמן ואשתו חיי שרה ז"ל מכפר פלטשה

נתן רוזנפלד

רביים וחסידים

בניגוד לתנועות המשיחיות שקמו בעמנו — ילידות הגלות — לא התימרה החסידות להביא את הגאולה בטרם זמן. התנועות המשיחיות (משיחי השקר) של שבתאי צבי, פרנק ושלמה מולכו, שצמחו על קרקע שנאת ישראל בפזורה היהודית, הביאו לנוהים אחריהן מפח נפש, יאוש ואכזבה, שהוליכו להמרת דת והתכחשות לצור מחצבתם וסופם שאבדו בתהום הנשייה.

החסידות באה למלא חלל ריק, לשמש מורה ומדריך וללכד את חלקי העם, באמצעות רבי (צדיק), מורם מעם, מליץ ומושיע, ששיח ושיג לו עם כוחות עליונים בדרכים נעלמות, נהירות רק לו. תולדות עמנו הרי רצופות באישים רמי מעלה, החל ממשה רבינו והנביאים שידעו לשכך זעם אל נקמות ולהטות כף מאזניו בדין לעבר מידת הרחמים ועד הבעש״ט — מיסד החסידות. דור דור וצדיקיו.

בחסידות טבועה אחת מתכונת היסוד של עמנו — האופטימיות. אבותינו חזרו בכל בוקר של יום על עיקרי „אני מאמין" של הרמב"ם, על אמונתם השלימה „בביאת המשיח, שאף־על־פי שמתמהמה בוא יבוא". אמונתם זו הבלתי מעורערת, „לקץ הימין" היא שנטעה בהם כוח עמידה כנגד כל צר ואויב. ולפיכך גם קיבלו עליהם לא לדחוק את הקץ.

מאז גלינו מארצנו ואובדן עצמאותנו לא פסו געגועינו לגינוני־מלכות. אבותינו ידעו להאציל לרביים שלהם את כל רגשי החיבה, ההוד והדר. העניקו להם, ביד רחבה חיי נסיכים. חצר רחבת ידיים במיטב הריהוט. כלים מכלים שונים יקרי מציאות, מרכבות רתומות לסוסים אבירים, עדיים מכסף, זהב ואבנים יקרות. ככל שעושרה של „החצר" רבתה כן גדל כבודה. חצר הרבי היתה כארמון מול משכנות העוני מסביב.

עיירתנו התברכה, כידוע, ברבי משלה. בני דורנו זוכרים את הרבי האחרון — ר' אלתרוניו. נצר משושלת רביים מפורסמת ועתיקה שלה חסידים רבים

בקהילות בתחום המושב ברוסיה. במאה ה־19 נהגה החצר בפאר וברחבות. הומה מרוב חסידים שבאו מקרוב ומרחוק לחלות פני הצדיק, לבקש סעד ותמיכה לצרותיהם ורפואה למדוויהם, אברכי משי שבאו, מפעם לפעם, להסתופף בצל קורתו של הרבי ופרושים שפרשו ממשפחתם כדי להימצא במחיצתו הקדושה של הרבי וליהנות מזיו השכינה השרויה עליו. לא חסר המון קבצנים ופושטי יד שהתגודדו סביב החסידים, לזכות במתנת ידם. כל אלה היו סמוכים על שלחנו של הרבי ועליו פרנסתם.

עם פרוץ המהפכה הקומוניסטית והקמת פולין העצמאית נותקה החצר האוליקאית ממרבית החסידים שמעבר לגבול. שוב לא זרמו כספים רבים להחזקת החצר בתפארתה. מזהרה נשארו שרידים בלבד.

חצר הרבי משתרעת על שטח רחב ידים בעיבורה של העיר, בקרבתם של בתי הכנסת, השטיבלך ו... להבדיל — בית המרחץ. בטבורה בית המדרש, גדול ורחב ידים שלא פסקו בו מתפללים מעלות־השחר. „מניינים' באו זה אחר זה עד שעת הצהרים. לומדים בכל שעות יום עד לאחר חצות.

צמוד לבית המדרש לאורך ה„פולש" — אגף מיוחד לשימושו הבלעדי של הרבי. חדר ה„ייחוד" — מקום תפילתו של הרבי, דלת אחת פונה לתוך בית המדרש הנפתחת קמעא על ידו ל„קדושה" ו„ברכו" קריאת „שמע" וקריאת התורה. דלתו השניה מוליכה לשאר חדרי האגף המיועדים לקבלת חסידיו הבאים לשחר פניו. ומקום הגבאי והשמשים.

במרחק פסיעות אחדות בית חומה גדול מקום משכנה של אם הרבי ואחיותיו אשר ברבות הימים נשאו לבעליהן. אחד מהם „דומה במקצת" לרבי בן־טובים, למדן אשר נעימות תפילותיו, בעברו לפני התיבה בשבתות וחגים ביחוד בתפילות ראש השנה ויום כפורים שבו כל לב. במרוצת הזמן ליקט סביבו קומץ חסידים מקהילות יהודים נדחות וכפריים, אותם היה פוקד מפעם לפעם בלווית גבאי משלו, וזאת בזכות היותו מחותן עם הרבי האוליקאי שהתכבד בקדושתו. השניה נישאה ליורש כתרו של הרבי מסטולין, נצר שושלת רביים מפורסמת ומבוססת. הבית בנוי על גבי מרתף בן שתי קומות ובהם חדרים רבים שבאחדים מהם היינות העתיקים משנות דור. בימים משכבר, בימי הזוהר, היו שם המטבחים להכנת המטעמים להאכיל בהם המון הסועדים על שולחן הרבי. בימינו שבת המטבח ממלאכתו. בצדו המזרחי של בית המדרש, מובדל ממנו, אבל בקרבתו הסמוכה — אגף המגורים של

בני משפחת הרבי. כל האגפים לכבוד בית־המדרש פונים לגן גדול ורחב ובו עצים עבותים עתיקי יומין. מוקף גדר מכל צדדיו. מעבר לגדר היו, לפנים, אורוות הסוסים שרק שרידים הרוסים שרדו מהם ובהם ובקרבתם שלדי מרכבות המספרות, בשפת אילמים, על תפארתם מקדם.

הרבי רב אלתרוניו — אדם נמוך, צנום, זקנקנו קלוש וקצרצר, כאילו נעצר בראשית צמיחתו, חלוש וידוע חולי. זקני העדה סיפרו, כי עלה על כסא אבותיו בעודו נער בן שתים עשרה. מיד לאחר שאביו, רבי שמעוניו, הובא למנוחת עולמים, הכתירוהו החסידים, שבאו בהמוניהם ללוויית רבם, כיורש כתר אבותיו — בהיותו בכיר בניו של המנוח הקדוש. הדעת נותנת, כי הרבי אינו יכול להיות שרוי בלי אשה. מיד השיאוהו לנערה בת גילו ואולי אף צעירה ממנו, ממשפחה מיוחסת. היתה ידועה ביופיה הרב, גבוהה ויעלת חן, אם כי במרוצת שנים שמנה ועבתה, אף־על־פי־כן לא סרו יופיה וחינה.

בנעורי אהבתי לראות את הרבי עורך את שולחנו, במסיבת חסידיו, בתוך בית המדרש. השולחן הארוך והרחב שעמד בירכתי בית המדרש, שראשיתו בצד המזרחי על־יד ארון הקודש וסופו עד לתנור החימום שבקצה השני, מכוסה במפה לבנה. בראש השולחן יושב הרבי על כסא כבודו; לפניו שתי החלות הקלועות מעשי חושב, אפויות מקמח סולת. משני צידיו בני־ביתו וכל הסמוכים על שולחנו, יושבים על ספסלי עץ הממלאים את מקומות הישיבה למלוא ארכו. מעליהם „בעלי הבתים", בני העיר — חסידיו, עומדים צפופים וצופים פני רבם. מכל המטעמים טועם הרבי טעימה קלה, כזית, וכל הנותר בצלחתו מחולק בין החסידים בתור „שיירים". היו זמנים והשייריים נחטפו ע"י החסידים בכפות ידיהם ישר מהצלחת. כל הקודם זוכה. ברם, בשנים האחרונות נתעדנו הליכותיהם. השפעת הדור הצעיר ניכרה גם בבית הרבי — מבצר השמרנות, וחלוקת השיירים בוצעה ע"י הגבאי שהעלה את פירורי המנות על גבי מזלג וחלקם בין החסידים, לפי מעמד כבודם. כולם זכו לקבל חלקם, אם לא מהמנה הראשונה, שהיא אמנם החשובה, שכן עוצרת בתוכה את הברכה שברך הרבי, הרי משאר המנות. אליבא דהחסידים — השייריים עוצרים בתוכם סגולות היפות לבריאות ואריכות ימים ושאר דברים שבני אדם חומדים.

הסעודה, כשלעצמה, אינה חשובה לשם אכילתה, אלא לכל מה שמתלווה אליה. הן סעודת מצוה היא, וכל כולה בהשפעה הרוחנית הנובעת ממנה.

הזמירות והאמירות הקבועות, נגוני חסידים הרוויים עצבות, ערגה ורוך, צובטים את הלב ומעבירים את האדם מעקת המציאות לעולם אחר שכולו טוב.

לאחר המנה הראשונה משמיע הרבי „תורה" בדרך שהיתה מקובלת על אבותיו הנערצים, בעיקר „סתרי תורה", פירושים על פרשת שבוע, בדרך „הקבלה"; בונה עולמות ומחריבם בהבל פיו, מצרף צירופים מ„ראשי תיבות" ו„סופי תיבות". משמעויות המוציאות את הכתוב מידי פשוטו ומעלהו לספירות של רזין ומסתורין, בהן מאבק מתמיד בין הקדושה וסיטרא אחרא ר"ל, ובינותם האדם היהודי, הנקלע כבכף הקלע. אשרי האיש שחלקו בקדושה שתצילנו מאשו של גיהנום. צללי ערב מכסים את פני בית־המדרש, הרבי ממשיך באמירת תורתו, תוך נענועי הגוף. מסביב השלך הס וכל העינים תלויות בשפתי הצדיק. ספק אם הרוב הבין משהו מאמירותיו שבהקשר לפסוקי המקרא. הרבי מסיים והגבאי פותח בניגון חסידי, וכל הקהל אחריו — עד שעת תפילת מעריב. לאחר ברכת המזון קם הרבי על רגליו ועמו כל הנוכחים, המלוים אותו בעיניהם בצאתו, תוך דומיה שבכבוד.

סיפורי נסים ונפלאות היו מספרים החסידים על אבותיו של הרבי דנן, על סבו ר' מרדכ'לה ועל אביו רבי שמעוניו. בימיהם, בעיקר, נהגו בחצר בהדר מלכות. העיר המתה מרוב חסידים מקרוב ומרחוק שבאו לחלות פני רבם. ביניהם בעלי בתים חשובים ועשירים שלא קמצו את ידם והשפיעו על בית הרבי רוב טובה. על רבי שמעוניו, מספרים, שהיה מחולל נסים. המוני חולים חשוכי מרפא, עוורים ופסחים, היו יוצאים מלפניו בריאים ושלמים. היה מרפאם בהבל פיו בלבד, בכוח קדושתו וזכות אבותיו במרומים. גולת הכותרת במעשי מופתיו — גירוש הדיבוק מגופה של בתולה שמיאן לעזבה והובאה לפני כבוד הרבי. מנין יהודים נשואי־פנים ישבו בדין, הודלקו הנרות הגדולים, הצדיק היתווה מעגל במקלו סביבו וסביב היושבים בדין — חיץ בלתי עביר בינם לבין כוחות הסטרא־אחרא שתמכו בדיבוק. הרבי גזר על הדיבוק לצאת ולעזוב את גוף הבתולה בכל מיני צירופים והשבעות, כשמנין היהודים היושבים בדין מאשרים פעלו מחזקת הדין. שעה ארוכה נאבק הרבי עם הדיבוק שטען טענותיו הוא. בסופו של דבר גבר הרבי על כוחות השחור והנערה השתחררה מהדיבוק שדבק בקרבה. ברם, פטור בלא כלום אי־אפשר. הרבי, בהיותו שקוע במאבק עם כוחות שלא מעלמא־הדין, הסיח דעתו מבני ביתו. הדיבוק, בדרך צאתו מגוף הנערה, פגע, כנראה, פגיעה קלה באשת הרבי. אחרת אין להסביר לידת בנותיו, — אחיותיו של הרבי

אלתרוניו כעורות מראה... כלום אין זה „הדיבוק" של אנסקי כפי שראינוהו בהצגת „הבימה"? אכן, יש אומרים שזה מקור סיפורו של אנסקי, אשר ביקר אמנם בזמנו באוליקה ואסף סיפורי מעשיות.

ואשר לאוצר יין העתיק ויקר המציאות שבמרתפי חצר הרבי, אשר הזכרנו לעיל, היה זה בימי מלחמת האזרחים ברוסיה לאחר המהפכה הבולש־ביסטית. כנופיות צבאיות למחצה, התגודדו בינם לבין עצמן, ללא מטרה מוגדרת כלשהי ועינן לשוד ולביזה במשכנות היהודים. בד בבד עם הקרבות שהיו נטושים בין צבאות פטליורה לבין צבאות פולין שקמה לתחיה ובינם לבין הצבא האדום. את עירנו אוליקה פקדו אלה גם אלה. לא היתה זו מלחמה בחזית רצופה; הקרבות היו נטושים באורך מסילות הברזל. הואיל ופסי הרכבת היו מרוחקים מעירנו מרחק שמונה קילומטר, קרה ואוליקה היתה נטולה, בזמנים מסויימים, ממשל כלשהו. אמנם, היתה בעיר כעין הגנה עצמית, לעת פורענות, עם אי־אלה רובים ומעט תחמושת קלה שזכו בהם מן ההפקר. לאושרנו, נמנע מאנשי הגנה אלה להתנסות בהגנה על החיים והרכוש. שמועות אימים התהלכו על פרעות דמים בקהילות יהודיות ברחבי ווהלין. ביחוד הצטיינו בכך חיילי פטליורה, ששפכו דמם של יהודים נטולי הגנה, כיד המסורת הרצחנית של האוקריינים מאז ומעולם. לאושרנו פסח המשחית, משום מה, על אוליקה.

והנה, אור ליום ששי בשבת אחד שבימים ההם, כל העיר שקועה בתרד־מתה ורק אנשי ההגנה ערים למתרחש, סובבים בחוצות העיר. כנופיה שהכריזה על עצמה כפרטיזנים של הצבא האדום, לבושי קרועים וחשופי שת, חלקם יחפים, ללא נעלים לרגליהם, חמושים בנשק מכל הבא ליד, חדרו לעיר ופניהם למרתפי החצר. שמועה שמעו בדבר המשקאות הנפלאים המצויים שם. הם פרצו דלת אחר דלת, לאור אבוקות, ולעיניהם נגלו אוצרות עדיים של כסף וזהב שהשתייכו, בחלקם, למשפחות העיר, ירושה של דורות, אשר נטמנו במרתפי חצר הרבי לעת פורענות, יחד עם דברי לבוש יקרים. היה זה מחזה מרהיב לראות „צבא" זה לבוש בחליפות שחורות ונעלי לכה שעטו על גופם במקום קרעי לבושם, חלקם התעטף בשמיכות, כיסויי מיטות צבעוניים ופרחונים. את חפצי הכסף והזהב זרקו אחרי גיוום הצידה, בחתרם לעיקר מטרתם — היין היקר. לפנות בוקר השיגו מטרתם. בחרבותיהם התיזו צאוורי הבקבוקים ולגמו מהם עד תום. המבוגרים, שפחדו להתקרב אליהם,

שידלו אותנו, הילדים, לנסות להתקרב ולמלא בשקים בקבוקי יין ולהטילם בנהר, במימיו הרדודים, באשר חששו לכל רע לכשישתכרו. את פנינו קבלו דווקא בחביבות. „אדרבא, התכבדו גם אתם". ולא את היין בלבד אספנו. מלאנו גם שקים עם חפצי זהב, וגביעי כסף מלאכת מחשבת. כל אלה נטמנו בנהר. החזירום כעבור זמן כשנרגעו הרוחות. לעת צהרים עזבו את העיר ברכבם על סוסיהם נמוכי הקומה כשרגליהם נוגעות בקרקע מחוסר אוכפים. למחרת, בליל שבת, פלשו לעיר צבאות הפולנים הנסוגים מפני הצבא האדום. במרחק קילומטרים ספורים היו נטושים קרבות עזים. ובעיר אימה. גבורי הצבא כילו חמתם ביהודי העיר, גזזו זקנים של יהודים בחרבותיהם והפליאו בהם מכותיהם. חיפשו נערות צעירות לאנסן...

ומסיפור לסיפור לנושא שלנו. היה זה בעת נישואי אחת מאחיותיו של הרבי לרבי מסטולין, שזה מקרוב עלה על כס אבותיו. לאחר שאביו „נתבקש לישיבה של מעלה, צעיר, חסון ושמן, מלא מרץ ויודע פרק בהלכות אכילה. נגוד גמור לרבי דאוליקה הכחוש והחלוש שאכילתו רק כדי קיום הגוף. רודה בחסידיו המקבלים מרותו באהבה מתוך כניעה שברצון. מכיר ויודע את ערכו כנין ונכד לצדיקים מפורסמים דסטולין. החתונה נחוגה ברב פאר והדר שבעה ימים ושבעה לילות, כנגד שבע הברכות. יום יום וברכתו, יום יום ומעדניו שהועלו על השלחנות הערוכים לכבוד המסובים רמי המעלה, בהם רביים מכל קצווי פולין, הקשורים ביניהם בקשרי חיתון. זה זמן רב שהעיר לא ראתה תכונה כה רבה שנאספה בתחומה; זה זמן רב שלא ראתה העיר כה הרבה ראשים עטורים ב„שטריימלך". לא דבר קל הוא, דבר התחברותן של שתי משפחות רבות התהילה... וירעשו אמות הסיפים בעירנו, שצהלה ושמחה. נקל להבין שלא הסתפקו בלהקת הכלי־זמרים הדלה, שבעירנו. גם אי־אפשר היה לפסוח עליהם, באשר להם זכות חזקה. הביאו להקה מהחוץ ולא נתקררה דעתם והביאו את הכנר מקולק, אמן בחסד, וירטואוז אשר מתיקות נגינתו חודרת כליות ולב. נגינתו סולו. גם בדחן מפורסם הובא מהעיר הגדולה והסמוכה — רובנה, אשר „אמירותיו" בניגון המקובל, מלווה ע"י הכינורות — הקנו לו שם לתהילה, אמירות שהיה בהן הגיון והגות מעוגנים בעניני דיומא ובענינים העומדים ברומו של עולם. כל בני העיר שיתפו עצמם בשמחה. עקרות הבית התחרו ביניהן בהכנת תבשילים, נוסף לתבשילים ממטבח החצר, בעיקר בהכנת פשטידות מכל

המינים. כל דכפין בא לראות ולשמוע את להקות הכלי־זמרים ואף להשתתף בריקודים שנערכו בבית־המדרש. כמובן, גברים לחוד ונשים לחוד ומחיצה ביניהם. באחד מימי שבעת ימי המשתה קלטה אזני שמועה, כי בבית הרבי הסמוך לבית המדרש יופיע הכנר הקולקאי המפורסם בפני עילית מהקרואים, מיחידי סגולה. באשר החדר, למרות שהיה רחב־ידים, צר מלהכיל את כל הקהל הרב. ייצרי השיאני וחדרתי לחדר הצפוף ומלא אנשים. הייתי אז עד ל„מופת" מידי רבי אלתרוניו, שישב בראש השולחן ובמרחק מה ממנו הצטופף הקהל הרב ואליו לא הגיעו מחמת יראת הכבוד. הכנר הפליא במנגינותיו, שהעלו דמעות בעינים מרוב מתיקות. הוא דלה מעמקי כינורו מנגינות ערבות. שקט מסביב. רק האזנים כרויות והעינים אינן משות מעל אצבעות ידי הכנר המרקדות ומפזזות על פני המיתרים, המוציאות מהן קולות שמימיים, ממש מעשי כשפים. פתאום נדמו הקולות... הקהל עדיין שרוי ב„עולמות אחרים" אבל רואה ומרגיש את מצוקת הכנר, שכוחו, כאילו, ניטל ממנו והועמד ככלי ריק. קול אנחה התמלט מפיו: „רבי, החזר לי כח נגינתי". הרבי יושב בעינים עצומות, כשקוע בתרדמה עמוקה. חלפו רגעים מעטים שנדמו כנצח. אט אט נפקחות עיני הרבי, תוך דומיה עמוקה ומצוה — „נגן"! וראה זה פלא, כוחו חזר, כאילו דבר לא קרה, והוא ממשיך בנגינתו במקום שהפסיק...

בבית המדרש, לאחר תפילת המעריב, סחו ביניהם החסידים על המופת שחולל הרבי ופירשו: הכנר נכשל בהרהורי עבירה, בהרהורי „אני ואפסי עוד"... לאחר שלקה בחסר ככל בשר ודם — זכות הרבי וזכות שמחת המצווה עמדו לו וכוח נגינתו החזר לו בחסדי שמים, לאחר שהרהר דברי חרטה... (ליצני הדור לגלגו ר"ל ואמרו שהיה זה מופת מבויים, כדי להחזיר את הגלגל אחורנית...)

אין לומר כי הורינו היו חסידים „שרופים", תמימים באמונתם בכוחו של הרבי שאין עליו עוררין. לא משום שהתפקרו, חו"ש, ויצאו לתרבות רעה. אדרבא, יהודים כשרים היו, אדוקים באמונתם, שומרי מצוות ומסורת ומורא שמים עליהם. אלא מה? בימיהם, בעוונותינו הרבים, פג כנראה, כוחם של צדיקי הדור וכל גדולתם בזכות אבותיהם בלבד.

לא כל החסידים, בין בני עירנו, היו חסידי הרבי דאוליקה. היו ביניהם חסידים של הרבי מטריסק, מסטולין וגם מסטפין. לכל כת חסידים בית תפילה משלהם, בו התפללו לפי הנוסח מיסוד הרבי שלהם, המקובל על

חסידיו בכל אתר ואתר. כך גם במנהגי שולחן בשבת ומועד. גדולתו של הרבי — השתייכותו לשושלת רביים זו או אחרת. ברם, מן הלהט החסידי של האבות נשאר רק אפר. לא כן היה בין חסידי סטולין. אצלם השתמר עדיין הלהט החסידי משכבר הימים וגם הערבות והחברות ההדדית.

סבי רב משה נטע׳ס המכונה קרמריז׳ ז״ל, יהודי בר אוריין היה. שומר מצוות ונזהר בקלה כבחמורה. עובד את השם מאהבה. לא ביקש גמול למעשיו. כי שכר מצוה — מצוה. נקי מאבק של התנשאות וגאוה. שוקד על תלמודו ביום ובלילה. עניו ובורח מהכבוד. על כן היה מכובד על כל יודעיו. הוא נמנה עם חסידי טריסק. לעיתים, כטוב לבו עליו היה מפסיק לשעה קלה ממשנתו ומשיח עמדי, נכדו. מספר על בית הוריו. גם על הרבי שלו. בעיקר על המגיד הזקן. הקשבתי לדבריו בענין רב. פעם העזתי לשאול. האמנם, שאלתי, רב כחו של הרבי עד כדי „השם גוזר והצדיק מבטל״? — כלום אין בזה משום הטחה כלפי שמים והטלת ספיקות בצדקת דרכיו של הקדוש ברוך הוא? ענה לי סבי: „לכל אורך הדרך מאז נהיינו לעם, לא פעם נגזר עלינו כלייה, על עוונותינו הרבים. זכור נא את מעשה העגל ועבודת האלילים, וגילויי עריות. וכי חסר חטאים היה עמנו. „וישמן — ויבעט״. אלא שבכל דור ודור קמו לנו מושיעים. רבותינו, שאוהבי ישראל היו, ידעו לעורר את מידת הרחמים ולהעביר את רוע הגזירה. ואין להשוות את ענקי הרוח דאז לאלה של זמננו. פני הצדיק כפני דורו! אבל גם בהם מצוי הניצוץ האלקי. אל נא לזלזל בכח שיפוטם של אבותינו...״

שנים רבות נמנע הרבי מטריסק לפקוד את חסידיו בעירנו, משום הסגת גבול. הן הרבי דאוליקה שכן כבוד בתוך עירו. אני, בכל זאת, זוכר כי פעמיים פקד הרבי מטריסק את חסידיו בעירנו. בשתיהן הייתי נוכח כאורח סמוי בסעודות שנערכו לכבוד הרבי, ברוב עם וביד רחבה.

בואו של הרבי היה בשורה מרנינה לעדת חסידיו. בשתי הפעמים בא בימי חמישי בשבוע, בשעות אחר הצהרים. חשובי החסידים וזקני העדה, ביניהם סבי, לבשו בגדי חג ויצאו להקביל את פני הצדיק במבואות העיר. לעיר נכנסו ברגל ובשירה כשהרבי באמצע ומלוויו סביב לו במעגל.

בית התפילה של חסידי טריסק המכונה „עשירי״ (משום עשרת הפרושים שהסתופפו בצל קורתו בימים משכבר) לבש חג עם בואו של הרבי וארשת חג היתה נסוכה על כל פנים. אישיותו של הרבי — גבר באמצע שנותיו,

זקנו יורד לו עפ״י מידותיו ושלוות נפש נסוכה על כל ישותו. כמי שקורן אצילות מטבע ברייתו. והיא שדבקה גם בחסידיו.

הרבי היה מתאכסן בבתיהן של משפחות אירגה והדודה נכה. היתה זו זכיה גדולה, שלא כל אדם זוכה לה, לשכן בצל קורתו צדיק בן בנם של צדיקים, שהשכינה שרויה במחיצתו. היתה זו בחזקת „חזקה״ בידי המשפחות האלה מקדמת דנא, עליה לא היו מוותרים בעד כל הון שבעולם. היתה מעין חלוקה בין שתי המשפחות: בבית משפחת אירגה התקיימה סעודת מאכלי בשר ובבית הדודה נכה סעודת מאכלי חלב. שתי הסעודות הצטיינו בטעמן הערב והמשובח ובשפעת מאכליהן. והשתיה כדת, כמנהג חסידים, כאשר הסעודה מתובלת בדברי תורה ובשיחות חולין של תלמידי חכמים ועל כולם אמירת תורה מפי הרבי. נושאי תורתו שאובים מהתלמוד שהרבי היה בקי בו, מעוגנים בעניני דיומא ומוסר השכל המשתמע מהם, עם דברי נחמה ותקוה לעתיד לבוא.

הדודה נכה, אלמנתו של הדוד למל ז״ל שהיה בעל בעמיו וסוחר מצליח, מיוחס ונשוא פנים בקרב בני עירו. ראויה היא, הדודה נכה, להזכר בספר זכרונותינו בזכות עצמה. אשת חיל ועקרת בית למופת היתה. שוררת בביתה ביד רמה. מלאת חיים, היה ביתה פתוח לכל דיכפין וידה נדיבה במתן בסתר. נקיה מאבק של רכילות. בני ביתה קיבלו עליהם את מרותה באהבה. אשה אדוקה בדת אבותיה קיימה בביתה אורח חיים של בית יהודי לכל פרטיו ודקדוקיו. יחד עם זאת גילתה הבנה עמוקה לדור הצעיר ולמאווייו. ביתה שימש בית ועד ל„ציוניסטים״ בראשית התארגנותם. הצגת החובבים התי־אטרונית הראשונה, בבימויים של האחים שמואל ויצחק רוזנשטין התקיימה בביתה.

זכתה הדודה נכה ובביתה סיים הרבי את שהייתו בקרב חסידיו. לאחר הסעודה וריקודי חסידים פרש הרבי לחדר המיוחד והנאה ביותר שבביתה, שהועמד לרשות הרבי, יחד עם הגבאי שלו לקבל את פני חסידיו ולהאציל להם את ברכתו.

באותו היום ידי סבי היו מלאות עבודה. באשר ידע שפת לשון הקודש על בוריה והיטיב להתבטא בכתב, בקיצור ולענין, בכתב ידו הברור והקריא, ידע להדגיש חפצו של כל אחד בפתק (קויטל) שיוגש לרבי, בו מובעת משאלתו ובקשתו. יחד עם הפתק הוגש גם „הפדיון״.

למחרת — הוא יום צאתו של הרבי את העיר — התכנסו חסידיו סביבו. לאחר תפילת השחרית פנה הרבי לדרכו כשחסידיו מלווים אותו אל מחוץ לעיר.

וולוול

יהודי תמהוני היה. גם בימים הרחוקים ההם נחשב לטיפוס נדיר ויוצא דופן. בסתם וולויל הכתוב מדבר ללא שם ותואר או שם משפחה. מכאן אתה למד על בורותו בכל הנוגע לאותיות הזעירות. בקריאה בסדור התפילה התהלך על גבי כלונסאות, הגוי ההברות בא לו ביגיעה רבה. צער בעלי־חיים היה לראותו נאבק עם המילה „למנצח", עד שבטא אותה. זיעה קרה כסתה את פניו. ברם, לא ויתר, וכל אמירתו, אם בפרק תהילים או בתפילות, בקול רם דווקא.

ערירי היה האיש. ללא אשה וילדים. ללא קרוב וגואל. איש לא ידע מוצאו. לפי השמועה היה רכב אצל הרבי הזקן ר' שמעוניו. יהודי גברתן היה. חסר יצרים, כנראה. מאכלו בימות החול לחם יבש אותו היה טובל במים. את המים שאב מהחבית שעמדה בפינה בתוך בית המדרש לנטילת ידים. שום משקה לא בא לפיו זולת המים המעופשים מאותה חבית. יצועו בלילות על ספסל עץ ליד התנור, ללא כל מצעים וללא כסות, כשאגרופו למראשותיו. בשבתות וחגים סעד על שולחן הרבי, טועם כזית מהמנות למען קיים את ה„ושמחת בחגיך" בלבד. מעולם לא יצא מד' אמותיו אלא לצרכיו בלבד.

מתעורר היה בטרם שחר. אחרי נטילת־ידים חפוזה ומריחת טיפות מים על עפעפיו היה פותח באמירת תהילים בקול רם, כדרכו. הנחת התפילין ארכה שעה ארוכה. פתח בתפילת שחרית עם המנין הראשון וסיים עם האחרון. לא החסיר אף „ברוך הוא וברוך שמו" ו„אמן" וכו'. משהתלהב בתפילתו, ודווקא במקום שאין בו כדי לשלהב; היה מטיח ראשו בקיר והחבטות נשמעו למרחוק. אוחז את ה„של ראש" בידו לבל יזוז ממקומו וזעקותיו הדהדו בחלל בית המדרש — דבר שהוציא משלוותם יהודים נאים שתפילתם לאט ובכוונה עמוקה. ביחוד רב רוגזם עליו עת זעק בתפילת „שמונה־עשרה", שעה שמלות התפילה נשקלות על כל כוונותיהן הטמירות והייחודים... והנה בא זה, ובזעקותיו התפילות מוציאם מכלל ריכוזם, ותפילתם

נעשית פלסתר, רחמנא לצלן. הן עצם רוגזם, הבא בלי משים, יש בו מן החטא. לא מועילות גערותיהם בו ו„נו... נו..." ו־„או" נמרץ, כשם שלא נוגעים בו לעגם של אחרים וכנויי „משוגע". הוא בשלו. בימי שבת ומועד לא הוציא מפיו דבר ביידיש. והואיל ולשון הקודש לא היתה נהירה לו, אף לא במקצתה, נקל לשער התלבטויותיו, כאשר רצה להסביר את חפצו למאן־דהוא. כך נהג כל ימיו. וכך בודאי סיים שנות חייו. וטוב לו בעולמו של הקדוש ברוך הוא.

שוק למען הקרן־הקימת (1933)

מנשה אונגער

די אליקער רביישע דינאסטיע

מאַטעריאַלן וועגן רביים, וואָס זענען אומגעקומען אויף קידוש השם, שעפּן מיר פון פיר־ערליי קוואַלן.

א) פון די יזכור־ביכער, וואָס די פאַרשידענע לאַנדסמאַנשאַפטן גיבן אַרויס, און דאָרטן ווערט דערציילט וועגן דעם רבי״ן וואָס האָט געוווינט אין דער דאָזיקער שטאָט אָדער שטעטל, וואָס טראָגט דעם נאָמען פון דעם יזכור־בוך.

ב) פון די הקדמות פון פאַרשידענע חסידישע ספרים, וואָס ווערן איבער־געדרוקט אין ישראל און אין אַמעריקע פון רביים און דאָרט ווערט על פי רוב איבערגעגעבן וועגן דעם אָפּשטאַם פון דער רבי׳שער גזע, מחבר פון ספר, ביז דעם לעצטן רבי׳ן וואָס איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשן, ימח שמם.

ג) פון צייטונגען, זשורנאַלן און זכרונות־ביכער, וואָס זענען אַרויס־געגעבן געוואָרן פון יחידים און פון אָרגאַניזאַציעס, ווו עס ווערט דערציילט וועגן דריטן חורבן און ווי אַזוי ידישע פערזענלעכקייטן זענען אומגעקומען, צווישן זיי אויך רביים.

ד) דורך פערזענלעכן קאָנטאַקט מיט יידן, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון גרויסן אומגליק. בעת איך בין געווען אין מדינת ישראל אַ 3 חדשים, האָב איך אינטערוויואירט פאַרשידענע יידן וואָס זענען ניצול געוואָרן פון חורבן און אויפגענומען ביי זיי גבית עדותן וועגן רביים, וואָס זיי האָבן געזען אין די פאַרשידענע געטאָס, קאָנצענטראַציע־לאַגערן און טויט־לאַגערן. זיי האָבן אַליין געזען אָדער געהערט פון אַנדערע, ווי דער רבי איז אומגע־קומען אויף קידוש השם.

און אָט איז אַ בריוו פון שלמה צאָם, וועגן אומקום פון אָליקער רבי׳ן, ר׳ אלתר יוסף דוד לאַנדאָ, הי״ד.

צוערשט עטלעכע ידיעות וועגן דער אָליקער רבי׳שער דינאַסטיע.

דער שטאַם־פאַטער פון דער אָליקער דינאַסטיע איז געווען דער רבי ר׳ הערש (צבי) לייב (אריה) לאַנדאַ, אַ זון פון ר׳ אברהם לאַנדאַ פון אָליק איז געווען אַ תלמיד פון רבי׳ן ר׳ מעכעלע (יחיאל מיכל) פון זלאָטשעוו. ער איז געווען רבי אין אָליק און געהאַט אַ סך חסידים. ער איז נפטר געוואָרן י״א תשרי, תקע״ב (1812).

זיין זון, ר׳ יוסף דוד, איז געווען זיין ממלא מקום אין אָליק און ער איז נפטר געוואָרן כ״ח אדר, תר״ט (1849).

זיין זון, ר׳ מרדכי, איז געווען אַן אידעם פון רבי׳ן ר׳ שמעון שלמה פון סאבארן, און רבי אין אָליק. ער איז נפטר געוואָרן י״א חשון, תרמ״ה (1848). ער האָט אַרויסגעגעבן אַ ספר „גדולת מרדכי״.

דער רבי ר׳ יוסף דוד האָט געהאַט נאָך אַ זון ר׳ הערש לייב (צבי אריה), וועלכער איז געווען רבי אין פילשטין און איז נפטר געוואָרן אין יאָר תרכ״ט (1869) אין צפת.

דער רבי ר׳ מרדכי לאַנדאָ האָט געהאַט אַ זון, ר׳ שמעון שלמה, וועלכער איז געווען אַן אידעם פון רבי׳ן ר׳ משה הערש (צבי) פון סאבארן. ער איז נפטר געוואָרן יונג, כ׳ תמוז, תרנ״ז (1897), זיין רביצין פרידעלע, האָט געהאַלטן די חסידים צוזאַמען ביז איר זון ר׳ יוחנ׳טשע וועט אויפוואַקסן און וועט ווערן רבי.

פון רבי׳ן ר׳ הירש פון פעלשטין האָט זיך אָפּגעצווייגט אַן אַנדערע רבי׳שע דינאַסטיע, זיין זון ר׳ אהרן איז געווען רבי אין פעלשטין. ער איז געווען אַן אידעם פון רבי׳ן ר׳ אברהם פון סטערטי, ער איז אויפגעצויגן געוואָרן ביים ריזשינער רבי׳ן ר׳ ישראל׳טשע, וואָס איז געווען זיינס אַ קרוב. ער איז עולה געווען קיין ארץ ישראל און האָט זיך באַזעצט אין צפת, וווּ זיין פאָטער האָט געוווינט. ער איז דאָרט נסתלק געוואָרן און איז נקבר געוואָרן אין דער מערה פון בעל „באר מים חיים״.

אויך דער צווייטער זון פון רבי׳ן ר׳ הירש לייב פון פעלשטין האָט געוווינט אין ארץ ישראל. ער איז געבוירן געוואָרן אין יאָר תרל״ח (1878) אין פעלשטין, ער איז יונגערהייט געפאָרן קיין ארץ ישראל. ווען ער איז געקומען אויף אַ באַזוך צו דעם טשאָרטקאָווער רבי׳ן, ר׳ דוד משה, האָט דער טשאָרטקאָווער רבי אים געקרוינט פאַר אַ רבי׳ן, ער איז דערנאָך צוריקגעפאָרן אַלס רבי קיין ארץ ישראל. אָבער ווען עס איז אויסגעבראָכן

די ערשטע וועלט־מלחמה, האָט ער פאַרלאָזט ארץ ישראל און איז צוריקגעפאָרן קיין גאַליציע. ער האָט זיך באַזעצט אין טורקע (מזרח־גאַליציע) און דאָרט נפטר געוואָרן כ״ג אדר, תרצ״ח (1938).

דער רבי ר׳ שמעון שלמה פון אָליק, וואָס איז יונג נפטר געוואָרן, האָט געהאַט נאָך צוויי זין, ר׳ אלתר, יוסף דוד און ר׳ הירש לייבעניו, וועלכער ווױנט שוין אַן ערך פון אַ פיפציק יאָר אין ברוקלין.

דער רבי ר׳ אלתר יוסף דוד איז געווען אַן איידעם פון אַנטיניער רבי׳ן, ר׳ חיים האגער, און אין זיין צווייטן זיווג איז ער געווען אַן איידעם פון רבי׳ן ר׳ שמואל פון סלאָנים. ער איז געווען רבי פון פון יאָר תרנ״ז (1897). דער רבי ר׳ אלתר יוסף דוד איז טראַגיש אומגעקומען דורך די דייטשע רוצחים.

און איצט וואָס ה׳ צאַם גוט איבער:

„דינסטיק דעם 12־טן אויגוסט 1942, זענען אָנגעקומען קיין אָליק צען שווערע לאַסט־אויטאָס מיט אַ סך נאַצישע סאָלדאַטן. זיי זענען פאַרטאָג אַריין צום יודן־ראַט פון געטאָ און געמאָלדן, אַז „אַלע יידן מוזן אַרבעטן״.

„די נאַציס זענען געגאַנגען פון הויז צו הויז און געכאַפּט יידן. דאָס האָט אָנגעהאַלטן פון 8 פרי ביז 3 נאָכמיטיק״.

„אַ צאָל יידן האָבן זיך באַהאַלטן אין בונקערס און אין אַנדערע באַהעלטענישן און די יידן, וואָס די נאַציס האָבן געכאַפּט האָבן זיי אָפּגעפירט אין פירשט ראַדזיווילס שלאָס. צווישן די געכאַפּטע יידן האָט זיך אויך געפונען דער רבי ר׳ אלתר יוסף דוד.

„עלף אַזייגער האָבן די נאַצישע מערדער אַרויסגענומען זעכציק יונגע מענטשן און אויפגעפאָדערט זיי צו מאַרשירן. זיי האָבן פון אונדז פאַרלאַנגט, אַז מיר זאָלן זינגען רוסישע לידער...

„מיר האָבן געמוזט זינגען אין רוסיש „קאַפּוטשאַיאַ מאָגוטשאַיאַ״. אויב מיר האָבן נישט געזונגען הויך, האָבן די נאַציס אונדז געשלאָגן מכות רצח.

„אַזוי מאַרשירנדיק זענען מיר אָנגעקומען אויפן בית עלמין. דאָרט איז שוין געווען צוגעגרייט דרייסיק גראָב־אייזנס און מיר זענען צעטיילט געוואָרן אין צוויי בריגאַדעס.

„דרייסיק האָבן שנעל געגראָבן דעם ברידער־קבר, אונטער אַ האָגל פון שמיץ און דרייסיק האָבן געררט. דערנאָך האָבן די אַנדערע דרייסיק געגראָבן

און די ערשטע האָבן גערוט. נאָך עטלעכע מאָל איבערטוישן, האָבן מיר געזען, אַז אונדזערע מינוטן זענען געציילטע.

„נעבן מיר איז געשטאַנען דער העברעאישער לערער מ. אַפּסייטיק, האָט ער גראָבנדיק געמורמלט „להתפזר״! „להמלט״ (זיך צו צעשפּרייטן, אַנטלויפן)...

„און אַרויסקומענדיק פון דעם ברודער־גרוב, וואָס מיר האָבן אַליין געגראָבן, זענען מיר אַ פינף־זעקס מענטשן זיך צעלאָפן.

„עס איז געוואָרן אַ בהלהדיקע שיסעריי. איך בין מאָמענטאַל אומגע־פאַלן. מיין האַנט האָט געבלוטיקט. איך האָב פאַרבלוטיקט מיין פּנים. דער נאַצי, וואָס האָט מיך נאָכגעיאָגט האָט געמיינט, אַז איך בין טויט און איז אַוועק — נאָכלויפנדיק נאָך די אַנדערע אַנטלאָפענע. אינצווישן בין איך אַריינגעקראָכן אין אַ קוסטע פון ווייַנפּערלעך.

„איך בין געלעגן שטיל און איך האָב געזען ווי דער גרויסער ברודער־קבר ווערט פאַרענדיקט. די נאַציס גיבן אַ באַפעל, אַז אַלע זאָלן אַריין אין גרויסן קבר און דאָרט זענען אַלע גלייך דערשאָסן געוואָרן... עטלעכע מינוט שפּעטער איז אָנגעקומען דער ערשטער לאַסט־אויטאָ פון פירשט ראַדזיווילס שלאָס (זאַמעק).

„דער שווערער ריגל האָט זיך אויפגעהאַקט און אוקראַאינישע מיליץ האָבן אָנגעהויבן אַרויסשליידערן פונעם אויטאָ פאַרגאַזטע קרבנות, און זיי אַריינגעוואָרפן אין קבר אַריין.

„צוזעענדיק שטום פון דער קוסטע, ווו איך בין געלעגן, האָב איך דער־זען, אַז דאָס איז ניט סתם אַ לאַסט־אויטאָ, נאָר אַ וואַנדערנדיקע גאַז־קאַמער.

„די יידן זענען אַרויסגענומען געוואָרן פון שלאָס, מען האָט זיי אַריינ־געשליידערט אין אויטאָ, זיי האָבן די ערשטע רגע געמיינט, אַז מען פירט זיי אַוועק צו אַן אַרבעטס־פּלאַץ, אָבער ווען די טיר פון אויטאָ האָט זיך פאַר־מאַכט, האָט אָנגעהויבן צו גיין אַ טויטלעכער גאַז און אַלע יידן אין אויטאָ זענען פאַרגאַזט געוואָרן.

„און איך האָב געזען, אַז באַלד איז אָנגעקומען אַ צווייטער לאַסט־אויטאָ, אַ דריטער, אַ פערטער, צוזאַמען צען לאַסט־אויטאָס...

„אזוי אַרום האָבן די דייטשן, ימח שמם, פאַרגאַזט אין יענעם טאָג אַכט הונדערט קדושים און זיי באַגראָבן אין דעם גרויסן ברידער־קבר.

„די דייטשן האָבן, מיט דער הילף פון יודנראַט, פאַרנאַרט די יידן אין געטאָ. זיי האָבן געזאָגט, אַז זיי כאַפּן בלויז מענער און אַז מען וועט זיי פירן קיין טראכנבראד, אַ 22 מייל פון אָליק. די פרויען האָבן געגלויבט אין דעם און זיי האָבן גענומען ברענגען צידה לדרך. אַזוי האָט דעם אָליקער רבי׳נס טאָכטער, מלכה׳לע, געבראַכט דעם רבי׳ן זיין טלית און תפילין און אַ שטיקעלע ברויט.

דער רבי האָט איר געזאָגט:

„ישועת ד׳ כהרף עין, זיי געזונט, מיין טייער קינד״!

און די טאָכטער האָט געענטפערט:

„פאָר געזונטערהייט און קום צוריק געזונט!״

„און זי האָט ניט געוווּסט, אַז זי געזעגנט זיך מיט איר פאָטער, דעם רבי׳ן, צום לעצטן מאָל...

„די נאַציס זענען געווען גוטמוטיק און האָבן דערלויבט די פרויען זיי זאָלן ברענגען שפּייז און מלבושים די מענער, ווייל זיי האָבן אַזוי אַרום געוואָלט אָפּנאַרן די מענטשן און פירן רויק צו דעם מוראדיקן אומקום.

צוזאַמען מיטן רבי׳ן און די גרויסע עדה יידן איז אין דעם זעלבן טאָג געכאַפּט געוואָרן דער אָליקער 82־יאָריקער רב און בעל מקובל ר׳ משה ראָטענבערג הי״ד.

מיר ווייסן אויך, אַז דעם אָליקער רבינ׳ס זון, ר׳ הערש לייבעניו פון לוצק איז אומגעקומען אויף קידוש השם, באַלד ווי די נאַציס זענען אַריין קיין לוצק.

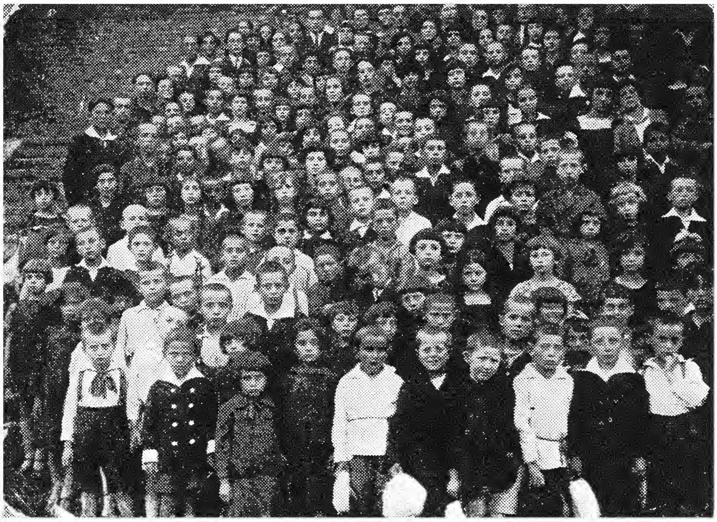
דער רבי ר׳ הירש לייבעניו איז געווען אַן אײדעם פון רבי׳ן ר׳ מרדכי יוסף משה פון סוליצאַ. נאָך ביים פאָטערס לעבן איז ער געוואָרן רבי אין לוצק און די חסידים האָבן אים דאָרט אויפגעבויט אַ בנין.

אָט אַזוי איז פאַרשניטן געוואָרן די אָליקער דינאַסטיע אין פוילן.

חינוך וחלוציות

ציונות, מוסדות

זכרונות אישיים

תלמידי בי"ס „תרבות" באוליקה עם צוות המורים (1926).

קלמן בורשטיין

בית־הספר „תרבות" באוליקה

במקביל לחברת מפיצי השכלה ברוסיה, ששמה לה למטרה להפיץ השכלה כללית בקרב יהודי רוסיה, נוסדה תנועת „תרבות" במטרה לפתוח בתי־ספר, אשר בהם יילמדו כל המקצועות, בהדרגה, בשפה העברית. ואכן, בתחום המושב של ישובים יהודיים צפופים היו קיימים בתי־ספר לילדי ישראל, בהם שימשו כמורים חניכי הקורסים הפדגוגיים בגרודנה, בהנהלת כהנשטם וטשרנה.

בראש התנועה הזאת עמדו אנשים דגולים, כמו: זאב ז'בוטינסקי, הלל זלאטופולסקי, טיומקין ועוד. בשנות המלחמה הראשונה הופסקו פעולות התנועה ורק לאחר המלחמה התחדשה בפולין העצמאית.

כידוע, בשנים הראשונות לשלטון הפולני ניתן שווי־זכויות למיעוט היהודי, שמנה אז כשלושה מיליון נפש ובכלל זה — לפתוח בתי־ספר, גני ילדים וספריות על חשבונם הם. מרכז „תרבות", שהועבר לורשה (בראשו עמד משה גורדון) החל בפעילותו הנמרצת והמסועפת. בעזרתו התארגנו ועדים גליליים בערים: ביאליסטוק, בריסק, רובנה ועוד. לאחר שברובנה כבר היו קיימים בתי־ספר יסודיים ומחלקות ראשונות של הגימנסיה, נשלח מטעם הועד הגלילי אחד מטובי מורי הגימנסיה, יצחק ברקובסקי ז"ל, לאוליקה, על מנת לארגן וועד הורים, שמשימתו תהיה לפתוח בית ספר „תרבות". לשם כך נקראה אספה רבתי בבית־הכנסת „עשירי" בשבת אחרי הצהרים. בנאומו המאלף ובהסברו המשכנע, רכש מר ברקובסקי אמונם והסכמתם של רוב ההורים, ובו במקום נבחר וועד הורים שהוטל עליו לדאוג לכל צרכי בית־הספר, כהזמנת מורים, דירה מתאימה ותקציב.

כאמור, רוב ההורים הסכימו, אלא שהיה גם מיעוט שלא הסכים. היה זה מיעוט אופוזיציוני ותוקפני, שלא הסתפק ב„שב ואל תעשה", אלא התחיל

להפריע לאלה שנרתמו לעבודה רצינית. מתנגדים אלה נמנו בעיקר עם חסידי סטולין, אשר גרסו: מוטב שילדים יהודיים יקנו חכמה ודעת מפי מורים גויים מאשר מפי מורים יהודים, המתחזים כגויים. גם המלמדים המקומיים מהטיפוס הישן שחששו פן יישבר מטה לחמם, הצטרפו אליהם ובמלוכד נהלו תעמולה בין ההורים לבל ימסרו ילדיהם למורים שיוציאום

כתה ד' בביה"ס עם המורים האחים רוזנשטין, ק. בורשטין, פישר ורוזנבוים (1922)

לתרבות רעה. היתה זו תעמולת זוועה. לשבחם של חברי הוועד המארגן ייאמר שלא נרתעו מפני מוציאי הדיבה ובמשנה מרץ נגשו לעבודתם, עבודת הקודש.

בגישה שטחית ופשטנית ניתן לחשוב, שלכל בתי־הספר „תרבות" שהיו קיימים ברחבי פולין היו צורה וצביון אחידים, אך לא כן למעשה. התברר, שלכל בית־ספר היה יחוד משלו, למרות שהתוכן והמגמה היו אחידים. בדרך כלל נשאו בתי־הספר „תרבות" אופי חילוני. כלומר, המורים היו חפשיים בדעותיהם ובהשקפותיהם ולא היו כפופים לרשות כלשהי בדבר שמירת המצוות. לפיכך התנהגו המורים שהוזמנו להורות בביה"ס באוליקה לפי רוח זו, הוי אומר, הלמודים העבריים והכלליים נלמדו בגילוי ראש. דבר זה עורר חמתם וזעמם של אחדים מההורים שהיו שומרי מצוות והקפידו

על קלות כבחמורות. על המאמר בפרקי אבות „המהלך בדרך ואומר מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו" הסביר לתלמידים אחד מהמורים: מי שאמר זאת היה תלוש לגמרי מחיי הטבע, מהדרה וזיוה. להורים נודע הדבר, ובשבת בבית הכנסת בשעת

כתה א' בביה"ס עם המורים (1921)

הקריאה בתורה יצא הקצף על תכנית הלמודים שהונהגה ע"י המורים וקמה מהומה. באחת הישיבות של וועד ההורים הועלה כל הענין לדיון רחב ואחרי ויכוחים סוערים החלט להזמין שני מלמדים ממלמדי המקום, שיעסקו רק בלמודי קודש, היינו, תפילה, חומש עם רש"י ותלמוד.

מכיון, שתכנית הלמודים היתה גדושה בלימודים עבריים כלליים ופולניים, לא נותרה דרך אחרת, אלא להמשיך בלימודים אחרי ארוחת הצהריים, הפעם מפי המלמדים, כדי לקיים את הצו „והגית בו". הילדים היו עמוסים יתר על המידה וקשה היה להם לקלוט את כל החומר הרב, אך לא התעוררה שום מרידה מצדם וקיימו מה שכתוב: „ישב בדד וידום כי נטל עליו". מטעם המרכז „תרבות" בוורשה באו מפעם לפעם מפקחים, כדי לעמוד מקרוב על התפתחותם והתקדמותם של התלמידים בכל המק־צועות, וכן עשה גם הקורטוריום המחוזי הפולני. מפקחיו היו מבקרים

בבתי־ספר „תרבות" על מנת לבדוק אם הלמודים הפולניים נלמדים במידה מספקת.

רצה המקרה, ואחד מהמפקחים האלה הגיע לאוליקה דווקא אחרי־הצהריים, בשעה שהמלמדים עסקו בלמודי תפלה וגמרא. התישב זה ליד ילד שהחזיק בידיו „מסכת קדושין" ופנה למלמד בשאלה על תוכן הענין הנלמד. הלה הסביר לו בפולנית מגומגמת, שהמסכת הזאת עוסקת בעניני אישות. המפקח הגוי נמלא חימה ודרש לקרוא מיד לישיבת הועד ולמנהל האחראי.

בישיבה דרש המפקח להסביר לו כיצד מרשים לילדים בגיל רך כזה, בני 10—11, לעסוק בענינים אלה. לאחר דין ודברים בינו לבין חברי הועד הובטח לו, שיאחזו בכל האמצעים להכניס שינויים בתכנית.

לא נודע אם היתה הלשנה מצד מישהו או מקרה סתם; חבר המורים היה מן המעולים וכולם כאחד השתדלו בכל מרצם וכשרונם להקנות

חבר המורים עם ועד ההורים (1927). ראשון מימין — המורה ר' ב"צ טייטל

לתלמידים לא רק כמות מסויימת של ידיעות, אלא גם לחנך אותם לרעיון הציוני והלאומי, לחבב עליהם את השפה העברית ולהעשיר ידיעותיהם בספרות העברית. כמו כן חזקו זיקתם לארץ־ישראל. רבים הם חניכי בי"ס זה, שהצטרפו לשורות תנועות הנוער החלוציות, עברו הכשרה ועלו ארצה — הארץ עליה למדו כה הרבה.

הניה בירוזה־לוקוב

נערות באוליקה

נולדתי בלוצק, להורים אמידים ואצילים.

אבי למד בקייב, בירת אוקריינה, והיה בוגר בית־ספר גבוה למסחר שם. הוא היה יהודי אחד בין 60 תלמידים נוצרים. לפניו לא דרכה רגל יהודית בבית־ספר זה ורבים תמהו, היאך הצליח בחור יהודי לשבור „מסורת" זו ששרשיה היו נעוצים... בחצר הצאר. לא פחות ולא יותר. המגמה היתה: למעט בסוחרים יהודים בארצה של אמא־רוסיה, ככל האפשר. „אם יהודי ילמד מסחר — הרי ימכור את כולנו" רווחה הלצה בקרב תלמידי המוסד ההוא. ואף על פי כן גמר אבי את חוק־לימודיו באות הצטיינות. 'מדליה של זהב', שערכה היה ניכר בימים ההם.

„היסטוריה" זו חזרה גם אצלי: היינו רק 4 תלמידות יהודיות מ־40 תלמידות בכתה בבית־הספר העירוני־הממלכתי בלוצק. לא „לקקנו דבש"; כל המורים התנכלו לנו דווקא בימי שבתות. בעבודות שכולן כתיבה. חברותי היהודיות ניסו להתחמק מכך באמתלות שונות, שבודאי היו מגוחכות ושקופות למדי. אותי חינכו בבית לרחק מדבר שקר. „את מבקרת בבית־ספר זה על־מנת ללמוד. היה אומר אבי, ועליך לעשות כל אשר מצווים עליך, כולל כתיבה בשבת..."

אמי למדה בעיר באלטימור שבארצות־הברית. היא באה לשם עם הוריה בהיותה תינוקת בת שנה אחת. בגיל 20, לאחר שגמרה שם את לימודיה, חזרה כל המשפחה אל מקום מוצאה לעיירת הולדתי — אוליקה.

את אבי הכירה אמי, שלושה חדשים אחרי בואה מארה"ב, בלוצק הקרובה, וההכרה התפתחה לנישואים... היינו שלושה ילדים בבית: אחי הבכור, אני ואחותי הקטנה.

ב־1921 פרצה מגפה בעיר: מחלת הטיפוס. שלא כמו היום היתה זו אז מחלה מידבקת מסוכנת. מתו בה הרבה אנשים וביניהם אמי היקרה. עוד

באותה שנה מת גם אבי־מורי... נשארנו שלושה יתומים גלמודים. עברנו לחיות בבית סבא וסבתא, הורי אמי, שבאוליקה.

לא בנקל הסתגלנו לתנאים החדשים! היינו מפונקים מאוד. הורגלנו לאורח חיים שונה לגמרי, מזה שבבית סבא וסבתא. הורינו היו חפשים ודגלו בליברליות גם ביחס אלינו ואילו סבא וסבתא היו אדוקים עד מאד וללא פשרות. הם דרשו מאתנו להתפלל הרבה, בעיקר מאחי ובשטח זה פרצו מריבות בבית. הדבר השפיע עלי מאד והייתי בוכה כל הימים.

כתה ג׳ של ביה״ס

סבתי אהבה אותי מאד. בכיי כאב לה, כנראה. היא הפצירה בי לומר לה למה ועל מה אני בוכה. עניתי לה שמתגעגעת אני מאד לשלום ולשלוה ששררו בביתנו בהיות עוד ההורים בחיים. כמו כן אני מתגעגעת ללימודים. אני רוצה ללמוד. מתי אני אתחיל לבקר בבית הספר?

חיש מהר הוברר לי, שבית־ספר כזה שבו למדתי עד כה, שוב לא יהא לי לעולם. אני צריכה ללמוד קצת עברית בכדי להתקבל אצל המורה אהרן רוזנשטין. ואכן, התקבלתי אצלו. הוא ניהל קורסים עבריים בקבוצות קטנות. לימד דקדוק, ספרות, תנ״ך, חשבון וכו׳. בזמן קצר עשיתי חיל. התקדמתי

מאד. התחלתי לקרא סיפורים וספרים באופן חפשי. ידעתי לדקלם יפה והתפרסמתי כתלמידה חרוצה.

כעבור זמן קצר החלו להגיע לאוליקה מורים בעלי רמה גבוהה. העדר תעודות־גמר רשמיות שהיו נדרשות בימים ההם ממורים הניע אותם לנדוד לעיירות הקטנות. אלה ארגנו גם את ביה"ס „תרבות" ואליהם נוספו גם מורים מארץ ישראל. הם גם שעוררו בנו את הכמיהה לארץ ציון וירושלים ונטעו בקרבנו את האידיאל הציוני. ואכן בית־ספר זה היה גורם ראשוני במעלה אשר הניע אותנו לבסוף לעשות כל מאמץ ובלבד לעלות לארץ ישראל וכה, כמובן, נצלנו מידו הזדונה של היטלר. הגורם השני לכך היה תנועות הנוער הציוניות בעיירה.

סבתי, עליה השלום היתה אשה פקחית ומעניינת. בדרך־לא־דרך היא עברה את כל אירופה לפני שהגיעה לארצות הברית. היא נתקלה תמיד בהרבה קשיים אך היא לא נבהלה מכך והצליחה תמיד להתגבר עליהם. היא רכשה הרבה ידידים ובעיקר נערות נוצריות, שאיתן היתה מתכתבת. הרבה ממכתבים אלה היתה קוראה לפני, מהם מכתבים שעוררו בי סקרנות ועניין רב. אך היא היתה קצת קשוחה באופיה. אפשר בהשפעת הרגש הדתי העמוק שהיה טבוע בה ואשר הכתה אותה לעתים בסנוורים, וזה למרות שהיתה מאד מעשית ומציאותית. אני כיבדתי אותה מאד. ההכרה שהיא הנותנת לנו בית חיפתה על כל מגרעותיה הקטנות. היא היתה שקדנית וחרוצה מאד גם בגיל שבעים ומעלה, עבדה קשה לפרנסתנו וניהלה את חנות המכולת שלה במומחיות רבה.

סבי, ע"ה, היה, דומה, טיפוס מנוגד לה. הוא היה זקן יפה תואר, גבוה ורחב־כתפיים, בדומה ל„מושבניק" ישראלי טיפוסי. הוא היה אדם בריא ותמיד שמח בחלקו. היה עסוק כל היום בחנות בקבלו עליו „מרותה" של סבתא ומטפל גם בעניני הבית. טיפל יפה בפרה החולבת, שהיתה שופעת חלב למכביר. הרבה דברים טובים באו לנו בגלל „ידי הזהב" של סבא, שידע לעשות ולהתקין כל דבר כהלכה. הוא זכה ללכת לעולמו זמן קצר לפני הרשע היטלר, שחיק־עצמות.

בבית סבא וסבתא גר עוד דודי יוסל ע"ה, אחי אמא, שגם הוא הושמד בידי הנאצים. הוא עוד היה איש צעיר, ובדומה לסבא יפה וגבה־קומה. הוא היה אדם כשרוני וניגן יפה בכינור. רעייתו פרל, הטובה בנשים, היתה תמיד מטפלת בי ודואגת ששמלותי תהיינה מסודרות תמיד. היא אף ביקשה מהדוד יוסל שילמדני לנגן על כינורו. „זה מוסיף הרבה בחברה ודבר טוב כשלעצמו"

אך הנגינה לא משכה אותי, משום מה. אני אהבתי רק את הלימודים. היית־ קוראה ספרים בכל רגע של פנאי וממש „בלעתי" אותם. זכורתני, שפעם נסעו כולם לחתונה משפחתית. אני סירבתי לנסוע ונשארתי לבדי בבית. קראתי אז ספר עב־כרס שהיה לי קשה להיפרד ממנו, עד שגמרתי לקרא את כלו.

עוד דוד אחד ודודה היו לי מצד אמי בלוצק. היו להם שתי בנות חביבות ויקרות, ליובה ומניה היפהפיות. הה, לו ידעתי שיקום צורר כזה לישראל — יום ולילה הייתי עובדת כאן, בארץ־ישראל, על מנת להביא אותן ארצה ואת בנו יחידו של דודי יוסל — ליבלה. אך הסערה שהתחוללה באירופה הקדימה כל חזון, וראיית הנולד — והם ניספו באביב חייהם...

אהבתי מאד את בית־הספר תרבות באוליקה. אמנם, בתחילה לא היה בנין מתאים, מה שגרם לליקויים ברמת הלימודים, אך משנבחר ועד הורים, פעלו חבריו במרץ רב והם הפכו את ה„הקדש" של העיירה לבית ספר מסודר ומודרני על כל ציודו. כל מי שבא לבקר אצלנו ממרכז „תרבות" הופתע מאד למראה בית הספר והסדר הרב ששרר בו.

מספר שנים מצאתי מרגוע לנפשי, עד ש„נודע" לסבתי שבית ספר תרבות הוא אפיקורסי ולא דתי. „תרבות אנשים חטאים" ואני אצא חס וחלילה לתרבות רעה. היא הורתה לי מיד להפסיק ללמוד, כי הלימודים הם לא לפי רוחה, ביחוד שבנות לומדות שם תנ"ך — שזה חילול הקודש ממש (דרך אגב, הדבר נודע לה ישר מחדר הרבי. המורים לתנ"ך הזמינו אותי ועוד תלמידים למבחן בפני הרבי, הרב והשו"ב של העיירה. כל השלושה ציינו שאני בקיאה בתורה ונביאים יותר מאשר „הרבנים של עכשיו". לרגע שמחה על כך סבתי, אך מיד ראתה בכך, כאמור, חילול הקודש). אמרתי לסבתי שלא אעזוב את בית־הספר ויהי מה. היא הגיבה בהפסקת תשלום שכר הלימוד. ואני נאלצתי אמנם להפסיק לבקר בבית הספר. הייתי אז כבת שלוש־עשרה וההרהורים הנוגים 'מה יהא בסופי' הדריכו מנוחתי והייתי מורטת שערות־ מרוב צער. כפעם בפעם הייתי ממררת בבכי, כבימים הראשונים לבואי לבית סבתא.

יום אחד אני שומעת נקישה בדלת. ביקשתי להכנס. היה זה מר יצחק רוזנבוים ז"ל, מועד ההורים. הוא אמר לי בפשטות: „בואי מחר לבית הספר". הסברתי לו, כשאני פורצת בבכי, את מצבי. הוא חיבק אותי חיבוק אבהי:

„על תלמידה כמוך אין מוותרים. נדאג לך בכל״. ברגע זה הוא היה בעיני כמלאך שלוח משמים. האדם האציל עלי־אדמות. חזרתי לבית הספר מיד בצאתו מהבית.

מאותו יום התחלתי להסתכל יותר באנשי אוליקה. לפתע נפקחו עיני לראות את טוב ליבם של רובם. בנכונותם לעזור לזולת. אמרתי אז בלבי:

בן דודה של בעלת הרשימה. ניספה בשואה

„תכונה זו עליך לרכוש מבלי לסור ממנה לעולם״... נוכחתי גם שרוב התלמידים והתלמידות נחונו בתכונה זו ועם רבים מהם התקשרתי בקשרי ידידות עמוקה.

עברית נעשתה השפה השגורה שבפי. היא מלאה את כל מחשבותי

וישותי. יחד עמה נתעוררו גם הגעגועים העזים לארץ, בה דברו פעם בשפה זו אבותינו, נביאנו. בה היינו עם ככל העמים. אפילו עם סגולה... הרהורים אלה הם שהולידו בנו כעבור זמן קצר — מעשים. צעדנו בדרך העשיה. קראנו לכך הגשמה. דרך התנועה הציונית והקיבוצית.

כאשר נודע הדבר לסבתי החלה מדברת על לבי לזנוח דרך זו. לא לעזוב אותה. הנה יש לה שלוש חנויות שהיא משכירה. היא תמכור אותן ותתן לי דמיהן נדוניה. היא תסדר אותי באוליקה. ועוד אמרה לי: לו אמך, ע״ה, היתה כך מפצירה בך, בודאי היית שומעת לה.

כבר הייתי מבוגרת דיי וידעתי את אשר אני רוצה. לא שמעתי לסבתי, אך גם השתדלתי לא להרגיזה כי אם להרגילה לאט לאט לרעיון, שאני צריכה לעלות לארץ ישראל, עד שתשלים אתו. חכיתי שכמה חברות שלי תצאנה להכשרה. „הנה יש להן הורים והם בכלל לא מעכבים בעדן. אדרבא, ההורים מעודדים אותן". היה זה נימוק משכנע למדי.

אני אושרתי לעליה לאחר שהות של 4 חדשים בלבד בקיבוץ ההכשרה. השליחים מהארץ שבחנו אותי ציינו „בלי מחמאות", שחלוצה כמוני ראויה לעלות ארצה גם בלי שתעבור הכשרה כלשהי.

עליתי ארצה במארס 1930. הצטרפתי בבואי לתנועה הקיבוצית ברמת רחל. לאחר שבע שנות חברות עברתי להתישבות העובדת — עד היום הזה.

זמנים קשים עברו עלינו, חברי הקיבוצים, בארץ. לא פעם אף רעבנו ללחם. אולם ההתלהבות הרבה, הרעיון שהנה יש אידיאל בקרבנו וריקודי ההורה הסוערים — השכיחו צרות קטנות כאלו. זאת ועוד: אני כשלעצמי הרגשתי ברגעים אלה רוממות רוח. הרהרתי אז בבית הספר שבאוליקה ואף בכיתי לזכרו: הוא, אשר חינך אותי למעשים טובים.

יוסף כרמל (קימלמן)

בזכות הליכה לארץ לא נודעת

היתה לי הזכות להיות אחד משלושת מיסדיו הראשונים של קיבוץ־ההכשרה באוליק ובין הראשונים אשר חיפשו, השיגו וביצעו עבודות סבלות, חטיבת־עצים וכל עבודה קשה אחרת. על עבודות אלו התבססו כל קיבוצי ההכשרה בווהלין ובשטחי פולין האחרים בכלל ובעיירתנו ביחוד.

היה זה מפנה מהפכני רב־ממדים לפי המושגים על „עבודה גסה" פשוטה, אשר רווחו בקרב יהודי העיירה עידן ועידנים, ואף על פי כן (למגינת לבם של הרבה הורים) התפתח הקיבוץ מהר מאד וקלט במשך זמן קצר עשרות חלוצים וחלוצות מכל רחבי פולין, בעוד בני הנעורים שלנו נדדו למקומות אחרים, הרחק מעיני ההורים. שם, במרחקים, הם ייסדו והצטרפו למחנות עבודה והכשירו עצמם לעלייה ארצה.

כיום הזה כאשר אנו משקיפים אחורנית וסוקרים את מפעל קיבוצי ההכשרה ממרחק של זמן, אנו יודעים שהיה זה תהליך היסטורי־אימפולסיבי, ואולי אף תת־הכרתי אשר היה בו משום תחושת הנולד; מעשה־הצלה מכליון פיסי מוחלט מן השואה ההיטלרית אשר נחתה ובאה על יהדות אירופה כחתף, על יהדות פולין־אוקריינה ועל יהודי עיירתנו בתוכם.

השתייכות הנוער לתנועות לזרמיהן השונים לא היתה אקדמית בלבד. היא לא היתה סאלונית — ומאידך גיסא גם לא בנוסח מפלגתי. יכולני לציין בשביעות רצון, כי למעשה, לא היו מהלכים למפלגות באוליק. למען האמת, על כל פנים, כפי שאני ראיתי זאת, היתה זו תנועה כבירה להגשמה עצמית. הנוער כאילו נעור והתפרץ לעלייה בכל הדרכים. היה זה הרי עיקר העיקרים.

הינתקות הבנים והבנות מביתם ומחיק הוריהם והליכה „לארץ רחוקה,

לא נודעת" היה מומנט קובע וקריטי הן בשביל הנוער העולה הן בשביל משפחותיהם. לא שיערו הבנים שעלו ולא יכלו לחזות מראש ההורים שנשארו בעיירה את מלוא משמעותה הגואלת של תנועת עלייה זו; שכל הבא בשעריה סופו להינצל מהשואה האיומה הממשמשת ובאה.

עיירתנו אוליקה, עיירה של יהדות שורשית היתה. ובשנים האחרונות, בעיקר, שלפני השואה פכו בה החיים בעוז. חינוך יהודי ניתן לכל ילד, בחדרים, בתלמוד־תורה ובבית־ספר מודרני יותר מיסודה של „תרבות". אכן, הרבה מאד נתן בית־ספר זה לנוער. נתן לומר שהוא אשר צידו במטען נפשי, מעין צידה רוחנית בדרכו הארוכה בחייו, לעתיד לבוא. אף תנועות הנוער הציוניות מכל צבעי הקשת של הזרמים הרעיוניים, אשר הגיעו לאוליק כבדרך נעלמה מילאו אף הן את משימתן הגדולה. ואכן: עד מהרה הוצפו התנועות נערים ונערות בני העיירה ובהן קיבלו השראה מתהליך התחיה החדש, שהתהווה והתחולל בקרב העם בגולה. בדחף היסטורי עצום מילאו את השורות ונחלצו להגשמה ולעשייה גדולה. קודם, כאמור, בחינוך יהודי־מסורתי ועברי־לאומי ואחרי כן בהגשמה החלוצית־קיבוצית.

בזכות זו נצלו רבים אשר נחלצו אחרי כן לבנייה והגנה, אך לרוב הגדול של יהודי העיירה לא עמדה, לצערנו העמוק, זכות זו. על הורים, אחים, אחיות ובני משפחה יקרים עלה הכורת האכזר.

ישמשו נא דפים צנועים אלה וספר קטן זה אבן מצבה לדורות על קברם שלא נודע.

מלכה אירגה-צוך

ספריית „עבריה"

כך „נולדה" השפה העברית באוליקה

בעיירה הקטנה, שהמשכילים שבה, היותר מבוגרים, היו משיחים ברוסית, ביחוד אחרי שהתפנו מעיסוקיהם כאשר יצאו לטייל לפנות ערב על המדרכות הצרות שברחוב הראשי — החליט הדור הצעיר שם, חניכי בית־הספר „תרבות", להחיות את השפה העברית גם מחוץ לכתלי בית־הספר.

ארגנו ספריה בבית־הספר וקראנו לה בשם „עבריה". היינו מתאספים כמה פעמים בשבוע ושם דברנו רק עברית ומשם באה היוזמה לצאת לטייל ולדבר עברית גם ברחוב. הצלחנו לשלב את העברית עם שאר השפות. וראו זה פלא: בעיירה התקבל הדבר! לא עבר זמן רב וכל הדור הצעיר הציוני־חלוצי דיבר עברית. כולנו. בלי יוצא מהכלל. אלה שלמדו בבית־הספר והמבוגרים שלמדו בשיעורים פרטיים. כשהגענו ארצה היינו „כמו בבית": העברית היתה שגורה בפינו. איזו הרגשה נעימה!

ועדת „תרבות" עם צוות המורים ב־1934. יו"ר — שמחה גליקמן

אלקה וינד (ברייער)

בית־הספר ותנועות הנוער

הגעתי עם בני משפחתי לאוליקה מרובנו כשהייתי כבת שמונה. בי״ס לא היה עדיין באוליקה ונאלצתי לבקר ב„חדר״.

למדתי ב„חדר״ של ירוחם „החיגר״ יחד עם בנות דודי. לא הרבה זמן נשארתי שם ללמוד, אולם רשמים מה„חדר״ נחרתו בזכרוני. המלמד, ירוחם, ככל המלמדים בימים ההם, החזיק „קַנצ׳יק״ בידו, שבהצלפותיו דרבן את תלמידיו להקשיב וללמוד. הלימודים היו מחולקים כמובן לשלוש דרגות. חלק מהתלמידים דרדקי למד את ה„אלף־בית״ ; חלק כבר ידע לקרוא, וכן ילדים שכבר למדו חומש.

רוב תלמידי ה„חדר״ היו, כמובן, בנים. אך לא עבר הרבה זמן ונתעוררה המחשבה בקרב אנשי העיירה שאין ב„חדר״ כדי לפתור את בעיית הלימודים ; לא מספיק לימוד קריאה וחומש בלבד, צריך להרחיב את האופק ולמלא את החסר. והם התחילו לחפש פתרון לבעייה הכאובה. אלא שהדבר לא היה פשוט כלל וכלל. לא היו תנאים כלשהם לביצוע הרעיון. לא היה מקום. והנה התגלה בית... ה„הקדש״.

בבנין זה היו כמה חדרים פנויים. באחד החדרים גרה משפחה חסרת־אמצעים, „דער באנדער״. כל שאר החדרים היו פנויים. הבית היה כמובן ישן מאד, אך כיון שהיו בו חדרים פנויים קפצו על המציאה. נוצר ועד אישים והורים, וביזמתם נאספו כמה עשרות ילדים, שנפשם חשקה בלימודים. ביניהם הייתי גם אני. המורים היו אנשי העיירה עצמה : אהרן רוזנשטין היה מורה לעברית, והרשל לינדנבוים היה מורה לפולנית. את לינדנבוים החליפה אחרי־כן גולדה שדה. כתות ממש לא התקיימו אז. חלקו את התלמידים לכמה קבוצות ותו לא. בתנאים כאלה למדנו זמן לא רב. כיון שהבנין היה ישן ורעוע וגם מספר התלמידים הלך ורב, היה הכרחי להגדיל ולהרחיב את המקום.

ואז החליטה הקהילה להרוס את בנין ה„הקדש" הישן ולהקים חדש במקומו. לא קל היה הדבר. היה דרוש ממון רב — ואנשי העיירה לא נמנו עם העשירים. ביחוד אלה שילדיהם דווקא חשקה נפשם ללמוד, ואף על פי כן התחילו הענינים „לזוז" וההריסה החלה. אך גם בזמן ההריסה המשכנו ללמוד, כי חבל היה להפסיק בלמודים שלא מזמן התחילו, ועברנו ללמוד זמנית בבית־הכנסת הגדול.

שנה תמימה ארכה הבנייה. לרבים נמאס הדבר ועברו ללמוד בבית־הספר הפולני ה„עממי".

אחרי שהבניה נשלמה, הצטרף בית־הספר החדש לשרשרת בתיה"ס „תרבות". הלימודים התחילו להתנהל בצורה נורמלית לגמרי. הגיעו מורים מוסמכים ומקצועיים. נפתחו כתות א'—ז'. הלימודים החלו בקצב. ורק אז . . הרגשנו כתלמידי בית־ספר מכל הבחינות.

הרבה מאד אנו חייבים לאותו בית־ספר, למוריו ומחנכיו, אשר הודות להם הננו מה שהננו. הם שהגיעונו עד הלום.

המורה מניה רוזנבוים וחבר ועד ההורים חיים לייבר (1927)

בית־ספרנו „תרבות", הוא שממעיניו שאבנו את רוב הידיעות הכלליות והלאומיות, בו למדנו את תולדות עמנו הנרדף. במשך כל שנות גלותו — כבשה בין זאבי־טרף, לאחר שגזלו את חרותו ונשלוהו ממולדתו ואדמתו.

למדנו גם על הכמיהה העזה ההולכת ומתעוררת בתוך עמנו לשיבת־ציון. השכלנו ולמדנו לדעת עוד הרבה דברים שלא ידענום עד אז.

ברם, משהתבגרנו התחלנו להרגיש מחסור במשהו, התחלנו, לגשש כ„סומא בארובה". הריקנות גברה מיום ליום. השאלות העיקו והציקו ותשובות עליהן לא מצאנו בתוך ד׳ אמותיו של בית־הספר.

ואז קמו תנועות־הנוער ואספו לשורותיהן מבוגרים כצעירים, וזה מה שהביא את הברכה לנוער בעיירה. אולם, התמוה בכל הפרשה הזו הוא שדווקא מורינו ובראשם המורה בריח ז״ל, ניסו להפריע לתלמידים להשתתף בפעולות ארגוני הנוער, בנמקם את התנגדותם כ„הפרעה ללימודים". אך, ללא הצלחה. התלמידים דבקו בתנועות יותר ויותר, כיון ששם מצאו את המקום המתאים להתפרקות וליהנות מחדוות החיים התוססים מחד גיסא, ולכעין המשך לימודיו להתחנך — ולחנך ולהדריך — מאידך גיסא. תנועות הנוער הדליקו בתוכנו את הניצוצות, שעלולים היו להיכבות. תנועות־הנוער הדליקו את לפידי־האש, שהאירו לפנינו את הדרך להגיע להגשמה. נכון, עוד ארוכה הדרך לפנינו, המאבק טרם נשלם, אבל תקותנו היתה נחושה, שאם לא אנו נספיק, אזי ילדינו ונכדינו ימשיכו בקו שבו נקטנו... נסינו, כביכול, לראות את הנולד.

מחברי החלוץ באוליקה

שרה אירגה-דקל

אנו עולים ארצה

היתה זו הסיסמה הרעיונית של רוב־רובו של הנוער באוליקה ושל כל בוגרי ביה״ס „תרבות״. הנוער פעל במסגרת תנועות הנוער הציוניות השונות והסיסמה „אנו עולים ארצה״ איחדה את כלם מן הקצה אל הקצה.

בימי הנציב הבריטי העליון הראשון, סר הרברט סמואל, שהיה יהודי, נעורו תקוות רבות בקרב יהודי הגולה לעליה ארצה. יש שראו בעובדה, שהנציב העליון לא״י הוא יהודי — אצבע אלקים, יהודים קיוו, ששערי הארץ ייפתחו לפניהם לרווחה. ואכן, בימים ההם עלו ארצה ראשוני יהודי אוליקה. והם אשר סללו את הדרך לאלה שבאו אחריהם. על ראשונים אלה ניתן לומר בודאות, שלא דווקא שיפור מצבם החמרי היה לנגד עיניהם; היתה בהם ההרגשה של מולדת, ומדינה עברית בדרך והרצון להיות שותף בבנייתה שימש דחף בל ישוער.

שנת המאורעות תרפ״ט בארץ־ישראל היתה תקופת ההתעוררות הגדולה, שעוררה בנו התלהבות לאומית וחישלה בנו את השאיפה לעלייה ולהעפלה. אלא ששערי הארץ היו נעולים אז; הידיעות על המתרחש בארץ לא היו מעודדות ביותר. אלא שגבר הרגש על ההגיון, ורבו מאד שורות החלוצים שראו את עתידם בעליה.

גולת הכותרת של פעולת הנוער היתה, כאמור, הגשמה. עשרות בני נוער עברו דרך נקודות ההכשרה השונות של התנועות ועלו ארצה.

מהם מצויים רבים בקיבוצים עד היום הזה.

יציאת הקבוצה הראשונה של חלוצי אוליקה שימשה התחלה לעליית רבים. ההתלהבות לעלייה פרצה גבולות. נוער שלא היה בתנועה הצטרף ל„חלוץ״ ול„שומר הצעיר״ במטרה לזכות בעלייה. וכשנדרשו לעבור הכשרה ולחכות חדשים ואף שנים, לא ערערו על כך, וידעו לקבל גם זאת בהכרה. נערים ונערות עזבו את בתי הוריהם ויצאו להכשרה.

במרוצת הזמן השלימו ההורים עם תכניות בניהם ורבים ראו בכך מוצא הגיוני לפתרון הנוער בגולה.

אוליקה היתה גם מהעיירות הראשונות, שעזרה להקמת פלוגות הכשרה חלוציות, שהכשירו רבים לעלייה.

התנועות החלוציות במקום עזרו בקליטתם וכך הגיעו רבים ארצה. היו אלה „החלוצים חוטבי העצים", כפי שקראו להם. היתה זו קבוצת צעירים מלאי חיים ואחוזי שאיפה חלוצית. חברי הקבוצה חיו בדוחק רב. ההכנסות לא תמיד הספיקו כדי לכסות את ההוצאות. כל התקוות היו לעלייה לארץ ישראל, וממקור זה שאבו עידוד וכוח לשאת בסבל.

רבים מאתנו עלו בעלייה שכונתה בשם עלייה בלתי ליגלית. ט"ו שנים חלמנו, עבדנו למען עלייתנו ארצה. עברו עלינו ימים ושנים קשים כשהעלייה נפסקה ע"י פרסום הספר הלבן ומאורעות־דמים חדשים ומתחד־

פלוגת השוה"צ לפני צאתם להכשרה (1934). רובם בישראל

שים מדי פעם. וככל שהמצב בארץ היה מחמיר והולך, גבר הרצון לעלייה ולהיות שותף בבנייה ויצירה.

יצאנו להכשרה לצ'נסטוכובה ולאחר 14 חודש אושרנו לעלייה. 6 שנים

ישבנו בעיירה על המזוודות מחוסר אפשרות לעלות, ונדרשנו להשאר במקום, לפעול בתנועה ולמען הקרנות.

ככל שהמנדט הבריטי החמיר בעלייה ליגלית — כן גבר הרצון וחושלה התנועה לעלייה ב׳, ובחדש פברואר 1939 עזבנו גם אנחנו את העיירה ועלינו ארצה, כשמאחורינו מחכים בציפיה רבים לעלייה.

בשנת 1939, ערב מלחמת העולם השניה, פורסם „הספר הלבן" השלישי ואתו צמצום העלייה. המלחמה קצצה קיצוץ אכזרי בעלייה, אולם עקשנותו של הנוער לעלייה הלכה וגברה, וככל שהגזירות גברו — חיפש הנוער כל דרך אפשרית אל גבולות ישראל.

והנה נסתיימה המלחמה באירופה. לא עברו ימים רבים וניצולי המלחמה, בני עיירתנו, שהיו פזורים בכל רחבי רוסיה, התחילו להתרכז באירופה במחנות, וחיילינו ששירתו בבריגדה העברית „תפסו" חלק חשוב מהם והעלום ארצה.

וגם קוריוז לא חסר — משפחה מסועפת אחת היתה באוליקה. אנשים אדוקים מאד ומתנגדים חריפים לרעיון הציוני. הם טענו, שיש לחכות לימות המשיח, אשר יביא את הגאולה ויקבץ פזורינו לארץ־ישראל. מכל המשפחה הגדולה הזאת נשאר בחיים אחד בלבד.

גאים אנו על כך, שרבים מאתנו חשבו אחרת ונצלו הודות לכך; וכואב מאד הלב על אלה, שכל חלומם היה להגיע אלינו, והם לא זכו.

מלכה ארקדיר-גלביץ

ענייי עירי

את העוני באוליקה יכלת לראות בכל פינה. וימש עוני. אך ככל שעניים היו יהודי אוליקה, כן היו טובי־לב ו...נדיבים.

זוכרת אני את צ׳ארנוצ׳ינה, הרחוב. למה ועל מה קראו לו כך? — המבין יבין. למרות שלא פעם שאלתי שאלה זו ואיש לא ידע לענות לי. הנה אני רואה לפני את כל דיירי הרחוב. גם משפחתי שלי ביניהם. כמובן. הורי, אחי ואחיותי, דודי ודודותי, סבתי.

סבתא שלי — אשה פקחית היתה. התאלמנה בגיל צעיר ולבדה גידלה את ילדיה. ילדים טובים. מחונכים. ובלי „עזרה סוציאלית" כלשהי. בלי הביטוחים הנהוגים בימינו אנו.

זוכרת אני את האנשים ב„שכונה שלי" על משפחותיהם. רובם אנשי עמל ובעלי־מלאכה: חייטים, סנדלרים, מסגרים ועוד. הנה משפחה אחת — בערבי־פסח היו אופים מצות. הנה לוזריכה האלמנה עם בנה ברוך. הם גרו מול בית ספרנו. בהפסקות היינו קונים שם תפוחים מוחמצים (קיסלצס). הנה משפחת חסקס, אנשי עמל גם הם. וכו׳. אנשים תמימי דרך. ישרים כולם. גם ילדיהם טובים ושקטים. לעולם לא יגרמו נזק לאיש.

ילדים אלה, משגדלו היו החברים הטובים בתנועות הנוער למיניהן. ידעו גם ידעו שאין להם עתיד בעיירתם. והם נאבקו על עולם יותר טוב. ועולם זה — ייתכן רק בארץ האבות. בארץ־ישראל.

לא קל היה לילדים ולנוער. כי לא רבים הבינו למצוקת לבם. גם הרבי זצ"ל וחסידיו תרמו את חלקם נגד תנועות הנוער הציוניות. וכך התפתחה גם מלחמת האבות והבנים, ממנה סבלו הילדים לא מעט. גם אני בתוכם. אך לאט לאט נתחשלנו. ידענו לעמוד במערכה. ומבלי לפגוע בכבוד ההורים, חלילה.

1933. יצאנו, קבוצת חלוצים, להכשרה. ערב לפני כן — אספה סוערת. לא בגלל „כסאות" חו"ש, אלא בגלל שאלה „מציקה וגורלית": מי צריך לנסוע — ומי צריך להשאר בכדי להשפיע על יתר הנוער להצטרף לתנועה, כלומר, מי מסוגל להשפיע יותר...

פלוגת הכשרה של החלוץ (1930). מהם ניספו בשואה

אכן, הגבלת העליה והסרטיפיקטים היו בעוכרי רבים, והם נשארו — מי בקיבוץ ההכשרה, מי שחזר הביתה — לחכות עד בוש. לגורלם המר...

אנו שהספקנו להנצל בעוד מועד ולבנות את ביתנו בארצנו — כלום לא נעלה את זכר יקירינו־קדושינו על ראש שמחתנו?

שרה כפרי — קולנר

בית היוצר לציונות

ייאמר כאן: אוליקה עיירתנו, זו שנהרסה ואיננה עוד; אשר אף ציון לא נשאר לזכרה; אוליקה הקטנטונת על ששת אלפי יהודיה — עניה מרודה היתה. לא חרושת ומפעלים כלכליים; ללא מקורות פרנסה מבוססים. הכי יצאו להם מוניטין ליהודי ווהלין בכללם של „אנשי אויר"? הוי אומר, בווהלין החקלאית היו רבבות ומאות אלפי אנשים שהוציאו לחמם לא מן השדות הרחבים והפוריים, כרבים אחרים, כי אם מן האויר. תלישות איומה! משבר כי פקד את הארץ היו הם הראשונים שנפגעו; הראשונים שהשלטונות ואזרחים גם יחד יתעללו בהם!

ואף על פי כן היתה זו יהדות עסיסית, תרבותית, פורה, גאה בערכיה הרוחניים. ויהודי אוליקה — בשר מבשרה של יהדות זו, דם מדמה.

התנועה הציונית הכתה שורש בעיירה אחרי מלחמת העולם הראשונה וידה היתה בכל. ירושלים לא נשכחה. היא השכיחה דאגות אחרות, כולל דאגות פרנסה, שלא היו קלות כלל וכלל.

וכאוליקה בין עיירות ווהלין, כן ביתנו בין בתי העיירה. אזכרהו, ואציב לו כאן, ברשותם האדיבה של מהדירי הספר הזה, ציון צנוע. בית ציוני חם ופתוח לכל היה ביתנו. ליד ספרי הגמרא והש"ס והפוסקים — כל ספרות ההשכלה העברית ויידיש — בצד סופרי הקלסיקה הרוסית: טולסטוי וצ'כוב, גוגול ודוסטוייבסקי, פושקין ולרמונטוב. ועל ידם — כרכי העתונות המהפכנית והציונית, הרוסית והעברית, ה„איסקרה", ה„מיר" והצפירה. ינקתי כל זאת, את הציונות, עם חלב אמי. עוד טרם ידעתי לקרוא אהבתי לדפדף בספרים גדולים אלה ולהתבשם מהם. זוכרתני אמי, ע"ה, אשר עם היותה שותפה נאמנה לדאגת פרנסה ידעה להתעלות ולשתף עצמה בכל מפעלי התרבות בעיירה, בספריה, בויכוחים, בארגונים. תמיד היו ידיה מלאות עבודה.

אבי ז"ל, פנחס, יהודי שומר דת ומצוות היה. מושרש עמוק במסורת היהדות ואולם ירחק מפנטיות, שהיתה נחלתם של רבים בתקופה ההיא, כמטחוי קשת. חסיד סטוליני היה, ולא עשה מעשה מבלי לשאול את פי רבו; שימש גבאי בבית הכנסת ויחד עם זה היה לבו פתוח לרעיונות חדשים, של קידמה ותרבות. של יהדות וציונות. זכור לי הויכוח הראשון בין הורי בהגיעי לגיל חמש: אבי רצה שאלמד אצל הרבי, כמקובל בימים ההם, ואמי

בית פיגה ופנחס קולנר, נספו בשואה

טענה: לא כי; את השפה העברית החדשה היא תלמד אצל מורה מודרני ובשיטה מודרנית. אמרה ועשתה. ומורי הראשון היה אהרון רוזנשטיין ז"ל.

ומה רבתה התדהמה, כאשר בהגיע חג השבועות, לאחר חצי שנת

למודים בסה"כ, קשטה אותי אמי בשמלת חג ועשתה את צמותי, ואבי לקחני אל בית־הכנסת, העלני על הבמה ושם קראתי בקול, לפני כל הקהל, את מגילת רות. עזרת הגברים ועזרת הנשים היו מלאות קהל מתפללים. בקריאתי המסוגננת וה"אמנותית" היה משום "מהפכה". ואכן, אם אפשר לקרוא כך, אחרי חצי שנת לימודים בלבד, הרי שהשיטה החדשה ניצחה את השיטה הישנה של ה"חדר". מאז החלו רבים ללמד את ילדיהם בשיטת העברית החדשה. ואכן, כבר מאז עמדו הורי לצדי וברבות הימים, בהיותי בתנועת הנוער עזרו לי לצאת למושבות־קיץ כחפצי וכאשר ביקרו אצלנו שליחי התנועה מן החוץ — היה ביתנו תמיד פתוח לקראתם.

בשנת 1921 הוקם בית־הספר "תרבות". גאות העיירה כולה היתה עליו. במשך כל השנים קיימו אותו כלל ההורים על כתפיהם הדלות הם, ללא עזרה ממשלתית או מוניצפלית כלשהי. נהפוך הוא, אלה תמיד התנכלו לו וחיפשו דרכים לסגרו. ואכן, זוכרתני, ביום בהיר אחד נסגר בית הספר בפקודת השלטונות. ירדנו למחתרת. ילדים במחתרת! כתות ב', ג' ו־ד' התחלנו ללמוד בבתי־כנסת ובבתים פרטיים. המורים עשו זאת תוך סכנה להיאסר. אך אותה מחתרת הבשילה בלבותינו הצעירים את הרצון העז והעקשנות ללחום על זכויותינו ולא לוותר. נטעה בנו הכרת ערך עצמי. סיימנו את שנת הלמודים בצורה מחתרתית זו. לקראת שנת הלימודים החדשה נרשמו רבים לבית הספר היסודי הממשלתי (הפולני). אולם, כעבור שנה שוב עשו ההורים מאמץ ושוב פתחו את בית־הספר. הגיע המורה ברוח ואתו צוות מורים מסורים. אנו, התלמידים, התקבצנו שוב כמו מאלינו, ושוב המשכנו. לא פסו אמונים בישראל! נקשרנו אל בית־הספר בעבותות אהבה ממש והוא נטע אהבה וערכים יקרים בלבותינו הצעירים. ראו, על אף כל הקשיים, על אף שונאינו הרבים, אנו קיימים. עם ישראל חי! ספגנו בין כתליו, כאמור, ערכים מוסריים ולאומיים והוא אשר שימש רקע פורה לניצנים התנועתיים הראשונים שנזרעו בו.

בשנת 1926 הופיע בביה"ס זוג מורים צעירים: אביגדור ומוניה בורשטין, אשר התחילו לארגן את קן "השומר הצעיר". מיד נמשכו אליהם כל התלמידים כפרפרים אל האור. איזו רוח חדשה, רוח רעננה פיעמה בלב הנערים והנערות, אשר באו לבלות את הערבים באוירה התנועתית, בשירים, ריקודים ושיחות. אמנם, חיש מהר ראה ביה"ס מתחרה קשה בתנועה. והחל

„מאבק" על נפש הנוער. עם גמר השנה הורחקו אביגדור ומוניה מבית־הספר, אך הזרע שזרע נשא פרי. התנועה נעשתה חי הנושא את עצמו. אט אט התרחבה והתפתחה. הנוער נשא את עיניו אליה ומצא בה את תוכן חייו. התנועה התסיסה את חייו. פעולות, ויכוחים פוליטיים וויכוחים בין־מפלגתיים היו מעסיקים אותנו עד לשעות הקטנות של הלילה. לימודים אינטנסיביים

קן השוה"צ (1930) רובם נספו בשואה

של בעיות חברה וציונות מלאו את תוכן חיינו. קראנו הכל: לנין וטרוצקי, פרויד והרצל, סוציולוגיה, אנטרופולוגיה ופסיכואנליזה. הקריאה השלימה לנו את אשר החסיר בית־הספר. לאט לאט גיבשנו לנו השקפת עולם, תוך ויכוחים בלתי פוסקים ותוך חיפוש דרכים אל עולם טוב יותר.

התנועה תססה. מיפקדי ל"ג בעומר, שנערכו ברחובות העיירה השאירו רושם חזק בלב כל רואיהם. ובנפשותינו אנו. תהלוכה ויציאה היערה. היער! אלה יערות פולין, אשר יוסף אופטושו ואחרים נתנו להם ביטוי כה נרחב. היערות שמשו לנו יעד ומקלט לפרץ הנעורים. אותם יערות עבותים, שהקיפו את העיירה מכל עבריה, הם שימשו לנו רקע טבעי לחיי התנועה. המיפקדים ומושבות הקַיץ בתוכם השאירו חוויות בלתי נשכחות בלבבות הצעירים.

העצים הגבוהים בעלי הצמרות העבותות עצרו בתוכם את סודות התנועה ולחשו את רזי הנעורים. כשותפים חיים הם היו לנו. בהם צעדנו את צעדינו הראשונים ככפירים, כצופים ובסוף כמדריכים. הם ליוונו במשך כל תקופת נעורינו. הם ידעו את לבטינו, את קשיינו. ביניהם פתרנו את בעיותינו. בחיקם למדנו את פרקי התנועה המפוארים; הולהבנו מפעמי המהפכה ההולכת ומתגשמת. כמה האמנו בצדק המושלם המתגשם והולך... בחיקם למדנו את פרקי המארקסיזם והלניניזם, שראינום בטהרם בלבד. שם גם למדנו את הבעיה היהודית ואת יסודות הציונות. הוצתו בלבותינו ניצוצות ההגשמה העצמית.

צעירים וצעירות, נשאנו על כתפינו את גורל העם היהודי. ידענו שחייבים אנו להיות החלוצים, נושאי העם עלי־שכם. האמנו שאחרינו יבוא המחנה הגדול, אשר ראה בנו את שליחיו הראשונים. לא ידענו, וגם המה לא ידעו, שהקרקע בוערת מתחת לרגליהם. לא ידענו, שינותק המחנה הזה מאתנו בצורה כה טראגית, ואלינו לא יספיק להגיע. פרצה מלחמת העולם השנייה ואתה נמוגו כל התקוות. היא סתמה את הגולל על שבט חיוני רב־פעלים. על אחים ואחיות, אשר נשאו נפשם להגיע אלינו ולפעול שכם אחד אתנו.

בהיותם כבר מנותקים, תחת הכיבוש הרוסי, הייתי מקבלת מכתבים מהורי המתחננים לשלוח להם את המתנה שהבטחתי להם, הלא היא דרישה לעלייה, ואני הייתי חסרת־אונים. וכולנו עמדנו חסרי־אונים מול בקשותיהם הלוהטות. וכך נידונו הם להישאר ולהישמד בצורה כה טראגית תחת מגפי הקלגסים הנאצים, כשמחשבותיהם האחרונות נתונות, בודאי, לנו ולארץ, שכל כך נמשכו אליה, וידנו קצרה מלהושיע.

שמעון כ"ץ

יהודי אוליקה „מלווים" לחיל האויר הפולני

זמן־מה לפני הפלישה הנאצית לפולין, הרגישה הממשלה הפולנית בחשרת העננים המתקרבת. מומחיה התעוררו כאילו מתרדמתם וניבאו את ההתקפה הגרמנית על פולין.

הממשלה הפולנית ראתה כנראה את עצמה חזקה ביבשה ובאוויר; הדאיג אותה „רק" מצב צית האוירי העלוב והחליטה לתגברו לקראת הבאות: „צי אוויר חזק ישמרנו מכל התקפת אוייב" — פורסם ברבים. סיסמה זו ואחרות פתחו את מבצע המלווה העממי בכל רחבי פולין למען חיל האויר.

במחצית השניה של אפריל 1939, הזמינה מועצת העיר אוליקה באי־כוח כל העדות, הזרמים המפלגתיים והאיגודים, לישיבת־מועצה, בה נבחר ועד־פעולה, שמתפקידו היה לדאוג לכך שכל שכבות האוכלוסיה ישתתפו אמנם ברכישת תעודות המילווה למען חיזוקו של חיל האוויר הפולני.

מטעם האוכלוסיה היהודית הוכנסו לוועד כ־20 פעילים מכל הארגונים והמוסדות שבעיירה.

בראש הוועד עמד מזכיר המועצה, פולני, אנטישמי מושבע. הוא החל מיד להתקיף את החברים היהודים שבוועדה ודרש מהם סכומים מוגזמים. כאשר החלו ויכוחים, הוא הודיע מיד על מסע־עונשים כנגד אותם היהודים שיסרבו לשלם תוך כמה ימים את הסכומים שהוטלו עליהם. הוא אף הודיע בו־במקום על סוג הסנקציות שיאחז בהן: הריסת בתי הסרבנים עד היסוד.

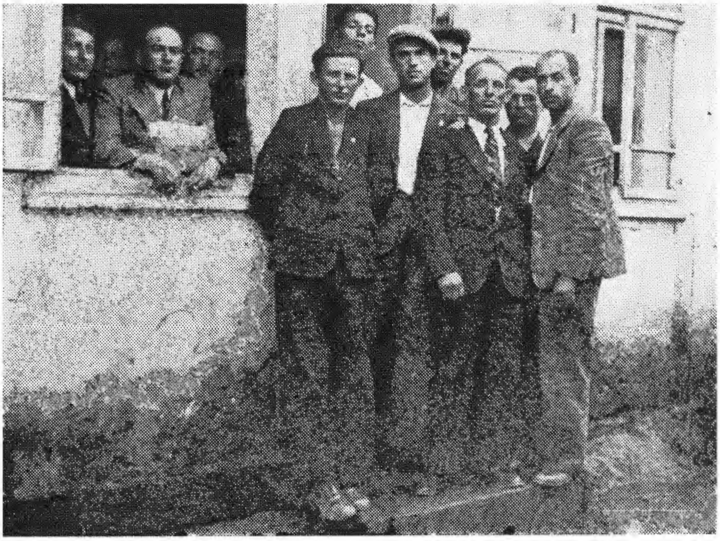
ואכן, ביום ששי של השבוע ההוא הוא שלח מכבי־אש עם כל הכלים והמכשירים הדרושים, עם הפורע (שהיה אחרי־כן, בימי הנאצים, רב־הטבחים של כל יהודי טרוכימברוד) „מיטקה" — וציווה עליהם להרוס בתים מסויימים ברחובות שונים שבעיר. שונאי ישראל אלה עשו עבודתם במרץ רב ובהתלהבות והרסו מיד בית יהודי ברחוב מושינסקי. משם הם הלכו לחצר הרבי וכן לביתו של הרב ר' משה'לה, אלא שמיד קיבלו הוראה

קבלת פנים לנשיא פולין פרופ׳ מושציצקי בהשתתפות הרבי ר׳ אלחרוני,
הרב רוטנברג, ראש הקהילה ומזכירה יצחק רוזנבוים, שמעון כ״ץ ועוד

הועד היהודי להתרמת יהודי אוליקה למען האוויריה הפולנית

ועדת הבחירות לקונגרס הציוני ה־20. יו"ר — שמעון כ"ץ; מזכיר — סנדר דקלבוים

ישראל שינדיל ז"ל לשעבר קצין משטרת חיפה
פסח שינדיל יבד"ל בישראל

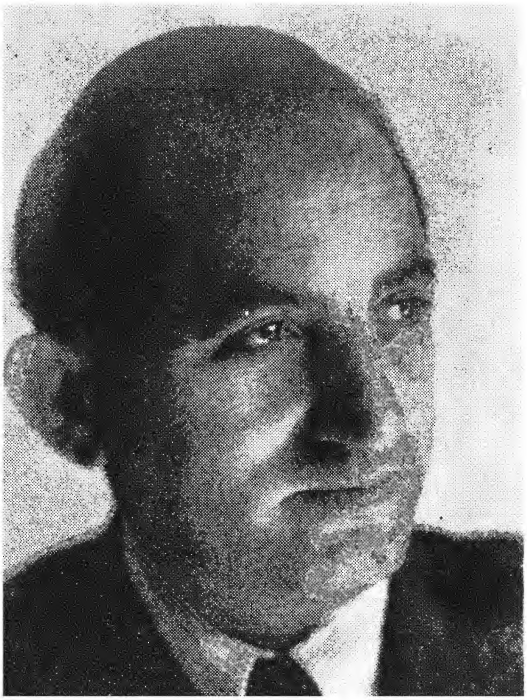
מהמזכירות לא לנגוע בבתים אלה. והם ניגשו להרוס את ביתו של ישראל פראנק. המזכיר קבע, שאם „האדון פראנק" יכול היה להרשות לעצמו נסיעה לארץ־ישראל וחזרה, בודאי, יש לו הרבה כסף. כסף זה הרי הרויח במדינת פולין ולפיכך הוא חייב לתת סכום גדול למען חיל האויר הפולני. בפראנק זה התעלל המזכיר במיוחד: שלוש פעמים הביא פראנק סכומי כסף ובכל פעם שאל אותי המזכיר בטלפון אם פראנק הביא את מיכסתו. בעיר קמה מהומה. ואז החליטו חברי הועדה היהודים לקרא לאסיפה את התושבים היהודים ולחייב את כל אחד במתן „הלוואה" לחיל האויר.

עוד באותו ליל שבת, לאחר האסיפה הרבה, היה הבנק העממי, בביתו של דוד פינקלשטין, פתוח כל הלילה ויהודים מסכּנים החלו להביא את כספם. כמובן, לא כולם מילאו את חובתם, היו כאלה שהתלוצצו וביקשו להסתפק בשה"י־פה"י, ואז התכנסו שוב, למחרת היום, בבית הכנסת הגדול, כדי להסביר את חומרת המצב.

האנשים שוכנעו וכל ה„סרבנים" החלו להביא את כספם־הם. שני ימים ושני לילות בכו אנשים ויבבו בבנק והיו אף שקיבלו התקפות־היסטריה, אולם גזירת הריסת הבתים בוטלה.

לאחר שמיבצע ה„מלווה" „הצליח מאד", ביחוד בקרב האוכלוסיה היהודית, זימן המזכיר — יו"ר הועדה את כל חברי הועדה, והזמין צלם בכדי שנצטלם כולנו יחדיו... כמובן, שגם גלולה זו היינו נאלצים לבלוע.

אחרי כן קיבלנו גם מכתב־תודה מטעם מועצת העיריה בעד השתתפותנו היפה במלווה למען חיל האויר פולני. כידוע, חולל החיל נסים ונפלאות במלחמה עם הצבא הגרמני ואף הציל את פולין ויהודיה מציפרני הנאצים...

יצחק רוזנשטיין ז"ל, דמות מרכזית בין יוצאי אוליקה

אישים ודמויות

שלמה ושושנה טייטל ובנם נחום

משפחת אהרן שדה וחיים לייבר, נספו בשואה. הבת שושנה — בישראל

שמחה גליקמן

אישים ודמויות

שושנה ויצחק רוזנשטיין

מסכת חיה של שושנה היתה שזורה בחיי התנועה הציונית בעיר על כל הסתעפויותיה. חוטי הזכרונות נמשכים אל העבר „הרחוק", אל השנים הראשונות מיד לאחר מלחמת עולם הראשונה. רייזל מאיר־לייבס היה שמה היהודי באוליקה, ושמה היה שם דבר.

בת טובים במובן היפה של המלה. אביה יעקב מאיר לייבס ז"ל היה בר־אוריין וגבר יפה להפליא. אמה, נחמה, אצילת נפש היתה וידועה בצדקתה ובמעשיה הטובים. היה זה בית תרבותי שקידמה וציונות „איוו" שם משכנן. בבית זה גדלה והתחנכה הנערה רייזל.

זכורני, בימים ההם הותקפנו, הנוער הציוני, משתי חזיתות בבת אחת מאנשי השמאל והדתיים הקיצוניים, שהיו אז לרוב. רייזל היתה מראשי הלוחמים בשתי החזיתות גם יחד. התלהבותה לענין הציוני דבקה גם באחרים. היא היתה בטוחה בצדקת דרכנו. היא גם התגאתה בהוריה שהם דתיים אך לא קנאים, והביאה אותם כדוגמה.

שושנה ויצחק רוזנשטין עלו ארצה ב־1924. החיים בארץ בימים ההם לא היו קלים, ודרכם לא היתה סוגה בשושנים. חוסר עבודה, מצוקה כלכלית וקשיים שונים אחרים אכלו בכל פה, אך שושנה לא אמרה נואש. „ארץ ישראל נקנית ביסורים". היא חשה זאת על בשרה וקיבלה הכל באהבה. בגלל כך יהיו פעם החיים יפים יותר — ניחמה את עצמה ואחרים.

ואכן, הזמן עשה את שלו. יצחק בעלה קורץ מחומר מיוחד במינו. משפחה מיוחדת במינה הרי היו הרוזנשטיינים באוליקה, הרי הם היו „טראסט המוחות" שם: אביו אליעזר ז"ל, אמו זלדה ז"ל, אהרן ושמואל אחיו (זה האחרון — חבר מערכת ה„היינט" היה בוורשה ומטובי המורים בגמנסיה קצנלסון ז"ל בלודז' — בימים ההם, לאו מלתא זוטרתא היא!). אך הוא, לפי עניות דעתי

עלה על כולם בבהירות מחשבתו, בנכונות דרכיו — ומעשיו ומאיד גיסא — באהבתו את האמת והיושר. ובתכנון ובראיית הנולד. וכה מצא את עצמו יום אחד בין מיסדי בנק הפועלים בארץ — ומנהלו הכללי.

שושנה הטובה באה לאט לאט על סיפוקה. סיפוקה — הוי אומר לא רק הטבת מצבה היא, אלא גם של ידידים וקרובים ובני עיר, שהרי אהבת הזולת היתה אחת מתכונותיה הנפשיות שהדריכה תמיד את מנוחתה. בנוכ־

שושנה ויצחק רוזנשטין

חותה התלוצצנו על חשבונה שהיא משמשת אב ליוצאי אוליקה ולא אם, שכן עזרתה לחבר במצוקה היא עזרה „גברית", של ממש, ומידת הכנסת האורחים החמה שהיא כה בורכה בה — הרי משל אברהם אבינו היא ולא משרה אמנו, עליה השלום...

אולם גאוותם של שושנה ויצחק היתה על בנם ובתם ונכדיהם, שכולם גרים בכפיפה אחת וחיים בצוותא וכולם יחד שותפים לדאגות ולבטים — ולהישגים.

על ימי עלומיו של יצחק רוזנשטין באוליקה כבר סיפרתי בקיצור בספר זה. בן 17 כבר היה מפורסם כמשכיל וידען גדול במקורות, כתלמיד מצטיין בישיבת לידה המפורסמת שבימים ההם וכמי שבקי ורגיל במכמני הספרות הרוסית, שבה השתלם בודאי בהסתר. דיבורו הרוסי, כבר בימים ההם, היה כשל „אינטליגנט" רוסי מבטן ומלידה ובחידון התנ"ך, לו נערך בימים ההם, היה בודאי מוכתר „חתן". זמן מה עסק בהוראה, ועד היום זוכרים לא חניכיו דאז חסדו זה.

יצחק היה הראשון מבינינו שידע לתרגם הלכה למעשים. הראשון שיצא מן הערפל בכוחות עצמו, מבלי לצפות לנס שיתרחש ול„ביאת המשיח". למרבי מלל אמר, בדרך הלצה, דבר מעט ועשה הרבה. קום ועלה אחרי ציונה, ואל תשיאך „חכמה יוונית" ולא מהפכת זרים (האוקטוברית־רוסית). הוא ראה את ההיסחפות של צעירים יהודים בזרם המהפכה כאבדה גדולה לעם היהודי, שכן רבים וטובים נסחפו בזרם זה. כיום אנו מבינים יותר את דבריו ומעשיו אז. אכן, איש חזון היה יצחק כבר בימי בחרותו. הוא הזהיר, שבולש־ביזציה של צעירים יהודים, במידה גדלה והולכת, תשמש פעם רקע למיתוס אנטי יהודי חדש, העלול להפיל בנו קרבנות הרבה במשך הדורות.

בכוחו זה עורר וקרא את הנוער היהודי באוליקה לציונות ולאומיות. הוא היה נואם בחסד עליון וידע להשפיע. היה זה הוא שבדבריו משך אחריו למעלה מ־200 משפחות מאוליקה — ארצה. יחידים בלבד לא נקלטו וחזרו. כל היתר היכו שרשים עמוקים בקרקע המולדת. מהם יצאו אלופים בצה"ל ומיסדי קיבוצים וישובים חקלאיים.

פטירתה של שושנה אשת נעוריו השיגתו בשיא אשרו — והממתו. היתה זו מהלומה קשה. שוב ניטל ממנו בטחונו שכה איפיין אותו בכל ימי חייו ולבו נשבר בקרבו.

בערב יום הכיפורים, ישבתי אז ליד מיטת חליו, עצם עיניו לנצח. לפני כן, עוד פקח את עיניו, רמז לי רמז רב־משמעות, כי ניטל הדיבור ממנו ולחץ את כף ידי.

המונים נהרו אחרי מיטתו, בהם רוב עולי אוליקה. שכן אהוב ודגול היה האיש. הגדול שבינינו. יהא זכרו ברוך.

רייזל ושלמה טייטל

אנשי העלייה השלישית היו. בישראל, בשכונת נורדיה בתל־אביב — היוו המרכז וכוח המשיכה לכל בני עירנו. הרי נהרנו לצריף זה כחסידים אל הרבי — והם נסכו בנו תקווה בימים קשים, משל הציתו בכל אחד מאתנו את התאוה לחיים. אכן, היה משהו מופלא באישיותם. רייזל דאגה לכל אחד ואחד כאם מסורה, יידישע מאַמע לכל דבר. בשעת מצוקה כביום שמחה — דבריה כיד המלטפת.

שניהם ילידי אוליקה היו. ממוצא משפחות מיוחסות וענפות. אמא שלה, מלכה אהרן זלאַטעס, היתה אשת חיל במלוא מובן המלה. נבונה ובעלת תושיה; אביה, אהרן זלאטעס סוחר תבואה מהישרים בעיר ואיש חברה מובהק.

„סבתא" מלכה זכתה עוד לעלות ארצה, אלא שמחלה ממארת קיפחה את חייה.

רייזל־שושנה היתה „תפוח מהעץ". „בית פתוח לכל דכפין" ינקה מבית אבא ואמא, ועוד עלתה עליהם עשרת מונים.

שושנה ושלמה — חברים לאידיאלים משותפים היו. יחד בחלוציות. בהגשמה. בשאיפות. בעמל. שניהם יחד היו לכולנו ציון־דרך אחד. סללו כאילו בשבילנו נתיב, שעה שהם בעצמם בחרו ללכת דווקא בדרך לא סלולה, בדרך־לא־דרך של ימי המשבר וחוסר העבודה בארץ, של המאבק החריף על עבודה עברית וכה עד שהגיעו אל המנוחה והנחלה במשכנם הקטן בשכונת נחלת יצחק. תולדות חייהם בארץ הן תולדות הישוב כולו. משפחתם הענפה בארץ — אנשי עמל ברובם מתוך הכרה ברורה.

צריפם הדל בשכונת נורדיה שימש לנו, עולי אוליקה, ארמון. היינו מצטופפים ונדחקים על המיטות, בפינות, עומדים צפופים ומשתחווים רווחים כשקול השירה וריקודי ההורה בוקעים לרחוב ושושנה, כמובן, מנצחת על כל הסימפוניה הזאת ומוסיפה אש ולהט.

הדריכו אותנו ממש. עזרו לכל דכפין בהלוואות ובמענקים. רצינו להיות במחיצתם. עכשיו — צדיקי עולם מבקשים קרבתם בעולם שכולו אורה. כלום יתכן אחרת?

הדיינים

הרבנים ר׳ יודל מצ׳ילקר ור׳ משהלה רוטנברג ז״ל. שניהם אנשים תמימים וכנים, עדיני נפש ופשוטים בהליכותיהם עם אנשים. פשטות טבעית שיסודה במוסריותם הנעלה. מה שבפה הוא שבלב. אלא שמנת חלקם בחיים היתה — דלות. שכן בכדי להצליח ולזכות בעמדה כלכלית נדרשות ערמה, חנופה, צביעות ויהירות. אולי אפילו מאנשים שכמותם. אלא שתכונות אלו חסרו להם, אדרבא, הם לא נשאו פני איש, כעשיר כעני.

הרב ר׳ משהלה בורך בבנות יפות מראה ושבע נחת אף מנכדתו ממציה גוכברג, אשר התבלטה באופיה הטוב ובכשרונותיה בין בני הנוער בעיירה והרבה הורים התברכו בה.

הרב ר׳ יודל מצ׳ילקר, כגודלו בתורת הנגלה והנסתר, כן לא ידע צורת מטבע מהי. ולא עבר ברחובות אלא מביתו לביהכ״נ של הרבי מאוליקה. אשתו היתה אשה צדקנית וחולנית והיא שכלכלה את הבית ממכירת שמרים. שכר דל של דין־תורה בין שני יהודים לפעמים, נתחב לידה של האשה בהסתר, שכן לבו לא היה שלם עם עשייתה של תורה „קרדום לחפור בה״ וכו׳. לא מש מאהלה של תורה כל הימים. התגבר כארי עם שחר לעבודת הבורא ותלמודו והיה מאחר לעלות על יצועו. לא בירך אותו אלהים בבנים והוא אימץ לו יתום לבן, הלא הוא מוטל מצ׳ילקר, שכל כלו היה הוד שבאצילות. אותו בירך ד׳ בבנות לתפארת, כלן משכילות וציוניות נלהבות. אחת מהן, נחמה, היתה בוגרת הסמינר למורים עברים בוילנה. בימים ההם נחשב הדבר להישג. אף אחד מכל הנזכרים לעיל לא זכה לעלות ארצה וכולם נספו בשואה הגדולה.

ברוך קלמנס הסנדלר

היה זה יהודי עני ואביון ועליז ושמח בחלקו כל הימים, כאילו ירדו שמחה ודלות כרוכות יחד מן השמים ולשכון כך בחדרו הצר, ד׳ על ד׳, כשפטישו משמיע קול הלמותו והוא שר לו חרש. מטליא את הנעל תוך כדי פטפוט וחריזת חרוזים, וכל חלומו — ארץ ישראל. היה מספר לכל לקוח אגדות על הכותל המערבי, מערת המכפלה וקבר רחל, משל זה עכשיו בא משם. ולא רק בביתו כך, גם ברחוב ובביהכ״נ של הסנדלרים. לא לשם ליצנות חלילה, אלא לשם השראת הנפש. היה טעם בסיפוריו. היה עורך חצות ואחר יוצא לטייל בצל האילנות של גן ארמון רדזיוויל. היה משיב נפשו בריחות הרעננים וחוזר לעבודתו לאחר שהשביע עינו במראה עדר הפרות היוצאות למרעה ובמראה בעלי הבתים החשובים, להבדיל, שהלכו עקב בצד אגודל לתפילת שחרית לאחר שתיית הקפה...

ליד ביתו היה רגע אחד נשאר לעמוד, כשהוא מתפעל מיפי השמש העולה והשמים התכולים־חכליליים, אולם משקלטה אזנו את קול שיעולה היבש של אשתו, פרצה אנחה מגרונו, כל היופי כאילו נגוז ונשכח בבת אחת מלבו והוא מיהר להתחיל את יום עמלו, למרות שכבר זקן ושבע ימים היה האיש...

חיים איסוד הנגיד

יהודי בעל הדרת פנים ואציל רוח. קומתו זקופה תמיד, כמכיר בערך ה„אני״ שלו. סוחר הבקיא בעסקיו ובהוויות עולם כאחד. מחשובי בעלי הבתים שבעיירה ואחד מעשיריה. מוצאו היה ממשפחת צדיקים ורבנים המיוחסת ימפולי, שהיתה פזורה בכמה ערים בווהלין ואפשר גם מחוצה לה. הוא היה גם יודע ספר ומשכיל וביתו היה בית מודרני לכל דבר. מרוהט לפי האופנה האחרונה של אז ומשרתים ומשרתות ניהלו את משק ביתו בהדרכת אשתו, אצילה באופיה ובהליכותיה. היה לו „בית־חומה״ בעל שתי קומות עם מחסנים וגזוזטרות, שהתבלט מכל שאר הבניינים בעיר. אלהים בירכו גם בבנים ובנות הרבה, כולם יפי־תואר ומצליחים. ביתו היה תמיד פתוח לאורחים ולעוברים והיה מושיט עזרה ביד נדיבה.

בבית המדרש היה מקומו ב„מזרח״ ועליות „שישי״ לתורה בשבתות היו מנת־חלקו. תוספת הכבוד ר׳ היתה חלק משמו. אף הפריצים והגויים שבאו

אתו בקשרי מסחר והיו בין באי־ביתו כיבדוהו מאד ונזהרו מלהעלות בנוכחותו את הכינוי ז׳יד על דל שפתותיהם.

משה ווליה כ״ץ, הורי שמעון כ״ץ

כסוחר, לא היה מעולם משנה מדיבורו והבטחותיו גם אם הדבר היה כרוך בהפסד ממון רב, ואשר החליט והבטיח, כן יעשה. כל בני־ביתו מרעיתו ובנו בכורו ועד לקטן נכדיו חילקו לו כבוד. לא פצו פה בנוכחותו מבלי שנתבקשו לכך. בעת הארוחות שררה דומיה מוחלטת ליד השולחן. משל, חששו מחילול עבודת הקודש. בניו, כאמור, הצטיינו בכל. הם הקימו דור ממשיכים. בני משה בנו עלו רובם ארצה. מיכל, שושנה וחיי׳לה נכדותיו הצטיינו כחלוצות. גם אחיותיו של חיים איסוד, וולי כץ ורחלה זק, נשים

קיבוץ ההכשרה באוליקה בעת טעינת קרונות, עם משה איסוד ובניו

דבורה כץ—ברנשטין ובנה יוסף. עסקנית ציונית. ניספו בשואה

יהודיות צנועות וטיפוסיות, נתנו ידן לעליית משפחותיהן לארץ ישראל. רחל׳ה זק עם בנה וולוויל וכלתה עלו אמנם והקימו בארץ דור של בנים ובני בנים לתפארת; וולי כץ ובעלה משה אחרו את המועד ולא זכו לכך, אולם ראו בעליית בנם שמעון ובתם רבקה כחלוצים. שמעון כץ לחם באוייב הנאצי בשורות הבריגדה היהודית בצבא האנגלי ובתו היחידה מיכל היא מדריכת נוער בקיבוץ שדה־בוקר.

רופאים חסרי דיפלומה

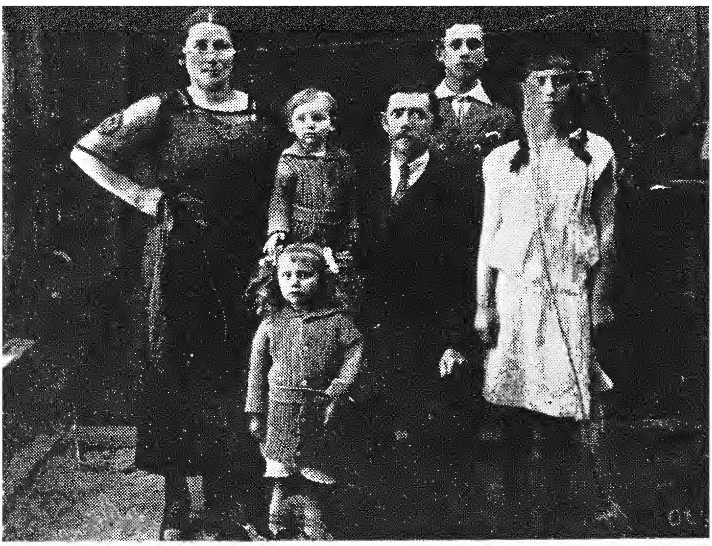
לשמואל הרופא ולמשה הרופא יצאו מוניטין בכל העיירה ובכפרי הסביבה. שמם היה בפי כל. היו אלה אנשים בעלי הדרת פנים וחוננו בחכמת־חיים ותבונה. נסיונם הרב ברפואה בא להם משרותם כחובשים ואחים

דבורה דוקטורמן. אצילת נפש. נספתה בשואה. בתה פנינה חברת יד־מרדכי

בצבא הרוסי. היו מוחזקים ידענים ומומחים ואף רשמו תרופות ממש בשפה הלטינית והרוקח היחיד בעיירה, קלמן בט ע״ה, לא היסס ולא חשש להכין ולמכור לפי פתקים שלהם, תרופות.

למרות שהאוכלוסיה מנתה רבבות יהודים ואוקריינים לא דאג הממשל לעזרה רפואית ואין תימה שפעם בפעם פרצו מחלות מדבקות ומגיפות חולירה וטיפוס אשר קרבנותיהם הראשונים היו תמיד ילדים. במקרה מגיפה לא קפא חלילה הרבי האוליקאי על שמריו והוא ציווה להעמיד חופה

משפחת ברל, בן משה הרופא, דוקטורמן. נספו בשואה.

של עניים בבית הקברות על מנת לעצור במגיפה. חופה כזו התקיימה בעיירה עוד בשנת 1915. הייתי אז ילד וחליתי בטיפוס הבטן. טולטלתי בעגלה ללוצק, מרחק כ־40 ק״מ אל הרופא המפורסם שם, בימים ההם, ד״ר אברמסקי.

בפי היהודים כונה „אברמסקי המשוגע״ שכן היה מתפרץ ויוצא מגדרו כאשר הציקוהו בשאלות יתר על המידה. ומעשה באשה אחת שבאה להיבדק אצלו. כשיצאה זו מעם הרופא שאלוה בני משפחתה מה אמר הרופא. „וכי מה יודע המשוגע הזה?״ ענתה, תשובה שהגיעה לאזני ד״ר אברמסקי שמאחורי הדלת. הוא פתח את הדלת, הזמין אותה שנית לחדרו ואמר לה

להתפשט, לשם בדיקה מחדש. כאשר זו התפשטה ערומה כביום היוולדה, פתח את הדלת והזמין את הקהל שבפרוזדור לראות במחזה. „אדרבא, תגידו אתם רבותי, מי המשוגע, אני או היא ?"

אברהם בן ברל דוקטורמן ורעייתו. נספו בשואה.

בעלי־עגלות

המרחק בדרך המלך מאוליקה ללוצק היה כ־40 ק"מ. הוא המרחק גם אל העיר רובנה, מהצד ההפוך. חנוונים הביאו, כרגיל, את מרכלתם משתי ערים אלו והקשר אליהן היווה מקור הפרנסה להם ולאחרים. לפיכך היה קשר זה „מפותח" מאד: עגלונים היו יוצאים לדרך זו עם נוסעיהם בקר־בקר וחוזרים אתם ועם מרכלתם שקנו שם, בערב. חלק לא קבוע בתחבורה זו היוו גם איכרים עם עגלותיהם, אלא שעיקר המשימה מילאו העגלונים היהודים הקבועים.

עגלונים אלה — קופצי והרשל, אברהם אשר, אברהם בזיגון ואחרים. שעה שקופצי והרשל, בניו של יהושע ברית, יצאו עם שחר לעבודתם, היה

יהושע אביהם עובר מבית לבית, דופק בחלונות וקורא ליהודים לקום לעבודת הבורא.

הדרך ללוצק — רובנה וחזרה היתה קשה. הטלטול הרב היה „מוציא את בני המעיים" ונס שהיו יושבים צפופים־כבושים כדגים מלוחים בתוך החבית. מה ש„מקל במקצת על ההתנודדות" — כהסברי העגלונים. במעלה ההר היו העגלונים מכריזים על אתנחתא, לשם השקיית הסוסים והאכלתם, למען יוכלו לעלות על ההר הגבוה שבסביבה. הנוסעים היו יורדים במחילה מכבודם, אחד אחד מתוך העגלה, מי ברגל רדומה ומי בקפוטה קמוטה. הזדמנות לחילוץ עצמות, והיו ממהרים אל הפונדק שבצלע ההר, מי להתפלל שחרית, כי לא הספיק, ומי לסעוד את לבו. אחרי כן היו מהלכים לאטם בעצלתיים מאחורי העגלה עד למעלה ההר וכאשר שוב עלו והצטופפו בתוך העגלה, אחזתם התנומה, וקופצי העגלון בתוכם. אלא שהרשל אחיו הצעיר, יהודי חסון ובעל־מאמין, היה נותן קולו בזמר חסידי תוך שהוא מצליף בסוסים, עד שהללו מגמאים ארץ ודוהרים כנשרים. משל, מבינים הם דבר מתוך דבר...

כלי־זמר

אוליקה נתברכה בקפליה (להקה) של מנגנים. בין שכלם ידעו לקרא תווים בין שלא ידעו כל אחד מהם היה בבחינת אמן. הקפליה האוליקאית בדורה כיהודי מנוחין, נאמר, בדורו. כאלה היו מקובלים בעיירה ובסביבה. היתה להם „חזקה" בחתונות ובנשפים אצל הפריצים, האיכרים העשירים וכמובן — אצל יהודי העיירה, ביחוד אצל הרבי — במוצאי חגים, בסיומי ש"ס וכו'. בחתונות בעלי־בתים עשירים וכן בסעודות עניים שערכו אלה, כמנהג הימים ההם, היתה הקפליה מחוללת נפלאות. נגוניהם היו צובטים את הלב היהודי ובזמן ה„באזעצן" (הושבת הכלה) היו גורמים שהמחותנים והקרואים, ביחוד בנות המין היפה, ישפכו דמעות כפלגי מים. הקפליה הלכה לקדם את פני החתן ואחר־כך להביא את הזוג — לאורך כל העיר — אל חצר בית הכנסת הגדול, שם היו נוהגים להעמיד את החופה. הרב ר' משהלה, עם עוזרו שעיקה קצבמן, שהיה משמש את כלי־הקודש כבוחן מוסמך — כבר חיכו שם לסדר את החופה וקידושין כדת משה וישראל.

כאשר אחד המחותנים היה חסיד אוליקאי עשיר ומכובד — היה הלה מזמין את הרבי ומכבדו בברכת הקידושין. העיירה כולה היתה אז כמרקחה.

המונים נהרו לשמוע את דברי הרבי, משל קיוו לשמוע מפיו בשורת הגאולה, — כשצלילי התזמורת מרקידים אותם בלכתם. יוסל הכנר ואחיו מאיר החצוצרן הלכו בראש, הרש־בר עם הבס נסחב אחריהם ופייסיה המתופף החרה־החזיק אחריהם לקצב נגינתם. צלילים ערבים של מנגינות יהודיות ו„פריילכס" מלאו את הרחוב ונסכו מתיקות בלבבות. היה זה מעין קרנבל מיוחד של העיירה. כל ההמון הרב חגג. רינה, דיצה, גילה, חדווה.

עניים ודלים

מקדמות נעורי אני נושא בלבי את אנקת האביונים ודלת העם בעיירה. רואה אני את האומללים בשפכם חרש ובאין רואים את צקון־לחשם ולבם לפני קונם שבשמים. היתה זו תפילה בקול דממה דקה הקורעת שחקים. ברם, תפילתם ונאקתם עלו בתוהו. היו אלה, ברובם, אנשי עמל, שמעולם לא באו על שכרם המלא. משפחות מטופלות בילדים הרבה שלא פעם אחת לא בא לחם לפיהם. יעקב סטולר, יעקב מילר, אפרים מילר, יעקב גיבלה. אלנקה השמש של ההקדש ועוד ועוד. שחוחים ונדכאים היו מתהלכים בחוסר כל. למרות, כאמור, שאומנותם בידם. לא התעניינו בהם, לא פרנסי העיר, לא כלי־הקדש, לא בעלי הבתים האמידים יותר.

אולם בערב יום הכיפורים יכולת לראות אנשים אלה כיצד הם משתטחים־כורעים בבית הכנסת בפישוט ידיים ורגליים והשמש מלקה אותם ברצועה ארבעים חסר אחת. לכפר על פשעיהם הרבים... ספק רב אם היה להם בביתם מספיק לחם כדי למלא כריסם ליום־יומיים. אכן, „אם תאמר מה נאכל" היתה בעייתם הבוערת. בעת אמירת התחינות בעת הדלקת הנרות יכולת לשמוע בעברך על יד בתיהם הדלים את בכי הנשים האומללות, בהתלוננן בפני דיין הצדק, אלהי הרחמים... הלב נשבר אז בקרבך, פשוטו כמשמעו.

לא אשכח את דמויות הנשים היקרות ההן. בימי חמישי בשבוע היו אחדות מתיצבות לפני בתחנונים שאתן להן בהקפה לצרכי שבת, פוד קמח לאפיית חלות וכו'. נתתי ככל שיכלתי ובכל לבי בהעלימי זאת מאבי, שכן גם הוא הרי עסק במתן בסתר מבלי לספר על כך אפילו לאנשי ביתו. עודדתי אותן לבוא שוב, גם כשלא יוכלו לשלם חובן.

בסופו של דבר התחלתי לנהל תעמולה על ארגון עזרה כלכלית למשפחות אלה בקרב הנוער העמל המתקדם, חברי התנועה החלוצית וארגון בעלי המלאכה. ואכן, משה גולדפרב (כיום בישראל), איציק דקלבוים ובצלאל

(צאלה) החייט ייסדו את המוסד „תומכי עניים". במשך הזמן נוסדה גם אגודת עזרת יתומים וארגון הנשים בהנהלתה של הינדה בט. מאז חלה הטבה רבה במצבם של עניי העיירה ולא רעבו עוד. ראיתי זאת בעיני. היתה זו אחת התכונות היקרות של הדור החדש, המתקדם.

ארגון נשים ציוניות 1928. יו"ר — הינדה בט.

זכרונות מבית הכנסת דחסידי סטפן

יאָרצייט הוא יום הזכרון לאב או לאם. יום השנה בו נפטרו.

בבית הכנסת דחסידי סטפן, בו היה אבי ר' מרדכי ז"ל גבאי, נהוג היה (הוא הנוהג גם בבתי כנסת אחרים) שבעל היארצייט (אם ידו משגת) מכבד את קהל המתפללים באותו מנין ביי"ש ועוגות כעכים. היו שותים לעילוי נשמת הנפטר, מנוחתו עדן. אמנם, בין בעלי היכולת נמצאו גם קמצנים שהביאו אתם רק כדי מחצית הבקבוק, אלא שבסופו של דבר היו נאלצים למלא את החסר. בדרך כלל השתדלו אז המתפללים לא לאחר את הכיבוד ורבים מאלה שנהגו כרגיל להאריך בתפילתם השתדלו ביום זה למהר ולגמור. סוף־סוף, לא בכל יום יאָרצייט...

בעל היארצייט היה יוצא עם משה ברילים השמש לקבר אבות בבית

העלמין שנמצא מחוץ לעיר. משום מה נהגו לא ללכת בדרך המלך כי אם בצדי הרחובות השקטים והדלים. „בדרך מקדש לטויטע קלאַטקעס" כפי שקראו לה, ואשר עברה ליד המטוויה לצמר כבשים של בנה הבכור של ינטה לוקס. תמיד יכלת לראות שם אכרים מביאים לשם את צמרם למכירה ותמיד עלו משם המולה רבה וטרטור. וכך עברו בכל „מרכז התעשייה" שבעיירה. על פני טחנת הקמח של האחים לוזר ואפרים ציילינגולד ובית־החרושת לבירה של שמיאלה פידל ובנו (משקה) וחתנו (שטילרמן).

ביום שמחת תורה, זכורני, היו כל חסידי סטפן, קטן וגדול, מבקרים בביתו הגדול ורחב הידיים של שמואל פידל זה, היו מתבשמים על שולחנו ויוצאים בריקודי חסידים. משם היו ממשיכים לביתו של ליבל מיצקר, ברל מאזודה, משה צמרינר, מאיר מלמד ויעקב שדה עד שהגיעו רוקדים ובגילופין אל בית הקברות המגודר בגדר אבנים.

האגודה למען יתומים. 1928.

בבית קטן שבבית הקברות גר דוידל הקברן עם משפחתו הגדולה. גדלו שם עצי טרנס ובזמן הבשלת הפרי היו נערי החדר מטפסים על העצים לקטוף מהפירות.

מיד עם כניסתו אל בית הקברות היה ר׳ ברל מסתכל לצדדים, כמחפש משהו. מתבונן בקברים מתוך דומיה, הורה לי באצבעו על קבר סמוך: פ״נ סבא של ר׳ פישל ע״ה. תלמיד חכם היה סבא שלך. ישב תמיד על התורה ועל העבודה. הקפיד בתעניות בה״ב, כשהוא לומד בזהר הקדוש. מיד עשה לו אל מלא רחמים.

„ופה״, היה ממשיך אחרי כן, „נטמן הצדיק ר׳ שלמהלה זצוק״ל; הנה פה אמא שלך, ע״ה. חבל שלא זכתה לחיות אתנו עוד. צדקת וטובת־לב היתה מאין כמוה״... אגלי דמעות עמדו בעיני והתגלגלו על לחיי. עמדתי דומם ליד הקבר והסתכלתי במצבת האבן השחורה המתרוממת כלפי מעלה. ואתה כל שאר המצבות, — תחתם נטמנו, בזה אחר זה דורות צדיקים, יהודים קדושים וטהורים. איכה היה מקום זה, מקודש לנו, שדה בור, אשר חרולים ועשבי בר עלו בו והיה למקום מרעה לעדרי פרות גועות ועזים מקפצות... איכה הקיץ הקץ על היהודים שחיו בך ועל היהודים — מתיך. אוליקה עיירת הולדתי.

ועדת הקרן־הקיימת עם חבר הלשכה הראשית בירושלים הח׳ ברנשטין. מורשה — ש. גליקמן (תרצ״ב).

צפורה (פוגה) גרינברג

דודי ודודתי פרנק

דודי ישראל ודותי הנצי פרנק הי"ד, תופסים מקום מיוחד בזכרוני ובלבי. אלמלא חששתי שתראוני גוזמאית, הייתי אומרת שהם תופסים את כל לבי. אהבה מיוחדת זו אליהם החלה עוד מימי ילדותי. את דודי אהבתי על אומץ לבו, על מידותיו התרומיות שעמדתי עליהן עוד בהיותי ילדה ועל טוהר דרכיו. אמרו עליו שהוא האדם העשיר ביותר בסביבה, אולם בעיני הצטייר כאדם עשיר בפעילות ובמעשים לטובת הציבור כלו. ואכן כשגדלתי יכולתי לעמוד על אישיותו המיוחדת במינה. הוא היה חסיד (הציונות) ואיש מעשה ומגשים — עוד בשנת 1924. כבר אז עלו ארצה ורכשו להם בית ונחלה בתל־אביב.

החיים בארץ לא היו אז קלים, ביחוד בשביל איש־סוחר כמותו, אך הוא קיבל הכל באהבה ולא התלונן מעולם. הוא אהב את הארץ אהבה לשמה והיה שמח תמיד בחלקו על שזכה — והוא גר בארץ המובטחת.

דודתי הנצי היתה עצמאית במחשבה ובמעש. היתה לה תפיסת חיים מיוחדת משלה שבאה לידי ביטוי ביחסיה בינה לבין בני־משפחתה ולבין ידידים ומכרים. בדרך־לא־דרך הביאה ארצה בני משפחה (חיים ארשין ואחרים) ואף פעם לא אמרה די... היתה תמיד ערה לבעיות סוציאליות והושיטה עזרה ככל שיכלה. כהיותה שם באוליקה (עסקנית ב„פרויען־פאראיין, יתומים־קאָמיסיע, דואגת לקולוניה בשביל ילדי עניים וכו׳) — כן גם כאן בתל־אביב... אכן, היא היתה בת־כרעא דאביה. זו היתה האוירה בה גדלה בבית הוריה.

אני ובת דודתי אסתר כהן גדלנו בביתם כבנות. היינו מאושרות לראות בהם זוג צמד־חמד, שכל ידידיהם ומכריהם התברכו בהם.

בערב הפלישה ההיטלריסטית לפולין החליטו לתת „קפיצת־טיול" לאוליקה עיירת־הולדתם, שהיתה חביבה עליהם מאד. להתראות עם בני

ישראל והנצי פרנק. ישראלים. יצאו לביקור לפני השואה — וניספו.

משפחתם המסועפת שהשאירו שם ואולי גם לקחת מהם אתם לכשיחזרו... היפלא מאלהים דבר ? ואולם חיש נחסמו כל הדרכים ולא היתה דרך חזרה, ועלה עליהם הכורת... הם היו בין ראשוני ה־500 שהוצאו להורג על הקמפה המפורסמת...

כואב הלב על פארות אלה שנגדעו. תמיד נזכור את הטוב והחסד שעשו עמנו ועם אחרים, כל ימי חייהם כאן. וקשה להינחם.

יצחק ציילנגולד

לא נותקה השרשרת

עדיין זכור לי, מימי נעורי, ה„סטולינר שטיבל" על חסידיו ואנשי המעשה שבו. אהבתי לשמוע את שיחותיהם, דברי תורה, סיפורי חסידים ולהבדיל — שיחות חולין שלהם. היו מסובים, בין מנחה ומעריב בעיקר, בשעות בין השמשות אל השולחן ארוך ומשוחחים על הא ועל דא. על

הסב אפרים ציילנגולד ובנו שמואל וב"ב. הומתו בשואה.

חטאים גדולים וקטנים, על הסגת גבול בין איש לרעהו, על פרעות ורציחות, על חורבן ישובים יהודיים. שאלתי את עצמי וגם אותם, לתומי, מדוע תהיה יד אדם באדם, וכתשובה שמעתי סיפור חסידי, על אהבת ישראל ואהבת

אדם, אשר היה בו כדי לפתוח לב, ולבם של בני ישראל, לקרבם לאביהם שבשמים, ורווח לי.

אהבתי את זמירותיהם וריקודיהם בימי שבת ומועד. הייתי „מעורה" ביניהם. הרי סבי, ר' אפרים ציילינגולד, היה מעמודי התווך שביניהם. סבי

שושנה ציילנגולד. נספתה בשואה.

ידע לשיר ולרקוד בימי שמחה עד כלות הנפש, בבחינת „כל עצמותי תאמרנה". סביבו עמדו אבי שמואל ודודי יעקב ואחי פנחס, כולם ז"ל, נרגשים

מאוד. כאילו דבקה נפשם בנפשו. ותוך כדי ריקודו הרגשתי לטיפות ידו על ראשי, יד אוהבת, מלטפת...

הוא היה איש רציני כל ימיו אך מחונן בחוש הומור להפליא. הומור שבהבנה וסלחנות.

פנחס ציילנגולד. הוצא להורג בטוצ'ין.

זוכר אני את שעות בין הערביים, בשבתות, עת ערכו את שלוש הסעו־דות, מסביב לשולחן הארוך שבבית המדרש הסטוליני היו מסובים כל ה„מי ומי" של העדה, ביניהם סבי ואחיו אלעזר רב איציס ומתנצחים בדברי תורה. שערות ראשו וזקנו של סבי ר' אפרים רב איציס מכסיפות, בעיניו דוק של ערפל וכלו אחוז כיסופין. ראיתי את עצמי יושב והוזה.

אותו דוק של ערפל מכסה כיום עיני עת יושב אני ורואה אותם לפני. את סבי ואבי ואמי, כפי שאזכרם מהימים הרחוקים ההם. עיני אמי בהירות והיא כאילו מרמזת לי על הדרך בה שומה עלי ללכת...

שרה ציילנגולד ובנותיה מלכה וברוניה. ניספו בגיטו אוליקה

תמיד קוויתי שהם בוא יבואו אלינו. „שיעלו ארצה ברינה" כביטויו של אבי. כולם הרי ציונים נלהבים היו והעלייה ארצה היתה כרוכה אצלם בתקווה וחזון ובעקבתא דמשיחא...

שרה דקל (אירגה) דמויות בעיירה

לא אחת אראה את העיירה על כל סימטאותיה ובתיה כאילו רק אתמול הסתובבתי בה. אנשים וילדים מהלכים — ואני בתוכם. כולם עוברים כבשרשרת, על עיסוקיהם היום־יומיים. פעם — זה יחזקאל שואב המים, גבוה ורחב־הכתפיים עם שני דליים מרובעים וענקיים, אסל על כתפיו ומבוקר עד ערב מביא מים מהנהר לכל תושבי העיירה וממלא את החביות שלהם. רווק זקן היה, בלי בית ומשפחה. שוכן היה על ספסל בית הכנסת הקטן של בעלי־המלאכה מאחורי־התנור. בקר בקר היה מסיק את התנור שיחם למשכימים לתפילת שחרית.

אנשים היו מספרים שהמיחם היה תמיד רותח אצלו והיה שותה תה בלי אתנחתא. מאידך גיסא לא ראוהו לאכול אף פעם. לפעמים היה עומד בחוץ על יד בית הכנסת ונח מעבודתו. לא היה מדבר עם אף אחד, כי שקט היה ולכן הדביקו לו את השם למד־ווניק.

הנה צועד לו שם לאט, עקב בצד אגודל, הרב ר׳ יידל זצ״ל נמוך־הקומה עם זקנו הלבן, הגדול. הדרת כבוד שופעת ממנו. נכדתו צפורה (פייגה) קלינר למדה יחד איתי בבית הספר „תרבות". לפעמים הייתי מבקרת בבית סבה יחד אתה שקט וצניעות ועוני שררו בבית הרב, אבל הרגשה נעימה היתה לי בקרבת הרב שישב תמיד על ספר פתוח. אולם בסוף ימיו לקה בשיתוק שריתק אותו למיטתו זמן ממושך. במיטה השניה שכבה אשתו משותקת אף היא. כאנשים אלמים שכבו שניהם, רק עיניהם צופות בסובב אותם.

חוליה נוספת בשרשרת הדמויות הוא ישראל החורז חרוזים („ישראל דער גראמשטשיק"). הוא הגיע לעיירה שלנו ממקום אחר. ערירי. היה מקבץ נדבות. אדם נקי ויפה־תואר. זקנו היה תמיד מסורק ולו צורה של זקן רוסי, חצי ימינה וחצי שמאלה.

קול ערב היה לו. תמיד הזמינו אותו לחתונות ומסיבות והוא היה חורז חרוזים מבדחים. כששאלוהו בן כמה הוא היה עונה כבן ששים בלי חגים ושבתות. תשובה זו שגורה היתה בפיו הרבה שנים. אנשים היו מספרים זאת כבדיחה. איש עליז היה וצחוק על פניו. היה נכנס יום אחד בשבוע לביתנו לאכול ואמא ע״ה היתה מגישה לו ארוחה חמה ומזינה. הוא רכש אליה אימון והיה מבקש ממנה שתשמור לו את כספו שהיה מקבץ. בשידת הבגדים שמרה

אמי את החבילה שלו. כאשר גורשו הרוסים מהעיירה והפולנים כבשוה אבד ערך הכסף. יום שחור היה זה לקבצן העליז וכמה צער גרם הדבר לאמי הטובה. כמה רחמה על היהודי הנודד שמאן להינחם.

אשה היתה בעיירה. „האילמת". את שמה אינני זוכרת ונדמה לי שאיש לא ידע את שמה. היתה נכנסת לבתי עשירים לאפות ולבשל וככה היתה מקיימת את בנה ובתה שלימדה אותם מקצוע החייטות. עיניים קטנות ומבט חריף היה לה. היתה מבינה כל אשר נדרש ממנה. אשה יהודיה צנועה. בכבוד נשאה את מומה.

ירוחם החיגר, המלמד. היה מלמד ילדים קטנים לקרוא בסידור ובחומש ילד כי נולד, היה בא עם תלמידיו לברך את היולדת והרך הנולד. צלילי השיר של תלמידיו הרכים עדיין מצלצלים באזני היום! „אל מלך". הרבה סוכריות, עוגיות ואגוזים היו מפזרים על ראשיהם של הילדים הקטנים שצהלו משמחה.

תמה האופה שגרה ברחוב שלנו היתה מוכרת כיכרות לחם עגולות, חומות וטריות. נשים היו ביום שישי מביאות את הסירים עם הצ'ולנט שלהן ובשבת אחרי התפילה היו הולכים הילדים להביא את האוכל החם לארוחת הצהריים. גם לביתה הייתי נכנסת, כי נכדתה, ממצה גלפרין, היתה חברתי. אשת חייל היתה אשה זו, הרבה שנים אפתה לחם בשביל העיירה עד שנפתחו מאפיות מודרניות.

זוכרת אני מאורע שאין ספק שיש לו שרשים עמוקים וסיבות לעלייה ארצה של רבים: יום שמחת תורה אחד עת היהודים היו חוזרים מבית הכנסת כרגיל קצת „בגילופין". כנהוג בשמחת תורה. הפולנים (ה„סמיקים") התחילו להשתולל ולהתגרות ביהודים לשם תיגרה. כשזו החריפה והיתה סכנה לשפיכת דמים התחילו להגיע תגבורות מכל קצות העיירה. אחת המהלומות החזקות קבלו הפולנים עם הגיע איסר טריש ז"ל. היה עושה עגלות, מקצועו כל השנים. איש עבודה, שקט, בריא — ובעל אופי וכבוד עצמי. בתנופה בלתי רגילה הוביל מאחוריו קבוצת גברתנים וככה עשו שפטים בגויים. המשטרה סגרה את משרדה ולא התערבה במהומות. מאז, במשך הרבה שנים, ידענו שקט בעיירה.

לא תמה תהלוכת הדמויות. עוד הרבה עוברות לפני ושרשרת האירועים גדולים וקטנים. ימי אבל ושמחות. התרחשויות מכל הסוגים. שוב אינ' מסוגלת להחליט: האם בחלום אני רואה כל זאת או בהקיץ.

שמעון כץ

יידן אין שטעטל

אין בכלל אלא מה שבפרט. ס׳הייסט ניט, אַז שטענדיק שפּיגלט זיך אָפּ דער כלל אין יעדן פּרט, דאָך איז ניט אַוועקצומאַכן דעם פּרט מיט דער האַנט. ווי דער שטייגער איז, יעדער ייד אין אָליק איז געווען אַ וועלט פאַר זיך, אָבער באַקענענדיק זיך מיט אַזעלכע „וועלטן" — באַקומען מיר במילא אַ באַגריף וועגן שטעטל בכלל.

משה שפּאַטשוק

שטענדיק האָט איר אים געקאָנט זען גיין מיט קראָמעסל אויף די פּלייצעס, טראָגנדיק 2 פולע עמערס וואַסער. געווען אַ פּשוטער, האָרעפּאַשנער ייד. ערלעך ביז גאָר.

לעמל

אויכעט אַ וואַסער־טרעגער. הויך, ברייטביינערדיק, האָרבאַטע פּלייצעס. אַלע זיינע יאָרן געליטן פון אַסטמע, אָבער קיינמאָל ניט אַרויסגעלאָזן דעם אַליין־געוויקלטן סיגאַר פון מויל. די 2 העמער וואַסער וואָס ער פלעגט ברענגען פון טייך, פלעג ער צעטיילן צוויי באַלעבאָסטעס, טענה׳נדיק, אַז ברענגען אין יעדן הויז 2 העמער מיט אַ מאָל איז אים שווער.

יחזקאל וואַסערטרעגער

ווער פון אונדז געדענקט ניט חזקלען ווי ער זיצט פאַרנאַכט נאָך דער אַרבעט אין זיין קעלערשטיבל, נעבן פענצטער, און טרינקט טיי. אויפן טיש איז געשטאַנען דער קופּערנער סאַמאָוואַר פון וועלכן ס׳איז געגאַנגען אַ פּאַרע און לענג אויס דעם לאַנגן טיש זענען געשטאַנען אַ

40 גלעזער פול מיט טיי. דער הויך־געוואַקסענער יחזקאל פלעג אויס־לײדיקן אַלע 40 גלעזער און נאָך יעדן זופּ פון גלאָז פלעג ער אַ ציי טון פון סיגאַר.

געלעבט האָט ער איינזאַם. ניט חתונה געהאַט. געווען אָרנטלעך, אָבער שטענדיק דענערווירט. קינדער פלעגן אָפּט שטיין ביים פענצטער, ציילן די גלעזער אויפן טיש און זיך צוקוקן ווי ער טרונקט. באַמערקנדיק זיי פלעג ער זיי פאַרטרייבן און אַ סך מאָל זיי אָפּגעגאָסן מיט וואַסער.

שיע סטעפענער

געווען איז ער אַ קוואַל פון תורה. מ׳האָט אים אויך געהאַלטן פאַר אַ חכם, אָבער נערוועז־קראַנק געווען. כ׳קאָן ניט פאַרגעסן דאָס בילד ווי ער פלעג זיך אָנשפּאַרן אין אַ טעלעפאָן־סלופּ, פאַרלייגט די האַנט אויפן קאָפּ און גערעדט טעלעפאָניש... ער פלעג שטענדיק פאַרענדיקן אויף רוסיש: „זדיעס גאָוואָריט שיע סטעפענער״.

פרייטיק, אין באָד, פלעג ער פאַרקריכן אויף דער אויבערשטער באַנק, זיך גוט אַרומגעשמיסן און שרייען אויף קולי־קולות: גיסט אַריין נאָך אַ שעפּל וואַסער, זאָל ברענען און בראָטן!

יאָסל באַזיגון

צוויי ברידער זענען זיי געווען: אברהם און יאָסל. אברהם האָט געפירט פּאַסאַזשירן צו דער באַן־סטאַנציע; יאָסל האָט געפירט סחורה פון אָליק קיין ראָוונע און אומגעגנט, און צוריק.

— יאָסל, וואָס הערט זיך עפּעס אין ראָוונע, פלעג מען אים פרעגן, ווען ער איז צוריקגעקומען.

— אַז פאַרברענט זאָל ווערן גאַנץ ראָוונע! — פלעג ער ענטפערן — איך האָב געזוכט אין שטאָט אַ געזאַלצענעם הערינג און ניט געפונען... דעם הערינג האָט ער געזוכט אין די מאַנופאַקטור־ אָדער שיך־געשעפטן...

ס׳געדענקט זיך אַ שנייִקע נאַכט. יאָסל איז געשטאַנען באַשאָטן מיט שניי אויפן בריקל וואָס איבערן טייך און געשריגן ווי מ׳וואָלט אים גע־הרגעט: „פּאָליציי!״ ווען עמיצער האָט אים געפרעגט: „יאָסל, וואָס

שרייסטו ?״ האָט ער געענטפערט רויִק, מיט אַ שמייכל: דער פּאָליציי־קאָמענדאַנט דאַרף צו דער סטאַנציע, האָט ער מיך באַשטעלט עקסטראַ, איז כדי איך זאָל פאַרשפּאָרן צו פאָרן צו אים, רוף איך אים אַהער...

אריה נאַקאָנעטשניק

פּוילישע באַנדיטן האָבן אים אונטערוועגס געהרגעט. געווען אַן אָרנט־לעכער ייד און ליב געהאַט טון יידן טובות. זיך הויז האָט עטלעכע יאָר גע־דינט אונדז אַלס טעאַטער־זאַל. מ׳פלעג וועגן אים דערציילן, אַז שמחת־תורה, ווען ער פלעג זיין בגילופין, פלעג ער אַרויפנעמען זיין עלטערן זון בנימין אויפן בעלעמער, ווו מ׳פלעג לייענען די תורה און שרייען צו אים: „בנימין, אַ רוח אין דיין טאַטן אַריין, זאָג שוין יתגדל, זאָג שוין ויתקדש...״ ווער ווייסט, אפשר האָט אים זיין האַרץ פאַרויסגעזאָגט זיין סוף...

בנימין אריה׳ס

געהאַט האָט ער אַ לאַכנדיק פּנים מיט שמייכלענדיקע אויגן. געווען איז ער אַ בעל־עגלה. ווינטער פלעג ער שטענדיק אַרומבינדן זיין פּעלץ מיט אַ ווייסן, לייוונטענעם האַנטוך. געווען אַ גוטע נשמה און געזוכט יעדן איינעם טון אַ טובה. אָבער ווי איז געווען צו דעם, ווען ער אָט אים אָנגע־רירט ווען ער איז געווען בייז... דעמלט איז געווען אַ סכנה שטיין נעבן אים.

שמעון דער שרייבער

געווען שוין אַ ייד אין די יאָרן. פלעג לערנען קינדער לייענען און שרייבן. אָבער בלויז פון דעם איז קיין פּרנסה ניט געווען, איז פלעג ער יעדן דאָנערשטיק צעטיילן אין די הייזער נומערן, כדי צו פלעטן אַ גרויסן פיש אויף שבת. ווען עמיצער פלעג אים פרעגן אין אַ שפּאַס:

— ר׳ שמעון, אפשר מאַכט איר אַ מאָל, אַז אויך איר זאָל ביי אייך געווינען אַ פיש...

— ווי קאָן איך דאָס טון? — פלעג ער זיך פאַרענטפערן כמעט וויי־נענדיק, מיט טרערן אין די אויגן — ס׳איז דאָך אַ לאָטעריע און ווער ס׳ציט אַרויס דעם גליקלעכן נומער, דער געווינט דאָס גרויסע געווינס...

מאָטל דער שרייבער

געהאַט האָט ער אַ פּריוואַטן „מאָדערנעם" חדר, איך בין געווען צווישן זיינע תלמידים. ער האָט אויך געלערנט רוסיש און חשבון. יעדן טאָג אין די פרימאָרגן שעהן פלעג ער אונדז איבערלאָזן אַליין אין חדר און איז אַוועק אין שטאָט האַנדלען... פאַרשטייט זיך, אַז מיר, תלמידים, זענען געזעסן און געוואַרט ביז ער וועט צוריקקומען. זומער פלעגן מיר מאַכט אַ ויברח צום טייך, וואָס איז געווען אונטערן חדר, זיך באָדן און שווימען. ווען דער רבי ר׳ מאָטל פלעג צוריקקומען פון מאַרק און אונדז ניט טרעפן, פלעג ער כאַפּן אַ גרויסן שטעקן אין האַנט אַריין, געלאָפן מיט אים צום טייך, געשלאָגן אויף רעכטס און אויף לינקס און נאַקעטערהייט אונדז געטריבן אין חדר אַריין, טראָגנדיק די בגדים מיט זיך. מיר פלעגן אַזוי לויפן איבער דער גאַנצער גאַס און ער נאָך אונדז.

אַלס שטראָף פלעג ער אונדז שיקן אַ היים און דערנאָך פלעג ער יעדן איינעם פון די עלטערן דערציילן וועגן אונדזערע חטאים. אַ ביסל אין יידיש, אַ ביסל אין רוסיש...

משה חאלאמורעש
חיים־לייב דער שדכן

צוויי יידן, שוין אין די זיבעציקער. געהאַט האָבן זיי איינער נעבן צווייטן קלייטלעך מיט פיש און הערינג. ווען אַ קונה איז אַריינגעגאַנגען צו איינעם, האָט דער צווייטער אָנגעהויבן שעלטן מיט פאַרשידענע קללות. „פאַרברענט זאָלסטו ווערן", „די ערד זאָל דיך איינשלינגען", „אַלע מכות מצרים זאָלן זיך אויף דיר אויסשיטן" א. אַז. וו. חיים לייבעניו, דער שדכן, האָט שטענדיק געשוויגן. אָבער נאָכדעם ווי יענער האָט אויסגעשאָטן אַלע זיינע קללות פלעג ער אַ שפּיי טון: „טפו זאָלסטו ווערן, כ׳האָב דיך אין דער ערד!"

מערסטנטייל אין טעג פון קללות פלעג ער מיט אַ שטעקל קייקלען אַ ליידיק פעסל איבערן מאַרק ביז צו זיך אַ היים.

ר׳ איסר מלמד

געווען איז ר׳ איסר אַ דרדקי־מלמד. ליב געהאַט די קינדער און זיך אָפּגעגעבן צו זיי. בעתן לערנען אונדז פלעג ער טרינקען טיי. אַ 10 גלעזער.

דאָס אָנגיסן און דערלאַנגען אים די טיי איז געווען דער רביצינס אַרבעט. אויכעט אַ גוטע יידענע.

ער פלעג אויך אַ סך רויכערן. אייגענע פאַבריקאַציע. דאָס אָנשטאָפּן די גילזן איז געווען מיין אַרבעט. אויף עמעצן אַנדערש האָט ער זיך ניט פאַרלאָזט.

ניסל קאָלטון

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ביי אונדז אויסגעבראָכן אַ טיפוס־מגפה. אויך ניסל איז קראַנק געוואָרן. מיר האָבן דעמלט געוווינט ביי זיין פאָטער לייבקע קאָלטון. ווען ניסל איז קראַנק געוואָרן בין איך שוין געווען נאָכן קריזיס. איך פלעג זיצן נעבן אים און רעדן מיט אים אַ ביסל, ער זאָל פאַרגעסן זיינע ווייטיקן.

ער האָט געהאַט אַ פאַרהייראַטע שוועסטער אויסער דער שטאָט. קומענדיק אים באַזוכן האָט זי אים געבראַכט אַ מתנה — אַ קרענצל פייגן. ניסל האָט געבעטן די פייגן אויפהענגען אים צוקאָפּנס, איבער זיין בעט.

אַ שטיק צייט זענען דאָרטן די פייגן געהאָנגען. איינמאָל אַן אָוונט איז געקומען אים באַזוכן זיין כלה, ברכקע שדה. ער האָט געוואָלט איר מכבד זיין מיט די פייגן — והילד איננו. די פייגן זענען ניטאָ. ער האָט אָנגעהויבן ספּאַזמירן און שרייען:

— ווו זענען מיינע פייגן?! ווער האָט אויפגעגעסן מיינע פייגן? (אויפגעגעסן האָט זיי טאַקי זיין שוועסטער אַליין), אָט זיצט נעבן מיר ברכקה, איז וואָלט איך איר געגעבן אַ פייג, יעדן איינעם וואָס קומט מיך באַזוכן וואָלט איך מכבד געווען מיט אַ פייג...

ר׳ בערל יוכבדס

געווען איז ער אַ האַרציקער ייד, מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד און אַ שטענדיק שמייכלדיק פנים, וואָס איז געווען דערפאַר זייער באַ׳חנט. פלעג זיך מיט יעדן איינעם ווייצלען און געווען שטענדיק אין אַ גוטער שטימונג. ער איז געווען אַ מיטגליד אין שטאָטראָט.

זינט זיין זון איז געפאַלן אַלס נוטר אין חיפה, האָט ער ניט געפונען קיין רו.

ער איז געווען אַ בן־בית ביי דער אַלטער רבי׳צין אין הויף. געווען אַפילו איר „הויף־מיניסטער״.

מאַכט זיך אַ מאָל און מ׳האָט אים געטראָפן גיין אין אָוונט אין געסל וואָס צווישן דעם רבי׳נס הויף און רבקה חאַשקעלעס הויז.

— פון וואַנען גייט איר, רב בערל אַזוי שפעט ? — האָט אים יענער געפרעגט.

— איך בין נאָר־וואָס אַראָפּגעגאַנגען פון דער רבי׳צין — האָט ער געענטפערט (די רבי׳צין האָט געוווינט אויפן צווייטן שטאָק). ער האָט, פאַרשטיין זיך, געוואָלט זאָגן, אַז ער איז נאָר וואָס אַראָפּגעגאַנגען פון די טרעפּ, אָבער די ליצנים פון שטעטל האָבן זיך אַ לאַנגע צייט איבער דעם געוויצלט.

חילופי גברי: שמעון כ״ץ נבחר למורשה קק״ל; המורשה שמחה גליקמן עלה ארצה (1935)

בית אבא, אמא

משפחת גרשון פינקלשטיין וחיי' שרה בדריק. ניספו בשואה. הבת שפרה חברת קיבוץ אפק.

משפחת איסר קרופניק. חגיגת אירוסין של הבת בילה (1935)

יוסף קרופניק

אידיליה באפר

כפרקי אידיליה זכורים לי החיים בבית אבי ואמי. לאו דווקא מטעמים של נוסטלגיה, כרגיל. לא מפני הגעגועים התוקפים כרגיל אדם לימי ילדותו ונערותו, אלא מפני שבאמת היתה שורה האידיליה בבית הורי!

אב ואמי ז"ל — עסקים נרחבים בדברי עור וסנדלרות ניהלו והיו עסוקים הרבה מחוץ לבית, שכן גם במכירת נעליים מוכנות ונעלי אכרים, עסקו. בעיירה ומחוץ־לה. לפיכך היה הבילוי בצוותא, בחוג המשפחה, בימים שנתפנו מעסקיהם ותמיד־תמיד בימי שבת ומועד — ימים מאושרים למשפחה כולה.

גיטל (טובה) ואיסר קרופניק. הוריו של יוסף קרופניק.

ימים שחכינו להם תמיד בכליון עיניים. את הבית ניהלנו אנו, הבנים והבנות. צחצחנו ומרקנו ועדרנו בגינה, והכל בבית היה מבריק — לכבוד הימים המאושרים שבצוותא.

הייתי צעיר לימים כאשר נפרדתי מהורי, אחי ואחיותי ויצאתי להכשר־ בקלוסובה. מיד לאחר מכן גוייסתי לצבא הפולני. בגמר שרותי הצבאי אושרתי לעלייה ארצה. הכל התגלגל מהר כבתמונות קולנוע — וכך לא הספקתי להיות הרבה בבית, לחיות במחיצתם של יקירי זמן ממושך יותר בגיל ההתבגרות ולהנות מ„שבת אחים גם יחד" — עם הורי, אחי ואחיותי, שתמיד היינו קשורים בינינו בעבותות אהבה ממש.

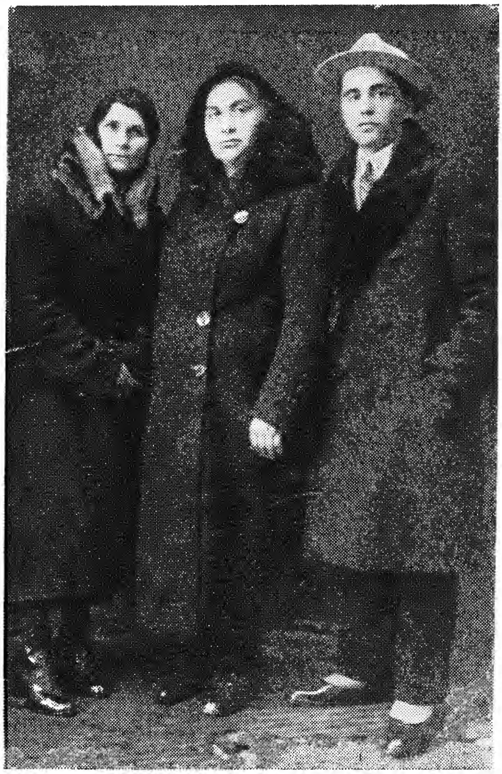

מיכאל, בנציון, והרשלי קרופניק ולמל ווטניק.

כאמור, אבי, ר' איסר (איסר בן מוטל דודיס — ע"ש סבא, כפי שקראוהו) — סוחר בדברי עור ובמוצרי עור היה, אך לא הזניח גם מלאכתו, מלאכת תפרות. הוא שילב מלאכה ומסחר — וראה פרי בעמלו זה. כל הימים שאני

זוכרהו היה חסיד נלהב, גבאי בית המדרש של הרבי מאוליקה — וגם הוא בר אוריין. הוא קבע לו עתים לתורה ועסק בתורה לשמה. ניהל את שעורי הדף היומי של לומדי ש"ס בביהמ"ד, אשר סיימום, כרגיל, לקראת שמחת־תורה ונתכבד בגלל כך כחתן בראשית. וכך מדי שנה בשנה.

ספריה תורנית גדולה היתה אצלנו בבית. לאורך קיר ארוך ועד לתקרה. היא הכילה כרכי ש"ס, גמרות, ספרי תנ"ך עם הרבה פירושים, יורה דעה,

שמואל ואסתר מלמד ואחותה חיי' השטיין

שולחן ערוך, סידורים ומחזורים, חמשה חומשי תורה עתיקים עם פירושים שונים, הגדות עתיקות מצויירות במיטב הציורים המסורתיים, מעשה ידי אמן לוח לארבע מאות שנה וכו'. רובם ספרים עתיקים ויקרי־ערך, שנאספו במשך

שנים רבות. זכורני, שרק לעתים רחוקות היה מבזבז את זמנו הפנוי לשיחות חולין או לעשייה של מה בכך. כרגיל היה יושב ולומד לעצמו או מציץ בספריו. עם זה לתחוב ספרים שונים לידי ילדיו שנקרו אותה שעה לחדר: „קח, קח ספר ביד. תמצא בו ענין. העבירה עלי..."

היה נוח לבריות ולבני משפחתו. רודף שלום — היו באים אליו לבוררות בכל מיני סכסוכים ובדיני־תורה, שלא על מנת לקבל פרס. והוא היה משלים בין היריבים כבמטה קסמים, לעתים עד כדי ידידות „משולשת". כלומר, היריבים היו לידידים, בצירוף אבא. היו באים אליו גם לשמוע עצה מפיו או לבקש לגמילות־חסד. לעולם לא השיב פני אנשים ריקם. באמא נהג כבוד ודרש גם מאתנו לכבד אותה ולהקל עליה בכל, שכן ידיה היו מלאות תמיד עבודה; לאו מלתא זוטרתא היא לגדל עשרה ילדים בבית (היינו שמונה אחים ושתי אחיות) ואמא היתה עקרת בית שקדנית, אוהבת סדר ונקיון. שמה היה גיטל (טובה) וכשמה כן היא. טובה מאד לכולנו במידה שווה, לקרובי משפחה, לשכנים וידידים. היתה מכניסה אורחים ונהגה בהם חיבה יתרה ותמיד מצאה לה פנאי לבוא לעזרת הזולת. „מתן בסתר — מצווה גדולה היא" — היתה אומרת, ובקשה מאתנו סליחה על שהיא משתפת אותנו במשלוח סלים מלאים לבתי נצרכים ואלמנות, בסודיות גמורה. כל חרדתה היתה פן לא נדע לשמור סוד. אלא שכולנו נעשינו בני סודה ממש. תמיד היתה פליאה בעיני איך היא יודעת להסתדר עם הזמן. ברם היא היתה ממעטת לשם כך בשינה. סוף־סוף עושים מלאכים טובים מלאכתם של בני אדם רק בסיפורי אגדות. היא ידעה לבשל ולאפות ושקדה להכין „מטעמי־מלכים". כאשר שיבחנוה על כך היתה מתלוצצת: „מלאך מיוחד יש בשמים הממונה על אפיה ובישול והוא שיורד ועוזר לי תמיד, בזכות היותכם ילדים טובים ומכבדים אביכם ואמכם". היא גם דאגה תמיד שנהא לבושים כראוי. „מגוהצים ומצוחצחים".

אמא ז"ל, על אף עשר לידותיה, היתה אשה יפת־תואר, גבוהת־קומה ותמירה. היו בה חן יהודי, עדינות וצניעות של בת ישראל. אני אהבתי לראותה כשהיא מברכת על נרות השבת. בפרשה את ידיה הבחנתי שהיא מבקשת לחבק בהן את כולנו. היא הסתכלה בנו בהנאה מיוחדת, שעה שהיינו כולנו מסובים אל השולחן הערוך לסעודת השבת והיתה אומרת שהיא רואה גם את מלאכי השרת מרחפים מעל לראשינו. ברור לי שהפעם לא התלוצצה. היא באמת ראתה כל זאת בעיני רוחה — כי הסתכלה בנו בעינים אוהבות.

בין האחים והאחיות שררה תמיד אידיליה. כמעט שאינני זוכר מריבה בבית, ולו הקלה שבקלות. הקטנים צייתו תמיד לגדולים מהם, כיבדום ואף ביקשו עצות מפיהם. וכולנו בלי יוצא מן הכלל צייתנו לאבא ואמא.

אבא, כמובן, היה אדוק בדת ושומר מצוות. דקדק בקלה כבחמורה, אך הדבר לא מנע ממנו להקנות לנו חינוך לפי רוח הזמן. כל הילדים בלי יוצא מן הכלל, ביקרו בבית ספר תרבות שבעיירה ואבא נמנה עם חברי ועד ההורים. הוא עזר לכולנו להכין שעורים ועודד אותנו לשקוד על לימודינו.

פלוגת החלוץ (1930)

הוא בעצמו היה חובב חשבון ומתמטיקה ואף הצטיין בכך והשתדל לחבב מקצוע זה גם עלינו, בהוכיחו לנו שידע במתמטיקה וכוח החשיבה כרוכים זה בזה.

שלא כאדוקי דת אחרים בעיירה הוא שיבח את התנועה הציונית ותרם לקרנות הלאומיות. את ה„קערות" למען הקר־הקיימת, קרן־היסוד, החלוץ וכו' העמיד, בערב יום הכיפורים, במקום בולט שעל שולחן הקערות ועורר את המתפללים להשליך לתוכן את פרוטותיהם. אפילו מתנגדים גמורים לציונות לא המרו את פיו... הוא ראה בעין טובה דבר הצטרפותנו לתנועות הנוער הציוניות שבעיירה.

הורי זכו לראות נכדים ונכדות. המשפחה גדלה והתרחבה: מחותנים, כלות, חתנים למשפחותיהם. כאשר הורמה עלינו יד הצורר ימ"ש. נגדעה משפחה ענפה מאוד ומסורה תוך כלל אחב"י דקהילה קדושה אוליקה...

ועד קה"י עם השליח מר ברומברג (1937).

שמחה גליקמן

בית אבי

בית אבי אשר בצלו חמדתי וישבתי בימי ילדותי ונעורי. כיובל שנים חלף מאז! לא עלה מעולם בדעתי שיום יבוא ולא אוכל אלא להציב להם מצבת נייר במקום מצבת אבן כנהוג בישראל זה דורות רבים; שדווקא בספר זה ניחד מקום לכל הדמויות האהובות, המעונות והקדושות, הנשמות הזכות והטהורות. אני וכל יתר חברי. איש איש — ובית אביו.

מה המיוחד שמרעיד את לבנו, את נימי הנפש, שעה שאנו נזכרים בימי נעורינו בבית אבא, וכמובן — בחורבן הבית היקר הזה. הרי אינני בודאי בודד ויחיד המתלבט בשאלה זו וה„מתלבשת" עלינו לא פעם כמיטרד מצפוני, ביום חג ומועד, בעת הזכרת נשמות בציבור והתיחדות עם זכרם — כביום חול. ואולי חטאנו כנגדם?

אולי גדול היה עווננו מנשוא על שעזבנום בשחר ימינו בחפשנו לעצמנו תוחלת חדשה ונכספת? עקרנו מבית אבא ואמא כשאנו מפנים ראשינו מן המבט המתחנן, המלא צער ועגמה, מתחנוניהם ללא־מלים. משל הם אומרים: „ככלות כוחנו אל תעזבנו" — והלכנו בדרכנו. והרי היינו הראשונים שפגענו בהם, פגיעת הגוף והנפש. יסלח לנו האל במרומים ואל ייסרנו בצערנו. אפשר שעוד תשפוט ההיסטוריה אם רע או טוב עשינו...

בית רחב־ידיים היה בית אבי, לפי מושגינו בסוף שנות העשרים של המאה בעיירה הווהלינית. ומשפחה ענפה איכלסה את הבית, בנות גדולות וקטנות — אחיותי — רבקה, רחל, בלומה, חנה והניה, אני ופישל אחי והיתומים המאומצים, ילדי דודתי, אחות אמי, מקליבן הסמוכה, שהתיתמו מהוריהם, הלא הם רבקה, רחל, מאיר ואברהם, שכאחים ואחיות גדלנו יחדיו. כל אלה הרנינו את הבית והצהילו חדריו הרבים. כרחם אב על בנים טיפל אבא בכולנו, תוך שלימדנו תורה ודרך ארץ ברוח טובה ואבהית ומבטי־עיניה הזוהרות של אמא עודדו אותנו ברמז והוסיפו טעם לחיים.

בדרך כלל היה זה בית, אשר חותם של הכנסת אורחים היה טבוע עליו. מאלה הבתים המבורכים בישראל שכל הנכנס בתוכם רעב יוצא שבע. בבית זה התגורר אבי, ר' מרדכי ז"ל, כל ימיו, משחר ילדותו. בודאי שאדם מכבד את מקומו ולא להיפך והוא ששיווה דמות מיוחדת לבית עשרות בשנים והשפיע עליו כאילו מרוחו. ב„טיולי" חזרה לימי ילדותי ועלומי, ראה אראה, עכשיו הכל בבהירות־יתר. מבין יותר את הדמות הזוהרת של טיפוס יהודי נאצל, תלמיד חכם ובר־אוריין, חסיד ואיש־מעשה, אשר שרשים עמוקים לו במסורת היהודית ומוקיר רבנן ופשוטי־עם כאחד. כחסיד מסור אירח תדיר בביתו את הרבי מסטפאן זצ"ל, על שמשיו וחסידיו וכל הכרוך בכך.

עיסקי קמח ותבואה ושל תוצרת חקלאית נרחבים — לפי מושגי הימים ההם — ניהל. היה שולח סחורותיו לכל רחבי המדינה ומחוץ לגבולותיה. רבים התדפקו על פתחו. היו ממלאים את הבית על מנת ללמוד הילכות מסחר ולהתבשם מידיעותיו בעניינים כלכליים, משל סגולה הדבר לפרנסה טובה. אגב הצצה, כמובן, בעיתונות האידית, הרוסית והפולנית, שהיתה מתקבלת בביתנו, תוך לגימת כוס חמין ומגדנות.

רוב ימיו היה עסקן ציבורי מובהק, בעזרה לזולת כבעניינים ציבוריים שונים. יו"ר בנק הסוחרים בעיירה במשך 28 שנים, עד לכניסת הרוסים, בימי חלוקת פולין בין היטלר וסטלין. הוא היה נבחר שנה שנה לגבאי בית הכנסת דחסידי סטפאן, שהוא הקימו במו ידיו, בהיותו גדול התורמים וראשם. לא רבים היו הגבאים בעיר שנטו לציונות — והוא ניהל „מלחמת־חרמה" למען הציונות, הנהיג בעליית התורה נדרים למען הקרנות הציוניות, השתתף בעצמו בהתרמות ובמגביות המיוחדות לטובת קרן־היסוד, תמך בקיבוץ ההכשרה והעסיק חלוצים הרבה בטחנת הקמח ובהטענת קרונות הרכבת. הוא שקבע זוגות מתנדבים מדי שבוע לאיסוף תרומות לנצרכים ורב היה חלקו ב„מתן בסתר" לנכבדים שירדו מנכסיהם.

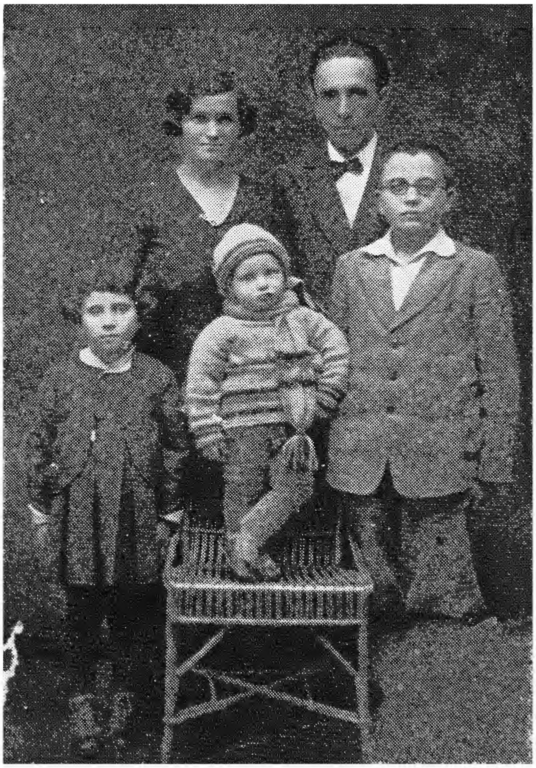
עוד בימי נעורי שמעתי מפיו כי הנה שמש החסידות שוקעת וצריך, לפיכך לתת יד לציונות החודרת במקומה למשכנות ישראל, למען עתידנו. ולמען לא תמות כי תחיה רוח ישראל־סבא. אכן, הוא הרגיש ברוחות החדשות המנשבות בעולמנו, זמן רב לפני אחרים. ומהלכה־למעשה. הוא הקדים רבים אחרים במתן חינוך חדש וסדיר לכל ילדי הבית, ואשר עלה לו בממון רב.

אחותי בלומה עלתה ארצה כחלוצה, לקיבוץ גבעת השלושה ואני

בית מרדכי גליקמן. בית ציוני־יהודי מסורתי. ניספו בשואה

עליתי אחריה כעסקן ציוני. לפני הפרידה הוא קנה לי בלבוב טלית ותפילין, סידור ומחזורים „למען לא יסור לבבי אחרי אלוהים אחרים בעולם הנסער, הגדול; למען לא אטוש תורתו, כי לא יעזבני". ו„היה עזר לעמך". עמדתי נדהם ומלא חרדת קודש. מבלי שאמסור לעצמי דין וחשבון על עמידתי זו. לקחתי את תשמישי הקדושה מידיו בידיים רועדות ונדרתי בלבי לקיים

רחל ומאיר פרקס וילדיהם. שניהם ציונים פעילים. ניספו בשואה.

בקשתו־צוואתו. ידעתי שלא קל הדבר, שהרי לא נמניתי עם אדוקי־הדת דווקא.

כיום, כאמור, אני מבין יותר לרוחו והריני משתדל לקיים נדרי מאז. אני מודה יום יום לבורא עולם על הניצוץ האלוקי שנתן באדם; על שחונן

אותנו בבינה ודעת המרוממות את נפשנו. הרהורי תשובה יום יום ואהבת ישראל ואדם מופנמת — רק בכוחם להצעידנו לאושר עילאי. תורת אבא היא.

אמי ז״ל, ליפשה, בת־כרך היתה, מעיר קולראש שליד קישינב, בת הרב דמתא, משפחת רבנים ושו״ב. השמירה על ענייני דת ומסורת היתה בדמה. היתה בת ישראל צנועה בלי שמץ של גאווה. האירה פנים לקראת ה„אורח לשבת" ולכל דכפין. מתלמידיו של אברהם אבינו ע״ה. אני הייתי סבלה הקבוע בכל יום ששי בשבת למשלוח סל מטעמים למשפחה מכובדת, שמפרנסה עקר לאמריקה. לא זכתה לנחת מילדיה, כי בעודה צעירה לימים מתה מיתת־נשיקה.

מסיבת־פרידה למניה ושמחה גליקמן ובתם אלופה לעלייתם ארצה (1935).

אמר החורגת, לאחר מכן, חנצה, אשה נפלאה היתה. לא זכתה בילדים ורק דאגה לילדים שבבית כל הימים. נקברה חיים בין שאר קדושי אוליקה, הי״ד.

שלמה צם

הרהורים
על בית אבא

חלף כאילו נצח מאז הימים האפלים, עת עלה הכורת על מיליוני יהודים באירופה ובתוכם עיירתי ומשפחתי אשר נשארה שם.

אך הנה אני עומד, הרי, ונפרד מאבא, אמא, משה וראוב׳לה אחי בדרכי לארץ.

ועולה בזכרוני זכר המשפחה בשלמותה לפני שעלינו ארצה, רחל חייקה ואני. משפחה יהודית בווהלין. עיירה שרוב תושביה יהודים, עממית ותוססת חיים, עם ימי החול והשבת שלה, מנהגיה, מריבותיה, מפלגותיה, עם תנועות הנוער החלוציות שבה אשר צעדו בראש.

רואה אני את בית ספרנו „תרבות" אשר רוב רובו של הנוער למד בו, התחנך בו ברוח חלוצית, עם צוות מורים מסור המכוון ברוח תרבות עברית והגשמה חלוצית. ואשר הודות לו חלק גדול מהנוער עלה והגיע לארץ, (מהכתה שלי כ־80%). עד שהגיע המשחית והשמיד הכל ונשארו עיי חרבות ואודים מוצלים, בודדים כמו מכל עיירות וערי פולין ויתר ארצות אירופה, אשר חיו בהן יהודים ופלשו אליהן הקלגסים של היטלר.

וביתנו־מאז בית ציוני. ההורים אפשרו לנו ללמוד ב„תרבות" ואחרי זה לחיות בפעילות בתנועות הנוער החלוציות.

אבא — אדם משכיל, שומר מצוות, אך נותן לילדיו לחיות לפי מאוייהם הם ואזנו כרויה לרוחות המנשבות בעולם היהודי, האומרות שאין קיום להמוני היהודים בגולה ומקומם במולדתם הישנה, ודיבר על כך רבות שהנה יגיעו ילדיו לארץ, יחסל הוא את עסקיו ויגיע גם הוא אליהם. חיכה — ולא זכה. ובינתיים עוסק בצרכי ציבור שונים, והם רבים וחשובים. באים אליו לטכס עצה בענייני הפרט והכלל. לא פעם הוטל עליו הייצוג כלפי השלטונות העוינים. תמיד מוצאים אצלו אוזן קשבת למרות טרדות הפרנסה. ואנו שלושת ילדיו בארץ אשר חייבים הרבה להורים שהגענו

לפני האסון, רובצת מועקה בלבנו כל השנים, למה לא הזדרזנו בהעלאתם ארצה? לו ידענו...

ואמא — טובת הלב העוזרת לכל נצרך הפונה אליה והפניות היו מרובות — עושה זאת בצנעה ובשקט, מסורה ודואגת כל־כך לאבא ולנו הילדים. בריאותה התרופפה בשנים האחרונות ועם בוא האסון, לא החזיקה הרבה זמן מעמד ונפטרה בגטו בטרם חיסולו.

אחי משה — אשר לו אני חייב את עלייתי אני לארץ אשר דחה את עליתו הוא בידעו כי שנינו לא יכולים להשאיר את ההורים רק עם האח

משפחת דב וולף. בית ציוני חם. ניספו. הבן שלמה — חבר אלונים, הבת רחל — ביגור, הבת חיי — בנגבה. הנכד אסא — נפל בכיבוש ירושלים

הקטן ראוב׳לה, חיכה לעלות יחד עם ההורים — קיבל על עצמו פעילות ציבורית ב„החלוץ״, ב„קרן קימת״ ועוד. ומכתביו אלינו לארץ — מלאי ערגה וכמיהה ליום שנפגש כולנו פה.

וראוב׳לה, צעיר הבנים, בן הזקונים להורים. בן 10 היה בצאתי לקבוץ ההכשרה ובן 15 בעלייתי. והוא — כדרך הנוער בגילו אז — שואף ללימודים ובעיירה צרה המסגרת, אין יותר מבי״ס יסודי, ועושים ההורים מאמצים, ושולחים אותו ללמוד בעיר הגדולה הקרובה רובנה. ובבואי הביתה מההכשרה להפרד מצאתי אותו עלם צעיר בפריחתו ובראשית חייו, וככה ישאר בזכרוני לנצח.

בנדודי בגרמניה לאחר המלחמה בשליחות הקבוץ לשארית הפליטה, מצאתי במחנות חלק ממשפחתי אשר ניצלו מההשמדה. מהם אשר היו בעיירה עד יומה האחרון וברחו ממנה למחרת ההשמדה (משפחת נקוניצ׳ניק, פיגה צם ובניה) ומהם שמעתי פרטים על סופם המר של יקירי. את משה אחי חטפו הקלגסים הנאצים באחת האקציות הראשונות, מספר חודשים לפני הסוף. וביום ההשמדה הסופי צעדו אבא עם הטלית והתפילין ועל ידו ראוב׳לה יחד עם כל קדושי העירה.

תהיינה שורות ספורות אלו נר זכרון לעיירה יהודית תוססת אשר זכר לא נשאר לה — ולהורי ואחי היקרים, אשר ככה הלכו לעולמם.

לזכרון
של אשי בוימן ובי״ב

משפחה שנכרתה כולה ולא נשאר ממנה זכר.

אשי, בן אחיה של אמי, נתיתם בצעירותו וגדל בביתנו (יחד עם אחיו יעקב) הרבה שנים עד אשר הקים את משפחתו. והוא פיקח, חרוץ מלא חיים על אף מלחמת הקיום הקשה שלחם כמעט כל חייו ועל אף בריאותו הרופפת.

זוכר אני אותו עובד שעות מרובות במפעל הפרסות (פרסות למגפי נשים לפי המקובל בימים ההם) הקטן, שהקים ביזמתו וביכולתו הרבה והוא מוציא ממנו פרנסתו בדוחק, ורק בשנים האחרונות הוטב מצבו.

אסתר אשתו, אשת חיל. בריאה וחרוצה, סוחבת בעול הפרנסה נוסף לטיפול בילדים ומשק הבית, ושלושת הילדים מאיר, מוניה, והבת הינדה — חמדת נעורים. פקחותו של אבא, ובריאותה של אמא נתמזגו בהם. ועם תום ילדותם עלה עליהם הכורת.

יהא זכרם ברוך.

השי בוימן, עסקן ציוני מסור וילדיו. ניספו בשואה

הניה גינגברג־קנייבסקי

ואלה שמות

ואלה שמות בני משפחתי אשר הומתו ונרצחו בידי הנאצים הארורים: אבי יוסף גינגברג, אמי זיסל, אחי יהושע ורעייתו לאה ובתם מרים ואחותי בתיה. כולם נטבחו יחד עם יתר יהודי אוליקה, השם ינקום דמם.

אחותי בתיה נערה טובה ויפת־תואר היתה. השיגה, לאחר מאמצים רבים, סרטיפיקט לעלות לארץ־ישראל, אולם ברגע האחרון נמלכה לא לעזוב את ההורים לנפשם, לבדם, כי מי יעזור להם בצר להם... כיבוד אב ואם היה אצלה העיקר ואכן, „בחייהם ובמותם לא נפרדו" — והיא, בת עשרים, לאו דוקא אביבים בלבד, היתה במותה. היא ידעה בחייה גם סתו וחורף...

אבי ז"ל, סוחר אריגים היה. לאו דווקא עשיר. כלום היו עשירים באוליקה בכלל? אך נחשב בין האמידים שבעיירה. ענו היה האיש. חסיד טריסקאי. מראשוני מגישי הפדיון לרבו; מראשוני התורמים לקרנות הציוניות, מראשוני המנדרים בבית מדרשו, בו היה מקום מושבו בקיר המזרח.

שמא תאמר נדחק לשם, קפץ בראש? לא כי. הושיבוהו שם. בגלל נדריו־תרומותיו למען בית הכנסת.

במקום „ואהבת לרעך כמוך" גרס „ועזרת לרעך. ואפילו אם איננו רעך ממש". כי יותר מאשר אתה עוזר אתה נמצא נעזר. הוא ידע לדבר ולהסביר יפה. אולם העריך מעשים טובים בלבד.

לימי שבת וחג, מן ההכרח היה שיסב אורח נצרך לשולחננו. בלי זה אין טעם לסעודות השבת, שכן „אורח בבית — שכינה בבית". וטובה שכינה בשבת־קודש שהיא מעלה את הנשמה היתרה באדם מישראל... זוכרני, אחד האורחים הקבועים לשולחננו היה ישראליקל הופצ'אק. „סטאַרי קוזאַק". הוא ידע להנעים ליד השולחן. היה מנצח על הזמירות ועל ברכת המזון במזומן.

אבי היה גם אוהב־חיים. היה גבר יפה וזקנו מסורק ומוסיף להדרת

פניו. בשמחת תורה היה בין הרוקדים־מרקידים. כשכוס היין בידו היה תמיד מברך בחום ותמיד גומר: „לשנה הבאה בירושלים״. היו לו כיסופים לירושלים עיר הקודש, ממנה יצא דבר אלהים ברוב הימים...

בית יוסף גינזברג. דור המשך של ציונים. ניספו. הבנות הניה ושרה — בישראל.

אמי, עליה השלום היתה אשה טובה מטבעה. עדינת נפש ונאמנה לתורת אבא לעזור לזולת — במעשים, ולא רק בדיבורים בעלמא. היא היתה פעילה מאד בארגון הנשים בעיירה, בועדת היתומים ועוד. ידיה היו תמיד מלאות עבודה ציבורית. היא היתה המזכירה של איגוד הנשים, בו היו חברות בועד: הינדה גוסטינסקי, הרבנית בט, חנה רוזנבוים ורחל ואלדמן. עיקר עבודתן היה עזרה לנצרכים. היו מעסיקות על חשבון האיגוד רופאים, את ה„פלדשר״

עוזרות, משלמות בעד רפואות בבית המרקחת וכן עזרה כספית לחולים, נצרכים. לפתק־תרופה של הרופא היתה אמא מצרפת תמיד פתק בחתימתה אל בית המרקחת. כלומר — ע״ח האיגוד. האיגוד קיבל עזרה מהג׳וינט ומתורמים בעיירה. את הילדים היתומים ליוו נשים טובות אלו מקטנותם. דאגו להם לכל דבר, כאמהות ממש. וכה עד שגדלו, עד לנישואיהם. ועד שעמדו ברשות עצמם.

זכורתני חתונת יתומה ופליט שהתקיימה בעיירה בבית העלמין. הוא היה פליט מבסרביה, לאחר מלחמת העולם הראשונה. מתוך „חופה בבית העלמין" שהמדובר ב„עצירת מגפה". היתה זו מגיפת טיפוס הבטן והשפעת האסיתית שפרצו בעיירה והפילו חללים רבים. „אין בית שאין בו מת". קדמו לחתונה תפילות לתוך ארון קודש פתוח, השתטחות על קברי המתים ועוד. דבר לא עזר. בחתונה בבית העלמין השתתפו כל בני העיירה. הכל הביאו שי והושיטו עזרה. בראשם איגוד הנשים, כמובן. עוד שנים רבות הושיטו עזרה של ממש לזוג זה. וראו זה פלא — המגיפות נפסקו בבת אחת!

אחי יהושע גינגברג ז״ל היה מפעילי וועדת התרבות ליד ההסתדרות הציונית ומעוזריו הנאמנים של המורשה לקרן־קיימת אז, מר שמחה גליקמן, יבדל״א. הוא השקיע מאמצים רבים בכדי לעזור לקיבוץ ההכשרה בעיירה והתרוצץ תמיד לחפש בשבילם תעסוקה. עזר להם באספקת מזונות ודאג לפעולות תרבות לחברי הקיבוץ. עדיין זכורות לי הישיבות בביתנו עם שמואל רוזנהק ז״ל, ממרכז התרבות וישיבות ועדי הקרן הקיימת וקרן היסוד. היה לו חוש למציאות והיה איש מעשה מנעוריו. כאשר הטילה העיריה מסים כבדים, בימים ההם, לסלילת כבישים ומדרכות, שמעטים בלבד יכלו לעמוד בהם, הוא הוציא קול קורא לא לשלם מסים, כי אם לשלם בעבודה ממש. „בסלילת הכבישים והמדרכות במו ידינו". ואכן, העובדה, שיהושע „בן־הטובים" המפונק יצא לעבודה גסה ושחורה חוללה פלאים. כמעט כל צעירי העיירה הלכו בעקבותיו!

אחותי הקטנה בתיה היתה, כאמור לעיל, ילדה נפלאה. צנועה וענוותנית, אופיו של אבא. כאשר התבגרה והלכה — אני כבר הייתי בארץ ישראל — הורי ובני המשפחה היו תמיד מתברכים בה. היו מהללים במכתביהם אלי את יפי־תוארה ומשבחים את טוב־לבה.

זוכרת אני כמה אפיזודות בעיירה, שכדאי, דומה, לספר כאן. הנה המקרה של ביקורו של יצחק גרינבוים, המועמד לסיים הפולני, באוליקה. הוא ניהל

בעצמו את מערכת הבחירות. המכונית בה נסע שקעה בבוץ. לא עזרו לא בולי עץ ולא קרשים. לא דחיפות ולא נענועים. משל לפרד העיקש. מה עשי צעירי אוליקה, ואחי ביניהם? הם הרימו את המכונית ונשאוה על כתפיהם עד לבית הכנסת הגדול, בו נאם האורח, כשאנשי העיירה מלווים אותם בקריאות שמחה ועידוד. דודתי חוה אורלס־פינקלשטין, ישישה כבר, רצה אחרי התהלוכה ההיא כשהיא צועקת ומכריזה בקולי־קולות: „זאָל לעבן דער, יידישער קייסער!" — יחי המלך היהודי. וכאילו מהדהדות עוד באזני קריאות ההתלהבות של כל המלווים.

קבוצת החלוץ (1928). כמעט כולם בישראל.

תהלוכה ספונטנית גדולה, בה לקחו חלק קטן וגדול, התקיימה באוליקה, כאשר ליווינו את העולים הראשונים ארצה. השתתפו בתהלוכה זו כל בני העיירה ממש. צעדו כשמונה ק"מ עד לתחנת הרכבת, כשהעולים נישאים על כתפים, תוך שירה אדירה של שירי מולדת.

ועוד תהלוכה המונית מעין זו: בתה של הרבנית הישישה התחתנה. ארץ ושמים רעשו. יהודים לובשי קאפוטות ושטריימלים רקדו ברחובות. שבועיים ימים נגנו התזמורות בחצר הרבנית, אם הכלה ובבית החתן. (דומה. בבית הדיין). ולאחר שבועיים של הילולא וחינגא שוב יצאו בני העיירה, זקנים וטף ללוות לדרכה את שיירת העגלות עם הזוג הצעיר והמחותנים.

היו אלה ימים טובים בעיירה. ימים, בהם נשכחו קמעא דאגות של יום־יום. אלא שהיו אלה ימים נדירים. השכיחים יותר היו ימי החגיגות הנוצריות, בהם לא „לקקנו דבש". צעירי הפאקיטא היו יוצאים עם פרגוליהם להשתולל בעיירה ולהכות, אם אפשר, ביהודים. בחג המולד, למשל, לא הוציא יהודי את חוטמו החוצה. יש והם היו פורעים גם בתוך הבתים. זכורה לכולנו הפרוסבייטה האוקריינית עם הצרכניה שלהם בביתו של סידרעצ'וק. והכרוזים שהפיצו „אל תקנו אצל רוצחי משיחנו ישו" והעמידו משמרות ליד כל חנות יהודית שלא נתנו לבני אמונתם להכנס לתוכה. והדברים הרי התרחשו זמן רב לפני מעשי הנאצים.

מכל בני משפחתי נשארנו בחיים אני ואחותי שרה, שהספקנו להגיע בעוד מועד למולדת. זכינו לחיים שהם לא ראו אפילו בחלום, אולם עצם עובדה זו מעיק עלינו כל הימים בבחינת „בדמייך חיי".

מועצת קק"ל (1933) עם השליח מאר־ישראל מר שרירא

זיסל גורבטי־בורשטיין

הספד מר

היינו משפחה ענפה ומושרשת באוליקה. וכי מי לא הכיר שם את משפחת יהושע ורחל גורבטי? משפחה שדורות רבים בעיירה — אילן היוחסין שלה.

חמש בנות ושני בנים היינו להורינו. כולנו ספגנו רוח יהודית־מסורתית וחינוך ציוני־לאומי. אך גם לאנושיות חינכו אתנו הורינו. ל־אדם גם „באהליך" וגם "בצאתך". ה„סיסמה" בבית, דומה היתה: היו יהודים כפי שהם צריכים להיות. היינו „בני רחמנים", שזוהי דרגה אחת עם „אהבת ישראל". ואכן, לימדונו, הלכה למעשה, להושיט עזרה לנזקקים, „מתן בסתר" וכו' וכו'.

אבא, יהושע ז"ל, עסק במסחר התבואה בממדים נרחבים, לפי מושגי הימים ההם; אמא ז"ל, טיפלה באכסניה — ובבני המשפחה.

הבית היה שוקק תמיד אנשים. מהם שבאו להתאכסן, מי לרגל המסחר של אבא, והרבה חברים וחברות של הבנים והבנות. ובכן, היה זה בית פתוח לרווחה לכל דיכפין.

אמי הסתלקה לעולמה באביב ימיה. למרות שסבלה ממחלה ממושכת והרופאים אסרו עליה מאמצים מיותרים, לא היססה לבוא לעזרת נצרכים. אבא ז"ל, למרות היותו נתון תמיד בעניני מסחרו, לא משך את ידו מלימוד תורה. בכל יום היה משכים לעיין בספר ולהתפלל עם הותיקים. השולחן־ערוך וכיוצא בו ספרי הלכה ומדרש לא הוסרו מעל השולחן. היתה לו מטרה בחיים: לתמוך בנצרכים, והוא הרבה במתן בסתר.

דיבורו שקול ומדוד היה, בבחינת דבר מעט ועשה הרבה. חיבה יתרה היתה נודעת לאבא לבקשנו תמיד בצחוק וברצינות, שכולנו, לאחר נישואינו, נשאר לגור באוליקה.

רק כחצי שנה לפני מותו, הסכים שאני ובעלי ובתנו רחל נהגר לברזיל, כי המצב הכלכלי והמדיני אז הורע.

כל המשפחה שלנו היתה עוסקת בעניני ציבור וביחוד למען ארץ־ישראל. אחותי הגדולה, חנה, היתה בועדה של ארגון נשים לעזרת דלים

בית יהושע גורבטי. עסקנים ציוניים. ניספו בשואה.
הבת זיסל בורשטיין — בישראל

היא היתה הגזברית. וזוכרת אני, שכמעט מדי חודש בחודש חזרו על הפתחים היא ועוד הרבה מנשי אוליקה, לאסוף למען עניים. בעלה פיני, היה כל השנים חבר בועד ההורים של בית־הספר, ועוד. הילדים למדו יפה וכל חלומם היה לעלות ארצה. אחותי רחל עם בעלה היו מראשוני הציונים.

זוכרת אני, שבשנת 1917, חודשיים אחרי מות אמא ז״ל, היתה אספה גדולה בביתנו וקראו בה את הצהרת בלפור עם „פירושים״ נלהבים. אחותי רחל ואחי יעקב נמנו עם חברי הועד הראשון למען ארץ ישראל.

אחי יעקב היה מנהל בנק הפועלים. הוא היה פעיל בהרבה מוסדות למען א״ר, ג׳וינט, ועד היתומים, הקרנות, הצופים ועוד. הוא היה גם חבר בועד המשרד הארצישראלי, וכשאני, בעלי המורה בורשטין ואחותי רייצה ז״ל רצינו לעלות ארצה, הוא סירב להמליץ עלינו, שנקבל סרטיפיקטים. הוא התנגד לנו בטענו, שהארץ לא זקוקה כלל לאנשים, חסרי מקצוע, או מורה,

ילדים ונכדים במשפחת יהושע גורבטי. ניספו בשואה

אלא רק לבעלי מקצוע, לאנשים בריאים וחזקים בלבד, שיוכלו לעבוד עבודה פיסית קשה. אחי זה ורעייתו החביבה פריידלה ושני ילדיהם משהל׳ה ורחל׳ה הומתו בשואה. כשהאיצו בהם ללכת למקום ההריגה היו כולם כל־כך חלשים, שלא עמד בהם הכח ללכת. היכו אותם והתעללו בהם באכזריות עד שנפחו את נשמותיהם הקדושות „בדרך״.

אחי יצחק, סוחר תבואה מצליח, עסקן צבורי, השתתף בכל הפעולות הציוניות בעיירה והיה פעיל בכל הועדות למען א״י וכו׳. אשתו בריינדל, ממשפחת דקלבוים, וילדיהם וולוולה, מוטילה ורחלה, שנולדה בימי המלחמה, נספו. אחותי רייצה ז״ל מתה בברזיל ובעלה ושני בניה נמצאים בארץ

ומשרתים בצבא־הקבע בצה״ל, אחד כקצין בכיר והשני (אייזיק ארקדי) כרופא. אחותי הצעירה ריבה ובעלה אהרון יוקלזון וילדיהם יהושע ורחלה עברו לגור ברוז׳ישץ׳ ושם השיגה אותם היד האכזרית. כולם מתו אחרי עינויים קשים ואכזריים בתוך הבורות.

בחתונתה של רייצה גורבטי. משפחת הרשל וזיסל אירגה.
היחידי שנשאר בחיים — הבן משה

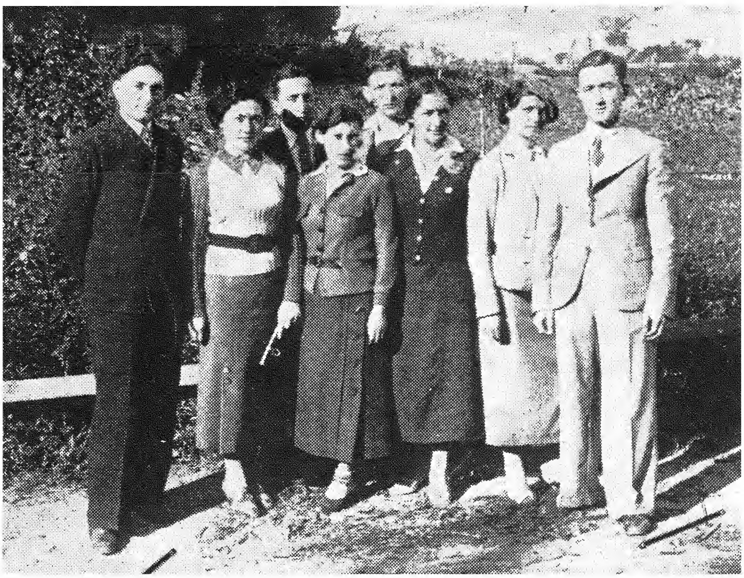
בלב כואב ושבור אני מספידה את כל אחי ואחיותי עם משפחותיהם ואת כל אנשי אוליקה, שהוציאו את נפשם על קדוש־השם. קשה להאמין, שבמאה העשרים יכול היה לקרות דבר שכזה. יש ונדמה לי, שכולם חיים עדיין באוליקה, אלא שלא מתקבלים מכתבים מהם...

ישמש נא ספר־זכרון זה במקום מכתבים אלה שאינם מתקבלים. רבים מאתנו ירוו בוודאי דפיו בדמעותיהם.

מניה גליקמן

קינה על בית אבי

אבי, יצחק רוזנבוים ז״ל, ראש הקהילה היה באוליקה. והימר לו גורלו לפיכך בכיבוש הנאצי. צל בין צללים ברחובות הגיטו התהלך כל הימים. וכאשר צווה להתיצב לפני השליט, ידע כי מלאך המוות מרקד כנגדו. ואכן,

במסיבה לעלייתם ארצה לשושנה אפרת (חברת נגבה) ושרה וסנדר דקל (עין השופט)

יחד עם כל יקירי קרתא, ביניהם הרבי ר׳ אלתרוני זצ״ל, חותני־מחותנו ר׳ מרדכי גליקמן ז״ל ורבים אחרים, בסה״כ כחמש מאות איש, הובלו ראשונים אל הקבר המשותף הראשון אשר בקמפה הידוע ונקברו שם חיים... זוועה אשר היכתה את כל יהודי העיירה בהלם, אשר שוב לא יכלו, כנראה, להתאושש ממנו...

אמי ע״ה, אשה עדינת־נפש היתה שכאבה תמיד את כאב הזולת, בבחינת „ואהבת לרעך כמוך״, מתוך הכרה עמוקה. מבית ספוג רוח ותרבות

בית יצחק רוזנבוים. יו"ר ועד הקהילה וועד ההורים בביה"ס.
אמא נכה — בת 90. ניספו.

כיתה ג' בביה"ס עם המורה פוליה רוזנבוים (1927)

יהודית היתה, שהשתמרו כהלכתן בימים ההם במשפחות ישראל מסורתיות. זכותה ת״ע. ונכדה לנו בישראל, כשמה: חנה, נ״י.

אבי ז״ל מילידי אוליקה היה. נצר למשפחה מיוחסת. אביו, ר׳ למיל נטע׳ס החסיד, יהודי סוחר וישר לב ואמו — אשת חיל היתה. אשה חכמה וטובת־לב, צנועה ועוזרת לרש. צופה הליכות ביתה ומסורה לבעלה ולילדיה בלב ונפש. כדרך הנשים היהודיות הצנועות בימים ההם. בניה ובנותיה — אנשי רוח ואנשי ציבור היו ובנה־בכורה יצחק, הוא אבי, בשערי קהילתו עמד כל השנים, כנבחר ושליח הקהילה.

את הציבור הוא שרת באמונה, בחמימות, באהבה לכל אחד ואחד. מן הפרט אל הכלל. היה באופיו מין הכרת ערך עצמו והזולת כאחד. מעין ואהבת לרעך כמוך שהיה טבוע בפנימיותו. לא פעם הרהרתי בלבי, שכל פרק מחייו משמש כמבוא לפרק הבא אחריו, שכן תמיד השלים את מעשיו גם כשאלה עברו הרבה גלגולים. ותמיד לא סר מדרכו שהובילו למטרתו. וכעסקן ציוני — סלל את דרכו אל שערי מולדת, אלא שקשתה העלייה כקריעת ים־סוף. והסערה באה על כולם כחתף... בנו־יחידו לאני, המהנדס המוצלח ובתו, המורה פוליה, גם הם הכינו עצמם לבוא למולדת, לפני ההורים — וגם הם נסחפו בסופת השואה...

ואבא, כאמור, היה עוסק גם בצרכי ציבור. והיה מבטל לעתים עניניו מפני עניני ציבור שלא סבלו דיחוי. ועסקנות ציבורית — הוה אומר גם ריב ומלחמה, בימים ההם (כבימינו אנו!); וכי מי לא זוכר את המאבק הקשה על הקמת בית הספר „תרבות״ עם הקנאים הדתיים שבעיירה — והוא חלק רב נטל בריב אחים זה ושנים רבות שירת את בית־הספר כיו״ר ועד ההורים, אשר מתפקידו היה לממנו ולנהלו.

עד היום הזה פוקדים אותי לפעמים חלומות בעתה על בני משפחתי הענפה, שעלה על כולם הכורת. בימים־ושנים הראשונות לשואה פקדוני סיוטי־לילה אלה ביתר שאת. הייתי רואה עשרות מבני משפחתי כשהם מושיטים אלי ידיים ומתחננים על נפשם... הנה סבתי נכה, ע״ה, בת 90 ועוד מלאת־חיים, אבי יצחק ואמי חנה, אחי ואחיותי, דודי ודודותי, הם וילדיהם ועל כולם — דודי, האיש המפורסם ר׳ משה נטעס, בר־אוריין ומגדולי הדור לא רק בעיירה. הנה הוא פורש כפיו, כאילו, על כל בני המשפחה. אך אין בכוחו להציל...

היש עוד שבר כשברנו?

מאיר גרינשפאַן (בן־ישי)

מיין פאטער
שמעון משה ציפעס ז״ל

אַ שטיק צייט איז מיין פאָטער, ר׳ שמעון משה ציפעס ז״ל, געווען דער גבאי ביים רבי׳ן און שפעטער האָט איבערגענומען די גבאות זיין ברודער דוד ז״ל; אַ שטענדיקער חזן, און זיינע מתיקותדיקע תפילות אין די ימים נוראים און אין די יום־טובדיקע טעג זענען געווען אַ „שם־דבר״ אין שטעטל. נישט איין יידיש האַרץ האָט ער צעבראָכן מיט אַרויסווייַנען די עשרת הרוגי מלכות, צי ביים ונתנה תוקף. טייכן מיט טרערן האָבן די ווייבער פאַרגאָסן.

זיין טויט איז אים געקומען אַלס „מיתת־נשיקה״. אין אַ פרייטיק צו נאַכטס, י״ד טבת, ווען מיין מאַמע הי״ד איז געפאָרן קיין ראַוונע צוצוגרייטן דעם בן־זכר, צום יינגעלע, וואָס איז ביי מיין ברודער משה׳קע געבוירן געוואָרן האָט ער, ניט קענענדיק אויך פאָרן קיין ראַוונע, צוליב חילול שבת, איר מודיע געווען, אַז דינסטיק צום ברית וועט ער זען קומען. ר׳ מאָטל שוחט׳ס ווייב, וואָס האָט דעמלט געוווינט ביי אונדז אין דירה, וואָס איז געווינט געווען יעדן שבת אין דער פרי אויפשטיין פון שלאָף און זיך צו־הערן צו זיין מתיקותדיקן מעביר זיין די סדרה, און די קאַפּיטלעך תהלים, וואָס ער פלעגט אויסזינגען אין די פרימאָרגן שעהן, האָט באַמערקט, אַז דעם שבת האָט זיך מיין טאַטע ז״ל עפּעס פאַרשפּעטיקט מיט זיין אויפשטיין און ווען זי האָט אויפמערקזאַם געמאַכט מיין שוועסטער רעכל וועגן דעם, האָט זי ניט באַמערקט, זעענדיק אים שלאָפן מיט דעם פּנים צו דער וואַנט, אַז ער האָט אינמיטן נאַכט אויסגעהויכט זיין נשמה, ניט געבנדיק אַפילו קיין קרעכץ. ער איז אויסגעגאַנגען פונקט אין דער צייט ווען די עלעקט־רישע באַלויכטונג איז צוליב דעם טוישן זיך פון דער באַדינונג, אויף אַ האַלבע שעה אויסגעלאָשן געוואָרן.

אין דער לויה האָט זיך באַטייליקט די גאַנצע שטאָט און באַהאַלטן האָט מען אים נעבן רבינ׳ס אוהל, דעמלט איינער פון די בכבודיקסטע פּלעצער אויפן בית־הקברות.

די מאַמע מיינע, האָט נעבעך געמוזט אויף אירע שוואַכע פּלייצעס איבערטראָגן דעם גאַנצן עול פון דער דייטשישער אָקופּאַציע, וואָס די גרעסטע מערהייט פון שטעטל האָט איבערגעטראָגן און איז געווען, לויט מ׳האָט מיר דערציילט, צווישן די פינף הונדערט, וואָס מען האָט זיי אין שלאָס דערשטיקט.

וועגן מיין שוועסטער רעכל הי״ד דערציילט מען, אַז ווען אַ דייטשישער שומר זייערער האָט באַמערקט צוגנבענען עטלעכע קאַרטאָפליעס און גע־

מסיבת פרידה לשמחה גולדפרב ואברהם הוכרמן לעלייתם ארצה (1935).

פאָדערט אַרויסגעבן דעם „גנב״, דראָענדיק מיטן דערשיסן אַלעמען אָן אויסנאַם, האָט זי גענומען אויף זיך די שולד און אַזוי געראַטעוועט די גאַנצע פּאַרטיע „העפטלינגער״. זי איז אָפּגעקומען מיט בלויז עטלעכע שמיץ און אַ וואָרנונג, מער אַזעלכע פאַרברעכנס ניט באַגיין.

אברהם־חיים גאלדבערג

אברהם־חיים דער שניידער האָט געוווינט ניט ווייט פון מיין באָבע רבקה מאשקעלעס ז״ל. ווער ס׳געדענקט אָליק פון יענע צייטן, פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, דער וועט געוויס זיך דערמאָנען וועגן דעם שטילן האָרע־פּאַשניק אברהם־חיים, וועלכער האָט שטיל און באַשיידן געלעבט פון זיין שניידעריי — זייענדיק אויך אַ געזעלשאַפטלעכער טוער, שלא על מנת לקבל פרס. ער איז אַלע יאָרן געווען דער גבאי פון דער חברא־קדישא, יעדן שבת־בראשית איינגעאָרדנט אַ קידושא־רבא פאַר זיינע שול־מענטשן אין פאַר־בינדנדיק זיך מיט אַ סך שכנותדיקע שטעטלעך, געבעטן, אויב ס׳געפינען זיך דאָרט אַנטלאָפענע פון פראָנט און ווילן זיך אויסבאַהאַלטן איז ער גרייט זיי ביי זיך אין קעלער אויסבאַהאַלטן. ער האָט אַזוי אַרום צונויפגעזאַמלט ביי זיך 14 יידן, איינגעאָרדנט פאַר זיי אַ „בונקער״ אין זיין קעלער, זיי פאַרזאָרגט מיט עסן, טרינקען און קליידונג, כמעט ביז דער ענדע פון קריג. ווען צוליב אַ מסירה האָט מען איינעם פון זיי געכאַפּט און עס האָט געדראָט אברהם־חיים׳ן טויט־שטראָף האָט זיך די גאַנצע שטאָט מיט דעם רבי׳ן זצ״ל אין דער שפּיץ איינגעשטעלט פאַר אים און אַ דאַנק זייער שתדלנות איז ער אָפּגעראַטעוועט געוואָרן.

זאָלן די דאָזיקע עטלעכע ווערטער זיין צושטייער צו דעם ליכטיקן געשטאַלט ווי עס איז געווען אברהם־חיים דער שניידער, אין אונדזער שטעטעלע אָליק.

אליעזר סטפניר

בית הורי

מול עיני ניצבות דמויות הורי ובני משפחתי. הן חיות כאילו מחדש את החיים שנאלמו דום, שפסקו בפתאום. איני יודע אפילו מה היתה משאלתם האחרונה.

ערב שבת. אמא מברכת על הנרות. על השולחן פרושה מפה לבנה. הבית מבריק בנקיונו, מוכן לקבל פני שבת המלכה, וכאילו גם הוא מחליף לבושו ומאיר באור יקרות.

אחרי התפילה חוזרים הגברים הביתה. אבא מביא תמיד אורח הביתה לסעודת שבת, וזמירות נשמעות. „מנוחה ושמחה אור ליהודים״...

או התכונה בערב פסח. הכלים המיוחדים, ליל הסדר, „כולנו מסובין״...

ושוב קישוט הבית לכבוד חג הביכורים בירק.

ביתנו היה במרכז העיירה. מצד אחד — השוק. שורות חנויות צפופות זו על ידי זו. עמדו שם יהודים עם זקנים ונשותיהם, חיכו בכליון עיניים לקונה. מהצד השני — חצר הרבי, מכון המים, ומאחוריו מרוכזים בתי הכנסת הרבים, שבשבתות ובחגים שקקו המוני מתפללים.

אבא סחר במוצרי־יער וסיפק עצי הסקה לחלק גדול מתושבי העיירה. היה לנו מחסן קרשים, שהשתרע בחצר שלנו ובחצר הרבי. תמיד נדף מהם ריח מרענן של עצי אורן.

אבא היה נוח לבריות. מוכן היה תמיד לעזור לזולת. בשקט. בלי פרסומת. מעולם לא שמעתיו מרים קולו. לא התרפס לפני תקיפים. מעולם לא ראיתיו מוריד כובעו בפני נכבדי העיר.

אמא היתה אשה חולנית. מדי שנה בשנה נסעה לבתי מרחצאות. אך, למרות מחלתה, היתה פעלתנית ותמיד עסוקה. בבית ובחנות הקמח שלנו.

היינו חמישה ילדים. פסיל, אחותי, יושבת בית היתה. אחי, פלטיאל, עזר לאבא במסחר ועסק הרבה בצרכי ציבור. היה איש דתי. אירגן בעיירה את ה„מזרחי״ והיה נציגה בועדות שונות. לימים אירגן גם את השומר הדתי. לתנועה זו צירף את אחי דוד. אחותי, זיסל, ואני היינו ב„השומר הצעיר״, למורת רוחם של הורי.

בליל שבת ובשבת היה אבא מביא אורח לשבת. לא הזדרז להזמין אורחו,

מבעלי הדרת פנים. משום כך עברה את ביתנו גלריה של בעלי מום ועניים מרודים.

בשנות העשרים הראשונות חלם אבא לעלות ארצה כבעל הון. לא חשב בארץ־ישראל לעסוק במסחר, כי אם לרכוש משק חקלאי. אך קשה היה

בית דוד סטפניר. ניספו. הבן אליעזר — ביד מרדכי.

לשכנע את אמא שתסכים לשווק מתוצרת המשק בתל־אביב, כמו הגויות שבעיירה...

שנת 1929 ידועה כשנת המשבר הגדול. שיתוק גמור השתלט על חיי הכלכלה. מחיר חומרי בנין ועצי הסקה ירדו פלאים. כמו־כן הכריזה הממשלה הפולנית מורטוריום (שמיטת חובות) של האיכרים לתקופה ארוכה. אלה הפסיקו, כמובן, לשלם את חובותיהם כליל.

מצבנו הורע בהרבה. הוכרחנו לחסל את המסחר ביער, וגם מחסן הקרשים חוסל. המשכנו לסחור בעצי הסקה ובחנות הקמח. לימים נוסף גם מסחר בפחם.

במרץ 1938 עליתי ארצה. אבא מישכן לשם כך אחת מחנויותיו. קבלתי הרבה מכתבים מהבית גם אחרי פרוץ הקרבות וביתורה של פולין.

כתבו לי, שאמא גידלה ירקות בחצר הבית. קנו פרה לפרנסת הבית ובמשך חצי שנה הורשו הורי לסחור בקמח.

האח פלטיאל כתב מכתביו בעברית ובאופן די גלוי על המצב.

המכתב האחרון קבלתי ביום פרוץ הקרבות בין הגרמנים והרוסים. ומאז נדם קולם, כי הכחידם הצורר . . .

מסיפורי אבא ואמא

לסבי היה בית גדול. לקראת החגים היו באים מאות יהודים מקרוב ורחוק לשחר פני הרבי. החסידים היו מתארחים אצל בני המקום. בית סבא היה באותם הימים כמרקחה. בעיקר רבו הבאים לימים הנוראים.

באחד הימים לפני ראש השנה — ואבא עודו נער — באו להתארח אצלם יהודי ובתו. הבת נתאלמה זה כמה שנים. חחסיד נסע לרופאים ומלחשים, אולי תירפא. אך דבר לא עזר. לבסוף הגיעו לרבי.

מיד עם בואו הכניס לרבי פתק וביקש להתקבל על ידו. משום מה דחהו בקש מיום ליום. והנה הגיע יום כיפורים. בשברון לב מתפלל היהודי בבית המדרש ובוכה על מר גורלו. עם גמר נעילה ומעריב שלח הרבי את הגבאי לקרוא לאב ולבתו. לאחר כחצי שעה קרא את הגבאי ואמר לו: „תלמד אותה עברי".

עוד באותו ערב, בסעודה שלאחר הצום, סיפרה הנערה מה גרם לאלמותה...

כשאמי היתה בת שמונה... בימים ההם פרצה מגיפה בעיירת־הולדתה וורקוביץ׳. רבים נספו במגיפה.

יום אחד חלו אביה ואחיה של אמא. סבתי לקחה את שתי בנותיה, אמי ואחותה, ונסעה אתן לרבי מאוליקה. רק נכנסו לחדרו של הרבי, קם מכורסתו, נגש לחלון ואמר: „ברוך דיין האמת". סבתא פרצה בבכי. כשחזרו לעירתן מצאו את שניהם מתים. השכנים ספרו שבדיוק באותה שעה, פרחה נשמתם.

לאה בקובצקי-מלמד

אמי

כל־כך הרבה יש לי מה לומר לזכר אמי הטובה, וכל מה שאספר יהא בודאי מעט מן המעט... אמא היתה אַ יידישע מאמע טיפוסית, במלוא המובן. טובה ומבינה. למודת סבל היתה כל ימי חייה.

בגיל צעיר נתאלמנה, עם חמישה ילדים, ללא קרוב ומודע. אשה לבדד תשכון. לבדה גידלה אותנו. במיטב יכלתה. לבדה נשאה בעול הכבד של הפרנסה, שבודאי היתה קשה בשבילה כקריעת ים־סוף, בחנותה הקטנה,

דבורה בקובצקי עלתה ארצה

בנה, רעייתו וילדיהם. ניספו בשואה

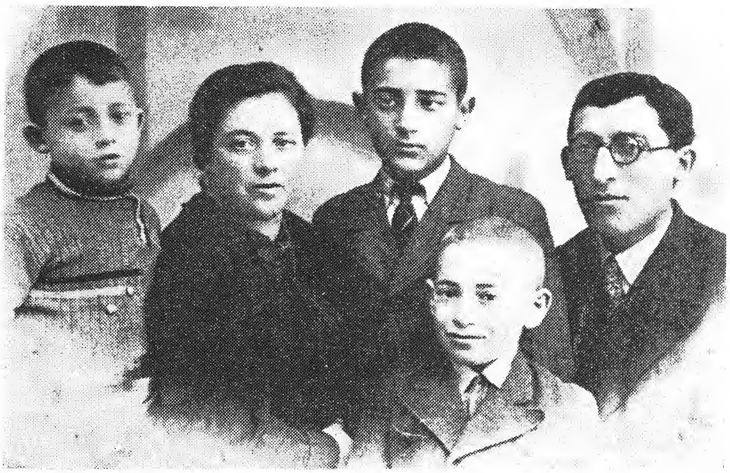
חנות מכולת, ישבה בקור ובגשם ללא עזרה וללא גואל. ביום בחנות, בלילה — בישלה, תפרה, סרגה. עשתה לילות כימים בעבודת נמלים, באמצעים הדלים שעמדו לרשותה, ותמיד עם חיוך על שפתיה. עם מסירות ואהבה ללא קץ.

אני, כבת זקונים, קבלתי מנה גדושה של אהבה. נשארתי לבדי אתה אחרי שאחי ואחיותי עלו לישראל. ויחד חכינו ליום שנוכל להתאחד. אלא, שהגורל המר לקח מאתנו את אחי הבכור עם כל בני משפחתו. אחי, הזכור לי גם כאבא, כי הוא היה הבכור והדואג.

לעולם לא אשכח את יום הפרידה מאחי והמשפחה. אין מלים לתאר הכאב והצער, לראותו בעמדו בכפור ובשלג, מנפנף ידיו לשלום בלי יכולת לומר מלה...

בהשאירנו את וולף אחי בגולה נשאר הלב אתו, עוד היתה תקוה, כי נתראה, בכל מכתביו ומכתביה של לאה'לה רעייתו. רק תקוה אחת הבהבה: להתראות...

אמי לא ידעה על סופם המר באוליקה. ספרנו לה, כי הם חיים אי־שם ברוסיה, ועד סוף ימיה קיוותה לראותם, אם כי ליבה ניחש לה בודאי...

משפ' דוד גינדיל. עסקן ציוני. ניספו בשואה

רחל שפר

מראות בלילה

בלילות, על משכבי, יש והסיוט מעוררני זה שנים: אין אבי, אמי, אחיותי וכל בני המשפחה. אינם עוד!

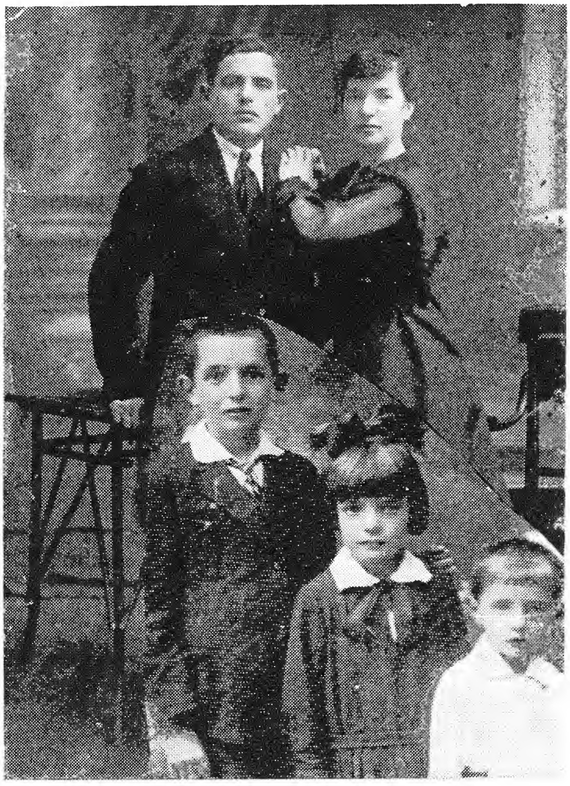
זוהי פרשת היסורים שלהם, אשר קורטוב ממנה בא אל תוך ישותי שלי. ובמה אהרהר בלילות נדודי־שינה אלה?

הנה אני בפרבר שלי בעיירה, זה הגובל עם שכונת הגויים האוקריינים מילויצה והסביבה. משוטטת אני ברחובות העיירה הצרים. רואה את הבתים ובעליהם. הנה ביתו של נסי סטאר, איש תם וישר. התגאה על בתו היפהפיה; חיים־אליעזר כץ, יהודי בר־אוריין בעל מזג טוב, חונן באשה תקיפה, המושלת בו; יוסף חיה בסיס ובניו פיניה, לייב וברל, סוחרי תבואה מהגדולים, ממשפחה מסועפת וגדולה; אברהם בליטשטין ומשפחתו: הוד והדר לו. מחונן בכשרונות ועסקן צבורי מסור; יעקב קופילר — שרה אשתו ומשפחתו: סוחר מזהיר, איש סגולות וציוני מסור; אבי חיים ז"ל, נכבד הפרבר. בעל קומה ועסקן דגול. בעל עצה ותושיה. אחיו איסר, הנבון ויפה־הפנים, הצטיין באופיו החזק, שהוסיף לו חשיבות בעיני רואיו. יחיאל ברוך לינדנבוים עם משפחתו האצילה וחתנו המלומד מוני קלפקה; משפחת איזנברג הנפח, בית תרבותי, אנשים ישרי־לב. חינך את בניו ובנותיו בדרכי השכלה לפי רוח הזמן; משפחת וולשטין שלמה האצילה; משפחת גוטי סטלמך, איש עמל מקטנותו, טוב־לב, איש־מסורת. אשרקה בעל עגלה (הקטן), עמל כל היום לפרנסתו והרויח לחמו בזיעת אפיו.

הפרבר היה מאוכלס חומר אנושי מיוחד במינו: אנשי עמל, סוחרי־תבואות וחנוונים זעירים, כבני משפחה גדולה אחת מסורים זה לזה, בהם אנשי מידות, יהודים גברתנים, אשר כוחם לא רק במותניהם ובאגרופיהם, אלא גם בפיהם. ולמרות כוחם הפיסי הרב היו זהירים לבלי להשתמש בו לרעת אחרים. היו נוחים לבריות וכנים בעסקי מסחר וידם היתה פתוחה

לעני ולדל. למעשי צדקה וחסד ולמגביות ארץ־ישראל. ואוי לו לזה שהרשה לעצמו לעשות בנוכחותם עוול ונבלה, וחילול כבוד ישראל, ללעוג ליהודי העיר או לגעת בהם לרעה. כל גויי הסביבה, שהכירו אותם היו נזהרים שלא להכוות באש לשונם ולא להרגיש בנחת זרועם הקשה.

מעולם לא התלוננו על גורלם. לא ידעו מחסור בבתיהם, אך תמיד היו שקועים בדאגות פרנסה.

יעקב קופילר, רעייתו וילדיהם. ציונים פעילים. ניספו.

צפות ועולות נגד עיני תמונות מתמונות שונות מימי הנערות, הנה עומדת אני ומסתכלת בפני אמי, עדינה ויפה, בשעה שהיא מברכת על נרות השבת, ומסביבה אחי הקטן והמוצלח צבי, אחיותי לאה ומלכה. כולם

רחוצים וסרוקים וזוהרים. אמי מעלה שלהבת בנרות, מעבירה עליה כפות ידיה שלש פעמים, ועיניה מתחילות מבריקות ושפתיה לוחשות תפילה. „א גיט שבת מיינע קינדערלעך״! ושתי טפות תלויות בריסיה. אז לא הבנתי לדמעותיה...

מלכה והרשל טריש; בילה וחיי׳ קרופניק. ניספו.

ותמונה רודפת תמונה: אבי עם אחי ז״ל מקבלים בזמרה ערבה ובהתרוממות הנפש את פני מלאכי השלום, שליוו אותם בדרכם בחזרה מבית הכנסת. הנה „נכנסת״ הנשמה היתרה באבי. נשמת שבת זכה וטהורה. כמה הוד ואצילות נסוכים על פניו! האם חנווני הוא זה? הנה הוא מקדש

על היין, פיו מפיק דברי תורה, וכל בני הבית יושבים מסביב לשולחן כשתילי זיתים. אוכלים את דגי השבת של אמא ומזמרים „כל מקדש"...

מבעד לקשת־זוהר זאת מגיע לאוזני רעש צלילי פעמונים מבית היראה הפולני. היום חג ה־3 במאי. המון פולנים התקבצו בעיר לחוג את חג עצמאותם. הכומר צועד בראש התהלוכה. נערות פולניות בשמלות צחורות וחגורות אדומות, נושאות את התמונות הקדושות לעודד את הקהל להידבק בישו משיחם. והרגשתי כאילו עננה רובצת על שולחננו הערוך. לא יכלו נרות השבת לגרשה; דאגה מסותרת רבצה כאילו בכל. היה לנו נסיון מר מחגי הפסחא שלהם. צוררי היהודים הרימו ראש ונשמעו קריאות לקהל האוקריינים והפולנים להחרים את חנויות היהודים. בחג כזה רוב היהודים

פלוגת החלוץ הצעיר לפני צאתה להכשרה בקלוסובה (1928).

הסתגרו בבתים, רק הציצו מבעד לחרכי הדלתות אל העוברים, על התהלוכה... באותו זמן לא שכחו את יהודי העיר. התנפלו והתנגשו. אבל גם הנוער היהודי ידע איך לעמוד במערכה ולענות מידה כנגד מידה. ביחוד אנשי הפרבר. הם, ועוד צעירים, הצילו את כבוד ישראל...

הנוער הציוני־חלוצי החליט לצאת לקלוסובה ולמקומות אחרים להכשרה,

כדי לעלות ארצה. היו אז „ימי האביב" בהירים לנוער הצמא, המחפש — ואשר מצא את דרכו...

הנה אמי הטובה כפופה על חבילות בגדי. היא מקפלת בידים מאומנות מטפחות־ראש עבורי. הן אעבוד בשמש... והרי לך סינור, שמלה, מעיל פרווה קטן... „אולי תצטרכי לקום השכם בבקר לעבודה ואז רב הטל... שלא תתקררי חו"ש, קחי בתי".

חברי באים להפרד ממני, מצטופפים ובעיניהם קנאה ושמחה גם יחד. הבוקר בהיר ותכול. החנוונים יושבים לפני פתחי חנויותיהם ומביטים על עגלתי המתרחקת. משל, מאורע מיוחד במינו...

הה, כמה חשקה נפשם גם הם לעקור מהעיירה הזאת, שעתידם בה כל כך מעורפל. לו רק ניתן היה הדבר...

יוסף שפר ז"ל. רחל שפר תבד"ל. מפעילי העסקנים בארה"ב, ר. שפר — כעת בישראל

פפה פינקלשטיין — כהן

עיירתי וביתי

עיירתי הקטנה! היאך היו מתלוצצים על חשבונך? יש אומרים ,,כשגלגלו חבית מקצה אחד של העיירה היא הגיעה עד לקצה השני". הרי דווקא משום כך יקרת לנו שבעתיים. מי לא הכיר את יהודייך? כל חתן וכל כלה בך לוינו לחופה ואם מקרה אסון חו"ש — ידענו כלנו לחלוק את הכבוד האחרון. כל סימטה היתה מוכרת לנו. הזכורה לכם הסימטה של מוטל גליקמן? כמה פעמים ביום דרכו שם רגלי. דרכה עברתי לרחוב הראשי לשם קניות אצל הדוד אידל (אחי אמי) או אצל יחזקאל ורבקה (אחות אבא). כמו כן הם תמיד „קפצו" דרכה אלינו לבית, אם כדי להתחמם על יד התנור או ללגום כוס תה חם. הבית שלנו, בגלל „מיקומו האסטרטגי", שימש כמרכז למשפחה. גרנו על יד בתי־הכנסת — ובכל שבת וחג, לאחר התפילה, סרו קרובי המשפחה אלינו. אולי גם בגלל מגורינו בסביבה זאת נחרתה בזכרוני העיירה על חגיה ושמחותיה. תמיד הסתכלתי ביהודים הנוהרים לבית־הכנסת ובחזרה.

אפשר להעלות הרבה חויות. אחת מהן: לפני דלת ביתנו היתה גבעה. בערב ראש השנה ויום כפור היה הדוור עולה על גבעה זו כדי לחלק את מכתבי הברכות. כשרק ראוהו התקהלו סביבו המוני יהודים וילדים. כל אחד חיכה בצפיה, וכשהוכרז שמו — נדחק וצעק: „יא!" (אני). בכלל, ביתנו שימש לפעמים כעין סניף. לכל אחד מאתנו באו החברים. אהבנו הרבה לשיר. אחותי דבורה ואחי אפרים ז"ל ידעו לתת את קולם בשיר. כלנו עזרנו ולמקהלה האדירה הצטרפה אמא בקולה דרך האשנב של המטבח. היו אומרים לי עליה: „אמא שלך ממש חלוצקה" (עד היום מזכירים לי זאת).

יורשה לי להקדיש כאן כמה מלים לכל האמהות שבעיירה. אמהות בישראל! אתן שידעתן בתנאים כה פרימיטיביים לכלכל בתבונת כפיים את

משק ביתכן; לא לחצתן, כמונו היום, על כפתורים בשביל להפעיל כלי חשמל למיניהם; לא פתחתן ברז — והמים נגרו; לא הבערתן כיריים ותנורי גז; לא ידעתן חימום וקירור מודרני — מהו. על כתפיכן לא פעם סחבתן את העצים, כדי להסיק את התנור. אף דליי מים הבאתן מהבאר. את הלחם הייתן לשות במו ידיכן, ושום דבר לא בא לכן מן המוכן, החל

מסיבת פרידה למשפ׳ לוזר לרמן. (1925). כל המשפחה עלתה ארצה לקיבוץ יגור

מהאטריות ועד לריבות המשובחות; וביום שישי כמעט עד להדלקת הנרות עוד הייתן עסוקות עם התנור בשביל החמין של שבת. למרבה הצער, לא תוכלנה לשמוע עד כמה עדיין מתגעגעים למאכליה של אמא...

את אבא אזכור כאיש שהיה טרוד בפרנסה, לרוב נעדר מהבית. לב זהב היה לו. הרבה אנשים נצלו את טוב לבו (בעיקר הגויים), כך שחלק מעמלו ירד לטמיון.

אכן, גם אלה ששפר מזלם והפרוטה היתה מצויה בכיסם, לא ידעו מותרות מה הם. אך אפשר, שמצאו טעם בחיים, שכמותו אין אנו יודעים.

דאָס אַלץ איז דאָך די מצבה
וואָס מיר שטעלן פאַר זיי אויף.
יעדע שטאָט לויט אירע מיטלען.
אַ ספר וועגן אָנהויב, סוף.

וועגן „לעבעדיק באַגראָבן״.
„ברידער־קברים שיכט־אויף־שיכט״.
די „יזכור־טעג״... „אל־מלא־רחמים׳ס״...
דאָס שטעלן נאָך זיי יאָרצייט־ליכט...

דאָס טוען מיר פאַר זיך, יתומים,
פאַר — אויב געבליבן ערגעץ, ווער — —
פאַר די וואָס׳ט נאָך ניט אויסגעטרוקנט
פון אויגן זייערע די טרער — — —

לאָמיר שטענדיק זיי דערמאָנען,
די וואָס האָבן ניט דערלעבט
זען בשוב את שיבת ציון,
צו וואָס זיי האָבן לאַנג געשטרעבט...

(לויט מ. בן־ישי גרינשפאן)

ערב שואה
השואה

ברכה ומוטל פינקלשטיין. מנכבדי הקהילה. ניספו בשואה.
הבנות אסתר ואטל בישראל.

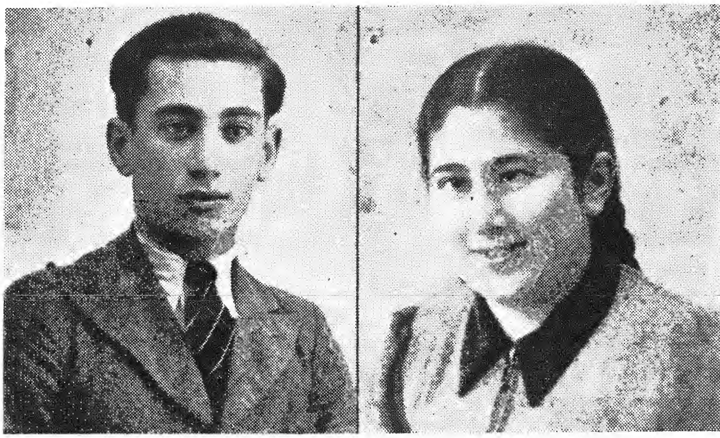
ד"ר אלישבע כהן

שנתיים גורליות באוליקה (1941-1939)

ד"ר אלישבע כהן, בוגרת הפאקולטה למשפטים בפראג, ברחה ביום 15 באוגוסט 1939, יחד עם קבוצה שמנתה 60 איש מצ'כוסלובקיה ונקלעה לאוליקה. במשך כשנתיים בילתה שם כמורה בבית הספר היהודי, עד פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה, ב־1941. הגברת שרה כפרי מקיבוץ יד־מרדכי ראיינה באחרונה את הד"ר כהן על זכרונותיה מהימים ההם, והעבירה את הראיון המוקלט למערכת הספר.

כיצד הגעתי לאוליקה? כשברחתי מצ'כוסלובקיה דרך הקארפאטים הגעתי לקאטוביצה. שם התרכזו הרבה מיהודי צ'כוסלובקיה, שנמלטו משם וביקשו לברוח הלאה. היה זה באוגוסט 1939, שבועיים לפני פרוץ המלחמה. בינתיים (ב־1.9.39) פלשו הגרמנים לפולין ופרצה מלחמת העולם השניה. החלו להפציץ את הערים. ברחנו יחד עם האוכלוסיה הפולנית. הכבישים היו מלאים אנשים עמוסי צרורות וחבילות, כמו שראינו זאת פעם בציורים ובתמונות. הלכנו ימים ולילות. הצטרפנו לפולנים והמשכנו ללכת. לא היתה לי מפה. קניתי מחברת, שעליה היתה רשומה מפת פולין. עברו כמה ימים, ושוב אי־אפשר היה ללכת לאור היום, כי מטוסי הגרמנים החלו להנמיך טוס על הכביש ולקצור באנשים. התחבאנו ביערות ובין צמחי־שדה, למשך היום ובלילה היינו עוברים 30—35 ק"מ. כך עד שהגענו ללוצק. שבועיים לא ישנתי אלא בחטף בין שיחי־יער ולא אכלתי אלא קצת גזר, סלק וצנון, שמצאנו בדרך. בלוצק ראינו שאוכלים לחם. הלכתי ועמדתי בתור. לידי עמדה אשה אחת בשם גברת אוקסמן. היא שאלה אותי מאין אני. אמרתי לה שאני מצ'כוסלובקיה, והיא הזמינה אותי לביתה. היססתי, לא רציתי להכביד עליה.

אך היא לא הרפתה ממני ולקחה אותי ב„כוח" הביתה. היא כיבדה אותי במרק־אטריות. מזמן לא בא כמאכל הזה אל פי. בכיתי מרוב התרגשות על שהיא היתה כל כך טובה אלי. דימעותי התמזגו במרק. כעת היא שאלה אותי לאן אני הולכת. כמובן שלא ידעתי. ידעתי רק שאני בורחת מפני הגרמנים ושעלי לברוח הלאה. היא אמרה לי: „תשארי אצלנו ללון, הרי כבר ערב". וכך נשארתי אצלה. היא פרסה על יצועי סדין לבן ומגוהץ וזה היה כל כך

סוניה ויוואָווע טריוויש. ניספו בשואה. האם השכולה, הבודדה הצליחה לעלות ארצה.

נעים אחרי שבועיים שלא ראיתי מיטה בעיני. לרגע שכחתי שאני פליטה ונרדפת.

למחרת בבוקר נתבשרתי על־ידי מארחתי, שהרוסים נכנסו לפולין ואחרי־הצהרים הם יגיעו ללוצק.

פתאום מצאתי את עצמי בברית המועצות. אני — בת בלי בית, תלויה בין שמים וארץ — ופתאום אני בברית המועצות ויש לי, כך נאמר לי, מקום לחיות בו.

עוד יוצאי צ׳כוסלובקיה החלו להגיע ללוצק. הלכנו לרשות הרוסים שם, והודענו שהנה אנחנו כאן ומבקשים תעסוקה כלשהי. הם שלחו אותנו לאוליקה.

באוליקה שיכנו אותנו בארמון רדזיביל, זמנית, לשבוע ימים. אחר־כך

הוציאו אותנו משם ונתנו לנו מגורים בביתו של הרבי. שם צפינו לבאות. יהודי העיירה דאגו לנו. היינו קבוצה של כ־60 איש. אוליקה עשתה עלי רושם של עיירה עניה, אשר אנשיה נאבקים על פת לחם.

היה כבר סתיו, בגדים חמים ומתאימים לא היו לנו. קבלנו קצת כסף ואני נשלחתי לעשות קניות. ענין הקניות היה מסובך מאד. החנויות נסגרו

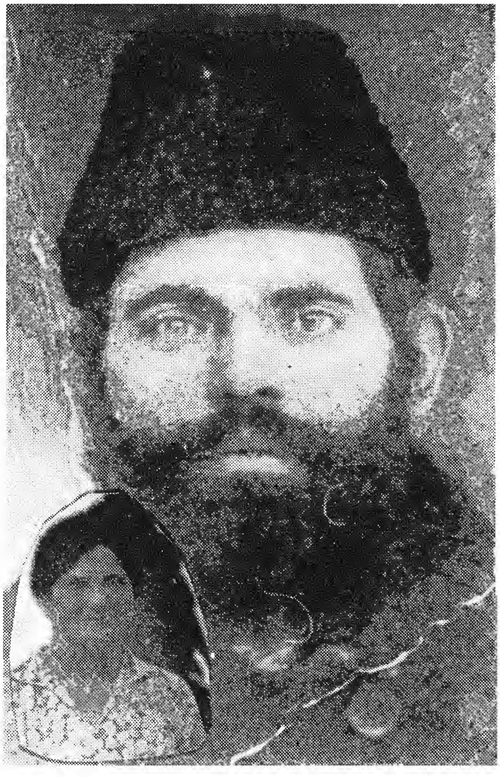

שרה גלפרין ובתה שינדל. ניספו בשואה. הבן גרשון — בקיבוץ בישראל.

ולא מכרו שום דבר. עוד אפשר היה להשיג משהו בשוק השחור, אך לנו לא היה די כסף לקנות בשוק השחור. מאין יבוא עזרנו? והנה הופיעו פתאום קומוניסטים מאנשי אוליקה, ביניהם כמובן, גם יהודים, ובתוכם יהודי חיגר בשם איציק, סנדלר במקצועו. קראו לו „איציק דער קרימער״

הוא היה אז האיש הגדול בעיירה. הוא היה איש פשוט ואפילו פרימיטיבי, אך התנהג כאדם גדול. הוא הוליכנו לכמה חנויות, נתן הוראה לפתוח את החנויות, ועזר לנו ברכישת דברים חיוניים.

בקשנו ודרשנו עבודה. כבעלת השכלה קיבלתי עבודה בבית הספר היהודי, הוא בית הספר „תרבות" לשעבר, בביתו החדש. המנהל היה יהודי בשם בכלינסקי. אדם משכיל מאד וציוני נלהב. למרות שאז כבר

יודל ושפרינצה שדה. משפחה ציונית מסורה.

היתה הציונות אסורה. הוא דיבר בבית עם ילדיו עברית. נתקבלתי בסבר פנים יפות ובחמימות.

בנין בית הספר היה בית בן שתי קומות. הורו בו קצבמן, בחורה עדינה

מאד, שקטה ונחמדה, שהצליחה מאד בהוראה. מורה שניה היתה שם בשם גלאוברמן. גם גניה לייבור („צ'וז'איה") היתה מורה טובה מאד. כמה טראגי ונוגע לב היה המחזה שאני נזכרת בו. סוף סוף ילדה תינוק אחרי כמה הפלות. היא הזמינה אותי אליה והראתה לי אותו. זה היה קרוב לפרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה. היתה מאושרת אך מלאת דאגה, כמונו.

מוטקה אייזנברג (נכדו של שלמה — דוד שור).
ניצל יחידי מכל המשפחה, בהיותו בן 7

באותו זמן היו באוליקה בסך הכל שלושה בתי ספר: פולני, רוסי ויהודי. אני עבדתי בבית הספר היהודי. הכנסתי את כל מרצי לבית הספר. 40 ילדים עמדו תחת השגחתי והקשיבו לי. לימדתי אותם, מלבד מקצועות מסוימים, גם ריקודים, שירים והופעות שונות. הילדים היהודים שלי קיבלו תמיד פרסים בהופעות המשותפות של שלושת בתי הספר. היו מזמינים אותנו לארמון להופעות. הם היו ילדים מוכשרים ביותר וחוללתי אתם נסים ונפלאות. בית הספר שימש לי עצמי בית. בהיותי חולה היו הילדים באים כולם לבקרני. חיינו כאילו יחד. הייתי אסירת תודה על שניתן לי לעבוד עם הילדים ועוד ילדים כאלה, ביודעי את המתרחש בעולם כולו.

אנשי אוליקה טיפלו בנו יפה מאד. האנשים היו לבביים מאד וטובים מאד. גרתי אצל יהודי בשם בן־ציון טיטל. הוא היה איש פטריארכלי. אדם אמיד ועיסוקו במסחר המאנופאקטורה. היה לו בן קטן שקראנו לו טייטלה, ילד חביב ונחמד. לאשתו שבע היו מכונות לסריגת גרביים. עברתי לגור

בביתם. בתחילה התיחסו אלי בחשדנות. אחר כך התידדנו ממש. עם בן־ציון שוחחתי הרבה. הוא היה איש פיקח ומהיר תפיסה. היה דייק. במשפחתו הייתי כבת בית. היו באים אליו ילדים לפני בר־מצוה להכנה. היכרתי גם את משפחת צוקרמן, אשר ביקשו ממני לעבור אליהם, כי אצלם היה חדר יותר מרווח, אך סירבתי, למרות שהחדר היה קטן וצר. לא רציתי להיות כפוית תודה וגם חבל היה לי לעזוב „קן חם".

ביי"ס תרבות. מחזור 19182. עם המורה לתלמוד ב"צ טייטל

המצב הכלכלי של היהודים היה גרוע מאד. רובם התפרנסו ממסחר, וברגע שסגרו את החנויות לא נשאר להם אלא עסקי השוק השחור, שמשמעו היה — סיביר. ואכן, רבים מהם נשלחו לסיביר. צר היה לי עליהם מאד, ולא פעם בכיתי יחד עם המגורשים, אך התברר אחר־כך שזה היה לטובתם ; אלה שנשלחו לסיביר נשארו בחיים.

פעם התענינתי במאתימטיקה. ביקשתי שישלחו אותי בחופש קיץ ללמוד מאתימטיקה. המנהל בכלינסקי שלח אותי לקורס ללוצק. בבואי ללוצק התברר שזה היה... קורס ל„יידיש"... הקורס ביידיש היה עם בחינה. הגיעו מרצים מלנינגראד וממוסקוה. ביניהם סופרים יהודים, אשר הרצו על ספרות יידיש. היה זה בשבילי בבחינת „גילוי אמריקה". נגלה לפני עולם חדש, שגם לי חלק בו... אני נהניתי מאד, כתבתי את החיבור שלי באותיות

לטיניות, כי יידיש לא ידעתי לכתוב. בחוזרי מהקורס ביקש המנהל סליחה על שהטעה אותי בשולחו אותי לקורס לידיש במקום למאתימטיקה. אבל אני עניתי לו, שאני אסירת תודה לו על כך, כי בהשכלה שלי היה חור כל כך גדול... מהרבה בחינות. לא ידעתי על קיום ספרות יידיש. אני עכשיו גאה על כך, ש„הכרתי" סופרים כמו שלום עליכם, י.ל. פרץ וכו'. מאז התעוררה היהודיה שבי. הפעם, כאשר נתנו לי פספורט („לאדם יש נפש, גוף ופספורט" — אימרה רוסית), בפעם הראשונה בחיי רשמתי את לאומיותי כיהודיה.

בפרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה שהיתי בלבוב. הפעם החלטתי ללמוד פילוסופיה, כי משפטנות היתה מקצוע מסוכן מאד בימים ההם. מלבוב ברחתי לבריה"מ עם רכבת צבאית, ושם הצטרפתי לצבא הצ'כוסלובקי של הגנרל סבובודה, נשיא צ'כוסלובקיה. עבדתי במטהו בבית־משפט צבאי. כשחזרנו עם הצבא מרוסיה ועברנו את לוצק, קפצנו לאוליקה, חיפשנו את המשפחות שהיכרנו. לצערנו, לא מצאנו אף אחד מהם. סיפרו לי שבכלינסקי היה הראשון שהוצא להורג. הוא היה אדם אמיץ מאד והגרמנים ידעו עליו, חיפשו אחריו והרגוהו בכיכר שממול לארמון. כשהייתי בלבוב, לפני כניסת הגרמנים, היססתי אם לברוח לרוסיה או להשאר באוליקה ולחלק את גורלי עם אנשיה. היה להם אמון רב לאנשי צ'כוסלובקיה היהודיים. האנשים היו רחמנים ובעלי לב יהודי. השרו עליך חמימות. היה קשה להחליט לברוח מאוליקה.

אוליקה היתה עיירה כמעט כולה יהודית. האוקריינים הקיפוה מסביב והפולנים היו מתישבים חדשים. האוקריינים התנהגו בצורה איומה והשרו על היהודים פחד מתמיד. לילה אחד לקחו את כל הפליטים מאוליקה אל תחנת הרכבת. לפני כן כינסו את כולנו למשטרה, ושאלו את כל אחד לאן הוא רוצה לנסוע. מי שרוצה לצרפת או אמריקה — הם יעזרו לנו. אני אמרתי, שאינני רוצה לנסוע לאף מקום, אני רוצה להשאר כאן עד שתגמר המלחמה, ואחר־כך „לחזור לצ'כוסלובקיה הדימוקראטית". היתה עוד מורה (פולנית) מלובלין, אשר גם היא לא רצתה לחזור לגרמניה. אותנו השאיר: באוליקה ואת כל היתר לקחו לתחנת הרכבת. בבוקר בא שמאי טייטל ואמר שאת כל הפליטים הכניסו לקרונות ושולחים אותם לסיביר. לא עצמתי עין כל אותו הלילה. פתאום דופקים בדלת. הכל ישנו חוץ ממני. פתחתי את

הדלת כשאני רועדת מפחד. לא ידעתי מה רוצים מאתנו. נכנס אדם ואומר: „משלנו". שמאי שאל אותו: מה הוא רוצה, והוא ענה: אין לנו חשמל אנו זקוקים למנורות נפט. כולנו נתנו לו את מנורות הנפט שלנו... ואז הוקל לנו.

חיינו באוליקה באי־בטחון ובעוני רב. הקהילה היתה מאורגנת. לקראת החגים, לפסח, היו אוספים תרומות ומחלקים בין כל הנצרכים. כשהתחלתי לקבל משכורת היו באים גם אלי וגם אני תרמתי את חלקי וזה מצא חן בעיניהם. הדבר הפליאני, כלום אינם מבחינים שאני מרגישה עצמי כחלק מהקהילה היהודית באוליקה? שאני אחת מהם?

בילה מלמד־קאופר ז"ל. פעילה בהנוער החלוצי באוליקה.
נפטרה בישראל בדמי ימיה.

שלמה צאַם

דער נדבן שלמה נודליר

אויף בערקאָ יאָסעלעוויטש־גאַס אין אָליק, אויף די ברעגן פֿונעם טײַך (פּאַטילאָווקע), איז געשטאַנען אַ ווייס הייזקעלע, ווו ס׳האָבן געוווינט ר׳ שלמה נודליר, זיין פרוי און קינדער: יעקב, מינדל, מענדל, נחמיה און די שיינע מוזינקע יוכבד.

אין אָנהויב דרייסיקער יאָרן האָט שלמה אָפּגענומען דעם פּאַראָמאָל פון די ציילינגאָלדס מיל און אויך די טאָרטשינער מיל פון גרשון גאָלדבערג, און מיט דער צײַט איז ער געוואָרן גאָר אַ גרויסער עושר, אַ מאַגנאַט! (אין וואָלינער מאַסשטאַב).

אין דער צייט ווען אַלע אַנדערע פּאָדריאַטשיקעס (אונטערנעמער) און צושטעלער פלעגן צומישן אַביסל גערשטן אָדער קלייען, איז גרשון נודליר געווען אַן איש־אמת, אַן ערלעכער סוחר ביז גאָר. פון צוויי וואָגן ווייצענע מעל איז קיינמאָל ניט אַריינגעפאַלן קײַן איין פונט גערשטן. האָט טאַקע די אָרנטלעכקייט געגליקט און זיין זעקל מעל איז געווען אַ שם־דבר אין וואַרשע, לעמבערג, קראָקע און גדיניע. דאָרט ווו דער גרויסער לפּידות פון לוצק איז אָפּגעגאַנגען מיט איין וואַגאָן מעל, פלעגט דער צושטעלער קויפן פון אָליקער מילן צענדליקער וואַגאָנען.

די אָליקער דינאַסטיע האָט אַ סך געליטן פון דעם באָלשעוויזם, וואָס האָט פאַרכאַפּט אַלע אָליקער חסידים. זיי האָבן געוווינט אין זשיטאָמיר, ראַדזיוויל, שעפּעטאָווקע, בערדיטשעוו ביז — קיעוו. די לאַנגע גאָלדענע קייט האָבן די באָלשעוויקעס אָוועקגעריסן און דער אָליקער רבי, ר׳ אלתר יוסף לאַנדאָ, איז פֿאַרבליבן ביי אָליק, ראָוונע, לוצק, טראָכנבראָד און דובנאָ. פון אַריבער 100 שטעט — בלויז 5. ס׳זענען געווען צייטן — ווען ס׳האָט געהערשט דחקות אין הויף. האָט פון דעם זיך דערוווּסט דער נדבן שלמה נודליר — און ס׳איז דאָרט געוואָרן מאפלה — לאורה.

די נאָוואָראָדקער ישיבה מיט עטלעכע און דרייסיק תלמידים איז געווען בשפל המצב, און דער ראש ישיבה ר׳ גרשון גאָלדשטיין האָט ממש געהונ־גערט און אַז דאָס איז דערגאַנגען צו ר׳ שלמהס אויערן, האָט זיך די ישיבה אויפגעשטעלט אויף אירע פיס — כבשנים קדמוניות.

אין די לעצטע דריי־פיר יאָר האָט די פוילישע רעגירונג אָנגעהויבן שנײַדן פאַסן פון יידישע בירגער. ס׳איז נאָך ניט אויפגעשטאַנען דער היסטאָריקער וואָס זאָל שילדערן מיט אָריגינעלע פאַרבן ווי אַזוי די לוצקער וואָיעוואָדסטווע האָט געוואָלט איבערשטייגן היטלערן מיט אַנטיסעמיטיזם און באַרבאַריזם.

איינע פון די גרויזאַמע גזירות איז געווען ווען דער סטאַראָסטע איז אַראָפּגעקומען מיט וואַציקס און אַנטעקס און אײַנגעוואָרפן 8 עלטערע הייזער מיטן באַפעל, אַז די יידן זאָלן בויען גרויסע נײַע הייזער. און געלט ? ווו נעמען אָרעמעלײַט געלט צו בויען הייזער ?...

נאָכן חורבן, האָבן זיך די עלנטע פאַמיליעס פאַרשלעפּט מיט זייערע בעבעכעס אין שול אַרײַן, פאַרווײַנט, דערשלאָגן און אַנטוישט. ס׳ניט צו פאַרגעסן דעם בין־השמשות ווען ר׳ שלמה נודליר איז אַראָפּגעקומען מיט עטלעכע הונדערט זלאָטעס און זיך געווענדעט צו זיי, בזה הלשון :

— נצח ישראל לא ישקר ! שוועסטער און ברידער ! די פוילישע רוצחים האָבן חרוב געמאַכט אייערע היימען, אָבער מוט זאָלט איר ניט פאַרלירן ! דאָ האָט איר אַ ביסל געלט, קויפט וואָס איר דאַרפט, און מיט דער צייט וועט איר פראַווען חנוכת הבית... ניט געזאָרגט, עם ישראל חי !

די פוילישע מאַכט האָט אָנגעהויבן שינדן די הויט פון קלענערע מוכר־תבואהניקעס אַזוי, אַז זיי האָבן געמוזט פאַרמאַכן זייערע געשעפטן און ווען באו מים עד נפש — פלעגט דערשײַנען דער נדבן ווי אַ אח לצרה.

אין אָליק האָבן זיך בשעתו געפונען צוויי קיבוצים, ווו יינגע חלוצים האָבן געאַרבעט אויף הכשרה, און דערנאָך עולה געווען קיין ארץ-ישראל. איין גרויסער קיבוץ פון החלוץ א. נ. פון בער באַראַכאָוו און אַ קלענערער קיבוץ פון השומר־הדתי א. נ. פון הרב ריינעס.

אין צייטן, ווען אין קיבוץ באַראַכאָוו פלעגן זיך אַרומדרייען צענדליקער אַרבעטסלאָזע, פלעגט זיי ר׳ שלמה נודליר באַשעפטיקן אין זיינע מילן...

אין איין ווינטער איז די לאַגע אינעם קיבוץ הרב ריינעס געווען אַ

ביטערע. די מערהייט פון די 26 חברים, האָבן זיך אַרומגעדרייט אַרבעטס־לאָז. דריי חברות זענען קראַנק געוואָרן און די לאַגע איז געווען האָפ־נונגסלאָז.

צו דער אסיפה וואָס מענדעלע סאַרנע האָט פאַררופן זענען איינגעלאַדן געוואָרן פלטיאל סטעפעניער, יצחק קמח ,מיכאל אַרקאַדיר, פנחס פינ־קעלשטיין, אהר׳קע מילער, יעקב קרופניק, הערשעלע טעריש און דער שרייבער פון די שורות.

פלטיאל סטעפעניער האָט פאָרגעשלאָגן, אַז דער קיבוץ זאָל געשלאָסן ווערן;

פנחס פינקעלשטיין האָט געפאָדערט, אַז יעדערער זאָל געבן 10 — 15 זלאָטעס;

הערשעלע טעריש האָט וואָלונטירט צו באַזוכן זיינע פריינט, און האָט פאַרלאָזט די אסיפה.

אין אַ האַלבער שעה אַרום האָט ער זיך אומגעקערט מיט ר׳ שלמה נודליר און נאָך דעם ווי מענדעלע סאַרנע האָט געשילדערט די לאַגע, האָט ר׳ שלמה אַ קלאַפּ געטון אין טיש:

— קינדערלעך! קיין סערטיפיקאַטן האָבן איך ניט, דערפאַר מיט ברויט וועל איך אייך פאַרזאָרגן. איר זענט די טייערסטע זין און טעכטער פון יידישן פאָלק, איר בויט דאָס לאַנד פון די נביאים, זייט געשטאַרקט, ס׳וואַרטן אויף אייך די בערג פון יהודה, דער עמק יזרעאל און אפשר אויך דער מדבר אין נגב. איך באַשטייער זיך אייך צו העלפן מיט אַרבעט, ברויט און רפואות.

כאשר שמענו — כן ראינו...

ביסלעכווייז האָבן זיך אָנגעהויבן דערנענטערן די אימה׳דיקע טעג פון דעגענעראַציע, די טעג פון חורבן אייראָפּע, פון שרעקלעכסטן חורבן פון יידישן פאָלק אין משך פון זיין גאַנצער געשיכטע.

אין יענע טעג פון 1939 האָבןביידע דעגענעראַטן סטאַלין — היטלער, געשלאָסן יד־אחת, און זיך צעטיילט מיט פוילן.

ווען די באָלשעוויקעס האָבן זיך אַריינגעכאַפּט קיין אָליק, האָבן זיי אָנגעהויבן אַרויספירן די געוועזענע בורזשויען און הענדלער. כ׳בין אַ מאָל בייגעווען בעת אַ משפט אין געריכט. באַשולדיקטע — עטלעכע הענדלער־

שפעקולאַנטן. אויף דער פּאַראורטייל־שטול איז געזעסן מאָטקע דער גערינכטער.

— ריכטער : וואָס האָסטו פאַרקויפט ?

מאָטקע : מיינע אַ פּאָר שיך.

ריכטער : פאַר וויפל ?

מאָטקע : פאַר 200 רובל.

פאַר אַזוי ביליק ?

מאָטקע : כ׳האָב זיי שוין געטראָגן 4 יאָר...

ריכטער : פאַרוואָס האָסטו עס געטון ?

מאָטקע : מיין ווייב חנה מיט מיינע 3 קינדערלעך האָבן ניט געהאַט קיין ברויט !

ריכטער : 5 יאָר אין סיביר !...

דאַן איז אַריינגעקומען פרומקע פּראָוועס, אַ בן־שבעים.

ריכטער : וואָס האָסטו פאַרקויפט ?

פרומקע : אַ פּאָר עלטערע זאָקן !

ריכטער : זאָקן ?

פרומקע : יאָ, זאָקן, עלטערע, מיינע, געטראָגענע !

ריכטער : אין רוסלאַנד טאָר מען ניט האַנדלען !

פרומקע : איך האָב קיינמאָל ניט געהאַנדלט, איך האָב געוואָלט ברויט.

ריכטער : ברויט ?

פרומקע : יאָ, ברויט, אַ שטיקל ברויט !

ריכטער : 5 יאָר אין קאַזאַכסטאַן !

דערנאָך האָט דער טאָוואַריש־ריכטער גענומען אויפן צימבל פּייסי לאַטאַזשניק...

דערנאָך האָבן זיך די „חברים" אַ וואָרף געטון אויף יצחק בערנשטיין, אהרון בערנשטיק פון גאַזאָלין־סטאַנציע, אליעזר קצבמאַן, אליעזר קאַפּלאַן און אַנדערע. ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט און זיי זענען פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר, לנצח־נצחים.

ביים אַרעסטירן שלמה נודליר איז די גאַס געווען שוואַרץ פון מענטשן. אין די הונדערטער זענען זיי געקומע זיך קעגנשטעלן און מלמד־זכות זיין אויף דעם האַרציקן בעל־צדקה.

מענטשן האָבן זיך אויסגעצויגן אויפן שאָסיי מיט געוואַלדן:

— טאַוואַריש נודליר האָט מיך געראַטעוועט!

— טאַוואַריש נודליר פלעגט שפּייזן מיך הויגעזונט!

— טאַוואַריש נודליר איז געווען אַ טאַטע צו מיינע 5 יתומימלעך!

— איידער איר אַרעסטירט טאַוואַריש נודליר, וויל איך, אַז איר זאָלט מיך דערשיסן גלייך אויפן אָרט! שיסט!

אברהמלע דער גוסס האָט געקוויטשעט עד לב השמים:

— אַרעסטירט מיך! אָט בין איך!

און זיין האַרבאַטע ברכה׳טשע האָט געכליפּעט:

— מיך, מיך, מיך!

דערווייל האָט זיך אונטערגערוקט קאַפּעלע דער וואַסער־טרעגער, וועלכער פלעגט פון טאָג צו טאָג קלענער ווערן, און ער האָט אַ מאַך געטון:

— טאַוואַריש נודליר איז ניט געווען קיין גביר, וואָס ער האָט געהאַט, פלעגט ער אַוועקגעבן אָרעמעלייט, ער איז געווען אַ ליבהאָבער פון פּראָלעטאַריאַט! אַ נאַש־בראַט!

בריינדעלע די סעדעכע האָט געשריגן בקולי־קולות:

— אַלע ווינטער־חדשים, ווען איך האָב ניט געהאַט קיין עפּעלעך צו פאַרקויפן, פלעג איך אין דעם־אַ הויז קריגן מיין חיונה!

אַזאַ דעמאָנסטראַציע האָט נאָך אַליק קיינמאָל ניט געזען. און ווירקלעך, דער נאַראָד (מאַסע) האָט גובר געווען די גזירה און דער טייערער נדבן מיט דער ברייטער האַנט איז דעם זעלבן טאָג געוואָרן ריק־געוואַשן.

דערווייל האָט זיך אָנגערוקט דער 22־טער יוני 1941 און די דייטשישע אַרמייען האָבן צעשמעטערט די באָלשעוויקעס אויף אַלע וועגן. פון אָליק זענען זיי אַנטרינען ווי פאַרסמטע מייז.

דעם 5 טן יולי 1941 האָבן זיך אַראָפּגעיאָגט 27 שווערע באָמבערס פון טיפּ „מעסערשמידט" און האָבן גרויזאַם באָמבאַרדירט אָליק, אַזוי, אַז אַ 80 הייזער זענען אַוועק אין מוראדיקע פלאַמען. צווישן זיי, אויך דאָס הויז פון שלמה נודליר. זייענדיק ביי די ברעגעס פון פּיטילאָווקע זענען הונדערטער יידן אַריין אין וואַסער ביז די אויערן און אויך איבערן קאָפּ, און אַזוי אַרום זיך געראַטעוועט. אַזוי האָט זיך אויך געראַטעוועט די פאַמיליע פון שלמה נודליר מיט זיין פרוי.

ס׳זענען אַדורך עטלעכע וואָכן. מענטשן האָבן זיך געכאַפּט ווי פאַרלוירן מ׳איז, האָט מען זיך אָנגעהויבן צו באַגראָבן. אַזוי האָט זיך די נודליר פאַמיליע אויסגעגראָבן אויף דער חורבה אַ גרויסן, טיפן בונקער און דאָרט אָנגעהויבן חושכן.

הגם נאַצי־דייטשלאַנד האָט חרוב געמאַכט און צעטראָטן פּוילן, דאָך האָבן די צעטראָטענע מיטגעאַרבעט מיט די צעטרעטער צו פאַרטיליקן יידן און זיי אומברענגען. אַזוי האָט זיך ר׳ שלמה געדאַרפט היטן פון זיינע פּוילישע „פריינט״, זיי זאָלן ניט אָנווייזן, אַז דער „שליאַמקע״ איז געווען דער באַזיצער פון טאַרטשינער מיל. די מיל האָט נאָך אַלץ גע־קנאַקט כימי עולם וכשנים קדמוניות.

די טעג האָבן זיך געצויגן זייער לאַנגזאַם. אַ טאָג — אַ יאָר. אַ טאָג — אַן אייביקייט.

אַלע מאָל פלעגן פאָרקומען אַקציעס, מ׳פלעג כאַפּן יידן און זיי דער־שיסן. אָפט מאָל זענען פאָרגעקומען נאַכטיקע כאַפּענישן, געהייסן האָט דאָס: אויף אַרבעט! אָבער די אוקראַאינישע מיליץ פלעגט אויסזאָגן דעם גרויל־סוד:

— דאָרט און דאָרט שלאָפן זיי!

אַזוי איז אין דער ערשטער כאַפּעניש־נאַכט געוואָרן נחמיה, אַ צווייט מאָל יעקב. און אין איין נאַכט האָט מען אַרויסגעשלעפּט מענדלען און אים דערשאָסן אויפן אָרט.

אין יענע טויטע תמוזדיקע טעג פלעגט שמואליק פּאַליווינטשעק אַרומגיין שמעקן, אפשר קען מען ראַטעווען אַ לעבן, אפשר קען מען דערהאַלטן אַ יידן ביים חיות.

און ס׳האָבן זיך דערטראָגן די נייעס, אַז אין רבינס הויז ווי אין שלמה נודלירס זעמליאַנקע-בונקער, גייט מען ממש אויס פון הונגער.

אין יענע טויטע־טעג זענען געווען צענדליקער צעפּליקטע פאַמיליעס, וועלכע האָבן קיין פּיצל ברויט ניט אָנגעקוקט פאַר די אויגן, דאָך פלעגן זיי זיך ראַטעווען אויף פאַרשידענע וועגן. מ׳פלעגט אויפזידן אַ עמער וואַסער פון פּאָטילאָוקע און מיט די הייסע וואַסער זיך דערהאַלטן די נשמה. ביסלעכווייז איז דער הונגער אויף האַלץ געוואָרן מוראדיק. די „זויפערס״ האָבן אַריינגעשלונגען טיר־און־פענצטער, הילצערנע פּאָדלאָגעס

א.אַ.וו. אַזוי, אַז ביים רבינס הויז און ר׳ שלמה נודלירס איז שוין קיין ביסל וואַרעס וואַסער אויך ניט געווען, ווייל ס׳האָט אויסגעפּעלט האָלץ און זאַלץ.

אין יענע טויטע טעג האָט די אָליקער געשאַפּענע פּאַרטיזאַנקע באַשלאָסן גיין אין פייער און אין וואַסער און אַרויסהעלפן בײדע הייזער. די גיבורים יחיאלקע כץ, יחיאלקע שקראַב און וואָווקע טייטעל האָבן אויף זיך גענומען די אויפגאַבע.

אין אַ טינט־שוואַרצער נאַכט, י״ג תמוז תש״ב, האָב איך זיי אַרויס־באַגלייט פון געטאָ דורכן טייך פּאָטילאָווקע.

דעם אוקריינישן וועכטער סעוועלאָט האָבן זיי אַנטוואָפנט אויפן בריק, און אים אַראָפּגעשליידערט אין וואַסער אַריין. אַריינקומענדיק אין דער ריזיקער מיל, די שוין דערמאָנטע טאָרטשינער מיל, האָבן זיי על־פּי נס געטראָפן דעם עלטערן אויפפּאַסער מעטראָפאַן לעפּאַטעצקי. מיט איין זעץ איז ער אַנידערגעפאַלן. ער האָט זיך פאַרשווירן, אַז ער וועט גאָרניט אויסגעבן, אַבי מ׳זאָל אים לאָזן לעבן.

אין דער זעלבער נאַכט האָט מען אַריינגעשמוגלט דורך פּאָטילאָווקע דריי זעקלעך מעל, איין זעקל אין שפּיטאָל פאַר די גוססים, דאָס צווייטע פאַר דער רביצין מיט אירע קינדער, און דאָס דריטע צום אַמאָליקן נדבן און גרויסן מיל־סוחר שלמה נודליר.

שלמה נודליר האָט גוט פאַרשטאַנען, אַז פאַר הונדערט טויזנט דאָלאַר קען מען אין געטאָ אַזאַ אוצר ניט קריגן. ער האָט זיך אויפגעשטעלט, אַ גלעט געטון די שיינע שוואַרצע באָרד, וואָס איז האַלב ווייס געוואָרן, געווענדעט זיינע אויגן צום הימל און מיט אַ טיפער כוונה:

שמע ישראל ד׳ אלהינו ,ד׳ אחד!

טוביה זקצר

נדודים

זכור לי מקרה מזעזע שקרה עם אבי בשנת 1920. הייתי אז כבן 9, כשהבולשביקים נכנסו לעיירה שלנו כנופיות כנופיות. התארגנו והלכו לגזול ולשדוד את היהודים. את אבא שלי תפסו מתחבא בשדה. הוא ברח מהבית, כי רדפו וחיפשו אחריו. כשתפשו אותו דרשו ממנו כסף רב בתוספת מכות־רצח, שקיבל במקום. הוא הבטיח להם כסף, כאשר יחזירוהו הביתה. הכנופייה לא הסכימה, קשרו את אבי לזנבות כמה סוסים וככה סחבו אותו, בדרך השדות כמה ק"מ. לאחר מכן, השאירו אותו באפיסת כוחות.

לילה שלם שכב בשדה רחוק מהבית ומיישוב. בשעות הבוקר התאושש, ובאפיסת כוחות ואחרי נדודים בשדות — הביאו אותו איכרי הסביבה הביתה.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה הייתי אני קרבן המשטר והוגליתי לסיביר הרחוקה והרחבה. נזכרתי במאורעות 1920 ; נדדתי גם אני יחד עם אלפים ורבבות יהודים, אבל רבים מאתנו זכו להגיע אל חופי המולדת. אל המנוחה והנחלה. זכינו לראות בעצמאות של העם ושל הפרט.

ראובן קלפאץ'

אני, שראיתים בחייהם ובמותם

בית הספר „תרבות" ותנועות הנוער היו שני הקצוות שחישלו את הנוער בעיירה.

כבוגר בית־ספר זה וחבר תנועות נוער, אני נזכר, בהתרגשות רבה, במורים היקרים, אשר ידעו לחנך את התלמידים ברוח ציונית לקראת עלייתם לארץ־ישראל או להמשך הלמודים. כמעט כל ילדי אוליקה למדו בבית־ספר „תרבות".

ותנועות הנוער — הרי כמעט כולן היו שייכות לתנועה הציונית. מי לא זוכר את צעירי אוליקה, חברי „בית"ר", „השומר הצעיר" וכו', כשהם צועדים בל"ג בעומר ליער הסמוך ושירה בפיהם, או כשהם נפרדים בשירה ובריקודים מהמאושרים, אשר זכו לעלות לארץ־ישראל.

ולא היה אירוע, אשר הסעיר בימים ההם את היישוב בארץ, שלא זכה לוויכוחים סוערים בקרב צעירי אוליקה.

וזכור לי השבוע שכלו עברית, כי הנוער בעיירה החליט, שהכל חייבים לדבר אך ורק עברית.

אני סבור, שאלה מבין יהודי אוליקה, אשר עלו ארצה לפני השואה, וגם הבודדים, אשר זכו להישאר בחיים ועברו את נתיב היסורים עד אשר זכו להגיע ארצה, יכולים להעריך נכונה, מה רבה היתה עזרת (בלי מרכאות) בית־הספר ותנועות הנוער למיניהן להשתלבותם בחיי הארץ.

גם אני בין הבודדים שזכיתי לעלות ארצה אחרי השואה והצטרפתי למשפחתי (אחותי יוכבד ובעלה אברהם הוכרמן וילדיהם) ולכל יוצאי אוליקה, ביניהם בני דודים וידידים.

אני, שראיתים בחייהם ובמותם — תמיד יהיו נשמותיהם וזכרם צרורים בצרור חיי.

יצחק לפיד (לאפאטע)

ויהי בימי הרוסים

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה ברחה משפחתי מלוצק לברדיצ׳ב. שם נולדתי ונקרא שמי בישראל לוי יצחק, ע״ש הרב ר׳ לוי יצחק מברדיצ׳ב.

בשנת 1921, שנת הפרעות השניה בערי אוקריינה לפני התבססות השלטון הסובייטי, חזרה משפחתי ללוצק ובנתה את ביתה בתחנת הרכבת שבקיברצה. לאחר שביתנו זה עלה באש עקרנו לאוליקה. לכן קראו לנו הפליטים (בעזשעניקעס בלע״ז) או הקיברצאים.

גדלתי וחונכתי אפוא באוליקה. למדתי בחדרו של איסר מלמד ואחר כך בבית הספר תרבות בהנהלתו של מוזלר וחבר המורים בריה, אלבורט, מוריק, בורשטין ואחרים.

זכורים לי פרנסיה של אוליקה, אישיה, אנשיה, בעלי המלאכה שם וכו׳. זכורים לי בתי הכנסת השונים שם ובית הכנסת הגדול. בתי המדרש דחסידי הרביים השונים, על מתפלליהם. זכורים לי הרבי האוליקאי שבימי. פמלייתו וחצרו ובית הכנסת שלו, בו התפללו חסידיו. זכורים לי הסוחרים, החנוונים, בעל בית המרקחת, קוסטינסקי, הרופאים רמלאו, קוקולביץ, סגל וקוטיניק (זה האחרון זכור לשימצה על ששיתף פעולה עם הנאצים); זכורות לי כל תנועות הנוער הציוני שבעיירה, לגוניהן השונים, המפלגות והמוסדות. זוכר אני את האסיפות והויכוחים וביחוד המאבקים העזים בכל ערב בחירות. זוכר אני את החגיגות בימי ל״ג בעומר, עת יצאנו אל מחוץ לעיר לבלות ולחגוג; את הנשפים והמסיבות בעיירה מטעם הקרן הקיימת לישראל, ארגון בעלי המלאכה וכו׳. זוכר אני את הצגות החוג הדרמטי, בראשונה ברפת של דקלבוים ואחרי כן אצל האחים אירגה. את בית־המרחץ של שייקה קצבמאן, שבלעדיו אי־אפשר היה. ועוד ועוד. רשימה ארוכה למדי.

אולם ברצוני לספר כאן על תקופה קצרה בלבד בעיירה. תקופה סוערת וגורלית ליהודי העיירה, הלא היא תקופת הכיבוש הסובייטי בימי חלוקת פולין בין היטלר וסטאלין.

מתחילת שנת 1937 ועד כיבוש פולין בידי הגרמנים שרתתי בצבא הפולני בעיר לובלין. יחד עם מרדכי ריט, בנה של לאה בעלת המכולת. הוא

השתחרר לאחר כמה חדשי שרות, ואני המשכתי. כמחצית השנה נחשבתי צוער ועברתי שפשוף־אמונים קשה ומיגע, כי בשנה ההיא הריחו הפולנים את סכנת ההיטלריזם והחלו באימוני צבא האינטנסיביים והקשים ביותר מאז עצמאותה של פולין לאחר מלחמת העולם הראשונה.

בשנה האחרונה לשרותי נשמתי לרווחה. הרבה הודות למשפחת

משפ׳ לופטה. ציונים ואנשי עמל. ניספו. הבן יצחק — בישראל

יעקב שניצר שהיו מיוצאי אוליקה. יעקב שניצר נהיה לאפיטרופסי ושל הרבה חיילים יהודים אחרים בצבא הפולני. שלחו לי חבילות מזון ומגדנות גם אל בית הסוהר בו שרתתי, למרות הסכנה שבדבר. אני מצדי „שילמתי״ מידה

כנגד מידה ועזרתי להתאקלם בצבא את הטוחנים גודל זקצר וברוך פינקלשטין מאוליקה שהגיעו לשרת בצבא במחלקה שלי, בלובלין העיר.

היו אז, למען האמת, ימים מעניינים בחיי, שכן „הלך לי" אז בצבא. ועד שפרצה המלחמה וראשוני המטוסים הגרמניים הפציצו את העיר, עבר עלינו אז שבוע ימים של אימה ופחד. בית־הסוהר בו שרתתי נהפך לבית־משפט־שדה וב„שבת השחורה", בה הופצצה ברלין מהאויר במשך כל היום נפלו הרבה קרבנות, קיבלנו פקודה שעל חלק מהצוות למהר ולעזוב את העיר ובו בלילה יצאנו בהולים לדרך.

ברכבת בה נסענו יצאו גם משמנה וסלתה של העלית הפולנית בלובלין והסביבה. בהם קציני־צבא בכירים, גנרלים בדימוס, שרים, כמרים וכו׳. בשיחות הנוסעים שהגיעו לאזני שמעתי שמאשימים במלחמה רק את היהודים. הדרך עברה עלינו בהפצצות לסירוגין ומדי פעם קפצנו מהרכבת כדי למצוא מיסתור, כי היו כמה וכמה מקרים של פצועים מההפצצות והיריות ממטוסים. בכל תחנה הקבילו את פנינו במשלחות ובזרי פרחים, משקאות, אוכל, פירות, ממתקים וסיגריות. בקרונות הריקו בקבוקי שמפניה לרוב ואף אני הייתי בין הנהנים. הה, לו ידעו אלה שאני יהודי...

בלילה הגענו לקסרקטיני הצבא שבעיר רובנה. למחרת בבוקר יצאתי העירה לבלוש — איפה אנו עומדים בעולם. „רחרחתי" כמובן אצל יהודים. בראשונה חששו אלה מפני. חשבו אותי לנוצרי: אולם היידיש והעברית שבפי העידו עלי כמאה עדים והם ספרו שהנה באים הסובייטים לעזרת פולין. פגשתי בן־אוליקה ובקשתיו למסור ד"ש ממני לבני משפחתי. למחרת ביקרה אצלי אמי, ז"ל. אולם ביקשתיה מאד לחזור מיד הביתה, כי ערב ראש השנה היה היום וכן היה קיים חשש לסכנת־דרכים.

ביום השביעי לשהותנו ברובנה נתקבלה פקודה לעזוב את העיר לכיוון פולין הקונגרסאית. כשהגענו לתחנת הרכבת של אוליקה קרא לי המפקד, קפיטן זאַיונצקובסקי והורה לי לעזוב את מחנהו ולחזור הביתה, שכן גם הם חוזרים כולם אל משפחותיהם בלובלין. נתעורר בלבי חשש מסויים מפני עזיבה. פחדתי פן יימצא מן־דהוא שירביץ לי כדור בגב על „עריקה", וזה למרות שהתחבבתי על רובם. בקשתיו אפוא שישאיר אותי אתם. „באשר תלכו אלך", נזכרתי בדברי רות המואביה. המשכתי אתם עד לוצק. לאחר שעזרתי להם שם בקניית מזון נקראתי שוב למפקד והוא נתן לי פקודה לחזור

הביתה, שכן המלחמה נסתיימה לגבי דידנו. הוא פקד עלי לפשוט את המדים וללבוש בגדים אזרחיים „במקרה של קריאה לגיוס — להתיצב מיד במקום ובזמן". נפרדנו כידידים לנשק ובדרך־לא־דרך הגענו אני, ועוד אחדים, אל ארמון רדזיביל שבאוליקה, כי חששנו ללכת בכביש הראשי. הוגד לנו שאוקריינים אורבים בדרכים ומתנכלים במיוחד לחיילים פולנים שנואי נפשם. על אחת כמה וכמה אם אלה הם יהודים... בארמון התאכסנו באותה שעה אורחים פולנים שלא מבני המקום, כנראה רמי־מעלה. הם חקרו אותי על המצב בצבא וכו' ועניתי מה שעניתי.

השמחה בבית לבואי אין לתאר. משל לתינוק שנשבה — והנה הוא שב וחזר. התאספנו, כל בני המשפחה, שכנים וידידים. אחר כך ענדנו כולם סרטים

דוד קרופניק, זאב בקובצקי, שמואל מלמד, בצבא הפולני.

לוניה רוזנבוים.

אדומים על דשי בגדינו, אנו, ככל יהודי העיירה, מוכנים לקבל את פני המשחרר והגואל הסובייטי המביא אתו פדות וישועת־עולמים לעמלים ונדכאים. אני, שהייתי עוד שרוי באוירת הצבא הפולני, לא ששתי ביותר בעומק לבי למראה המהומה.

כשרק הגיעו סיירי הצבא האדום הראשונים רכובים על אופנועים ומיד לאחריהם הטנקים — הם נתקבלו בשמחה רבה ובפרחים. מיד נטלו אלה את השלטון בידיהם והחלו להשליט „סדר". ראשית חכמה נסגרו כל החנויות ובאויר הורגש שקט שלפני סערה. זמן קצר לאחר מכן הגיעו חברי מפלגה ופעילים והחלו לפעול במרץ רב. אורגנו אסיפות ונאומים, בהם הציעו לפתוח קואופרטיבים, ארטלים וכו'. לטובתנו, כמובן. מיד תפסו בני הנוער בעיירה מי בעט ומי ברובה, בתפקידים שונים. ארגוניים, משטרתיים,

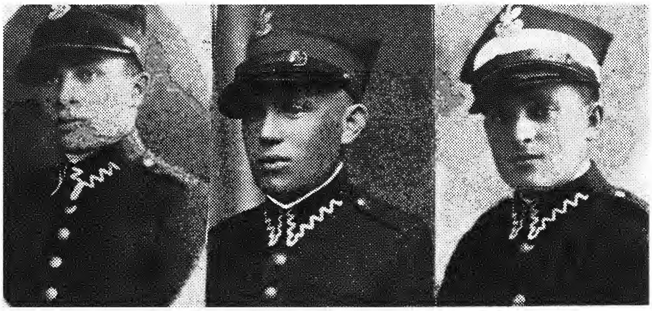
יוסף קרופניק, ברל גל.
בצבא הפולני.

ממשליים. במשרדים ובקואופרטיבים למיניהם. אני בחרתי להרשם ללימודי־תיכון־ערב (דייסיאטיליטקה). הודות לכך שהשתלמתי מהר בשפה הרוסית נבחרתי כפעיל בהרבה מוסדות (ואלה לא חסרו שם). כיהנתי כיו"ר ומזכיר ב„אוסוביאַרימה" „מופר", הצלב האדום, ואף נבחרתי כיו"ר ועדת הביקורת של הקואופרטיב, ופלוטניק — כיו"ר הארטיל... ששון ושמחה.

אך לא לאורך ימים. לא עבר זמן רב והחלו מאסרים. נאסרו אליעזר קצבמן, שלום צם ואחרים. הגיעו פליטים יהודים מפולין, שגורשו מהערים הגדולות: וורשה, לודז' וכו'. ומשום מה הגיעו אלי ובקשוני לעזור להם להתקבל לעבודה במוסדנו. אני ראיתי בהם גם יהודים פליטים וגם בעלי־מקצוע מעולים שנוכל ללמוד מהם הרבה. פלוטניק הגיב על כך בקרירות וברוגזה בטענו שאין מקום לעובדים מיותרים וכי הללו יקחו מאתנו תוך זמן קצר את פרנסתנו. דבריו אלה גונבו לאזני מזכיר המפלגה מקסימנקו, שהיה הנציג הרשמי מטעם והוא אמר שבעד דיבורים כאלה מגיע לנו עשר שנות מאסר, לכל הפחות, אלא שהפעם הוא סולח לנו. ובלבד שנהא להבא

זהירים בדיבורים ובמעשים. כיאה לאנשים עמלים והגונים. מיד קיבלנו לעבודה ארבעה מהפליטים.

ואכן, הפליטים לא ישבו בחיבוק ידיים. לא עבר זמן רב והם החלו לחקור על כל אחד מאתנו, בנצלם את כישוריהם וערמומיותם כיוצאי ערים גדולות (ורשה, לודז׳); החניפו לפעילים ולחברי המפלגה, הפעילו קשרים ותככים והחלו לאט לאט לשלוט בעיירה. הם תפסו את המשרות הטובות

האחים משה ויעקב׳קה גמרמן. ניספו בשבי הגרמני. יוסף פרידמן מרומנוב.

ביותר. לאחר שאהרון פלוטניק נשפט לשנת מאסר ובנו חייקל — להפחתת 25 אחוז ממשכורתו על איחורו פעם לעבודה 16 דקות. הם סיפרו על איחור של 21 דקות. אני עמדתי יחידי במשפט כעד הגנה וטענתי שאחר רק 16 דקות, לפי שעוני, בכל אופן. כמובן שידי היתה על התחתונה, שכן הצדק הרוסי הוא מעל לכל וכל המרבה להלשין הרי זה משובח. קיבלתי אזהרה ואיום במאסר על עדות שקר...

באותו זמן הופיע בביתנו חבר המפלגה מקסימנקו, אשר הציע לי להיבחר כיו״ר הארטיל במקום פלוטניק. הוא הבטיח לעזור לי להתקדם ולשלוח אותי למוסקבה להשתלמות ואוכל להגיע גבוה גבוה. כמובן, מחובתי לעקוב אחרי אחרים, כגון טריליוק, אייניקליכט ועוד... אמי ביקשה אותו להניח לי ולא להדריכני בכיוון זה. אמי ז״ל זכרה את הקומוניסטים משנים עברו וחששה מאוד לעתידי. הלה הגיב ברוגזה ויצא כשהוא טורק בדלת. למחרת נקראתי אל הנ.ק.וו.ד. שפתחו את משרדם באולם הבנין של פ. אירגה ונחקרתי ארוכות על עברי ועל תקופת נעורי ועל המדים שלבשתי בהיותי חבר בית״ר... כשאמרתי להם שכל בני הנוער התופסים עמדות מפתח בעיירה

היו בזמנו בתנועות נוער כאלו, הגיבו בכעס באמרם שאין זה מעניני והם תלשו מהפנקס הצבאי שלי את הדף האדום שאני פטור מגיוס לצבא האדום (לא גוייסתי לפי דף זה בשני הגיוסים הגדולים). באסיפה הכללית הראשונה הציע המזכיר מקסימנקו שאני וטריליוק פסולים מלהיבחר בהנהלה, שכן לי יש עבר פאשיסטי אמי פאשיסטית ואבי ערק מרוסיה... וטריליוק מכר לו חליפה מתוך מאה החליפות שיש לו ואשר הוא מוכר אותן בחשאי. (היתה זו חליפתו של חותנו אברהם גרין).

לרגע קמה בהלה. יעקב אייניקליכט קם ודיבר לטובתנו, שכן לא ידע על ההתרחשויות. המזכיר הגיב על כך: „אתם יכולים אמנם לבחור בהם, אלא שאני איני מייעץ לכם לעשות זאת.” כמובן שעצתו זו היתה בבחינת צו בל יעבור. ולא נבחרנו. לבסוף נבחרו בארטיל רק הפליטים שמקרוב באו והם שלטו בארטיל. אחרי כן הם שלטו כמעט בעיירה כלה. הם ירדו לחייהם של רבים מבני העיירה. זכורים לי מקרים רבים כגון אלה ולא אספר כאן, אלא מקרה אופייני אחד: אחד מהם, פינקלשטין, שהיה מנהל המסעדה בבניינו של ווטלסקי, תפס יהודיה אחת שאבסה כמה אווזים למכירה ודרש ממנה שתמכור לו אותם במחיר 3 וחצי רובל לקילו, שזה היה המחיר הרשמי (המחיר בשוק היה 60 רובל). הוא איים עליה למסרה בידי המשטרה וכמובן שליהודיה לא היתה ברירה והיא מסרה לו את האווזים. זה, כאמור, סיפור אחד מרבים.

לאט לאט החלו אלה לרדפני והייתי נאלץ לעזוב את העיירה. עברתי, יחד עם צבי אייניקליכט לעבוד בשדה התעופה שעל־יד לוצק, שכן גם הוא גורש מעבודתו בקסרקטיני הצבא שבארמון רדזיביל ב„זכות” אביו, שהיה „מנצל עמלים”. מי יודע מה היה עולה בגורלי, לולא פרצה מלחמת גרמניה־רוסיה ב־1941.

חזרתי לאוליקה. ביום הרביעי לפרוץ המלחמה עזבתי את העיירה בכוון ברית־המועצות. לא כאן המקום, כמובן, לספר על התלאות הרבות שעברנו שם עד גמר המלחמה. בקייב פגשתי את מזכיר המפלגה מקסימנקו והוא תמה מאד ש„לאומני שכמותי ברח אל ארץ הסובייטים ואילו הפולנים שלו, הקומוניסטים הנאמנים, נשארו אצל הגרמנים”.

הגעתי עד סטלינגראד וראו זה פלא: במחנה המעבר שם, במקום בו עברו מיליוני פליטים פגשתי את אחותי הנכה אסתר, שנשלחה 3 ימים לפני

פרוץ המלחמה לבית הבראה בעד הצטיינות בעבודתה בארטיל. שמחתי מאד לפגישה, למרות שהצרות והבעיות גדלו לרגל כך לאין ספור. אחותי ביקשה שאעזבנה ואברח לבדי ואציל את חיי, אך מצפוני לא נתן לי לעשות זאת. הגענו איך שהוא לאוזבקיסטן. אני גוייסתי פעמיים: למחנות עבודה בחזית ואחרי כן לצבא האדום. 4 שנים שהינו בכפר נידח, קראקורגאן על־יד אנדיזאן. ב־1942 נשאתי אשה וב־1944 נולד לי בני הבכור אריה. שנים אלו היו קשות מאד והחזיקו מעמד רק הבריאים ביותר ובעלי רצון חזק. אנשים נפלו כזבובים. בקולחוז בו הייתי נשארו בחיים 20 מתוך 120 איש וכך — עד שקיבלתי מכתב ראשון מאחותי רחל שעברה את כל שבעת מדורי הגיהנם בגיטו אוליקה עד לאקציה האחרונה, בה הובלו שארית האנשים לטבח והיא הצליחה לברוח בשנית; בפעם הראשונה, כאשר ברחה עם בעלה הניך טרייסטר החזירו אותם לארמון רדזיוויל ובעלה נהרג לעיניה. היא התחבאה במרתף שמתחת לארמון במשך ארבע יממות ללא מים ומזון. בכחותיה האחרונים הצליחה לבסוף להגיע לפרוור העיירה צבוראקס ופולני אחד הזהיר אותה למהר ולברוח שכן האוקריינים תופסים את שרידי היהודים ומסגירים אותם לידי המשטרה. היא המשיכה לרוץ עד שהגיעה ללוצק.

בלוצק לא היה ידוע מאומה על הנעשה באוליקה והחיים בגיטו שם נמשכו כרגיל. גם לא האמינו לסיפורה על יהודי אוליקה. אולם כעבור שבוע ימים הודבקו מודעות ברחובות הגיטו על ריכוז היהודים בשעה מסויימת עם מטען של 3 קילו בלבד. אחותי, שהיתה למודת נסיון, ברחה מיד לאשר נשאוה רגליה. בדרך פגשה קומוניסט אוקרייני אחד מרוסטוב, שברח מהשבי הגרמני והוא הציל אותה ביערות פולסיה, עד גמר המלחמה. גורלם של יהודי לוצק לא שפר כמובן מכל יתר היהודים שבחבל ארץ זה.

אחותי ספרה לי אחרי כן בפרוטרוט כאשר נפגשנו, על השואה של יהודי אוליקה. על אופן מותם של כל בני המשפחה. אחי אשר מקיברצה נהרג שם מיד עם כניסת הגרמנים. הורי, אחותי בתיה ושני ילדיה. אחי בן־ציון, בת אחותי אסתר־לאה וגיסתי בלומה עם שני ילדיה. אשתי, אחי אשר וכל יתר בני המשפחה בתוך כלל ישראל באוליקה הומתו על־ידי הגרמנים ועוזריהם בקרבת ארמון רדזיביל למחרת תשעה באב תש״ב (24.7.1942).

מרוסיה הגענו לפולין בסוף 1945. נבצר מאתנו להגיע לאוליקה, כי־הטרנספורטים הגיעו לשצ׳ין ומשם מיהרנו אל אחותי רחל שעברה בינתיים לוורוצלב. משם דרך גרמניה וצרפת, עלינו ארצה ב־30.4.9148.

בארץ עוד השתתפתי במלחמת העצמאות ואחרי כן הצלחנו להסתדר ולבנות כאן את ביתנו. ולחזות בשיבת ציון וירושלים. אשרינו שהגענו עד הלום. וקונם, אם לא נעלה בראש שמחותינו את זכר כל יקירינו, שזדים קמי עליהם לכלותם. הי״ד.

משפחת נקונצ׳ניק. הצילום חסיד אומות העולם. כולם בארה״ב.

בערל גל

דער טויט־מאַרש פון אַליקער יידן

פרייטיק, דעם 27־טן יוני 1941 האָט די דייטשישע אַרמיי אַריינמאַר־שירט קיין אַליק. ס׳געווען אַ שיינער, זוניקער טאָג. אונדזער שכנה, פרוי ווייַנבערג איז אַריינגעלאָפן מיט גרויס שמחה:

„דאַנקען־גאָט!״ האָט זי אויסגערופן אַרויפקוקנדיק צום סופיט.

„וואָס פאַר אַ „דאַנקען גאָט?״ האָט זיך מיין טאַטע ווי געבייזערט, „משיח איז געקומען?״

„אָבער מ׳וועט דאָך שוין מער ניט באָמבאַרדירן״ האָט זי געענטפערט מיט אויסגעגלאָנצטע אויגן. „זאָל שוין זיין ווי ס׳ווילט זיך, אַבי מ׳זאָל מער ניט באָמבאַרדירן״.

אין שטעטל אַריין איז גלייך אָנגעקומען אַ דייטשישער מיליטערישער קאָמאַנדיר און ס׳האָבן זיך גלייך אָנגעהויבן די צרות. זיין ערשטע פאַר־אָרדנונג איז געווען, אַז די יודען זאָלן גלייך אַריינטראָגן דאָס גאַנצע גאָלד וואָס זיי האָבן און אַלע אַנדערע ווערטפולע זאַכן. „ווער ס׳וועט עובר זיין אויף דעם באַפעל און מ׳וועט ביי אים נאָכן באַשטימטן טערמין געפונען גאָלד וועט גלייך דערשאָסן ווערן״.

יעדער איינער אין שטעטל אָט גלייך פאַרשטאַנען, אַז פטור בלא כלום איז אוממעגלעך, אַז יעדער מוז געבן זיין חלק. אָרעמע לייט האָבן מיט אַ מאָל אָוועקגעגעבן דאָס לעצטע. רייכערע האָבן טאַקע געגעבן מער, אָבער אויך פאַר זיך עפּעס איבערגעלאָזן.

דער קאָמענדאַנט האָט צוגענומען דאָס גאָלד דראָענדיק מיט אַ פינ־גער. אין עטלעכע טעג אַרום איז ער אַוועק ווייטער צום פראָנט, אין דער ריכטונג צו מזרח. אויף זיין אָרט איז אָנגעקומען אַ צווייטער, אַ דריי־טער יעדער פון זיי האָט געהאַט זיינע פאָדערונגען און געצאַפּט, אויף זיין שטייגער, פון יידן, וואָס ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט: גאָלד, זייגערס,

טעפּיכער, אַנצוגן, שטיוול א. אַז. וו. דער פראָנט האָט זיך שנעל גע־רוקט פאָרווערטס. די דייטשישע סאָלדאַטן האָבן פאַרזיכערט אַז אין 6 וואָכן אַרום וועלן זיי באַזעצן גאַנץ רוסלאַנד. דערנאָך ענגלאַנד און אַמעריקע. און דעמלט וועלן זיי הערשן איבער דער גאַנצער וועלט... יעדער דייטש וועט קיינמאָל ניט דאַרפן אַרבעטן. יעדער דייטש וועט זיין אַנפירער און הערשער...

די דייטשן האָבן ניט געוואָלט וואַרטן ביז דעמלט. ביז זיי וועלן באַ־הערשן די וועלט. זיי האָבן גלייך אָנגעהויבן באַלעבאַטעווען ווו נאָר זיי זענען אַריין. אין לויצק האָט זיך באַזעצט אַ געביטס־קאָמיסאַר מיט זיין גאַנצן שטאַב און ער האָט שנעל צושיקט אין יעדן ראַיאָן „זאָנדער פיר־רער" און געהילפן. זיי האָבן געבילדעט די העכסטע אויספיר־מאַכט אויפן אָרט און זייער אויפגאַבע איז געווען שיקן קיין דייטשלאַנד וואָס מער תבואות, פלייש, האָלץ, גאָלד, בוי־מאַטעריאַלן און געזונטע יינגע מענטשן צו צוואַנגסאַרבעט. ס'זענען אויך נאָמינירט געוואָרן דייטשן, ס. ס. לייט, וואָס האָבן אָנגעהויבן אָרגאַניזירן די פאַרלאָזענע שלעסער און גיטער, אַרויספירן וואָס ס'האָט זיך נאָר געלאָזן און אָר־גאַניזירן אוקריינישע מיליץ, וואָס האָט זיי געהאָלפן דאָס אַלץ אויס־פירן.

פאַר דער יידישער באַפעלקערונג אין שטעט און שטעטלעך האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע סדרה צרות. די דייטשן האָבן אומעטום אויפגע־שטעלט אַ „יודען־ראַט", וואָס האָט באַדאַרפט אויספירן אַלע דייטשישע באַפעלן וואָס שייך דער יידישער באַפעלקערונג. דער ערשטער סטע־ריאָטיפּישער באַפעל כמעט צו אַלע יודען־ראַטן איז געווען : „ביז מאָרגן פרי מוזן זיין איינגעריכטעט און פיין אויסמעבלירט כך וכך צימערן (מינימום 20) מיט ניקלענע בעטן, ווייס בעטגעצייג און זיידענע קאָלדרעס, שיינע, מאָדערנע שאַנקן, טישן מיט בענקלעך, שרייבטישן, טעפּיכער א. אַז. וו. די יודענראַטן האָבן דאָס אַלעס געמוזט גלייך שאַפן. אין אָליק האָט דער יודענראַט דאָס אַלץ גלייך געבראַכט אין שלאָס אַריין, ווו ס'איינגעשטאַנען דער שטאַב. די דייטשן האָבן דאָס צוגענו־מען און גלייך געמאַכט אַ צווייטע באַשטעלונג : גאָלדענע זייגערס, שטיוול, אַנצוגן, פוטערס. זיי האָבן אויך געפאָדערט אַז יידישע מייד־

לעך זאַלן קומען אויף אַרבעט. דער יודענראַט האָט אויך דאָס צוגע־שטעלט...

די הויפּט אַנפירערנס מיט דער אַרבעט זענען געווען אוקראַיינישע און פּוילישע שיקסעס. די איידעלע, יידישע מיידלעך, וואָס האָבן קיינ־מאָל קיין שווערע אַרבעט ניט געטון האָבן געטראָגן שווערע העמער וואַסער, געוואַשן די פּאָלן, די טרעפּ, וועש, קלאָזעטן, פּאַרקערט די הויפן און אַלע עבודות־פּרך, ווערנדיק בעת־מעשה געשלאָגן און גע־זידלט פון די פּוילישע און אוקראַיינישע אויפזעערינס. די יידישע מייד־לעך האָבן נעבעך געשוויגן און אַפילו געדאַנקט גאָט דערפאַר, פאַרן ביסל עסן וואָס זיי האָבן געקראָגן. וואָרן ס׳קאָן דאָך זיין נאָך ערגער, און דער עיקר איז דאָך דאָס אַלץ איבערקומען, איבערלעבן...

מיטוואָך אינדערפרי דעם 3טן יולי 1941 זענען אין שטעטל אַריינ־געפאָרן 2 גרויסע אָטאָמאָבילן מיט דייטשישע מיליטער־לייט. זיי האָבן צווישן זיך גערעדט הויך, אויף אַ קול, זיך געוויצלט און געלאַכט. זיי זענען פאַרפאָרן גלייך אין שלאָס אַריין. יידן האָבן אויפגעציטערט. דאָס האַרץ האָט זיי עפּעס פאָראויסגעזאָגט. מ׳איז זיך משער געווען. פון אַ קעכן וואָס האָט געאַרבעט אין שלאָס האָט מען זיך דערוווּסט, אַז די דייטשן זענען געקומען אויף אַ לענגערן באַזוך. מ׳האָט געהייסן פאַר זיי צוגרייטן מיטיק און אָוונטברויט.

די אוקראַיינישע פּאָליציי איז גלייך גערופן געוואָרן אין שלאָס און די „נייע" דייטשן האָבן מיט זיי אָפּגעהאַלטן אַ קורצע „באַראַטונג". די פּאָליציי האָט זיך גלייך צוריקגעקערט אין שטעטל. יידן זענען גע־ווען נייגעריקע צו וויסן וועגן וואָס אַזוינס זיי האָבן זיך דאָרט באַראַטן. אָבער די טרויעריקע נייס האָט אויף זיך לאַנג ניט געלאָזן וואַרטן. געגן 11 אַ זייגער אינדערפרי האָבן די אוקראַיינער זיך אַרויסגעלאָזן אין די גאַסן און אָנגעהויבן כאַפּן יידן כלומרשט אויף אַרבעט, און זיי געטריבן אין שלאָס אַריין. יידן האָבן זיך גלייך באַהאַלטן און פאַר־שטעקט ווו זיי האָבן נאָר געקאָנט, אויסער עלטערע מענטשן און קינ־דער. די אוקראַיינער זענען געלאָפן פון שטוב צו שטוב און ווילד גערופן: „זשידזי נאַ ראָבאָטו". יידן אויף אַרבעט. זיי האָבן געשלעפּט אַלט און יינג, וועמען זיי האָבן נאָר געפונען. ווער ס׳האָט זיך ניט „געאיילט"

גיין איז מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן. בלוט האָט זיך געגאָסן. מענטשן האָבן מיטגענומען מיט זיך עסן, געלט, לאָפּעטעס. אויף אַזאַ אופן האָבן זיי צענויפגעזאַמלט אַ 600 מאַן. צווישן זיי דער אָליקער רבי, משה וועלעס (כ״ץ), מאָטל בלומעס, מאָטל פינקלשטיין, שלמה שולמאַן, יצחק בערשטיין א. אַנד. די דייטשן (ווי מ׳האָט זיך דערנאָך דערוווּסט — ס.ס.־לייט) האָבן מיט גרויס ציניזם אַדורכגעפירט אַן „אויספאָרשונג". שפּעטער האָט עס געטראָגן דעם נאָמען „אַקציע". זיי האָבן דער עיקר געפּרעגט אויף פּאַך און באַרוף און געהייסן אַרויס־לייגן דאָס גאַנצע געלט וואָס זיי האָבן, זייגערס און דאָקומענטן. זיי האָבן שפּעטער באַפרייט עטלעכע מענטשן. „אַליינינקעס": דאָס האָבן זיי געטאָן לויט דער ביטע פון די אוקראַינער. זיי האָבן באַדאַרפט ווער ס׳זאָל זיי מאַכן אויל. אַליין האָבן זיי דאָס ניט געקאָנט.

פּלוצים האָט זיך דער הימל שווער פאַרוואָלקנט. די זון האָט זיך פאַרשטעקט אונטער די שוואַרצע כמאַרעס. צי האָט זי זיך געשעמט צו זיין אַן עדות צו דעם וואָס ס׳קומט פאָר? גלייך האָט אָנגעהויבן שטאַרק רעגענען. ס׳האָט געגאָסן ווי מיט צעבערס, ווי דער הימל וואָלט וויינען אויפן גרויסן ידישן חורבן. אָבער די דייטשישע רוצחים האָבן קאַלטבלוטיק ווייטער געפירט זייער „אויספאָרשונג". דערנאָך האָבן זיי אַוועקגעשיקט גרופּנווייז, 30 ידדן אין יעדער גרופּע, אונטער אַ שטרענ־גער שמירה פון דייטשישער און אוקראַינישער פּאָליציי, וואָס האָבן שוין אויף זיי געוואַרט ווי הונגעריקע וועלף אויף זייער קרבן. אַזוי האָבן זיי געפירט איין פּאַרטיע נאָך דער צווייטער אין אַ אונבאַוווּסטער ריכ־טונג. קיינער האָט ניט געוואַגט נאָכצוגיין און נאָכצוקוקן וואָס מיט די מענטשן געשעט. מיין פעטער פאַליק איז גראַדע געווען אין גאַס און ניט האָבנדיק ווו זיך באַהאַלטן איז ער אַריין צו יעקב איינינקליכט אין פּריזערי. יעקבס פרוי האָט זייביידן פאַרשלאָסן אויף אַ שלאָס. זיי זענען דאָרט געווען אַזוי פאַרשלאָסן אַ גאַנצן מעת לעת. זיי האָבן שפּעטער דערציילט, אַז אין דער שטילקייט פון דער נאַכט האָבן זיי געהערט אומאויפהערלעכע שיסערייען פון מאַשינביקסן. דערנאָך האָבן מענטשן באַמערקט אויפן בית־עולם אַ גרויסע, פּירעקיגע גרוב אויף וועלכן די ערד האָט זיך שוין געהאַט אַ ביסל אַראָפּגעזעצט, אַזוי, אַז מ׳האָט געקאָנט גענוי באַצייכענען די קאָנטורן פון דער גרוב. מ׳האָט

אויך געפונען דאָרט שטיקער פון אַ טלית־קטן און ווי עטלעכע האָבן פעסטגעשטעלט איז דאָס געווען דעם רבי׳נס. מ׳האָט אויך געפונען שקאַרפעטן, הויזן און שיך. פּאָליאַקן וואָס האָבן געוווינט נעבן בית־עולם האָבן דערציילט בסודי־סודות אַז זיי האָבן געזען ווי מ׳האָט דער־שאָסן די אַלעמאָל ניי אָנגעקומענע יידן אויפן ראַנד פון גרוב און דערנאָך די גרוב פאַרשאָטן...

עלף טעג אין חודש אב תש״ב (25 יולי 1942). איינע פון די לעצטע טראַגישע טעג פון אייראָפּעאישן יידנטום און פון די שרעקלעכסטע טעג אין געטאָ פון אונדזער אומגליקלעך שטעטל אָליק. אַ טאָג, ווי אַלע אַנדערע טעג, פול מיט פחד און טויט שרעק. רייך אין איבערלעבע־נישן און האַרץ־קלאַפּעניש. אַ טאָג — אַ יאָר. אייגנטלעך — ווי אַלע אַנדערע טעג. און יעדער טאָג אין געטאָ מיט זיינע אַנדערע צרות. ניט געווען אַ טאָג מ׳זאָל קאָנען לייכטער אָפּאָטעמען. אַ ביסל דערכאַפּן דאָס חיות.

די געטאָ איז געווען פאַרצוימט מיט אַ געדיכטן פּלויט פון שטע־כיקן דראָט. ס׳איז געווען שטרענג פאַרבאָטן יידן אַרורסגיין און קריסטן — אַריינגיין. אַ וויזיט אין געטאָ האָט געדראָט מיט טויט־שטראָף אויך פאַר קריסטן, „אין יוצא ואין בא״. ס׳איז אַפילו געווען שטרענג פאַר־באָטן אויףביידע צדדים זיך דערנענטערן צום פּאַרקן. דערויף האָט שוין גוט אַכטונג געגעבן די אוקריינישע מיליץ. פאַר עובר זיין אויף דעם באַפעל האָבן זיי געשלאָגן, ניט איינמאָל, ביז טויט.

פון געטאָ האָבן געפירט צוויי אַרויסגענג. פריער איז געשטאַנען ביי די טויערן אוקריינישע וואַך, שפּעטער איז איבערגעגעבן געוואָרן דער אַמט דער יידישער מיליץ. די יידישע זשאַנדאַרמען זיינען לײדער ניט געווען אַ סך בעסער פון די אוקריינער. זיי האָבן גוט מקפיד געווען וועמען מ׳קאָן יאָ אַרויסלאָזן און וועמען — ניט. אַ חוץ דעם האָבן זיי זיך ניט אָפּגעזאָגט פון שוחד. ווילסטו אַרויסגיין — באַצאָל. און צו וואָס האָבן יידן, נעבעך, באַדאַרפט אַרויסגיין פון געטאָ? מ׳האָט מיט־גענומען דעם לעצטן אַנצוג, די לעצטע פּאָר שיך, כדי אויסטוישן אויף אַ שטיקל ברויט, עטלעכע קאַרטאָפל, אַ ביסל מילכיקס אָדער פעטס פאַר די קליינע קינדערלעך. פרייזן האָבן איבערהויפּט ניט עקזיסטירט.

אַז דער גוי איז שוין געווען איבערצייגט, אַז ער כאַפּט אַ מציאה, האָט ער זיך ערשט אָנגעהויבן דינגען און ווער האָט זיך דען געדינגען, מ׳האָט גענומען וואָס דער גוי האָט געגעבן און מ׳איז צוריקגעלאָפן אין געטאָ. אַז מ׳האָט נאָך געהאַט אַ ביסל מזל האָט די יידישע מיליץ אדורכגעלאָזן בשלום און מ׳איז געווען צופרידן. דער איינציקער פאַר־לאַנג און ציל איז געווען: איבערלעבן. איבערקומען דעם גרויל. אַלע זענען געווען זיכער אין היטלערס מפלה און יעדער איינער האָט גע־וואָלט דאָס דערלעבן.

פאַרן פלויט האָט זיך אויך געפירט אַ שטיקל מסחר. גאַנץ פרי, נאָך פאַרן זון־אויפגאַנג, האָסטו דאָרט געקאָנט באַמערקן דאַרע, אויס־געמאָגערטע געשטאַלטן פון מענער און פרויען, דאָס רוב זקנים, וועל־כע פלעגן אַוועקגעבן זייערע לעצטע זאַכן פאַר אַ שטיקעלע ברויט, פאַר אַ קאַרטאָפל, אַ שטיקל גרינס אָדער פרוכט...

די טעג נאָך דער אויבנדערמאָנטער דאַטע זענען געווען, ווי שוין געזאָגט, שווערע, בלוטיקע. די היטלעריסטישע חיות האָבן געווילדע־וועט איבער גאַנץ אייראָפּע. ווי צעבושעוועטע, הונגעריקע וועלף. מ׳האָט יעדן טאָג דערוואַרט דאָס פאַלן פון סטאַלינגראַד — און דער־נאָך גאַנץ רוסלאַנד. אונדזער שטימונג איז געוואָרן אַלץ קלאָגעדיקער. מיר פלעגן זיצן און אַריינטראַכטן פון וואַנען קאָן קומען אונדזער הילף. מאין יבוא עזרי. אונדזערע „חשבונות" האָבן ניט אָנגעזאָגט קיין בשו־רות טובות, דאָך האָבן מיר געהאָפט און געגלויבט.

דער עלטערער דור פלעג אָפּריכטן תפילות און תעניתים, אַלץ אָפטער און אָפטער. אַז דער ריבונו־של־עולם זאָל זיך דערבאַרימען און העלפן. אַלע אַנדערע זענען גענומען געוואָרן יעדן טאָג אויף צוואַנגס־אַרבעט יעדן טאָג האָבן הונדערטער מאַרשירט צו דער אַרבעט. באַ־גלייט פון אוקריינישער אָדער יידישער מיליץ. אוי, פלעגן זיי אַכטונג געבן, אַז אויפן וועג זאָל חלילה אַ ייד ניט אַריינלויפן צו אַ גוי, בעטן אַ שטיקל ברויט, עפּעס אויסטוישן. ווען שיקן צו דער אַרבעט — וועגן דעם האָט שוין געזאָרגט דער יודענראַט. אויך דאָ זענען אָנגעגאַנגען שוחד און פראָטעקציע. לויפעגישן און געהיימע אונטערהאַנדלונגען.

געאַרבעט האָט מען אומעטום. אויף דער אַליקער באַן־סטאַנציע, אַ מרחק פון 10 קילאָמעטער פון שטעטל, פלעגן טאָג־איין טאָג־אויס, ווינ־

טער און זומער, אַרבעטן אַ 120 מענער און פרויען ביים אָנלאָדן קלעצער אויף די וואַגאָנעס. אַנדערע האָבן געטון די זעלבע אַרבעט אין צומען, ראָדעטשקע. מ׳האָט אויך געשיקט אויף לאַנדווירטשאַפטליכע אַרבעט. איך און צוויי זין פון פייגע צאַם האָבן געאַרבעט ביים גערטנער אין שלאָס. די אַרבעט איז געווען לאַנג און שווער. מ׳פלעגט זיך צוריקקערן אין געטאָ מיד און פאַרזאָרגט, ניט וויסנדיק ווו מיר וועלן אַרבעטן מאָרגן

פרייטיק. ס׳האָט זיך פאַרשפּרייט דער קלאַנג אַז אויך דער יודענראַט איז פאַרדאגה׳ט. אויף מאָרגן שבת, פעלן אַ סך אַרבעטער. מענטשן זענען קראַנק. אַנדערע האָבן נישט וואָס אָנצוטון. אַזעלכע שווערקייטן זענען, וואָס אמת, געווען יעדן טאָג, אָבער דאָס מאָל איז ממש קריטיש.

מיט אַ מאָל האָט מען זיך אָנגעהויבן אויסבאַהאַלטן. ס׳איז געוואָרן אַ פּאַניק אין געטאָ. אַ טאַקסי מיט זאָנדערפירער (דער דייטשישער פאַרוואַלטער פון שטעטל און ראַיאָן) מיט נאָך צוויי דייטשישע אָפיצירן און אָפּצירשע זענען ראַשיק פאַרפאָרן צום יונדענראַט. יעדער האָט געזען אין דעם אַ שלעכטן סימן, אַ שלעכטע בשורה: אָדער מ׳וועט נעמען צו דער אַרבעט ערגעץ־ווייט אויפן פראָנט, אָדער עפּעס נאָך ערגערס

זיי האָבן געשפּילט די ראָלע פון העפלעכקייט און גוטהאַרציקייט. גרייט ממש צו העלפן מיט וואָס זיי קאָנען. זיי האָבן געבעטן, מ׳זאָל זיי ווייזן די גרויסע שול. דאָרט האָבן זיי געעפנט דעם ארון־קודש און געפרעגט אויף די ספר־תורה׳ס: וואָס איז דאָס אַזוינס? דער פאָרזיצער פון יודענראַט, פאַיע באַראַדאַטע, אַ הויכער יונגערמאַן און דער קאָמענדאַנט פון דער יידישער מיליץ, ראָזנצווייג, הינדע באַט׳ס איידעם, האָבן זיי דערציילט וועגן די עשרת הדברות, מאָזעסעס צען געבאָט. „דאַן היט זיי ווירקליך אָפּ״, האָט זיך אָפּגערופן די „פרומע״ דייטשקע.

דערנאָך האָבן זיי צוזאַמען אַרומשפּאַצירט אין געטאָ, באַטראַכט די הייזער און געוועלבער. „וואַרום״ פאַררייכט מען ניט דעם דאַך, וואַרום פאַרריכט מען ניט די וווינונג? — האָבן זיי געפרעגט דאָ און דאָרט. „ווי־זאָ״ וועלן מענטשן דאָ קאָנען ווינטערן? און נאָך אַזעלכע צענדליקער באַרויקנדיקע פראַגן. דער יודענראַט האָט זיי דערלאַנגט אַ שיינע

מתנה: גאָלדענע זיידערס, שיך, שטאָפן, און זיי אָפּגעגעבן גרויס כבוד ביי זייער צוריקפאָרן.

די געטאָ האָט אַ ווײַלע ווי לייכטער אָפּגעאָטעמט. מענטשן זענען אַרויסגעקראָכן פון זייערע באַהעלטענישן און מ׳איז זיך צונויפגעקומען דאָ און דאָרט זיך אדורכצושמועסן: „איז וואָס, אפשר וועט מען דאָך איבערלעבן, איבערקומען". „אַז זיי הייסן פאַרריכטן די וווינונגען. די דעכער, איז דאָך אַ גוטער סימן". „אוודאי, זיי דאַרפן האָבן אַרבעטס־הענט, אָליק איז אַן אַרבעטער־שטעטל!".

און אַזוי, אַ ביסל באַרוייקט האָט זיך דאָס שטעטל אין יענעם אָוונט געלייגט שלאָפן הונגעריקע, אָבער מיט אַ ביסל אַ לייכטערן געמיט. קיינעם איז ניט איינגעפאַלן, אַז דאָס איז אַ כיטרער טריק פון רוצחים, אַז דער אומגליק איז דווקא אַזוי נאָענט!

לאַנגע שעהן בין איך געליגן און געשמועסט מיט מיינע עלטערן. מיין טאַטע האָט זיך זייער גוט אָריענטירט אין פּאָליטיק. זיינע אַרגו־מענטן זענען געווען לאָגיש־אויסגעהאַלטן. ער האָט געזאָגט: היטלער, ימח־שמו, מוז דעם קריג פאַרשפּילן. ער קאָן בשום אופן נישט באַזיגן די פרייע מענטשהייט. דאָס לערנט אונדז די געשיכטע. און נאָך דער מלחמה וועט זיכער אויפשטיין אין ארץ־ישראל אַ יידישע מדינה, נאָך מדינות וועלן ווערן זעלבסטשטענדיק. דאָס איז תמיד דער רעזולטאַט פון אַ טאָטאַלן קריג. יידן וועלן זיין אַ פאָלק מיט פעלקער גלייך. דער עיקר איז איבערלעבן... ער האָט זיך באַמיט מיר צוגעבן אַ חשק לעבן בלייבן. מיר זענען איינגעשלאָפן מיט אַ לייכטערן געמיט.

אויפגעוועקט האָט אונדז דער געררויש אויף דער גאַס. האַסטיקע טריט און דאָס הירזשען־געלעכטער פון דער אוקריינישער מיליץ. כ׳האָבן שטיל אויפגעעפנט די פראָנט־טיר — אונדזער הויז איז געווען די גרעניץ פון געטאָ — און אַרויסגעאַנגען אויף דער גאַס: ס׳איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן; די גאַנצע געטאָ איז אַרומגערינגלט. כ׳בין אַ רגע שטיין געבליבן, ניט וויסנדיק וואָס צו טון: וועקן, שרייען, אַלאַרמירן — אָדער ניט? לויפן פון הויז צו הויז, אָדער אפשר אויפ־וועקן מיינע עלטערן און שטילערהייט זיך באַמיען זיך אַרויסגנבענען ערגעץ ווו דורך אַ לאָך. איצט איז נאָך אפשר צייט. אָבער ניין. ווי קאָן איך זיך ראַטעווען. זיך אַליין. אַלע אַנדערע איבערלאָזן אויף הפקר.

מ׳מוז שטיין אויף דער וואַך. כ׳האָב אָנגעהויבן אַרומלויפן אַרום דער געטאָ קלאַפּנדיק און אויפוועקנדיק, און זוכנדיק ביני לביני אַן אָרט ווו מ׳קאָן אַנטלויפן. אַ נעכטיקער טאָג! די גאַנצע געטאָ איז געווען אַרומגערינגלט פון אוקראַיינער. זיי זענען געשטאַנען ענג איינער נעבן צווייטן. זיי האָבן געלאַכט און זיך געוויצלט. זיי האָבן זיך וויייניק געקימערט וועגן גורל פון די יידן, וואָס זיי האָבן געהיט. און דער גורל איז געווען געחתמעט.

דער טומל איז געטאָ איז דערווייל אַלץ געוואַקסן. ניט געקוקט אויף דער פריער שעה, איז שוין אַלץ געווען אויף די פיס. די גאַס איז מיט אַ מאָל געוואָרן פול. „וואָס קומט דאָ פאָר?" האָבן אַלע געפרעגט אַלעמען. קיינער האָט ניט געוואָלט גלויבן, אַז דאָס איז דער סוף. מענטשן האָבן אַלץ געפּרוּווט אויסטייטשן אַנדערש. זיך אַליין אָפּנאַרן. עמיצער האָט פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז זיי גייען מאַכן אַ רעוויזיע אין געטאָ. זיי וועלן צונעמען די בעסערע זאַכן און צוריקטרעטן. אַנדערע האָבן געטענהט, אַז זיי ווילן מאָביליזירן די יוגנט או זיי שיקן אויף אַרבעט צום פראָנט. איז טאַקע בעסער אַז די יוגנט זאָל זיך באַהאַלטן. ס׳האָבן זיך, ווי געוויינלעך, באַלד געשאַפן פעסימיסטן און אָפּטימיסטן. די פעסימיסטן: וואָס מאַכט איר זיך נאַריש, איר ט׳ניט געהערט וואָס זיי האָבן געטון מיט דובנע, ראָוונע, קליעוואַן און אַנדערע שטעט און שטעטלעך?". „ס׳וועט גאָרניט־ניט געשען", האָבן געטענהט אָפּטימיסטן. „אָליק איז אַ שטעטל פון לויטער אַרבעטער. אַלע אַרבעטן. ווער וועט צענויפנעמען די תבואה אויף דער פעלד? ס׳דאַך פאַר שניט! פאַלקע, דער קאָמענדאַנט פון דער אוקראַיינישער מיליץ האָט דאָך אַליין געזאָגט, אַז פאַר שניט וועט גאָרניט־ניט געשען. נו, און צו וואָס האָט די קאָמיסיע נעכטן געהייסן פאַרריכטן די דעכער?. עלטערע און פרומע האָבן געשעפּטשעט: „נאָר אַ נס מן השמים. איין גאָט קאָן אונדז העלפן". פרויען האָבן געבראָכן די הענט. געהאַלטן אויף די הענט קליינע קינדער און זיי געטוילעט צו זיך.

פונקט 7 אַ זייגער אין דער פרי איז אַריינגעקומען אין געטאָ דער דייטשישער זאָנדערפירער אין באַגלייטונג פון 2 עס־עס לייט און אָנגעזאָגט דעם יודענראַט „אָליקא איזט יודענריין!". ווען מ׳האָט אים געבעטן דערקלערן די באַדייטונג פון די ווערטער, האָט דער זאָנדערפירער

זיך ברייט צעשמייכלט: וואָס פאַרשטייט איר ניט, ביז 8 אַ זייגער, אַלזאָ אין איין שעה אַרום, טאָר זיך קיין איין יודע ניט געפונען אין געטאָ. יעדער יודע, וואָס וועט געפונען ווערן אין געטאָ נאָך „8 אור" וועט דער־שאָסן ווערן. יעדער איינער זאָל מיט זיך מיטנעמען די בעסטע און ווערטפולסטע זאַכן וואָס ער פאַרמאָגט — נאָר ניט צו פיל, און אויף 3 טעג עסן. איר ווערט איבערגעזידלט קיין טראַכימבראָד (אַ שטעטל 25 ק"מ פון אָליק, ווו יידן האָבן זיך פאַרנומען כמעט נאָר מיט לאַנדווירט־שאַפט). און ווייל די אויטאָס, מיט וועלכע איר דאַרפט טראַנספּאָרטירט ווערן, זענען נאָך ניט אָנגעקומען, וועט איר אַלע זיין אין שלאָס, ווייל אין שטאָט טאָרט איר מער ניט זיין. דאָס איז אַ באַפעל פון פירער".

די גאַס איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. איינער האָט געפרעגט דעם צווייטן וואָס מיטנעמען. יעדן איז געווען שווער זיך צו שיידן מיטן זיין לעצטן ביסל האָב. געגנוי 8 אַ זייגער האָבן זיך אַריינגעריסן די אוקריי־נער אין געטאָ און אָנגעהויבן שלאָגן און שיסן און אַרויסטרייבן די מענטשן פון געטאָ. אַלץ האָט זיך געצויגן אין דער ריכטונג צום שלאָס דער טויער פון שלאָס, וואָס איז שטענדיק געווען געשלאָסן, איז דאָס מאָל געווען אָפן. דער וועג איז פוןביידע זייטן געווען אַרומגעשטעלט מיט אַ געדיכטן קאָרדאָן מיליץ. זיי האָבן געשלאָגן מיט די ביקסן און נאַגייקעס און געטריבן די מענטשן וואָס שנעלער. ווען אַן עלטערע פרוי אָדער אַ שוואַכערער מאַן זענען אומגעפאַלן האָבן די אוקריינישע רוצ־חים זיי גלייך דערשאָסן.

10 אַ זייגער אין דער פרי איז שוין דאָס שטעטל געווען ריין פון יידן, אַ חוץ די, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די קעלערס און אויף די בוידעמער. צווישן זיי זענען געווען די פאַמיליע צאַם, נאַקאָ־ניעטשניק און ישראל גרינשטיין. די דייטשן און אוקריינער האָבן אָנ־געהויבן רויבן דאָס שטעטל און אַרויסגעפירט פולע פורן. מיר אַלע זענען געשטאַנען אין שלאָס אַרומגערינגלט פון דער אוקריינישער מיליץ און — מיט די דיקע, אַלטע ווענט פון ראַדזיווילס שלאָס. דער דייטשי־שער געביטס־קאָמיסאַר האָט מיט אַ מיליטערישער צערעמאָניע אָפּגענו־מען אַ ראַפּאָרט פון זאַנדערפירער. דאָס איז געווען אַ הויכער, שלאַנקער דייטש. ער האָט געטראָגן ווייסע הענטשקעס און אַ שטעקעלע אין האַנט. „אַלע פאַכלייט זאָלן אַריבערגיין אויף דער רעכטער זייט!" האָט

ער געגעבן אַ באַפעל. די גרעסטע טייל איז אַריבער אויף רעכטס. אויך איך בין אַריבערגעגאַנגען. האָב איך דאָך געהאַט אַן אַרבעטסשיין אַלס גערטנער. געאַרבעט ביים גערטנער אין שלאָס. אַ סך האָבן געאַרבעט ביי זייערע פאַכן. די מערהייט האָט געהאַט אַזעלכע אַרבעטסשיינען פאַר געלט (פאַר 50 ביז 100 רובל גאָלד פלעג דער יודענראַט אַרויסבאַקומען אַזאַ אַרבעטסשיין ביים געביטסקאָמיסאַר). דער געביטסקאָמיסאַר, זעענדיק אַז ער האָט צו פיל ספּעציאַליסטן, האָט געהייסן אַלעמען צוריקגיין אויף זייערע ערטער. ער האָט באַפוילן אויף דאָס ניי: „מענער באַזונדער — פרויען און קינדער באַזונדער!” דאָס איז געווען אַ שרעקלעכער מאָמענט. ס׳האָבן זיך אָפּגעשפּילט האַרצרייסנדיקע סצענעס. מ׳האָט זיך געהאַלדזט און געקושט. מ׳האָט געוויינט. מ׳האָט געחלשט. מ׳האָט זיך ניט געוואָלט צעטיילן. די אוקראַיינישע מיליץ האָט אָנגעהויבן פונאַנדערטיילן צווישן משפּחות, זיי האָבן מערדערלעך געשלאָגן. איך בין אַזוי געשטאַנען מיט מיין משפּחה און זיך ניט געאײלט צעשיידן. פּלוצים האָב איך דערפילט אַ שטאַרקן קלאַפּ אין פּלייצע: כ׳געב אַ קוק: 2 אוקראַיינער מיט איבערגעדרייטע ביקסן שטייען און שלאָגן מיך. „וואָס שלאָגט איר אים אַזוי?” — האָט געפרעגט מיין מאַמע, „ער גייט דאָך!”. „שוויג, פּאַרשיווע זשידוווקע, דו וועסט באַלד אויך קריגן!”, האָבן זיי זיך צעשריגן.

ניט ווייט פון מיר זענען געשטאַנען גרשון געלבערג, פון מלינאָוו, מיט זיין פרוי און קינדער. ער איז געווען אַ באַלעבאַטישער ייד. 50% פון דער טאָרטשינער מיל האָט געהערט צו אים. ער איז אויך געווען אַ מיטגליד פון יודענראַט. ער איז געווען נאָך אַ שווערער קראַנקהייט. געהאַלטן אַ שווערן זאַק מיט עסן אויף זיינע פּלייצעס. אַן אוקראַיינישער מיליציאַנט איז צו אים פּלוצים צוגעלאָפן, ווי אַ ווילדע חיה, און אים אָנגעהויבן שלאָגן מיטן האָלץ פון ביקס. ער האָט אים געשלאָגן איבערן קאָפּ, פּלייצע און ברוסט ביז ער איז געפאַלן זיך פאַרגיסנדיק מיט בלוט. ביז אַלע זענען געווען צעשיידט, האָבן זיך אָפּגעשפּילט נאָך אַזעלכע און ענלעכע סצענעס.

דער ווייטערער באַפייל איז געווען אַלע זאָלן איבערלאָזן אויפן פּלאַץ זייערע געפּעק. מיר האָבן דאָס גלייך געטאָן, זיך ניט קעגנשטעלנדיק. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז אַלץ איז פאַרשפּילט. אַז ס׳ניטאָ קיין

וועג אויף צוריק. אויפן באַפּייל פון קאָמיסאַר האָט מען אַלע פּרויען און קינדער אַריינגעטריבן אין די גרויסע גאַראַזשן פון שלאָס. די פענצטער זענען געווען געשלאָסן. די היץ האָט געשטיקט און ס׳ניט געווען מיט וואָס צו אָטעמען. אַ סך פּרויען האָבן געחלשט. עטלעכע זענען געפאַלן אין געדראַנג אַריינצוגיין. די אוקריינער האָבן אויף זיי געטראָטן ברו־טאַל און מערדעריש. דערנאָך האָבן זיי צענויפגעקליבן די טויטע פּרויען און קינדער און זיי אָנגעלאָדן, צוזאַמען מיט האַלב־לעבעדיקע, אויף גרויסע וואָגנס און געפאָרן אויפן בית־עולם. די מענער האָבן זיי אַריינגעטריבן אין די האָלצערנע באַראַקן, וואָס זענען געווען אויסערן שלאָס. די באַראַקן האָבן אויפגעשטעלט די רוסן ווען זיי האָבן אָקופּירט מערב וואָלין. די באַראַקן האָבן זיי גענוצט עס־זאַלן פאַרן מיליטער וואָס איז געשטאַנען אין שלאָס. קיין פענצטער זענען שוין דאָרט נישט געווען. דאָס האָבן שוין די גויים פון לאַנג אַוועקגעשלעפּט. די לעכער זענען געווען שיטער פאַרקלאַפּט מיט ברעטער. אַזוי, אַז ס׳איז אַריין אַ ביסל לופט. ס׳זענען דאָרט אויך געווען הויפנס ציגל פון די איינגעמויערטע קעסלען, ווו זיי פלעגן קאָכן דאָס עסן. די אוקריינער האָבן אויך דאָס ניט פאַרקוקט. זיי האָבן אַרויסגעריסן די קעסלען און געבליבן זענען נאָר די ציגל.

כ׳האָב אָנגעהויבן זוכן אַ וועג ווי אַזוי זיך ראַטעווען. דאָס איז גע־ווען כמעט אונמעגלעך די אוקריינער האָבן גוט אַכטונג געגעבן, ווי אויסדרעסירטע הינט. דאָך האָב איך מיט מיין טאַטן געמאַכט פּלענער ווי אַזוי זיך צו ראַטעווען.

נעבן אונדז איז געזעסן אויף אַ פּאָדוואַלע (גרונט־קלאָץ) ניס׳ל קאַלטון. „וואָס איז דער חילוק פרייער אָדער שפּעטער", האָט ער געזאָגט. „נאָ, דאָ האָסטו גאָלדענע זייגערס", האָט ער אונדז געוויזן אונטער דער פּאָדוואַלע. אָבער ווען איז׳ס געקראָכן אין קאָפּ אַריין ? די היץ איז געווען גרויס. די אַרבעטער פון שלאָס האָבן געבראַכט וואַסער פאַר די האַלב־פאַרחלשטע. זיי האָבן געבראַכט פעסער מיט וואַסער געשלעפּט פון אַ פערד. געפירט האָט דאָס פערד אַ שייגעץ. ס׳ניט געווען אין וואָס צו טרינקען. מ׳האָט געכאַפּט אַ ביסל וואַסער אין די הענט, אין היטלען, זיך אַ ביסל צו דערקוויקן. דער שייגעץ האָט אָפּגעשטעלט דאָס פערד און געגאַנגען עפּעס זוכן. איך בין צוגעשפּרונגען און אָנגעהויבן פירן

דאָס פערד, ווער ווייסט, אפשר וועל איך זיך אַזוי־אַרום אַרויסקריגן פון גיהנם. אַן אוקראַיינישער מיליציאַנט האָט מיך גלייך צוריקגעקערט מיט אַ דרייגאָרנדיקער גויישער קללה.

די נאַכט איז צוגעפאַלן. מענטשן האָבן זיך צוגעשפּאַרט ווי נאָר מ׳האָט געקאָנט. איך, מיין טאַטע און מיין פעטער פאַליק האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ בערגל ציגל, פון די אַרויסגעריסענע קעסלען. מיר האָבן לאַנגזאַם אַוועקגענומען די ציגל און ס׳האָט זיך באַוויזן די לאָך ווו מ׳האָט געהייצט די קעסלען. מיר האָבן זיך אַלע דריי פאַרשטאַנען אויפן ווונק. כ׳האָב זיך אָנגעהויבן אַרויסרוקן דורך דער לאָך. ס׳איז גע־ווען אַ שווערע מלאכה, אָבער כ׳האָב עס געמאַכט פלינק און פיין, אַקראָ־באַטיש. נאָך קריכנדיק שלאַנק און אויסגעצויגן ווי אַ שלאַנג, האָב איך זיך שוין געפינען אויסערן רינג פון דער אוקראַיינישער מיליץ. אין די שאָטנס פון די ביימער און קריכנדיק אין הויכן גראָז ביז איך בין אַרויס פון שטעטל. כ׳האָב זיך אָפּגערעדט מיטן טאַטן און פעטער, אַז אויב זיי וועלן ניט הערן קיין שיסעריי אין משך פון אַן האַלבער שעה בערך, זאָלן זיי טון דאָס זעלבע. מיר האָבן זיך געזאָלט טרעפן אין אַ באַשטימטן פעלד צווישן זאַנגען, אויסערן שטעטל. כ׳האָב דאָרט געוואַרט די גאַנצע נאַכט און קיינער איז ניט געקומען. כ׳האָב באַשלאָסן גיין אַליין קיין כאַרלופּ. אַ דאָרף ווו מיר האָבן אַ צייט געוווינט, געהאַנדלט און געאַר־בעט און געהאַט אַ סך באַקאַנטע און פריינד צווישן די פּויערים.

דאָס דאָרף איז געווען ליידיק. מער ווי געוויינליך. מ׳האָט ניט געזען קיין מענטשן אין דרויסן. די טירן ווי פאַרהאַקט. כ׳האָב אָנגע־קלאַפּט ביי איין באַקאַנטן, ביי אַ צווייטן. ס׳האָט מיך באַשלאָגן אַ שוויס. ווו פריינט, ווו באַקאַנטע, אַז זיי דערקענען מיך גאָרניט און ווייסן ניט ווער איך בין. אַ גויה האָט אויף מיר רחמנות געהאַט, מיר געגעבן אַ שטיקל ברויט און מיר איינגערוימט אַ סוד כ׳זאָל מער ניט קומען. פון מיין טובה־ווענן. גייענדיק אַזוי ווייטער האָב איך קוים איינגעבעטן איינעם, אַז ווען ער וועט זיין אין שטעטל, זאָל ער ווי ס׳איז עמיצן איבערגעבן דאָרט, אַז איך בין פריי. כ׳האָב זיך אויסבאַהאַלטן צווישן דער תבואה אין זיין פעלד. כ׳האָב געוואַרט. אפשר האָט זיך דאָך עמיצער געראַטעוועט. דער גוי איז סוף־סוף געקומען. ער האָט מיר גע־בראַכט די ביטערע בשורה, אַז מ׳האָט אַלעמען דערשאָסן. ער האָט

גערעדט אַזוי קאַלטבלוטיק, גלייך ווי ער וואָלט דערציילט וועגן דער־שאַסענע הינט. ביז היינט ווייס איך ניט, צי ער האָט עס געטון בכיוון, צי ער איז גאָר געווען צופרידן. ס׳איז מיר געוואָרן הייס און קאַלט. ער האָט מיר געזאָגט. אַז אויפן וועג קיין טשעמערין זענען דאָ די גרויסע גראָבנס, ווו די רוסן האָבן געלערנט זייערע סאָלדאַטן שיסן. די אוקריי־נישע מיליץ האָט אַהינצו געבראַכט גרופּעס פון 50 מענטשן. די יידישע מיליץ האָט זיי געמוזט אויסטון אדם־נאַקעט און זיי געצוווּנגען זיך לייגן מיטן פּנים אַראָפּ און די אוקריינער האָבן זיי דערשאָסן. אַ סך האָבן נאָך געלעבט, ווען די פּויערן פון די אַרומיקע דערפער האָבן זיי פאַרשאָטן מיט אַ ביסל ערד און די צווייטע שורה האָט שוין געוואַרט. גוים וואָס זענען געקומען בלויז צוקוקן זיך, זענען געצוווּנגען געוואָרן פאַרשיטן די קרבנות. צום סוף האָט די אוקריינישע מיליץ געהייסן די יידישע מיליץ זיך אויסטון. ווען זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט דאָס צו טון, האָבן די אוקריינער זיי מערדערלעך צעשלאָגן און זיי אויסגעטון.

די יידישע מיליציאַנטן האָבן געטיילט דעם גורל פון אַלע אַנדערע. זיי וואָלטן אפשר געקאָנט עפּעס טון באַצייטנס ווען זיי וואָלטן זיך ניט אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק, אַז זיי וועט דאָס ניט געשען, אַז זיי וועט ביישטיין זייער אייגענער זכות.

אַ סך הונדערטער יאָרן געשיכטע פון אַ יידיש שטעטל זענען אַזוי אַרום געקומען צו ענדע. אַ שטעטל האָרעפּאַשנע, ערליכע יידן, איז אַכזריותדיק אויסגעהרגעט געוואָרן, אַפילו ניט צעלויפנדיק זיך ווי מייז. ניט קלענער איז די זינד פון פעלקער און פירער, וואָס טענה׳ן „מיר האָבן ניט געוווּסט״. די גאַנצע וועלט האָט געוווּסט — און קיינער האָט ניט אויפגעהויבן קיין פינגער ראַטעווען אָדער אַפילו דראָען. נאָך דורות־לאַנג וועט אָט דער אות קין בלוטיקן אויפן שטערן פון דער מענטש־הייט.

מיכאל גרינשטיין

הכיבוש הגרמני*

אבי היה סוחר עצים וחמרי בנין. בזמן הכיבוש הסובייטי נחשב בורגני לשעבר. העסק הוחרם, אבל דירת המגורים נשארה לנו. חיינו בפחד מתמיד מהגירוש לסיביר, אשר לצערי לא בוצע, באשר ידוע, דוקא המגורשים, בדרך כלל, נשארו בחיים ונצלו מן הטבח הנאצי.

אני כילד בן 12 המשכתי בלמודי בבית ספר יסודי. לפני כן למדתי למודי קודש אצל סבי, אבי ואמי — ר׳ יחיאל ברוך מינצעס ז״ל, שהיה שו״ב ובר־אוריין. מכיוון שלפני המלחמה למדתי בבית־ספר פולני ממלכתי שנהייה לבי״ס אוקרייני, עברתי ללמוד בבי״ס יסודי תיכון ששפת הלימודים בו יידיש, ואשר קודם לכן היה בי״ס עברי „תרבות״. למדתי שם שנתיים. בגלל סבלנו מידי הסובייטים לא עלה בדעתנו לברוח לעורף, בתקוף הצבא הגרמני את הרוסים ב־22 ביוני 1941.

אוליקה נשרפה על ידי הגרמנים ב־29 ביוני. באותו יום במוצאי שבת כבר נמלאה העיירה צבא גרמני. כעבור שעתיים נסוגו וחזר צבא סובייטי ל־24 שעות בערך. ביום רביעי בשבוע 10 ימים לאחר פרוץ המלחמה חזרו הגרמנים ושרפו בפצצות תבערה כשלשה רבעים מכל העיירה תוך הקרבות. נספו אז כמאה יהודים בדליקה זו ומספר דומה מאנשי הצבא הסובייטי. ביתנו, אף הוא נשרף. הצלחנו להציל חלק מחפצינו וגם פרה הצלנו ועברנו לגור זמנית באורוות הסוסים לשבוע־שבועיים סמוך לנהר פוטישובקה. על יסודות ביתנו השרוף הקמנו אחר־כך צריף מלבנים בגובה 2 מטרים וחזרנו לגור בו.

למען קיומנו נאלצנו למכור את שארית חפצינו שהצלחנו להציל מהדליקה. היינו טוחנים בעצמנו על אבנים גרעיני חיטה למאכל. ייבשנו סלק ועשינו ממנו פיתות וסוכר. בגלל הדליקה סבלו יהודי אוליקה מתחילת הכיבוש הגרמני יותר מיהודי העיירות השכנות.

---

*) סיפור זה וכן סיפוריהם במדור זה של חיים חייט, שלמה צאם ודבורה נקונצ׳ניק לקוחים מתוך חומר ארכיוני של „יד ושם״ שנערך מחדש ועובד בשביל הספר, מבלי לשנות שום תיאור עובדתי — המע׳.

אף כי העיירה נשרפה תוך קרבות, קשה בכל זאת להניח שהיתה זאת יד המקרה בלבד שרק הרובעים היהודיים נשרפו ואילו הרובעים האוקריינים נשארו עומדים על תלם.

בסתיו 1941 החמיר המצב, הן בגלל הרעב הן בגלל הגשמים והקור. נאלצנו גם לצאת לעבודות כפייה, כולל ילדים. בתחילה אני לא הייתי חייב עבודת־כפייה, אבל הלכתי מרצוני לעבוד בדיש ובהוצאת תפוחי אדמה וסלק יחד עם אחרים שנשלחו לעבודות מעין אלו באמצעות היודנראט. באביב 1942, כשבוע לפני פסח, הועברנו לגיטו. הגרמנים צלמו אותנו בעברנו עם צרורותינו העלובים לגיטו. הגיטו שוכן ברובע המסחרי לשעבר, אשר בחלקו הגדול היה שרוף. גרנו 16—17 נפשות בחדר תחת גג. כדי להקל על הצפיפות ניסו יהודים לשקם במקצת אי אלה חלקים מן החורבות. בגיטו החריף הרעב עוד יותר.

יחד עם אחי יונה היינו מתגנבים לכפרים אל האכרים אשר לפני המלחמה היינו אתם בקשרי מסחר, ומביאים מפעם לפעם מצרכי מזון. ילדים רבים כמונו נתפסו ונהרגו על ידי המשטרה האוקריינית. לא אחת הייתי מסתתר בשדה בראותי מרחוק אנשי משטרה. התחלתי גם לחשוב על בריחה מן הגיטו.

ה„אקציה" הראשונה

כ־6 שבועות לאחר בוא הגרמנים כבר בוצעה האקציה הראשונה, בה נפלו כ־500 יהודים מתוך 3000 יהודי אוליקה. לפי מה ששמעתי היתה זו פעולה של איינזאץ־קומנדו. ראיתי גרמנים במדים חומים שהיו מבצעי הפעולה. אני עבדתי בגינה שליד בית סבי וראיתי פתאום גרמני רץ אחרי בן־דודי אשר פרידמן שהצליח אז להימלט לבית סבא. הגרמני נכנס אחרי הביתה, ירה בתקרה ועזב. יתכן שהושפע מיללת הדודה. אמו של אשר בן הדוד נמלט לעליית הגג ונספה אחר כך ביום הטבח הכללי. אני חזרתי הביתה ומסרתי כי חוטפים אנשים. הסתתרנו בעליית הגג של ביתנו. באותו יום לא באו אלינו גרמנים.

באותה אקציה נספו מבין קרובי:

סבי, אבי־אמי: ר' יחיאל ברוך מינצעס (נדמה לי שהובא מבית־הכנסת)

סבי, אבי־אבי: ר' יעקב גרינשטיין

דודי, בעלה של אחות־אב: קהת פרידמן, אביו של אשר הנ"ל.

דודי, בעלה של אחות־אמי: ר׳ יצחק (שם משפחתו אינו זכור לי).

כל האנשים שנאספו באותו יום הוכנסו למבצר רדזיביל. תחילה נחטפי גם נשים, ביניהן — אחותי חוה שחזרה אחר כך הביתה וספרה כי הנשים שוחררו. הגברים הובלו לבית הקברות היהודי, נצטוו לחפור להם קברים ונורו במקום. פעולה זו בוצעה על ידי גרמנים בעזרת המשטרה האוקריינית.

דומה שבשלב זה לא סמכו עדיין הגרמנים במידה מספקת על האוקריינים, שכן חלקם בביצוע היה מועט. הם גם חטפו את האנשים מן הרחובות ומן הבתים והאוקריינים היו שומרים על הנאספים.

הגויים ספרו כי החטופים סודרו בשורות ונורו בתת־מקלע. אעפי״כ רווהו שמועות־שוא כי חלק מן האנשים נשלח לעבוד בקייב* ושמועות שונות אחרות — אשר לצערנו נתבדו כולן.

היודנראט

מיד עם הכיבוש הוקם היודנראט שנתמנה על ידי הלנדסווידט הגרמני, בהתיעצות עם ראש העיר האוקרייני. בראשו עמד פאיע בורודטי.

עיקר תפקידו של היודנראט בתחילה היה למלא אחרי דרישות הגרמנים מפעם לפעם. להמציא להם זהב, ק״ג אחד או שנים, פרוות וכן משלוח אנשים לעבודה. גם אני גויסתי לא אחת לעבודת פינוי השלג מן הכבישים. יהודים נשלחו בין היתר לעזור לאכרים לאסוף את היבול ולעבודות שדה אחרות, כדי שלא יוכלו האכרים להצדיק את אי מלוי הנורמה של אספקת הגרעינים בחוסר ידיים עובדות.

הייתי הולך לעבוד הן מפני שכבר הייתי חייב עבודה חלקית הן כדי להחליף את אחי או אבי. השתדלתי במיוחד לעבוד אצל אכרים מפני שהם נתנו לאכול, לרוב אוכל טוב ומזון, כולל בשר.

ראש היודנראט שיחד כנראה את אחד הגרמנים הממונים עליו אשר על דעת עצמו השאירו בחיים. הוא העבירו לגיטו לוצק אחרי חיסול גיטו אוליקה ושם הוא נספה. זכור לי גם חבר היודנראט שמואל פינקלשטיין, סוחר תבואות, מתווך ומנהל חשבונות, שהיה לפני המלחמה מכובד ואדם הגון.

---

*) באותם ימים קייב טרם נכבשה ע״י הגרמנים.

חיסול הקהילה

ביום ט״ו באב תש״ב 15.7.1942 בשעה 5 בבוקר העירו אותנו ונאמר לנו כי הגיטו מוקף. במקרה עמד בקרבת ביתנו שוטר אוקרייני, חבר לספסל הלמודים של אחי אשר. בקשנו ממנו שיתן לנו להתחמק והוא לא אבה לשמוע. כל 3 מטרים עמד שוטר. מפעם לפעם ירו השוטרים באויר כדי להפחיד את המנסים לברוח. יהודים ניסו לשחד שוטרים ללא הצלחה. גם חולים קשה, בהם הרבה חולי טיפוס הוצאו מן הבתים. רבים היו תשושים מרעב. רוב היהודים קיבלו עליהם את הדין באדישות גמורה, כאילו היתה זו גזירה משמים שאין להתקומם נגדה. היו גם אופטימיים שחשבו שמעבירים אותנו למקומות אחרים, והיו גם שאמרו כי שולחים אותנו לארץ ישראל. אחי אשר אחזה בו רוח של דביקות דתית — התחיל לומר פרקי תהלים. אחותי חוה אמרה כי אין ברצונה להשאר בחיים אם המשפחה תושמד. אני טענתי כי כל אחד צריך לנסות את מזלו ולהציל את נפשו אם יצליח. ויכוחים אלה התנהלו עוד לפני ההשמדה בידענו כי היא מתקרבת.

לא מצאתי כל פתח בריחה. ברגע האחרון החלטתי לרדת למרתף. ידעתי כי גם שם יחפשו, אבל לא היה מקלט אחר. אבי הרגיש בהעלמי מן העין. הסתתרו שם עוד אנשים. אבי ירד למרתף ושאל עלי. אמרו לו, כי אני שם. יעצו גם לו להשאר אתנו במרתף. בינתיים כונסו כל היהודים בחצר מבצר רדזיביל כך שאבי, לו גם רצה כבר לא יכול היה להצטרף לכל המשפחה שכבר גורשה למבצר. נשארנו במרתף זה 2 יממות. בלילה השלישי ברחנו בדרך לכפר בורבן, שם היו לנו אכרים ידידים. היהודים שכונסו למבצר הוצאו משם כולם להורג ביריות.

פבלובסקי המציל

הסתובבנו בשדות בסביבת הכפר כשבוע ימים ובלילות היינו מבקשים אוכל עד ש„מכר״ אחד דרש מאבי להוריד את נעליו מעל רגליו. ברחנו איפוא מסביבת הכפר הזה והגענו לכפר „דורוהוסטיה״ אל אכר אחד ושמו מקסים קוז׳ל, שהיה חייב לאבי אלף זהובים. הסתתרנו אצלו 6 שבועות עד שאשתו רמזה לנו, כי אם לא נסתלק היא תסגיר אותנו בידי הגרמנים. הסתתרנו שוב ימים מועטים אצל אכרים שונים. רבים מבני האכרים האלה

התארגנו בכנופיות בנדרה, ואחד מהם שדד מאתנו פעם את השק שלנו שהכיל את כל „רכושנו".

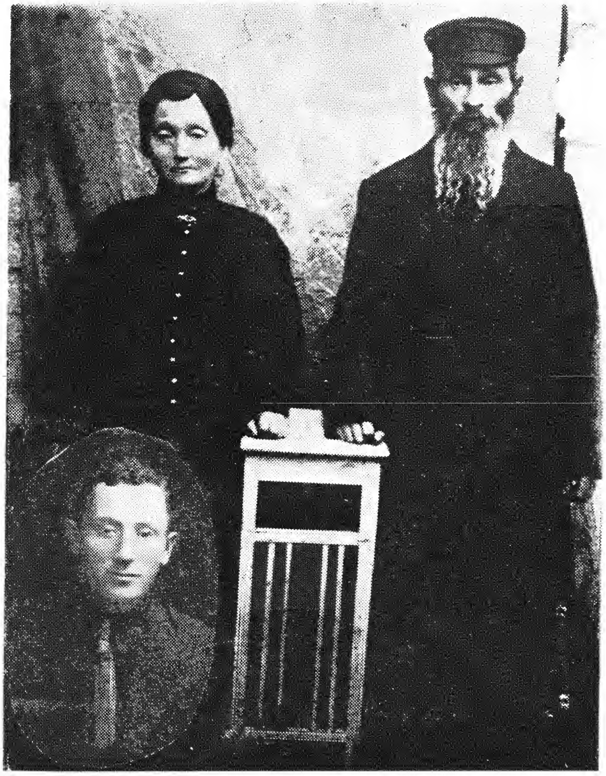
עוד בזמן שהותנו אצל קוז'ל ברחתי פעם אחת לאכר, בפטיסט, בשם פ ב ל ו ב ס ק י שניהלתי אתו משא ומתן שמא ירצה להחזיק אותנו. לא

ישראל גרינשטן ובנו מיכאל. הצילום האחים פבלובסקי. בארה"ב

ספרתי לו כי גם אבי חי... לאחר שהסכים להסתיר אותי אמרתי לו שאלך לחפש את אבי. כי יתכן שהוא מסתתר במקום סתר. אבי לא שש להסתתר אצל פבלובסקי שהיה אכר לא עשיר. אבל מאין ברירה, כשגורשנו מהמחבוא של קוז'ל עברנו לבית פבלובסקי. אצלו הסתתרנו במשך 22 חדשים. אכר זה לא דרש מאתנו שום תמורה והצהיר על נכונותו להסתירנו עד לשחרור, מטעמי דת ומצפון. עזר לפבלובסקי בהצלת חיינו ממוות בטוח — אחיו א י ג נ ט וגיסו ששכחתי את שמו. לפיטרו פבלובסקי זה היו 6 ילדים, חמשה בנים ובת. הילדים היו קטנים. גם הם ידעו עלינו והם חונכו על־ידי הוריהם ברוח זו שלא יספרו עלינו ולא יפטפטו לעולם עלינו עם ילדי השכנים. לאיגנט היו 2 בנות ובן אחד אשר שרת בפלוגת ס. ס. הגליצאית, יחידה אוקריינית במדים ירוקים. הוא היה היחידי שממנו העלימו את דבר שהותנו בתחומם.

איגנט היה במצב כלכלי גרוע משל פיטרו. פיטרו היה אכר „בינוני", אבל חרוץ מאד וניהל משק אינטנסיבי. היה לו גן עצי פרי, וכשמונה הקטר פלחה, וכן גם 3—4 פרות. לאיגנט היו רק כ־5 הקטר אדמה. פיטרו פירנס את כולנו ממשקו זה ככל שידו השיגה.

החסיד יעקב ורבקה־לאה גרינשטין ובנם שמעון. ניספו בשואה.

כעבור 4 חודשים הגיעו אל פבלובסקי עוד 8 יהודים מהעירה הסמוכה — אוסטרוז'ץ והם:

פודשבה ישראל, נפטר שם משטף דם פנימי; שרה אשתו, בניהם אהרן ומנחם ובתם פיגה, כולם בארצות הברית; חיה לאה קסלמן — נפטרה

בארה"ב; אחותה של שרה פודשבה, בן אחותן של שרה וחיה לאה הנ"ל, אהרן גבנטמן, נמצא כעת בקבוץ ל"ה ורוניה שורצברג כעת בארה"ב.

עם הגיעם התיעץ אתנו פבלובסקי אם לקבל אותם. לא היתה זו בעיה קלה כלל ועיקר. יעצנו, כמובן, לקבל אותם. הם כנראה הביאו משהו לפבלובסקי. אבל בודאי לא כסף רב ובודאי שגם אותם לא קיבל פבלובסקי

פטרו ונסצי פבלובסקי ונכדיהם. אוקראינים. מחסידי אומות העולם. הצילו הרבה יהודים.

תמורת בצע כסף. גרנו בגורן. הוא סיפק לנו את ה„ברית החדשה" גם השיג לנו כתבי קודש לקריאה וכן נתן לנו לקרוא את העתון הנאצי־אוקראיני, והודות לזה היה לנו מושג על המתרחש בחזית־המלחמה.

יש לציין נסיבה שהקלה על הצלתנו. השלטונות הפולניים ביצעו, כידוע, בשנים האחרונות שלפני המלחמה באזוריהם רפורמה אגררית אשר

התבטאה בפרוק רכוזי ישובים בכפרים וישובה של כל משפחת אכרים בביתה — במרכז החלקה השייכת לה. יתכן שלרפורמה זאת היו שיקולים פוליטיים־בטחוניים יותר מאשר באה להקל על חיי האכר, שכן הודות לכך היה למעשה כל אכר מבודד. הכפרים היו מפוזרים על פני מרחקים גדולים והיה קשה מאד להתכנס ולבוא בדברים, דבר שהכביד כמובן על התארגנות של־ממש של האכרים. בכל אופן עובדה זאת היתה לטובתנו בתקופת השואה. ביתו של פבלובסקי היה מרוחק מאות מטרים מבתיהם של שכנים אחרים והשכן הקרוב ביותר היה אחיו איגנט שכאמור שיתף פעולה אתו במעשה ההצלה.

אין כמובן בתאור נסיבות „הקלה" אלו כדי להפחית במשהו ממעשה ההקרבה וההצלה שהיה קשור בסכנת נפשות למציל ובני ביתו, לרבות טירדות קשות ביותר יום־יום בפרנסת „משפחה" גדולה שכזאת... בלכתי לראשונה אל פבלובסקי לא ידעתי עוד בדיוק את מקום מגוריו. היה זה בלילה אפל. מאין ברירה וחוסר זהירות מצדי הערתי כמעט את מחצית אנשי הכפר בשאלי עליו. על ידי זה עשיתי לו כמובן, פרסומת מזיקה מאד. הוא הצליח למזלנו אחר־כך להטעות את השכנים בספרו כי אכן גם אצלו ביקר נער יהודי בלילה ההוא. אלא שהלה לא התעכב והמשיך בדרכו. כן הצליח להסיח דעתם מאתנו.

השמדת הכפר מלין

מאורע מזעזע מהימים ההם הוא גם שריפת הכפר הצ'כי מלין. כפר זה היה שכן לכפר בו הסתתרנו אנחנו והיה מאוכלס אכרים צ'כיים. ב־1943 הואשמו תושבי הכפר, כי הגישו עזרה לפרטיזנים סוביטיים ופולניים. הגרמנים קראו לאספה בכנסיה המקומית את כל תושבי הכפר, כולל נשים וילדים, סגרו את הכנסיה והעלוה באש, על כל האנשים הכלואים בה. כן העלו באש והחריבו את כל בתי הכפר. מעשה זה צריך היה לשמש אתראה לכפרים אחרים. היה זה מעשה ברברי, שעלה באכזריותו על מעשה לידיצה ותמוה הדבר על שלא פורסם ברבים. מבצע השמדת הכפר בוצע על ידי יחידה של תורבטים משתפי פעולה עם הגרמנים.

בכפר מלין היה בית־חולים, בו שרתו זוג רופאים יהודים בשם גרוסמן, פליטים מפולין שהסתירו את יהדותם והושמדו יחד עם אוכלוסית הכפר כולו. התורבטים, בפקוד גרמני, שחזרו מ„מבצע מלין" עברו על ידינו

וקבלו חלב אצל פבלובסקי. ראיתי אותם דרך סדק בגורן. ראיתי גם את הפרטיזנים הסוביטיים מיחידת הגנרל קולפק שעברו על ידינו בדרכם לגליציה. אנו הצעירים רצינו להצטרף אליהם, אבל לא היה בטוח שיקבלו אותנו וגם לא היה זמן הרבה לחשוב על כך, שכן שהו על ידינו רק שעות מספר. מאידך היה גם חשש של דקונספירציה של הניצולים האחרים וגם של פבלובסקי כמציל יהודים. הם החליפו את סוסיהם העייפים אצל פבלובסקי בסוסיו הטובים מאלה בהבטיחם לו „כ„שלנו" יבואו תקבל סוסים טובים מאלה".

בכפר היו פעילים אנשי כנופיות „בולבה ובנדרה". כשהתקרבה החזית החלו הם לבנות בונקרים כדי להסתתר.

אני מוצא מחובתי שוב לציין, כי פבלובסקי נתן לנו לאכול את אשר אכלו הוא ובני ביתו. לא הרגשנו רעב. אכלנו אפילו בשר — כמעט יום־יום. אמנם מתוך שיעמום נדמה היה לנו כי רעבים אנו, אבל למעשה קרה גם שהותרנו מן האוכל שהוגש לנו לאחר ששבענו. תמיד קיבלנו אוכל חם וגם תה. אפילו את דלי השופכים היה פבלובסקי שופך בעצמו לעתים קרובות למדי, כשנזדמנו שכנים בסביבת החצר שלנו ולא רצה לעורר כל חשד.

שארית הפליטה לאחר השחרור

ביום 14 בפברואר 1944 שוחררה סביבתנו על ידי הסוביטים. אחרי השחרור יצאנו מחצרו של פבלבובסקי בלילה מרוב פחד מפני אנשי בנדרה, אף כי בכפר כבר נמצאו הרבה חיילים סוביטיים. יצאנו ברגל לכוון רובנה. אני ואבי החלטנו לחזור לאוליקה מתוך סקרנות לראות את החורבן שעשו שם, והרי בלאו־הכי היינו חסרי בית וגם חסרי ידיעה כל שהיא על הנעשה מסביבנו ולא היה לנו לאן לפנות. נסענו במגררה עם אכר אחד. בדרך פגשנו פרש סובייטי שהיה קצת בגילופין. הוא שאל מי אנחנו? האכר אמר כי אנו יהודים שנשארו בחיים. הפרש ציוה עלינו לרדת ונאלצנו להמשיך ברגל. פגישה ראשונה זו עם המשחררים לא היתה מעודדת ביותר.

באוליקה ראינו את החורבן בכל נוראותיו. כן ראינו ארבעה אנשי בולבה מובלים על ידי שוטרים סוביטיים. לנו בלילה ההוא בכפר דז'ידיק. אחר כך נודע לנו שהיה זה נס שלא רצחו אותנו שם, שכן הכפר היה מלא אנשי בנדרה ותושביו נשלחו אח"כ לסיביר. בדז'ידיק עזבתי את אבי והלכתי להתיעץ בפרטקום, משרד המפלגה, מה לעשות? באוליקה ספרתי לפקיד

שקבל אותי על כל מה שעבר עלינו והוא הסכים לתת לי עבודה כמדביק מודעות. הייתי מאוכזב מאד. חזרתי לאבי בדז׳ידיץ והצעתי לו שנתיצב לפני השלטונות ולהשלים אתם. אבי כיבדני במלקות על הצעה זו.

ברובנה פגשנו עוד יהודים וגם מבני עירתנו אוליקה. היו שם בתים פנויים והשתכנו שם ללא כל קושי. קיימת היתה רק הבעיה „אם תאמר מה נאכל". לבושתנו יש להודות שהניצולים עסקו בפשיטת יד בין הגויים ובמסחר שחור. זועזעתי עד עומק נפשי ממחזה מביש זה. מאידה גיסא — השלטונות לא דאגו כמלוא נימה לשיקום הניצולים. החלטתי לבדי לחזור לאוליקה. היו שם שתי משפחות שנצלו; צאם ונקוניצ׳ניק. משפחת צאם שלשת האחים: שלמה, וולף ויצחק ואמם פייגה.

ממשפחת נקוניצ׳ניק — ראש המשפחה יצחק, אשתו זלטה ובתם. הם הסתתרו אצל גוי בפרבר באוליקה. יצחק יצא מפעם לפעם לבקש אוכל אצל גוי אחר כדי שלא להכביד יותר מדי על הגוי מצילו. הוא נתקל בשוטר גרמני שהיה ידוע בגיטו כ„שויצר". הגרמני הובילו למשטרה. נקוניצ׳ניק בקש מהגרמני שיתן לו ללכת, כי יש לו אשה וילד. הגרמני אמר: „אין דבר, מחר אני אביא גם את אשתך". נקוניצ׳ניק התנפל על הגרמני, שדד ממנו את אקדוחו וברח. הגרמני התבייש כנראה להודות בעובדה שיהודי התגבר עליו, ובדה מלבו כי קבוצת שכורים התנפלה עליו. האקדח נשאר אצל נקוניצ׳ניק עד ליום השחרור. זהו אחד ממעשי הגבורה שביצע.

נקוניצ׳ניק נשאר באוליקה כמנהל בית הבד אשר קודם לכן היה הוא בעליו. אני נתקבלתי אצלו כמנהל חשבונות. אחר כך הוצעה לי משרת מזכיר־פקיד בצרכניה המקומית. היו״ר טקצ׳ב ראה שאני עדיין רזה ותשוש, ריחם עלי והעביר אותי לעבודה במסעדה של הפקידות הסובייטית כתמחירן. עבדתי שם כמה חדשים.

כשנודע לי על שחרורן של רומניה ובולגריה החלטתי להגיע לאחת הארצות האלה במטרה להגיע מהן לארץ ישראל. התברר שקיים גבול לרומניה ואין מעבר חפשי. השתדלתי להגיע לקרבת הגבול בצ׳רנוביץ. השגתי רשיון, לצאת לעיירה איצקני באמתלה שיש לי שם קרובים. לאיצקני הגעתי בספטמבר 1944. באתי שם במגע עם מבריחי גבול שדרשו כסף רב שלא היה בידי. מלבד זה התברר כי הדבר כרוך בסכנת נפשות.

החלטתי לעבור את הגבול בגפי. תכננתי להתגנב בלילה לרכבת היוצאת לרומניה. עליתי כמה פעמים לרכבות, אולם אלו, למרבה הצער, הלכו דווקא

לכוון הפוך. פעם אחת הצלחתי לעלות על רכבת שפניה היו לכוון הרצוי לי, אלא שמסיק הקטר גילה אותי. ספרתי לו כי נצלתי יחידי ויש לי קרובים מעבר לגבול, וכי רוצה אני רק לבקר אצלם. הוא טען כי אין זה מעניין אותו והוא רוצה רק 300 רובל, סכום לא גדול יחסית בימים ההם ואז יתן לי לעבור את הגבול באחד הקרונות. עוד בדרך לאיצקני נעצרתי, בתחנת „זדולבונוב . נצטויתי לחזור אף כי היה בידי רשיון נסיעה. במקום זה עליתי לרכבת אחרת שיצאה ללבוב. בלבוב פגשתי יהודים אבל הם פחדו לדבר אתי על העברת גבול ועל עליה ארצה. בדרך עזר לי קצין יהודי סובייטי שהתאונן באזני על קיפוח זכויות היהודים בצבא הסובייטי. הוא טען, בין היתר, כי לא ניתנה לו מדליה, אשר לא היה ראוי בשל לוחמה אמיצה יותר מאחרים, אך ורק על היותו יהודי. הודות לו יכולתי להמשיך בדרכי ברכבת עד לאיצקני.

הגוי שקבל אצלי את 300 הרובל היה הגון למדי והסתיר אותי בזמן הביקורת בגבול. כשרק ירדתי מן הקטר בעיירה קטנה, מעבר לגבול, פגשתי יהודים שהציעו לי מיד להחליף את בגדי שהיו בחלקם מדים צבאיים סוביטיים. הם ארחו אותי יפה במשך שבוע ימים. שם במקום התארגנה קבוצת יהודים שהתכוננה לנסוע לבוקרשט במטרת עליה ארצה. הם צרפו גם אותי אליהם.

בבוקרשט שניתי את שמי לשפירא והופעתי כפליט פולני יליד לובלין, ולא כאזרח סובייטי. התקשרתי עם תנועת גורדוניה וחכיתי עם יתר הפליטים לאפשרות עליה. הוסבר לי כי תורי לעליה יגיע אולי בעוד שנתיים. הייתי בן 18 ובקשתי ללמוד מקצוע. רומנית לא ידעתי. הופצה גם שמועה, שבקרוב מאד יופסק הסיוע לפליטים. החלטתי אפוא לחזור לפולין. בינתיים עבר גם אבי לפולין, ללובלין — הגעתי גם אני בתחילת אפריל 1945. החזרה ללובלין היתה ליגלית בתור פליט — החוזר ל„מולדת".

מלובלין עברנו ללודז. אבי החל לעסוק במסחר והרויח קצת כסף. הוא הצליח אפילו ליהפך לסיטונאי לסחורות טכסטיל ואני עזרתי לו זמן מה, אך לא מצאתי ענין וכל טעם בעיסוק זה. אבי גם בא שם בברית הנשואים עם אשה אחת. בינתיים נסעתי כמה פעמים לורוצלב ביוזמה שלי ואיבדתי את הקשר עם אבי שסבור היה כי עברתי לגרמניה המערבית. גם הוא עבר לשם ומשם — לאמריקה. לאחר עלייתי לארץ הצלחתי לחדש

את הקשר עם אבי באמצעות המדור לחיפוש קרובים של הסוכנות היהודית.

ב־26 באפריל 1946 הגעתי לורשה. התקשרתי עם חוגי השומר־הצעיר. התחלתי ללמוד בתיכון שהוקם לתלמידים שהפסיקו את לימודיהם בגלל המלחמה. ב־1948 סיימתי תיכון ונכנסתי ללמוד באוניברסיטה. התפרנסתי מסטיפנדיה ומעבודות ארעיות שונות. למדתי סוציולוגיה והיסטוריה. ב־1951 קבלתי תואר „ב־א". אחר כך קבלתי גם את התואר „א.מ" בזכות עבודה מדעית שהגשתי בכתב וכן לאחר שעמדתי יפה בבחינות. בדצמבר 1951 נשלחתי על ידי המיניסטריון הפולני להשכלה גבוהה לאספירנטורה בלנינגרד.

כשנסעתי לשם הייתי משוכנע כי בתוך המפלגה הקומוניסטית אין אנטישמיות וכי רק בקרב העם הפשוט עדיין קיימים שרידים של שנאת יהודים, אולם בימי עלילת הרופאים הרגשתי מאד את יחס האיבה ליהודים במסוה של מלחמה בקוסמופוליטים וחסרי המולדת. בי אישית לא פגעו ולא נגעו לרעה, כי הייתי אורח ואזרח פולני.

בסוף 1952 שכבתי כ־10 ימים בבית החולים לרגל ניתוח. היו שם הרבה מלחים וקולחוזניקים. שם כבר שמעתי הרבה התפרצויות אנטי־יהודיות גלויות ואף שירי הלל ותשבחות לגרמנים על שטבחו את היהודים.

ביום פרסום הודעה על עלילת הרופאים עשיתי בבית הבראה בעיר זילונוגודסק, בשטח שהיה שייך קודם לפינלנד ושם העיר לפנים — טרוקי. שם נתקלתי באדם שהיה מהלך ברחוב, פונה מאיש לאיש וצועק כי ה„ז'ידים" שחטו את כל חברי הממשלה הסובייטית ורק סטאלין וז'וקוב נשארו בחיים. היתה בבית ההבראה עוד סטודנטית יהודית. הלכנו שנינו לקרוא את ההודעה הרשמית בעתון. דברי האיש שקרא ברחוב באזני העוברים ושבים היו אופייניים לצורה שקבלה ההודעה הרשמית בפי המוני העם.

ב־1955 עזבתי את לנינגרד מבלי שהספקתי לסיים את עבודת האספי־רנטורה וחזרתי לפולין. בהשפעת מאורעות הימים ההם החלטתי לחדש את כל מאמצי ולעשות הכל כדי לעלות ארצה. שאיפתי הוכתרה סוף סוף בהצלחה.

חיים חייט

ילד בשואה

משפחתנו מנתה 7 נפשות. אני הייתי הצעיר שבמשפחה. אבי היה חוכר גני־פרי וכן היה לו בית־מלאכה לעבודות חייטות, שעבדו בו, דומה 6 פועלים.

עם פרוץ המלחמה אפפה אימה את כל יהודי אוליקה. חששו לבאות. היו תושבים בעיירה שזכרו את הגרמנים מימי מלחמת העולם הראשונה וסיפרו, שהגרמנים לא נגעו אז לרעה ביהודים. התהלכה גם שמועה, שמאחר ועיירתנו לא נמצאת על פרשת דרכים ובמקום מרכזי, ישנם סיכויים שלא יגיעו אלינו בכלל. המציאות היתה כמובן שונה לגמרי.

עוד לפני שנכנסו הגרמנים, הפציר חלק קטן מההורים בבניהם לברוח יחד עם הצבא הרוסי בנסיגתו. ברחו רק מעטים. קבלת הפנים של היהודים לגרמנים, כאשר אלה נכנסו לעיירה, היתה למראית עין נלהבת. כל התושבים יצאו לרחוב ונפנפו בידים — חשבו שבזאת יצליחו לרכוש את לבם, אבל הרעה לא אחרה לבוא. מיד החלו לצעוק: „יהודים מלוכלכים”, „הכנסו כולכם לבתים ואל תזוזו!” וליוו את הפקודות במכות.

הייתי אז בן 9. כבר אז הבנתי שימים נוראים באים עלינו. ואכן, לא עברו ימים רבים והגרמנים, בלווי המשטרה האוקריינית שהוקמה על־ידם, התחילו להכנס לבתים, לקחת תכשיטים יקרים וכל העולה על דעתם, כשהם מכים, ללא הבחנה, את כל דיירי הבית. אני זוכר שנכנסו אלינו הביתה כמה גרמנים, ודרשו מאבא להוציא על השולחן שעונים, טבעות ושרשרות זהב, ודברי־כסף. הוא שם על השולחן מה שהיה; התחילו להכותו ולצעוק, שלא הביא הכל. אבל מיד יצאו ואמרו שסופנו קרוב. התמונה הזאת נחרתה עמוק בזכרוני, נפל עלינו פחד גדול.

תיכף למחרת הקימו הגרמנים משטרה יהודית, על־מנת שתשמש להם לעזרה בדכוי התושבים. התחילו רדיפות אחר צעירים ומבוגרים; דרשו שכולם יתאספו יום־יום לעבודה, בככר המרכזית.

מהר מאד, תוך כמה שעות הצליחו לרכז את כל היהודים בגטו. הכריזו כי מי שלא יספיק להגיע תוך זמן הקצוב — סופו למות. לא יכולנו לקחת אתנו הרבה מהבית. ברחנו כל עוד נשמה בקרבנו על מנת להספיק. ראיתי במו עיני איך ירו הגרמנים באשה מבוגרת שהלכה לאטה.

הגענו לגטו ונכנסנו לגור עם עוד כמה משפחות בבית אחד. הצפיפות היתה גדולה לאין נשוא. הגטו כלל מספר רחובות במרכז העיר, אך הרחובות הללו גודרו בגדר־תיל גבוהה, ובכל 10—20 מטר — לפי מיטב זכרוני — הקימו מגדל־שמירה. לרוב שמרו במגדלים השוטרים האוקריינים. אלה היו אכזריים ביותר. כך התחילו החיים בגטו. החיים היו קשים. סבלנו רעב ומחלות. כל אחד מאתנו קיבל פרוסת־לחם כגודל כף היד לכל היום. אני ואחי הגדול ממני, נחמן, היינו הולכים לעמוד בתור כדי לקבל את מנת הלחם היומית. בקושי התאפקנו לא לגמור את הלחם לפני הבאתו הביתה.

לאור מצב זה התחלנו לתכנן תכניות יציאה מהגטו לכפרי הסביבה, על־מנת להביא מזון למקום. לאבי היו הרבה מכרים בין הגויים, שבא אתם במגע מסחרי ערב פרוץ המלחמה, ומוכנים היו לעזור לנו. אני ואחי נסינו והצלחנו לחפור חפירה מתחת לאחד הקטעים שבגדר הגטו, ומשם היינו יוצאים בחשאי מדי שבוע ומביאים מזון הביתה. כך זה נמשך כשנה וכמה חודשים. התרגלנו למצב הזה, וחכינו וקוינו לאיזה נס שיגאל אותנו מהחרפה הזאת.

אבל המצב בגטו הלך הלוך ורע. חלק גדול מהגברים בגיל העבודה, ובתוכם אבי, יצאו לעבודה ולא שבו יותר. ואז התחלנו להבין שקצנו קרב ובא. נוסף לכך התחילו להסתנן אלינו ידיעות, שיהודים מכל העיירות נשלחים במקום לעבודה למקומות חיסול. דודי יעקב הכין מבעוד מועד בבית מקום־מחבוא, על כל צרה שלא תבוא. אך לא היה בו כדי להציל, שכן אם מצליחים לעבור את רגעי הסכנה אין לאן לברוח.

ביום שבת, חודש יולי 1942, בבוקר, התכוננו אני ואחי נחמן, שהיה גדול ממני ב־4 שנים, לצאת מהגטו, כדי לחפש מזון. כשהתקרבנו לגדר ראינו שם שמירה מוגברת. כוחות משטרה וגרמנים מסביב לגדרות. חזרנו מהר הביתה בידיים ריקות. לא ראינו ברחובות הגטו אף נפש חיה. הרגשנו שמשהו עומד להתרחש בשעות הקרובות.

למחרת, ביום ראשון בשבוע, עבר אוטו עם רמקול והכריז שעל כל

תושבי העיירה להתרכז בככר המרכזית, ולכל אחד מותר לקחת אתו 20 ק"ג מהבית. נוסף להודעת הרמקול עברו אנשי המשטרה היהודית מבית לבית, ובקשו לצאת מהר לככר. אנשים התחילו לנהור מכל קצות הגטו לכוון המרכז. בין דיירי הבית שלנו התנהל ויכוח: לצאת או לא לצאת ולהתחבא במחבוא שהוכן על־ידי דודי יעקב. היו שאמרו לצאת, כי בלאו הכי ימצאו אותנו ויחסלונו במקום; ואולי באמת יעבירו את כולנו למקום אחר — וננצל.

אותי שלחו החוצה, לרחוב הראשי, לראות מה נעשה שם. יצאתי להסתכל. ראיתי שגושי אדם נהדפים על־ידי הנאצים בעזרת כלי־נשק אוטומטיים וכלבים, למקומות הריכוז. בראותי תמונה עגומה זאת, רצתי מהר הביתה וסיפרתי את אשר ראיתי. מיד נכנסנו כולנו לבונקר, בתקווה לעבור את מספר השעות הגורליות.

לאחר כמה שעות שמענו שוב את קולות הרמקול, המזהיר את היהודים שאם לא יצאו ממקומות המחבוא על מנת לעבור לגטו אחר, יירו במקום. הבנו שאלה קולות הטעיה ולא יצאנו. ישבנו כך בבונקר עד אור ליום רביעי, כמעט ללא אוכל ושינה. מבחוץ הגיעו אלינו קולות הגרמנים והאוקריינים, שלא היו רחוקים מהבונקר, אלא שלא היה טעם להשאר כך זמן רב, כי לא היה לנו אוכל. מאידך גיסא, ידענו שאם נצא מהגטו יחסלו אותנו בלי שהיות. החלטנו אפוא לצאת מהבונקר זוגות־זוגות לכוון הכפרים. בתקוה למצוא מחסה. נדברנו להיפגש בכפר פלוני במקום מסויים ושם נחליט על צעדינו הבאים. הראשונים שצריכים היו לצאת היו אחי ואחותי צ ב י ה , ואחריהם יתר האנשים.

ברגע שראיתי שאחי ואחותי יצאו, מיד, מבלי לשאול את אף אחד, יצאתי אחריהם. המבוגרים ניסו לעצור בעדי אבל לא הצליחו, ואני הצטרפתי אליהם. עברנו דרך החדרים. היה שם הרס וחורבן. הכל היה שבור ומושחת. לאט ובשקט הגענו אל הגדרות בזחילה. בעיירה היתה דומיית־מוות, נשמע רשרוש ממרחקים. מסביב לגדרות לא היתה שום שמירה, וכך הצלחנו לזחול מתחת לגדר ולעבור לצד השני.

תוך כדי זחילה שמענו שהמשטרה והגרמנים צועקים: לעלות על המכוניות! עוברים ללוצק! פה אין עבודה יותר! הבנו שאין יהודים ברחובות, והם מרוכזים באיזשהו מקום לחיסול.

בערך בשעה 2 אחר חצות התישבנו במקום־המפגש על־מנת לחכות

ליתר אנשינו שיבואו מהבונקר. חכינו לשוא עד אור הבוקר. גם למחרת לא הגיע אף אחד. החלטנו להתחבא בשדה החיטה ולחכות יום נוסף, אולי עוד יגיעו, אך לצערנו לא ראינו אותם יותר. אני משער שגילו אותם בצאתם, וחיסלו אותם עם יתר היהודים.

מכל המשפחה נשארנו אפוא אני, אחי ואחותי, מחוץ לגדרות הגטו, בתוך הכפרים האוקראיניים, שסרצו אוכלוסיה עוינת ליהודים ואשר רובם פעלו לא פחות מהגרמנים לחיסול היהודים. אולם החלטנו לנסות... להשאר בחיים. לימים נודע לנו מפי הגויים, שכל יהודי הגטו חוסלו ונקברו בבורות מאחורי העיירה. ידענו שאין לנו מה להפסיד, ואין ברירה אלא להמשיך כפי שנוכל.

אני לא ידעתי את השפה הזרה, אחי ואחותי דברו עבורי, ואני עשיתי עצמי אילם. מאחר והייתי עוד קטן וצעיר, הושארתי על־ידי אחי ואחותי בשדה־תבואות, והם הלכו לדאוג למזון. וכך התחלנו את החיים בין הגויים. לא היה לנו מקום מסויים קבוע; הלכנו מכפר לכפר — פעם לכפר אוקראיני ופעם לכפר צ׳כי, וחפשנו מקומות מרוחקים מהמרכז, כדי שלא נתגלה על־ידי הגרמנים.

וכך הגענו לכפר הצ׳כי נובינו שבהרי הקרפטים. כל הזמן הלכנו ברגל, ולרוב היינו הולכים בלילות, וביום היינו מתחבאים. על־פי־רוב בין התבואות. בערב היינו נכנסים לבתים ומבקשים מזון. ללון לא הרשו לנו בשום בית, כי פחדו. היו הרבה מקרים שמצאו יהודים בתוך הבית, ואז היו שורפים את הבית יחד עם בני המשפחה... אני נשארתי בתור אילם כשהייתי עם אחי ואחותי, אולם לאחר שחיסלו את אחי ואחותי... אך אספר לפי הסדר.

הגענו עד נובינו. לפני כן היינו בהרבה כפרים עד שהגענו לשם. בכפרים האוקראיניים לא קבלו אותנו יפה. מעטים היו הגויים שנענו בחיוב לבקשתנו ללחם או למחבוא. אבל כשהגענו לנובינו מצאנו אוזן קשבת. אלה היו גויים טובים, החביאו אותנו בתוך אסמי תבואות.

בכפרים האוקראיניים השתדלנו להסוות עצמנו ולומר שאנחנו פליטים ממשפחות שבתיהן נהרסו במלחמה. אחי ואחותי דברו היטב אוקראינית ופולנית. כשהגענו לנובינו היו בתוך הכפר כ־60 יהודים שהתקבצו מהסביבות. שם למדתי את השפה הצ׳כית, כי עבדתי בתור רועה יחד עם כל ילדי הכפר.

לרוב היינו ישנים באסם התבואות, בתוך חבילות הקש. בקיץ היינו משתדלים לצאת ולישון בתוך התבואות. התבואות היו גבוהות מאד, כך שאדם לא נראה מרחוק.

השתדלנו לא לבוא בקשר עם יתר היהודים בנובינו על־מנת שלא נתגלה. שהיהודים לא ידעו עלינו. פחדנו מהלשנות. היו מקרים שיהודים נתפסו ועונו קשות על־ידי הגרמנים או על־ידי האוקריינים, ואילצום לגלות מקומות מסתור של יהודים אחרים.

בבית הצ׳כי שהתקבלנו היו עוד שתי בנות, יהודיות מפולין. אחת, אני זוכר, בשם פוליה מאוסטרוז׳ץ. הן נמצאות כיום בישראל. הן התחבאו בתוך בונקר, ברפת. החביאו אותן תמורת כסף. היו מגישים להן אוכל, ולאור היום לא יצאו אף פעם.

החיים היו קשים, כי מדי פעם היו באים הבנדרובצים, אלה הכנופיות האוקריינית, ומחפשים יהודים; והיו גם הוולאסובצים, שעברו מהצד הרוסי לצד הגרמני. גם אלה היו אנטישמיים. אותי ואת אחי תפס פעם גוי אחד והכניס אותנו לתוך בית, במטרה לחסל אותנו. השכיב אותנו במשך יום ולילה בלי אוכל, ולמחרת בבוקר שמתי לב שהוא עומד ומתיעץ עם בעל הבית — איך לחסל אותנו. הוא החזיק גרזן ביד, כנראה, כדי להרגנו. אני הקמתי צעקה גדולה, ואז, מתוך בהלה, פתחה בעלת־הבית את הדלת. כשהיא פתחה את הדלת, אנחנו פתחנו את החלון וברחנו, וכך נצלנו. בערב חזרנו לאותו מקום והתחבאנו בבית אחר. אלה היו שכנים שהכירו אותנו והתידדנו אתם. זה היה ב־1944—1943.

חלק מהיהודים שהיו שם עבדו אצל הגויים בשדות; היו שהתחבאו בכפרים ובאו בלילה לבקש מזון. זכור לי המקרה איך כמעט כולם חוסלו. באחד הימים בא יהודי, שבעצמו היה תושב הכפר נובינו, והפיץ שמועה בין היהודים, שבקרבת מקום ישנה קבוצת פרטיזנים רוסים, שעל־ידם אנחנו יכולים להנצל. יהודי זה נתפס והובטח לו ע״י הגרמנים שבמידה והוא יצליח לאסוף את כל היהודים מהסביבה — הוא ישאר בחיים. באותו זמן הייתי בשדה. כשחזרתי מהשדה סיפר לי אחי את הסיפור והציע שנלך יחד. אם כי הייתי צעיר ממנו, היה לי חשד שזה לא נכון, אמרתי לו שאני לא מסכים ללכת. אחותי היתה חבויה במקום אחר. אך כצעיר ממנו הייתי נאלץ לשמוע בקולו. הוא אמר: אתה חייב ללכת, אחרת אני אשאיר אותך פה, ולבדך לא תוכל להיות פה. הלכתי יחד אתו.

הלכנו כ־2 ק״מ, שם כבר היו מרוכזים היהודים אשר באו יחד עם היהודי הזה שבא לקרוא לכולם. אבל כשהתקרבתי לאחד הכפרים, הוא היה זכור לי ככפר של רוצחים, שפעם רדפו אחרינו וגם ירו בנו. אמרתי לו: שלמקום הזה אני לא הולך. אחי לא שמע בקולי, ומשך לכוון ההוא. אני משכתי לכוון הפוך. אני יצאתי בחזרה לכפר והוא יצא לשם.

עברו יומיים, ושמעתי מפי בעלת־הבית שחיסלו את כולם ביער, וגם את היהודי מנובינו. לא היו פרטיזנים רוסים אלא בנדרובצים אוקריינים אשר תלו את כולם על עצי החורשה.

לאחר שנודע לי שאחי מת, הלכתי לחפש את אחותי. זה היה בקצה הכפר, אצל בעל מחלבה, והגוי הזה עוד הכיר את אבי מלפני המלחמה. כשבאתי לשם הוא אמר לי: אחותך איננה, באו וחפשו ומצאו אותה, ולקחו אותה לגטו. אינני מאמין לגירסה הזאת, אני חושב שהוא בעצמו חיסל אותה. אולי הוא קיבל מאבי כספים, ולא רצה שמישהו ישאר בחיים. שמעתי את זה ומיד ברחתי, ונשארתי אצל הגויה הקודמת. אחותי היתה בת 17 במותה.

בוקר אחד שכבתי באסם התבואות, זה היה בקיץ 1944, מתוך הסדקים שבאסם ראיתי פרשים וכוחות צבא נעים במרכז הכפר. בתחילה חשבתי שאלה בנדרובצים או ולאסובצים, פחדתי לצאת והתחבאתי עוד יותר עמוק בין החבילות. ראיתי שהם מתקרבים עם הסוסים לתוך אסם התבואות כדי להאכיל את הסוסים. נכנסו פנימה והתחילו עם הקלשונים לקחת את החבילות. פחדתי שיפגעו בי והתחלתי לצעוק. הם נבהלו ולא ידעו מה קרה פה. פתחו את החלונות וראו אותי, אז אמרתי שאני ילד יהודי, כי ראיתי כבר שאלו רוסים, שנמלטתי מהגטו ולבדי נשארתי בחיים. הם נתנו לי לאכול ומרוב שמחה התחלתי לרוץ בתוך הכפר מבית לבית ובישרתי להם שהרוסים הגיעו. אמרתי להם שאני מוכן להצטרף אליהם. הם אמרו: לא אנחנו מתקדמים לחזית. אתה תשאר פה.

נשארתי בכפר, רציתי לחזור לאוליקה ולראות מה נעשה שם. הגויים אמרו לי: אין לך מה לחזור לעיר הזאת, אין לך מה לעשות שם, אין אף אחד. אם אתה רוצה, תוכל לחזור לרובנו, זו עיר גדולה, יתכן ששם מתקבצים יהודים מהסביבה. הסכמתי. תכננו שלמחרת יביא אותי הגוי עם העגלה; ביום רביעי היו נוסעים לשם ליריד.

בינתיים קרתה תקלה. אחד השבויים הרוסיים, שנשאר עוד מימי

הגרמנים (חלק מהשבויים שתפסו הגרמנים עבדו בכפרים. הכרתי כמה מהשבויים האלה, ואת אחד מהם הכרתי היטב) ראה אותי. היה זה אחרי שהרוסים כבר עזבו את הכפר, הוא כיוון נגדי רובה והעמיד אותי לקיר. לא ידעתי מה הסיבה ; ציווה עלי להרים ידיים — אם כי הייתי ילד בן 10 — וללכת לשדה. כשראתה זאת הגויה היא באה במרוצה עם בעלה ותפסו בנשק. באותם רגעים של התקוטטות הצלחתי להמלט. נמלטתי בחזרה לתבואות, לא ידעתי מה הוא רצה ממני. ב־2 לאחר חצות חזרתי אל הגויה ושאלתי אותה. היא אמרה שזה פשוט אנטישמי, שהיה איכפת לו שנשאר עוד איזה יהודי בחיים לאחר המלחמה...

באותו רגע הוא רתם את הסוסים והכניס אותי לתוך העגלה, והביא אותי לרובנו. ברובנו הוא השאיר אותי בבית בו התקבצו כמה יהודים. הוא אמר לי : יותר אינני יכול לעזור לך, תשאר בין היהודים ואני מקווה שיהיה לך טוב. נפרדתי והודיתי לו, אינני זוכר את שמו.

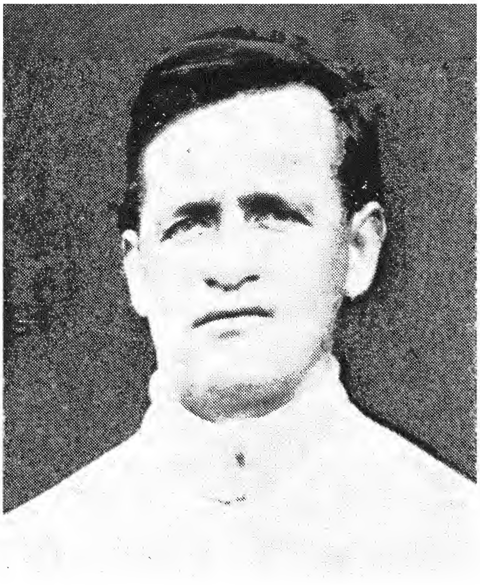
שנת 1944. השחרור. אני נמצא ברובנו. אבל בכל־זאת אין אל מי לפנות ; עוד לא היו שום ארגונים, והיהודים אמרו שלהם בעצמם אין במה להתקיים. וכוונו אותי לבית־ילדים רוסי.

נכנסתי לבית־ילדים רוסים והתברר לי, שהאנטישמיות שם גדולה מאד. אני הופליתי לרעה מיתר הילדים ; לא נתנו לי אותו האוכל ; שמרו עלי וצעקו כל הזמן : „ז׳יד !״ כשראיתי את המצב הזה החלטתי לברוח משם, אם כי היתה שמירה ליד הבית. כוונת השלטונות היתה לא לתת לילדים העזובים להסתובב ברחובות, כי פחדו מפשעים. אבל באחד הלילות הצלחתי לקפוץ מהקומה השניה ולברוח בחזרה לבית המשפחות היהודיות. ספרתי להם את כל הפרשה ואמרתי להם — היה שם סוחר אחד — שיתן לי חלק מהסחורה, אני אלך לשוק ואמכור, ובצורה כזו אתקיים עד שאצליח איכשהו להסתדר. הוא נתן לי והתחלתי לסחור בסיגריות, גפרורים וסחורות אחרות. הרווחתי לקיומי, אך זאת לא היתה כמובן המטרה.

בתחילת 1945 התחילה הגירה מאוקריינה לפולין. נכנסתי לאחד המשרדים להרשם. שאלו אותי : לאן אתה רוצה לנסוע ילד ? אמרתי שאני רוצה לנסוע לפולין עם כל היהודים. „אבל איך אתה יכול לנסוע, ואתה ילד ואין לך הורים ; אתה תלך לאבוד, אנחנו אחראים. אתה חייב להשאר בבית־ילדים רוסים״. אני אמנם לא ספרתי מה המצב בבית־הילדים רוסי.

הצלחתי לבסוף להתקשר למשפחה יהודית ובעזרתה הועברתי ללובלין. בלובלין העבירו אותי לבית־ילדים יהודי. שם התחילו חיים יותר נורמליים. הלבישו אותנו, האכילו אותנו, והתחלתי גם ללמוד בבית־הספר. למדנו פולנית ויידיש. גם בעיר הזאת היתה האנטישמיות חזקה מאד, הילדים בעיר היו רודפים אותנו, וחפשנו דרך לצאת משם ולהמשיך לכוון ארץ־ישראל.

שם לא היתה שום תנועה אשר תעודד אותנו, אבל במשך הזמן הועברנו לפיטרולשי שבשלזיה התחתונה. ושם הוכנסנו לבית־ילדים. המשכנו בלימודים, לרוב בפולנית. אבל שם היתה הכוונה לא לתת לנו לעלות לארץ־ישראל — זה היה מטעם הבונד. — נאמר לנו שאין לנו מה לנסוע לארץ, שאנחנו שרידי־המלחמה וחייבים לשקם אותנו בתוך פולין. כאן נוכל ללמוד ככל שנרצה — וארץ־ישראל זו ארץ של חולות, ולמה לנו לחפש לעצמנו עוד צרות? אבל בקרבת המקום היו קיבוצי הכשרה של „אחדות־העבודה", „גורדוניה", בית"ר והשומר־הצעיר. חברים מהקבוצים האלה הצליחו לחדור לבית ספרנו, כי ידעו מה מטרתו, ולאט־לאט הוציאו משם את מרבית הילדים והעבירו אותם לעליות־הנוער. ובעזרת עליית־הנוער עלינו לארץ־ישראל.

חיים חייט. בזמן השואה — בן 5. הצליח לעלות ארצה.

שלמה צאַם

די לעצטע דאטע:
ט״ו באב תש״ב

הגם איך האָב פיל געשריבן און פאַרפאַסט אַרום די גרויזאַמע געשענישן, וועלכע האָבן זיך אָפּגעשפּילט אין פאַרלויף פון די פינף יאָר קריג, פּאָגראָם און פאַרניכטונגען; הגם אין מיינע ווערק: „דער אייביקער חרם״, „ימים נוראים, „און וואָס דערציילט די יוגנט״ און „שלהבת השקיעה״, וועלכע זענען אויפגענומען געוואָרן אין די היסטאָרישע קאָמיסיעס אין וואַרשע, פּראג, מינכען, ווערט געשילדערט ניט בלויז די טראַגעדיע פון מיין שטאָט אָליק, ניט בלויז די טראַגעדיע פון אוקריינער יידנטום, נאָר אויך דער היסטאָרישער פלאַטער פון וולאַדיוואָסטאָק ביז בערלין, דאָך, ווען ס׳דערנענטערט זיך ט״ו באב, נעמט מיך אַרום אַ מוראדיק געפיל, ס׳עפנט זיך דער קבר, פאַר מיר גייען אַדורך די געשטאַלטן פון טויזנטער קדושים. אין מיינע אויערן קלינגט נאָך זייער פּראָטעסט־געשריי: פאַרוואָס?... ווער קאָן ענטפערן אויף אָט דער בלוטיקער פראַגע?

אָליקע, אַ שטעטל צווישן אַנדערע יידישע שטעטלעך אין וואָלין, איז נאָכן צעשמעטערונג פון פוילן פאַרגרעסערט געוואָרן פון אַנטלאָפענע פליטים פון וואַרשע, לובלין, זאַמאָשטש א. אַ. וו. ביז די גערמאַנישע בעסטיע איז באַפאַלן סאָוויעט־רוסלאַנד און אַלע אַנטלאָפענע, ווי אויך די איינוווינער גופא, זענען אויף אַן אכזריותדיקן אופן דערטרונקען געוואָרן אין דער אָקופּאַציע.

דעם 1־טן יולי 1941, איז אָליקע שרעקלעך באָמבאַרדירט געוואָרן. 70 פּראָצענט הייזער זענען אַוועק מיט די פלאַמען. אין דעם טאָג זענען אויך געפאַלן הונדערטער קרבנות. דאָס איז געווען אַ קלאָרער געסטאַפּאָשער באַפעל: פאַרניכטן דעם יידישן ישוב. דעם 3־טן יולי, איז אַראָפּגעקומען דער בעסטיאַלישער סאַדיסט מאַקס טובער. באַלד האָט ער גוזר געווען צוויי

גזירות: פאַר אַרויסגיין אָן דער געלער לאַטע — טויט־שטראָף, און ווער ס׳אַרבעט ניט איז הפקר פאַר דער אוקריינישער מיליץ... די איינוווינער האָבן זיך געוואָרפן אין די אַרומיקע פאָרווארקן: מיטעלנא, פערדינאַנד, יוזעפינע, פאקאשטשעוו, כאַרלופּע, גלענבאָקע, נאסאוויטש א. אַנד. אָונט־צייט פלעגן זיך די מחנות אַרבעטער אומקערן אין געטאָ. ביי וועמען מ׳האָט געטראָפן אַ שטיקל ברויט, קאַרטאָפל א. אַ. וו. דער האָט שוין באַצאָלט מיטן לעבן. אין יענע טעג איז פאַרהאַלטן געוואָרן אַ פרוי, ראָזע שפּירא, פאַר טראָגן ציבעלעס, און דער באַוווסטער פּראָפעסאָר פון וואַרשע פּראָפ. לואיס טוגענטאַל — מיט אַ קליין פלעשעלע מילך. שפּירא איז ביים געטאָ־טויער דערשאָסן געוואָרן. דאַקעגן איז פּראָפ. ל. ט. אַ דאַנק זיין ביישפּיללאָז ספּע־ציאַליטעט — נאָר צעשלאָגן געוואָרן. ניין טעג איז דער פּראָפעסאָר געליגן באַוווסטלאָז, פאַרוווּנדעט, מיט געשוואָלענע אויגן...

עשרה באלול תש״א איז אָנגעקומען אַ באַפעל פון רייכס־קאָמיסאַר הענריך קאָך — דערשיסן אַלע מענער פון 14 יאָר אָן. די געסטאַפּאָ און די אוקריינישע מיליץ האָבן כלומרשט גערופן אויף אַרבעט אין שלאָס פון פירשט ראַדזיוויל. די אַפּערע איז געוואָרן דעמאַסקירט, ווען זיי האָבן אָנגעהויבן שלעפּן 85־יעריקע זקנים. מ׳האָט זיך אָריענטירט און געלאָפן ווו די אויגן האָבן געטראָגן.

אַ גרויסן חלק אינעם אויפשטאַנד פון עשרה באלול האָט געאַט דער שרייבער פון די שורות, אַדוו. אליהו קליינפינגער (פון וואַרשע) און דער קעמפער יחיאל שקראב.

די אַקציע האָט געדויערט פון 7 פרי ביז 5 נאָכמיטיק, אין דעם טאָג זענען אומגעקומען 683 רעגיסטרירטע. אויסער דעם זענען געווען הונדער־טער בונקעריסטן, וועלכע זענען ניט געווען פאַרצייכנט ביים יודענראַט.

דער סאַדיסט מאַקס טובער האָט באַרויקט די געטאָ, אַז מער וועט אַזעלכעס ניט פאָרקומען. דער עיקר: מ׳זאָל אַרבעטן פלייסיק און איבער־געגעבן, פון פרי ביז שפּעט און מ׳זאָל לעבן אויסשליסלעך פון די 120 גראַם ברויט, וועלכע מ׳וועט קריגן טאָג־טעגלעך.

אין דער צייט קומען פאָר נאָך פיר אַקציעס. ביז ס׳האָט געשלאָגן די שעה.

י״א אב תש״ב. פון 4 אַ זייגער פאַרטאָג איז די געטאָ געדיכט אַרומגערינגלט געוואָרן דורך געסטאַפּאָ־לייט און הונדערטער אוקריינישע

מיליציאַנטן. מאַקס טובער האָט זיך באַוויזן אין געטאָ 5 אַ זייגער מיט אַ גרופּע קאַסקעטירטע געסטאַפּאָ־לייט, מעלדנדיק:

„האָבן זי קיין אַנגסט, זיי ווערן איבערגעזידלט נאָך איגנאַטאָווקע. דאָרט ווירדן זיי אַרבעטן אונד פריי לעבן". גלייכצייטיק האָט ער דערלויבט מיטנעמען וואָס יעדער פאַרמאָגט, מיט אַ קליינער באַמערקונג: 7 אַ זייגער וועלן מיר ווערן עוואַקואירט, און ווער מ'וועט טרעפן אין געטאָ 5 מינוט נאָך 7 — וועט דערשאָסן ווערן.

בית פייגה צם עם סימה ולייביש זקצר. ניספו בשואה.

דער קעמפער מוימע סוסעל, יחיאל שקראַב, אַדוו. קליינפינגער און דער שרייבער פון די שורות, האָבן גערופן צום אויפשטאַנד. דער יודענראַט האָט

אָבער שטרענג רעאַגירט. ס׳האָט געהאַלטן ביי אויסליפערונג. דערוויל איז געוואָרן 7 אַ זייגער. די פאַרבליבענע 5673 יידן האָבן איוב׳דיק אָנגעהויבן מאַרשירן אויפן פּלאַץ.

מאַרשירנדיק האָט זיי מאַקס טובער פאַרהאַלטן: איר בלייבט אין אַליקע! קיינע אַקציע... צוריק אין געטאָ!...

די פרייד איז געוועזן עד לב השמים, מענטשן האָבן זיך אומגעקערט בשירות ותשבחות, חתן־כלה האָבן זיך געקושט, שוועסטער־ברודער האָבן זיך געהאַלדזט, ווער ס׳האָט געטאַנצט, ווער ס׳האָט געחלשט. מ׳האָט זיך געווונטשן מזל טוב. הונדערטער זענען געלאָפן זאָגן הלל.. אַלע באַהאַלטענע, זענען פאַרשעמטע אַרויסגעקראָכן פון די באַהעלטעניש — און פּלוצים... אַ שיסעריי. אַריבער 500 קאַסקעטירטע ווולגאַרישע געסטאַפּאָ־לייט טרייבן כאַאָטיש אין פירשט ראַדזיווילס שלאָס צו קריגן דאָקומענטן: „נוצלעכע יודען״.

אין די „הייסע מינוטן״ האָט זיך אַדורכגעריסן, ווי אַן עלעקטרישער פּראָטעסט די ראַדיקאַלע פאַרמעסטונג פונעם מוטיקן קעמפער יצחק נאַקאָ־נעטשניק, וועלכער האָט אַרויסגעריסן דעם רעוואָלווער ביים געביטס־קאָ־מיסאַר, וואָרנענדיק: יידן, גייט ניט צו די גריבער!...

די באַהעלטענישן האָבן איינגעשלונגען 500 מאַן, צווישן זיי הרב ר׳ מרדכי לאנדאו מיט 93 מאַן. פינף טעג זענען די „נוצלעכע יודען״ אויסגע־הונגערט געוואָרן, דערנאָך זענען זיי הפקרדיק־הכנעהדיק געטריבן געוואָרן צו די גריבער אונטער „זשאַרנישטשע״. מענער זענען דערשאָסן געוואָרן, פרויען און קינדער זענען אומגעקומען דורך קאָלבעס און באַגנעטן.

ט״ו באב תש״ב איז די געטאָ אינגאַנצן ליקווידירט געוואָרן.

מחבוא בגיהנם

סיפורו של מר פישל ברגר

הכפר פודובץ (פודמצה בפולנית) שוכן בקרבת אוליקה. היה זה כפר אוקרייני ברובו, אך היו שם גם אכרים פולנים וצ׳כים. היינו שם שתי משפחות יהודיות בלבד, קרובות קירבת־משפחה. משפחתנו מנתה 9 נפשות: ההורים (אברהם וחוה ברגר), 4 אחים (ישראל, קלמן, ברוך, פישל) ו־3 אחיות (שרה, חנה, שוסיה). המשפחה השניה מנתה יחד 6 נפשות.

מצבנו הכלכלי היה בין שתי מלחמות העולם מבוסס למדי. היו לנו משקים, שדות וגם סחרנו בתבואות. היחסים עם איכרי הכפר היו, בדרך כלל, משביעי רצון. עם הרבה מהם התיידדנו ממש.

בשנת 1937 נשאתי אשה ועברתי לגור בלוצק. המשכתי לסחור עם האכרים ונהייתי ספק בקר. הייתי קונה בסביבה ושולח בקר בעיקר ללמברג. העבודה היתה רבה ומאומצת אך הפרוטה היתה מצויה. התפרנסנו בכבוד וברווחה — עד שפרצה המלחמה והגרמנים הגיעו גם ללוצק.

כניסת הגרמנים ללוצק גרמה לבריחה מבוהלת של יהודים מהעיר, אולם, למרבה הצער ברחו למעשה רק מעטים. הרבה, שהיתה להם אולי אפשרות לברוח, היססו ונשארו במקום.

אחד האוקריינים שעבדו אצלי בא אלי פעם במרוצה וסיפר לי, שידוע לו, שהנה ביום שלישי בשבוע הבא ירכזו הגרמנים, בעזרת אוקריינים, את כל יהודי העיר בגיטו סגור.

היינו דרוכים וערים, אך משום מה התמהמהנו גם אנחנו. אולם ביום ג׳ הנ״ל קמנו בעוד לילה והתאספנו, כל השותפים, יחד ועם עלות השחר שמענו שאכן, כבר רודפים ברחוב יהודים. היינו מוכנים לברוח, ושוב לא התמהמהנו יותר. נמלטנו דרך סימטאות צרות וחשוכות לכפר הצ׳כי פודהייצה, כ־4 ק״מ מלוצק. היה לנו שם ידיד צ׳כי, שעזר לנו בסחר הבקר ובאנו אליו. נסגרנו בביתו והוא הלך ל„תור" את לוצק. ואכן, הוא חזר וסיפר שכל יהודי העיר

רוכזו בגיטו בסביבת בית־הכנסת הגדול. אני ושותפי החלטנו לעבור לסופיובקה (טרוכימברוד) הואיל ולאשתי ולאחרים היו שם קרובי־משפחה.

בלילה ההוא וכן בלילה שלמחרת ברחנו לטרוכימברוד. התלבשנו בפרוות וכביכול, נסענו היערה לחטוב עצים וכך הגענו לשם.

טרוכימברוד היהודית היתה בחלקה חקלאית ובחלקה עסקה בבורסקאות, מלבד כמובן, בעלי־מלאכה, חנוונים וכו'. הגרמנים היו מוציאים משם עורות למכביר, שהיו נחוצים להם ביותר בשביל הצבא והם „שמרו" על חייהם של יהודי טרוכימברוד, בבחינת „פרה חולבת".

ה„אקונום" הממונה על יהודי העיירה מצד הס.ס. היה אחד, „פולקס־דויטשה" מקאליש, בשם קלינגר. הוא היה שתום־עין ומעוות־פנים, אשר זכה, הודות ל„שנאתו הגזעית" ליהודים, לעלות לדרגת קצין גבוה בס.ס. הוא דרש, ואף ניתנה לו, סמכות בלעדית, בכל הנוגע ליהודי טרוכימברוד „במגפי טרוכימברוד יצעד הצבא הגרמני הכובש ברחבי עולם" — כך סיפרו עליו — הצהיר חגיגית באזני גדולי הס.ס. (לימים נודע לנו שקלינגר זה היה יהודי ובתכניתו היה להציל יהודים ככל שיוכל).

אולם הזמן עשה את שלו והתכנית הנאצית להשמדת יהודים היתה קשורה בתאריכים מדוייקים בכל עיר ועיירה. השמדת יהודי טרוכימברוד אמנם הושהתה זמן־מה הודות לקצין הס.ס. קלינגר, בעזרת אנשי היודנראַט שאמנם סיפקו עורות בכמויות גדולות — אך לא בלי סוף.

יום אחד הגיעה הפקודה להרוג את כל פועלי הבורסקי היהודים, פרט ל־12 בעלי הבורסקאות, אותם ומשפחותיהם — מסיבות, כמובן, שהיו ידועות להם בלבד.

אחד מעוזריו של קלינגר היה אוקראיני בשם פאנטשנקו מהכפר אראז'דו, כ־10 ק"מ מלוצק. הוא גורש ע"י הרוסים לסיביר, אולם הצליח לברוח משם וחזר לכפרו עם כניסת הגרמנים. פאנטשנקו היה ממונה על הבורסקאות. אני הכרתי היטב את פאנטשנקו עוד מהימים הטובים.

פעם בלילה, היה זה בי"ד באב תש"ח (1942) שמענו נסיעת מכונות כבדות על הכביש. היו אלה כוחות הגסטפו שהגיעו ושמו מצור על העיירה. הם נכנסו לעיירה והחלו לגרש ולאסוף את היהודים בשני בתים בלבד.

היו כאלה, צעירים בעיקר, שכאשר שמעו את רעש המכונות נמלטו מיד ליערות. כ־60 במספר.

היהודים צווו להסתדר שורות שורות ליד בתים אלה. הכריזו, שמי שישאר בבתים יירה במקום. היהודים עשו כאשר צווו.

פאנטשנקו, בלווי איש גסטאפו, סובב בין השורות והוציא את בעלי הבורסקאות. כאשר הבחין בי, אחז בזרועי ובזרוע אשתי ובני הקטן והוציא אותנו לצד הבורסקאים.

אנחנו, הבורסקאים, החזרנו אל שני הבתים. כל יתר היהודים, נשים וטף, הובלו ברגל ללוז׳ישץ, כ־4 ק״מ מטרוכימברוד.

מיד לאחר מכן הוציא 25 איש מאתנו, אבות ובנים, מינו עלינו מפקח מקומי (ה„פולקסדויטשה״ אדוארד, מבני המקום), חילקו לנו אתים ושלחו אותנו לחפור בורות. השמירה עלינו היתה חזקה ומאיימת. הביאו לנו מים לשתיה אך אסור היה להרים את הראש. היה שם עץ וציוו עלינו לעקור אותו על שורשיו ולהשליכו הרחק משם.

חפרנו 2 בורות, 2.5×12 מ׳ ובעומק „מתאים״ אחד ליד השני. כאשר גמרנו לחפור, החזירו אותנו „הביתה״.

כל היהודים שהובלו לכיוון לוז׳ישץ, הובאו אחרי כן אל הבורות, כשבראשם אנשי היודנראט, ונורו אל פי הבורות.

מ־550 יהודי טרוכימברוד נשארנו, הבורסקים, בלבד. מלבד אלה שברחו ליערות. הגרמנים הבטיחו לנו „חגיגית״ שבנו לא יפגעו לרעה. כולנו נישאר בחיים, שכן אנו דרושים להם למען הניצחון על האוייב.

מובן שלא נתנו בהם אמון ורבים חיפשו והכינו להם מקומות־מחבוא. אני התקנתי לי מקום מחבוא בתוך ערימת חציר, שמתחתה חפרתי בור.

הגרמנים הוציאו כרוז שכל יהודי שיחזור לעיירה יובטחו חייו, עיסוקו ומזונותיו. למרבה הפלא והצער חזרו רוב הנמלטים. היה זה בערב יום־הכיפורים וביום הכיפורים נתכנסו הם והרבה מהבורסקים לתפילות. אני לא האמנתי להבטחות, ראינו, דרך הסדקים את המכונות הכבדות ונשארנו, אני אשתי וילדי, במחבוא.

פאנטשנקו שעמד ליד הבורות וספר כנראה את כל ה„מי ומי״ — וראה שאנחנו נעדרים — החל בחיפושים אחרינו. אולם אנחנו כבר היינו בכפר הולדתי פודמצה.

בימים ההם נרצח גם קלינגר. רצחו ביריה הפולקסדויטשה אדוארד. קלינגר לא נתן לו ולפאנטשנקו לנגוע ביהודים והדבר עורר כנראה את

חשדם. הם הזמינוהו פעם למסיבה, הערימו עליו והצליחו להשקותו לשכרה. אפשר שגם גרמו לכך שיקיא ואז מיהרו ל„הצילו". הם „בדקוהו" בנוכחות המסובים ועדים, קבעו בודאות את דבר היותו יהודי — והרגוהו. במקומו נתמנה פאנטשנקו שהיה, כנראה, ה„מגלה" הראשי, של סודו של קלינגר.

הלכנו כל הלילה והגענו עד לוישניוב, חורשה. כ־3 ק"מ בסה"כ מפודמצה. אך עם אור היום היתה סכנה להמשיך. התחבאנו בבור שנקרה לנו בדרך. היה זה בורו של פאנטשנקו עצמו, שחפר פעם. היינו שם „מסיבות בטחוניות" יממה. לא עלה בדעתו לחפש אותנו... אצלו. למחרת התחמקנו אל החורשה. שהינו שם כל אותו יום וכשהחשיך הלכנו לפודמצה.

איכר אחד ממכרי הותיקים העלה אותנו לעליית הגג ברפתו והחביא אותנו בערימות השחת, מבלי שאשתו ושני בניו, ששיתפו פעולה עם הנאצים, ידעו על כך.

היינו שם יומיים. הוא סיפר לי שאספו את היהודים מכל כפרי הסביבה והובילו אותם לאחוזת וורוטנוב, כ־29 ק"מ מאוליק, והעסיקום שם בעבודה חקלאית. היו בסה"כ 127 איש, ביניהם אחותי ובני משפחתה. יום־יום היו סופרים אותם.

כאשר ילדי החל לבכות בקול, יעץ לי האִכר להביאו אל אחותי לוורוטנוב ואני אוכל לחזור. „אחרת הרי אי אפשר בשום פנים ואופן". מאין ברירה הבאתי בלילה את ילדי, כבן שלוש וחצי, אל אחותי בוורוטנוב, מרחק כ־6 ק"מ, וחזרתי בו בלילה אל אשתי בעליית הגג.

חורף (חודש טבת), 1943. נהרגו אחרוני היהודים. שהינו 18 חדשים אצל האיכר מבלי שאשתו ובניו ידעו כלל על כך. הוא גם לא ידע שגם אני שם. סבור היה שרק אשתי נמצאת שם וכי אני משוטט ביערות כפרטיזן. הצלחתי להטעות אותו.

האיכר פחד מאד לאחר השחיטה האחרונה. לא רצה להחזיק אותנו יותר בשום פנים ואופן. התחננתי לפניו שיחזיק את אשתי ואני אלך אל הפרטיזנים, אך לא מצאתי כלל פרטיזנים בסביבה, וגם חששתי להשאיר את אשתי לבדה, פן יקרה לה אשר קרה לילדנו, לאחותי ולכל יתר היהודים. חתכתי בקרשים העבים שבמקום מחבואנו מעין דלת, שהוא לא ידע עליה, שכן גם הוא עשה כדבר הזה בפינה אחרת על־מנת להגיש דרך־שם אוכל לאשתי.

אני אמרתי לאכר שאחזור כעבור שבוע לראות מה שלום אשתי.

הלכתי — וחזרתי דרך הדלת שאני התקנתי ואשר נפתחה רק מלמעלה. אשתי פתחה לי. מיטיבי לא ידע, אפוא, על קיומי.

הוא היה נוסע היערה לחטוב עצים, או לשדה, לוקח אתו אוכל וזורק אחרי כן את מרביתו לאשתי. שאשתו לא תדע על כך. הוא נזהר מאד מפני אשתו והיא לא ידעה כלום.

עוד מכר אוקרייני טוב היה לי בכפר. ממליוק שמו. גם שני בניו שיתפו פעולה עם הנאצים. אולם הוא בעצמו היה איש רחום וטוב־לב. בחצות הלילה הייתי לפעמים מתגנב אליו. הוא היה ישן על גבי התנור. לפעמים היה מוציא לי סיר מרק חם, שבלעתיו כבכורה בטרם קיץ. כמעט כל יום א׳ בשבוע הייתי בא אליו. היו הרבה מקרים שלא היה לו לחם בבית, אולם הוא היה יוצא לשכניו ותמיד השיג לחם בשבילי. „אותך לא יהרגו", היה מעודד אותי. „אני אבא".

יורי, מיטיבי ואיש חסדי שאף כל הזמן להיפטר מאשתי מבלי שיצטרך לרוצחה. לשם כך בדה מלבו כל מיני אמתלות. לא פעם הודיע שהנה הוא נוסע מהבית לחודש שלם והוא חושש שבניו יגלוה סוף סוף... היו לו שני רובים והוא נתנם לאשתי כמה פעמים לנקותם ולשמנם, כי „יהיה זקוק להם בקרוב".

הוא פחד פן יחשדו בו שכניו בהעלמת יהודים והעמיד פנים של שונא יהודים. לא פעם אמר לשכן זה או אחר: „אומרים שפישל מתחבא אצלנו בכפר, בוא נחפש אותו". וכך הרגיע את עצמו.

פעם בלילה, כשחשדנו שהנה באים להרגנו היה כמעט מבוסס, נמלטנו דרך הפתח הסודי שלנו, אלא שבדיוק נתקלנו בכלב שלא הכיר אותנו והחל לנבוח. האיכרה יצאה מהבית ונתקלה בנו אף היא. לראשונה נצטווחה מפחד, אולם חיש מהר שלטה בעצמה, פתחה בפנינו את דלת הרפת ואמרה: „התחבאו כאן מהר, שני חיילים גרמנים השומרים על הגשר, יושבים בבית ואוכלים. אינני רוצה שיהרגו אותכם בביתי. יורי איננו. הוא נסע להביא את הכומר לכנסיה. אפשר שאינכם יודעים כלל שהלילה ליל „נובי־גוד" (ראש השנה הנוצרי). באמת כדאי לברוח מיד."

ביקשתי שתעלה אותנו למעלה ללילה אחד. לאחר שבכינו לפניה הסכימה. מאוחר יותר הביאה לנו כסת וקערה עם אוכל מבושל, חם. גם יורי הביא לנו באותו לילה אוכל. הוא הרגיש בנוכחותי. „איך הגעת הנה?"

שאל בכעס. „באתי לקחת את אשתי ואשתך ראתה אותנו. אנא, אל תספר שום דבר לאשתך. מחר אנו זזים מכאן."

למחרת בבוקר שוב הביאה לנו האיכרה אוכל. פניה היו נפוחים. יורי הרביץ לה על שהחביאה אותנו. הודינו לה, לקחנו את האוכל — והלכנו. אולם אחרי כן התגנבנו שוב למקום מקלטנו.

שוב ידע רק יורי על קיומנו. שוב חדל להפציר בנו כי נעזוב. הוא השלים עם רעיון מחבואנו בלית ברירה.

בינתיים הגיע הקיץ. הקמה בשדות גדלה ועליית הגורן החלה להתרוקן מקש. ברחנו לשדות.

היו אלה שדות של צ׳כים. כלב ריחרח אותנו ולא עזב אותנו שעות רבות באותו לילה. נבח, ברח והביא אתו את בעליו. הישר אלינו. הצ׳כי, בראותו אותנו נבהל וברח יחד עם כלבו.

אולם כעבור פחות משעה הופיעה אשתו הצ׳כית והביאה לנו סל מלא מזונות.

היא יעצה לנו להתחבא מאחורי הרפת שלהם, לבל יבחינו בנו הגרמנים, השורצים לרוב בסביבה.

אחרי כן החל לרדת גשם שוטף. שוב הופיעה הצ׳כית. אמרתי לה שאחפור אצלה בפנים הרפת, בור. אמרתי לה שאני מומחה לכך, ההסוואה תהיה מעולה ולעולם לא ימצאנו איש. אולם היא הורתה לנו לעלות לעליית הגג.

שהינו שם כ־3 וחצי חדשים. עד שיום אחד ראיתי פרטיזנים כשהם רוכבים על סוסיהם הכחושים. הם הקדימו את הרוסים ובשרו על בואם. משל אלהו הנביא המבשר את בוא המשיח.

ואמנם, הרוסים לא בוששו לבוא. שחררנו את עצמנו. יחי החופש! אחד משני סוסיו של הצ׳כי נלקח ממנו על־ידי הרוסים. הוא בכה על סוסו זה בדמעות שליש.

אנחנו מיהרנו להגיע ללוצק. כל מאוויינו אז היו לראות עוד יהודים חיים ולהיות יחדיו. ברחובות לוצק ראיתי סוסים עזובים, שהגרמנים הנמלטים השאירום לנפשם. בחרתי אחד מהם והבאתיו שי למצילי הצ׳כי ולאשתו האצילה. הצ׳כי שמח עליו כמשוש חתן על כלה...

דבורה נאַקאָנעטשניק

א מיידעלע פון אונטער דער ערד

מיין נאָמען איז דבורה נאַקאָנעטשניק, 13 יאָר אַלט, לערן אין דער העברעישער שולע אין גאַבערזע, 3טע קלאַס. געבוירן בין איך אין אָליק ביי לוצק, (וואָלין). אינעם שטעטל האָבן געלעבט אַריבער 5000 יידן. נאָך דעם ווי אונדזער שטאָט איז שווער באָמבאַרדירט געוואָרן (3.7.41), זענען אַריינגעקומען די דייטשן און האָבן גלייך אָנגעהויבן דערשיסן אומשולדיקע. זיי האָבן געזוכט יוגנטלעכע אָן פּריזורן. דאָס איז ביי זיי געווען אַ פּאַקט, אַז דער אָפּגעשווירענער האָט געדינט ביי די סאָוויעטן.

אין 3.8.41 איז אָנגעקומען דער דייטשישער קאָמענדאַנט מאַקס טובער. ער האָט גלייך אַרויסגעגעבן אַ גזרה, אַז דאָס גאַנצע גאָלד, זילבער, ניקל, בעטגעוואַנט, נייע קליידער, שיך א. אַז. וו. זאָלן גלייך געבראַכט ווערן אין דער קאָמענדאַנטור. פאַר ניט אויספירן דעם באַפעל, וועט מען ווי הינט דערשאָסן ווערן. 100 פאַר איינעם.

דעם 5.8 האָט מען גערופן אַלע מענער אין שלאָס אַריין אַרבעטן. פון 8 אַזייגער פרי ביז 5 אָונט האָבן דייטשישע זשאַנדאַרמען און אוקריי־נישע פּאָליציי געשלעפּט די יידן אין שלאָס אַריין. פון זיי האָט זיך קיינער ניט צוריקגעקערט. גרויסע גאַז־אויטאָס האָבן אַלע מענער אַרויס־געפירט און אַריינגעוואָרפן אויסדערשטיקטע אין אַ גרוב ביים בית־הקברות.

דער יודען־ראַט האָט מודיע געווען דעם 3־טן טאָג אַז ס׳פעלן פון דער אַרבעטס־ליסטע 787 יידן, אָבער הונדערטער יידן האָבן מורא גע־האַט צו פיגורירן אין אַרבעטס־ליסטעס, אַזוי אַז ס׳זענען אינעם 5.8 דערשטיקט געוואָרן אַ סך מער ווי 787 קדושים. נאָך דעם שרעקלעכן פּאָגראָם איז די שטאָט אינגאַנצן אָפּגעשטאָרבן. מ׳האָט ניט געזען קיין לעבעדיקן נפש אין גאַס. מענטשן האָבן זיך איינגעגראָבן לעבעדיקעראייד

אין קברים, אין אַזעלכע „סכאַנעס" און געוואַרט אויפן טויט. האָט דער זאָנדערפירער באַפוילן דעם 88: ווער ס'וועט זיך ניט רעגיסטרירן אין יודענראַט און גיין צו דער אַרבעט — וועט דערשאָסן ווערן; דער באַפעל האָט אויפגעשוידערט די סכראַנעס־באַהאַלטענע, און מ'איז געלאָפן זיך רעגעסטרירן. דעמאָלט האָט מאַקס טובער געשריגן: „מיין גאָט, זאָ פיל יודע! זאָ פיל!..." און פאַר „גרויס כעס" גלייך פאַראָרדנט: „אין 15 מינוט זאָלן זיך אַלע געפונען ביי די שולן!"

אין די פאַרשאַלטענע 15 מינוט איז באַשאַפן געוואָרן דעם „קבר געטאָ", אַזוי האָבן מענטשן גערופן די געטאָ. אַלע וואָך פלעגן פאָרקומען כאַפּעניש׳ן, אַקציעס, קאָנטריבוציעס, ווען אונדזער געטאָ האָט ניט געהאַט צו דערפילן, האָט מען געמוזט שאַפן אין לוצקער געטאָ. ביים גרינדן די געטאָ האָט מיין טאַטע איינגעשפּאַנט זיין פערדל, און אַרויפגעוואָרפן אויפן וואָגן קליידער, קאַרטאָפל, 1 בעט, 2 שטילן און אַ ברעם האָלץ מיטן בעטגעוואַנט, ווען אַ דייטשישער זשאַנדאַרם האָט דאָס געזען, האָט ער געשריגן: „האַלט! אין געטאָ גייט מען צופוס!" מיר האָבן געמוזט אַלעס פאַרלאָזן און אַריינגיין אין געטאָ נאַקעט און באָרוועס. אין יענע טעג האָט מיין באָבע פאַרקויפט אַן אוקריינער איר מויער פאַר אַ פּוד קאָרן, איז שוין געווען וואָס צו קאָכן, שפּעטער האָט מיין טאַטע אָנגעהויבן אַרבעטן אין אַ קאָאָפּעראַטיוו.

דעם 2.8.42 האָבן מיר שוין געוווּסט, אַז מיר זענען פאַרלוירן, ווייל מיר האָבן שוין אָפּגענומען גרוסן פון אַלע אַרומיקע שטעט: ראָוונע, קליעוואַן א. אַנ. אַז דאָרט האָט מען אויסגעהרגעט אַלע יידן און ס'זענען דאָרט אויפגעקלעפּט מעלדונגען: „קלעוואַן — יודען־ריין!" „ראָוונע — יודען־ריין!" מיר האָבן געוווּסט, אַז דער פּאָגראָם איז נאָענט, מיר האָבן אָבער גאָרניט־ניט געקלערט, ווייל ווען אַ מענטש איז הונגעריק, קלערט ער נאָר פון עסן. און הונגעריק זענען מיר געווען שטענדיק. איך געדענק, אַז שטענדיק פלעג איך זיך אַרומדרייען אין געטאָ הונגעריק ווי אַ וואָלף, און רק קלערן: ווו נעמט מען אַ צוויי־דריי קאַרטאָפל?

דעם 13.8.42 איז מיין טאַטנס חבר, אליעזר בוימאַן, געקומען פון טראָכנבראָד און ער האָט געזויינט: מיר זענען פאַרלוירן! מענטשן רעדן, אַז דעם 15.8 וועט מען אויסשחטן טראָכנבראָד, האָט מיר מיין ווייב

זיסעלע אַרויסגעטריבן: „גיי ראַטעווע זיך אין אַליק!" האָב איך פאַר־לאָזט מיין ווייב מיט 3 קליינע קינדערלעך און געקומען אַהער הונגערן...

דעם 14.8.48 האָט אַ גרויסע פרייד באַהערשט די געטאָ. מ'האָט גע־רעדט אַז איטאַליע האָט קאַפּיטולירט, און יידן וועלן שוין מער ניט דערשאָסן ווערן...

דעם 15.8.48 איז איינער אויפגעשטאַנען 4 אַזייגער פאַרטאָג, האָט ער דערזען ווי די געטאָ איז פון אַלע זייטן אַרומגערינגלט מיט אוקריי־נישע פּאָליציי און הונדערטער געסטאַפּאָווצעס.

6 אַזייגער איז מאַקס טובער אַריין אין געטאָ און געזאָגט:

— אַלע יידן מוזן 7 אַזייגער אַרויס פון געטאָ, איבערגיין קיין טראַ־כנבראָד! ווער ס'וועט אַרויסגיין, וועט קומען קיין טראָכנבראָד, 22 ק"מ וויט, דאָרט וועט ער אַרבעטן אין די וועלדער און זיין גליקלעך. ווער ס'וועט זיך קליגן און פּרוּוון דאָ בלייבן — זענען גרייט פאַר אים ניט קוילן, נאָר באַגנעטן!...

מיין טאַטנס חבר איז אַרומגעלאָפן און האָט זיך געהאַקט אין קאָפּ מיט די פויסטן: „מיר זענען פאַרלוירן!" — —

אין דער שעה האָבן יוגנטלעכע אָנגעהויבן שרייען, אַז מ'זאָל ניט גיין צו דער שחיטה. איך געדענק זייערע נעמען: יחיאל כ"ץ, מרדכי קאַציוק, שלמה צאַם, מיין טאַטע יצחק נאַקאָנעטשניק און נאָך. כמעט 2000 מענטשן האָבן זיך שנעל באַהאַלטן און אַריבער 2000 זענען מיט גרויסע פּעק אַרויס פון געטאָ, ווייל דער רוצח מאַקס האָט צוגעזאָגט, אַז יעדער מעג נעמען וויפיל ער קען פאַרטראָגן. אָפּשטעלנדיק זיך אויף אַ 20 מינוט אויסער דער געטאָ, האָט מאַקס געזאָגט:

— צו אייער גרויס גליק האָב איך געקראָגן אַ באַפעל אייך אומקערן אין געטאָ, און איר וועט שוין זיין אין אַליק, ביז די קריג וועט זיך ענדיקן... קערט אייך אום גליקלעכערהייד!...

אומקערנדיק זיך אין געטאָ, האָבן הונדערטער מענטשן זיך אָנגע־הויבן האַלדזן און קושן, טאַנצן און רופן:

— נצח ישראל לא ישקר!

יש דין ויש דיין!

חתן־כלהס האָבן געחלשט פאַר פרייד; אַלע באַהאַלטענע זענען

אַרויס פון די „סכראַנעס״ און אַ דריטל פון המון איז געלאָפן אין שול אַריין זאָגן הלל...

אין דעם מאָמענט האָבן די דייטשן פון דרום זייט געעפנט אַ שי־סעריי פון מאַשין געווער איבער די קעפּ, און זיי האָבן אָנגעהויבן טרייבן די בערך 5000 מענטשן (ווייל פון אַלע אַרומיקע דערפער האָט מען אַריינגעטריבן יידן קיין אָליק, און ווען מ׳האָט פּאָגראָמירט ראָוונע, קליע־וואַן, דראַזשנע — זענען אויך אָנגעקומען הונדערטער פּליטים, אַזוי אַז די געטאָ האָט פאַר דער ליקווידאַציע שוין ווידער געציילט 5000 נפשות).

מיר האָבן נאָך באַוויזן אַראָפּגיין אין אַ קעלער, און פון דאָרט אין אַ אונטער־סכראַן, באַאַרבעט דורך ש. צאַם. דאָרט האָבן געקאָנט אַריין 8 מענטשן אָבער אַריינגעשטופּט האָבן זיך 23... 8 מינוט שפּעטער זענען אַריין אַ פּולע שטוב דייטשן. דערזעענדיק דאָס קעלער־טירל האָט גע־שריגן זייער אָפיציר: אַראָפּ! ניט דערשיסן! נאָר מיט באַגנעטן!... ווי די הינט!...

מיר האָבן דאָס גוט געהערט, און צוגעהאַלטן די מיילער.

איין דייטש איז אַראָפּ אין קעלער, אָנגעצונדן פייער און געשריגן: גאָרניכט קיינער!

ווען זיי זענען אַוועקגעגאַנגען האָבן אונדזערע הערצער ווידער אָנגעהויבן צו קלאַפּן, נאָר זייער שוואַך, ווייל מיר זענען געווען שטאַרק הונגעריק, און קיין לופט האָבן מיר אויך ניט געהאַט.

3 טעג זענען מיר אַזוי געלעגן איינגעפּרעסט זיצנדיק. האָפנדיק, אפשר וועט געשען אַ נס.

און אַ נס איז געשען, די 4־טע נאַכט האָט אָנגעהויבן גיין אַ גאָס־רעגן, אַ מבול.

— מיר דאַרפן אַנטלויפן! — האָבן אַלע געשריגן פאַרשטיקטערהייד.

— מיר מוזן אַנטלויפן!...

און ווירקליך. מיר האָבן דעם רעגן אויסגענוצט. דורכרייסנדיק זיך נאָך אַ טייך פּאַטילאַוו, האָבן מיר זיך געפונען אויסער דער שטאָט. מיר זענען אַריין אין די פעלדער אין אַ גרויסע פּלעסע ווייץ און פאַר די 4 מעת־לעת הונגעריקערהייט שטאַרק איינגעשלאָפן. אַ גערויש פון אַן עראָפּלאַן האָט אונדז אויפגעוועקט. מיר האָבן זיך איינגעטוליעט אַזוי, אַז מ׳זאָל אונדז ניט באַמערקן. אָבער ס׳געקומען צולויפן אַ סאָ־

וויעטישער פּאַסטוך און געשריגן: „זיי האָבן אייך פון אויבן באַמערקט: ראַטעוועט זיך, אַנטלויפט!" ער האָט אונדז שנעל דערציילט, אַז אַלע יידן זענען שוין דערשאָסן געוואָרן, און צו דער ליסטע פעלן 60 מאַן, איז זוכט מען זיי אַרום מיטן אַעראָפּלאַן.

מיר האָבן געמאַכט פּליטה אויף 7 וועגן. יעדער איינער האָט זיך געראַטעוועט אויף אַ פאַרשידענעם אופן. מיין טאַטע האָט אויסגעקליבן דעם בעסטן וועג. ער האָט מיך אַרויפגעכאַפּט אויף די פּלייצעס, און צווישן די זאַנגען זיך דערשלאָגן צו אַ גרויסער אָזערע. אַריין אין וואַסער ביזן האַלדז און געוואַרט ביז די זון איז אונטערגעגאַנגען. דער טאָג האָט געדויערט אַ יאָר.

ווען די נאַכט איז צוגעפאַלן האָט מיין טאַטע אָנגעהויבן זוכן די אַנדערע אַנטלאָפענע, אָבער — אומזיסט. נאָך עטלעכע וואָכן וואַנדערן איבער וועלדער האָבן מיר זיך אָפּגערוט ערגעץ טיף אין אַ ווילד־פרעמדן וואַלד. פּלוצים, אַזוי ווי מיר זיצן, האָט זיך פון דער ערד אויפגעהויבן אַ קושטש, און פון אונטער אים האָט אַרויסגעשוואַרצט אַן אויסגעדאַרט געזיכט. מיר האָבן דערקענט שלמה צאָם. מיר האָבן זיך געוווּנדערט ווי אַזוי האָט ער דעם סאָרט סכראָן באַשאַפן?

— אַזוי מוזן מיר זיך איינאָרדענען! — האָט ער אונדז געלערנט.
און אין משך פון 2 טעג האָבן מיר אויך געמאַכט אַזאַ טיפן קבר, און אַריינקריכנדיק, פּלעגט דער לעצטער אַריינשלעפּן אַ ניסלעך־קושטש, אַזוי אַז אַ מענטש האָט געקאָנט גיין אויף אונדזערע קעפּ, און ניט וויסן אַז אונטן געפינען זיך לעבעדיקע מענטשן, ווייל דער סכראָן האָט זיך געשלענגלט אונטער געדיכטע ביימער. צו אונדזער גליק האָבן מיר גע־טראָפן 6 ק"מ פון וואַלד אַ גרויסע פּלעסע מייערן פאַר בהמות. פּלעגן פון די 3 סכראָנעס אַרויסגיין עטלעכע מאַן בערך 2 אַזייגער ביינאַכט און ברענגען מייערן מיט וואַסער, אַזוי האָבן מיר זיך דערנערט עטלעכע חדשים. דאָס אויסזען פון ברויט האָבן מיר שוין פאַרגעסן.

ווען די מייערן זענען אַלע אויסגעגראָבן געוואָרן, האָט זיך צעפלאַ־קערט ביי אונדז דער גרויסער הונגער.

מיין טאַטע האָט איינגעזען אַז דער סוף דערנענטערט זיך, האָט ער באַשלאָסן כאָטש נקמה נעמען אין סאַדיסט מאַקס טובער. און אין איינעם אַן אָוונט איז ער אַוועק אין שטאָט נקמה נעמען פאַר די טויזנטער קדו־

שים. אַפּוואַרטנדיק עטלעכע שעה, באַהאַלטנדיק זיך קעגנאיבער זיין הויז, איז טובער אַרויסגעגאַנגען. מיין טאַטע איז צו אים צוגעלאָפן, אַרויסגעכאַפּט דעם פּיסטאָלעט פון זיינע הענט, און וועלנדיק אים דער־שיסן, האָט דער רעוואָלווער זיך פּלוצים פאַרהאַקט. דערפילנדיק דאָס האָט אים מיין טאַטע אָנגעהויבן שלאָגן איבערן פּרצוף. ווען מאַקס טובער איז געקומען צו זיך און האָט זיך אַרומגעקוקט אַז דאַכט זיך גאָר אַ ייד שלאָגט אים האָט ער אָנגעהויבן שרייען: „שוצמאַן! שוצלויטע!" — האָט מיין טאַטע געמוזט אַנטלויפן...

די לאַגע איז אין וואַלד פון טאָג צו טאָג ערגער געוואָרן. דערוויל האָט זיך באַוויזן אונדזער גרויסער שונא — דער שניי.

ניט אַנדערש נאָר ווי עפּעס טויזנט נסים זענען מיט אונדז געשען; מיין טאַטן איז געלונגען געפונען אַ מלאך מיטן נאָמען איוואַן היידר־שענקאָ. ער האָט אונדז געהייסן קומען צו אים אין קעלער.

איבערלאָזנדיק 21 מאַן אין די סכראָנעס זענען מיר פאַרנאַכט אַוועק אין דאָרף און אַראָפּגעגאַנגען אין קעלער. מיר האָבן דאָרט געטראָפן אַ פולן קעלער מיט קאַרטאָפל און אין דער לינקער זייט — אַ פעסל קרויט. ווען איוואַן איז אַראָפּגעקומען, האָט ער אַוועקגערוקט די פאַס קרויט, אויפגעהויבן צוויי ברעטלעך און געזאָגט: קריכט אַראָפּ, דאָרט געפינט זיך שוין די פאַמיליע צאַם. איך בין די ערשטע אַראָפּ. נאָך מיר די מאַמע און דער טאַטע. 7 נפשות זענען מיר געלעגן באַגראָבן. אונדזער פאַרציע איז געווען 3 ברויט אַוואָך, אַ עמער וואַסער, און אָפּטמאָל אין מיטן דער נאַכט קאַרטאָפל־זופּ. נאָך 3 מאָנאַטן קבר — האָבן די דייטשן געמאַכט אַן אָבלאַווע אינעם דאָרף סוכאָוויץ, זוכנדיק יידן אין די קעלערס. 73 קעלערס האָט מען צעהאַקט און צעגראָבן. אונדזער קעלער האָבן זיי אויסגעמיטן, אָבער אין אָוונט איז דער מלאך אַראָפּגעגאַנגען מיט אַ שטיל געוויין: „טייערע קינדערלעך, איך בין אַ טאַטע פון 4 ווערימלעך, איך וועל משוגע ווערן. האָט אויף מיר רחמנות, און באַפרייט מיך. צוליב אייך גייט אומקומען דאָס גאַנצע דאָרף. ס׳ניט סתם געזאָגט. אַזוי טוען זיי די דייטשן, אין וואָלין. אין אַ טשעכיש דאָרף, 20 ק"מ פון דאַנען, האָבן זיי געטראָפן אין אַ קעלער 3 מיידלעך, האָבן זיי דאָס גאַנצע דאָרף פאַרברענט, און די טשעכן פאַרטריבן אין קלויסטער און זיי אַלעמען פאַרברענט לעבעדיקערהייד.

מיר האָבן אָנגעהויבן קריכן — ווייל גיין, האָבן מיר ניט געקענט. דיביינער זענען אין קבר געוואָרן ווי צענויפגעקלעפּט און שטאַר. איך האָב זיך געפילט ווי אַ מיידעלע וואָס קריכט אַרויס פון אונטער דער ערד און קריכט, קריכט...

אַ דאַנק דעם גלות, זענען מיר צוריק געוואָרן מענטשן. אוקריינער פלעגן אונטערצינדן פוילישע דערפער און — פּאַרקערט. פלעגן מיר באַזוכן די אָפּגעברענטע דערפער — און צרות האָבן אונדז ניט געפעלט. וועגן דעם דאַרף מען שרייבן אַ ספּעציעלן בוך...

אין אַ שיינעם טאָג, ווען די שטראַלנדיקע זון האָט געקושט די זינ־דיקע ערד, האָבן מיין טאַטע און די ברידער שלמה און וואָלף צאַם גע־בראַכט דעם מלאך איוואַן אַ שיינע מתנה. דערזעענדיק זיי האָט איוואַן אָנגעהויבן וויינען פאַר פרייד: דיטקי, שטשע זשיוועטע? — קינדערלעך איר לעבט נאָך?... מיר האָבן שוין ניט איינמאָל אייך באַוויינט. קומט! קומט! — —

און מיר זענען געקומען...

ענדע מערץ 1944, דערהערנדיק, אַז די סאָוויעטן זענען שוין אין ראָוונע, האָט אונדז איוואַן געפרעגט: „וואָס ווילט איר?" אונדזער תשובה איז געווען: „ברויט אָדער טויט! איבער בערג און טאָלן וועלן מיר זיך רייסן, נאָר ניט שמאַכטן מער אונטערן בעסטיאַלישן רעזשים". איוואַן האָט געשפּאַנט זיינע פערד צו אַ נידעריק שליטעלע, און אונדז איז געלונגען איבערצורייסן זיך די סכנותדיקע 30 ק"מ. פאַר ראָוונע איז פון אַן אָקאָפּ אַרויס אַ הויכער אָפיציר פרעגנדיק: „כטאָ יעדיעט?" איוואַן איז צו אים צוגעגאַנגען און גלייך האָט אונדז אָבסערווירט אַ זעלטענער מענטש. באַדויערט און געשאָלטן היטלערן: „סוואָלאָטש טאַקוי, טשטאָ אָן זדיעלאַל ז' ליודיי?!" (וואָס דער מנובל האָט גע־מאַכט פון מענטשן!).

מ'האָט אונדז אַריינגענומען אין שטאַב, און נאָך דעם ווי מיר האָבן זיך אָנגעגעסן צו דער זעט, האָט מען אונדז אַריבערגיפירט קיין ראָוונע.

נאָר אײדער מיר האָבן באַוויזן זיך אָפּרוען, האָבן דייטשישע אַעראָ־פּלאַנען אָנגעהויבן שווער צו באָמבאַרדירן ראָוונע. מיר האָבן דערפילט ווי גליקלעך מיר זענען. מענטשן מיט אַלע מענטשן גלייך! געהרגעט ווערן — אָבער אויך לעבן!

שפעטער, ווען אָליק איז שוין באַפרייט געוואָרן פון די דייטשישע באַנדיטן, און מענטשן האָבן זיך אומקגעקערט פון אַלע זייערע פאַר־שטויסעניש, האָבן מיר זיך איבערצייגט, אַז פון אונדזער שטעטל איז געבליבן 1 פּראָמיל; פון די כמעט 6000 יידן (מיט די אַרומיקע דער־פער), זענען מיר געווען ניט מער ווי זיבן: פייגע, שלמה, יצחק און וואָלף צאַם, מיינע עלטערן יצחק און שרה נאַקאַנעטשניק און איך — דבורה...

צום סוף וויל איך נאָך באַמערקן: דער גרעסטער העלד און גבור פון אונדזער שטעטל איז געווען יוסף צאַם. 9 מאָל האָט פאַר זיינע העלדישע מעשים דעפּילירט דאָס 24־טע פאָלק פון דער 51־טע פּראַטי־וואַטאַנקאָוועער דעוויזיע. אויף איין דעפּיליאַדע האָט געזאָגט מאַרשאַל טאָלבוכין: „געבענטשט איז דאָס פאָלק, וואָס קאָן אַרויסגעבן אַזעלכע העלדישע קעמפער!..."

די גאַנצע 51־טע דעוויזיע האָט אים געקענט אונטערן נאָמען יאָסיף־סאָלאָוויי. ער פלעג פליען אין פייער אַריין, ביז ער איז אין אַ שווערן קעגן־אַנגריף, צוזאַמען מיט זיין טאַנק פאַרברענט געוואָרן פון אַ פיינט־לעכער קעגן־טאַנקן באַמבע.

כבוד זיין אָנדענק. גאבערזע, 12.6.1948

ליד קבר האחים בקמפה.

קדושי אוליקא, הי"ד

א

אוליניק
משה
אשתו
בתם

אידס
שלמה מנדל
חיים
מאיר
יצחק

יצחק
רייזל
3 ילדים

איזיק (הסגינהור)
אשתו
ילדיהם

אייזנברג
מלך
ריסה
ילדיהם

אלקה
בעלה
שני ילדיהם

אינגלמן
יודל
אשתו
פופה
2 בנים

אינגר
מושקה
אשתו
בנים
בנות

משה
שרה
רחל
זלטה
ציפה
חייקה
מלכה
יודל

איניקליכט
יעקב
אשתו
יחיאל
2 ילדים
אייזיק
אשתו שרה

איידלשטיין
פנחס
אשתו
וולף
יחיאל
רייזל

אירגה
הרשל
זיסל
בתם
נכדיהם

עוזר
דבורה
זיסל
בעלה
ילדים
פסח
פסל
2 ילדים

אמר
יוסף־חיים
אשתו

אפרת
יוקל
ינטי
אליק
אשתו
ילדיהם

אקס
ישראל

ארליכגירכט
פאליק
אשתו
אשר
אשתו
ילדים
צסיה
דוד
חיים
אביגדור

ארמילס
משה
מאיר

ארקדיר
משה

בלומה
מיכל
חיים
בנים, בנות

ארשון
חיים
חנה
ילדיהם

ב

בדריק
אברהמצ׳יק
חיה שרה
לאה

בוימן
השי
אסתר
מאיר
מוני
הינדה

מאיר
פסיה
אליעזר
אשתו
משה
שמואל
אשתו

דוד
זיסל
ליב
וולף
יהודית

בורודטי
פאייה
שרה
בלומה
יוסלה

מוטל
אסתר
אברהם
רחל

בורשטיין
אליעזר
טובה קמח
מיכל
אהרן
פייגלה

גדליה
שרה׳לה
הניה
חיה

בורשטין
יוסף
פסיה
יצחק
יהודית
אניה
יוסי
אברהם
רחל
אליעזר
יוסי

מרדכי
רחל
יעקב

בט
הינדה
ברוך־סקוטינסקי
חייקה
סוניה
מוזיק
רייזל
ליזה
4 ילדים

בייגלמן
שמחה
רבקה
דובה
יצחק

ביקמן
אלתר
אשתו
בתו

בליטשטין
אברהם
מוני
אליעזר
שכנא
חייקה
יחיאל
יעקב
גיטל

אברהם
נחמה
ריבה
חנה
רחל
מוני׳
משה

בילנקי
יואליק וב״ב

אבנר וב״ב

בסובסקי
שמאי

בסיצקי
ציךל
משה
זלמן
בתיה
בקובצקי
וולף
לאה
2 ילדיהם
ברנר
איטה
אברהם
מושקה
ברייער־ווינד
זלמן
אסתר רייזל
פסל (קוויטל)
חיים
יוכקה
ישראל
טשרנה
מנחם
מלכה רחל
ברנר
גוטי וב"ב
איטה
אברהם
משקה
שרה
ברנשטיין
יצחק
טובה אשתו

גדליה ואשתו
ארקי ואשתו
3 ילדים

שלמה
דבורה
יוסף
אברהם
טובה
יצחק
רחל
ינטה
זיסל
שלמה
ג
גולדברג
אברהם־חיים
שמואל
חיה

גרשון
אשתו
4 ילדים
גולדשמיד
יוסף
אשתו
גורבטי
יהושע
יעקב
פרידלה
משה'לה
יצחק
בריינדל
וולוולה
מוטלה
רחלה
גורודצר
בתיה
חוה
גינגברג
יוסף

אשתו זיסל
שייקה
ואשתו

ציךל
גינדל
דוד
לאה
לייבל
חיים
ברוך
גל
(כורלופו)
יהודה הרץ
ריבה
חיה פיגה
עוזיאל
ליזה
וולוולה

פליק
חיקה
רחל
מוטיל
שמוליק
גולדמן
יעקב וב"ב
גולדפרב
שמחה
גלדשטין
אהרן זלטיס
מלכה
גליקברג
בנציון
יחיאל
חנה
אביגדור

בתיה

ברל
רחל
פסח
מנדל
אברהם
נחמיה
גליקמן
מרדכי
חנצי

אברהם
חיה
פיגה
בלומה
3 ילדים
פישל
בתו
מנדל
גלפרין
שמואל
גיטל
יעקב
3 ילדים

ברוך
אשתו

מאיר
תמה
ממציה
גמרמן
רבקה
יוסף
יעקב
משה

ליפשה
רחל
גרינשטין
יעקב שמואל
רבקה לאה
חנה
חוה
זלטי
אשר
יונה
יוסף
דוד
שמעון
פסיל
שרה־גיסי
חיה שינדל
מלכה
ממלה
קיילה
גרינשפון
משה
שרה
שלמה ומשפחתו

יודל
ציפה
3 ילדים
ד
דוקטרמן
בריל
דבורה
אברהם
מרים
חיים
שולם
דידיצר
יעקב

רעייתו
דוביצקי וב"ב
דנקה וב"ב
דנציגר
ירחמיאל
זיסל
עוזר אלי
דקלבוים
יעקב דב
אסתר
יצחק
גולדה
מאיר
אלקה
ילדים
אטל
משה'לה
ילדים
דריישפון
מאָטל
פריידה
נחמיה
אשתו

יוסף
גולדה
חנה
יואל
אליהו
יונה
חיימקה
לייזר
חיה־שיינדל
4 ילדים
ה
הויכרמן
יוסף

אשתו
2 אחיות
ומשפחותיהן
הולצמן
שמואל
חיה
בן־ציון
2 ילדים

יוסף
3 ילדים
הכט
יוחנן
הבת
הלנר
מיכאל
אשתו
הלפרין
ישראל
רחל

הק
משה
גולדה
זינוול
אסתר
פיגלה
חיה
דבורה
נפתלי
לאה
ריבה
לאה
צ׳רנה
שינדל
הרב משה׳לה
בבצי

שויליק
אשתו
3 ילדים
גוכברג
ממצי

ו

וידר
יהושע
אסתר
יעקב
חנה
ויינברג
שמריה
אשתו
ילדים
ויניק
חיים לייב
רעייתו
בן־ציון
רעייתו
אביגדור
רייזה
ילדים
ויינר
פסח
הינדה
יוסף
פרץ
ליבלה
משה
ברכה
וייסברג
יעקב
אשתו
יהושע
אשתו
בן

בת
ולדמן
ברל
רכל
משה
רחל
ינטלה
ולדמן
ברוך
צפורה
וולוול
דוד אלתר רייזיס
חיים אשר
וסקוביניק
אלתר
אשתו
שני ילדים

ז

זיידמן בורבנר
חסיה
דוד
איטה־לאה
חיים יצחק
חנה
מוני
אברהם
יוסף
לייזר
סימה
מיכל
רייזל
יוסף
מאיר
אניק
רייזל

זיסכיס
(נויגרישל)
משה חיים
סוסיה
שעיקלה
חיים
לייבל
פיקה
פייגה
זיידל מאלער
אלתה
איציק
מנדל
חנה
ילדים

זייצ׳יק
יצחק
יוסף

זלמן
הרש בר׳ס
אשתו

זלמן (דער פוילישער)
אשתו

זקצר
לייבוש
סימה
מירה׳לה

מניס
פרימקה
מאיר
שרה
מיכלה

גודל
מושקה
דבורקה

יעקב
מרים

שרה
2 ילדים
יעקב ואשתו
2 ילדים

חוה
יצחק
אשתו
בתם

ח

חיט
מוטל
(אלתר רייזיס)
מנדל
משה
שמעון
שיינדל

בן־ציון
פייגה
מלכה
ישראליק
ילדים
מאָטל
פסיה
מליה

מאָטל
מטיל
פיגה
נחמן
צביה
זיינוול

הרשל
צאלי
אשתו
2 ילדים

חיים
אשתו
2 ילדים

חסקיס
חיים וב״ב

חרשין
יוכה

ט

טיזנהויז
יצחק
אשתו
3 ילדים

נחמן
אשתו
3 ילדים
מושקה
אשתו

טייטל
בן־ציון
שמאי
יוכבד
טוביה
קהת
שמעון
אברהם

בנצי
אשר

שיינדל

שלמה
רייזל
משה
אשתו
4 ילדים

שלמה
בתיה
שמואל
בת־שבע

שלמה
אשתו
בתו

שמואל
אשתו
בתו
מניה
בלומה
יוסף
רייצה
ישראל
ביילה
אחותה

טליסניק
פסיה (אמא)
חייקה
בעלה
ילדים

טרילוק
חנא
אשתו

טרן

יוסף
אשתו

טריוויץ׳ וב"ב

טריש וב"ב
חיים
אשתו
הניה
יעקב
ליובה
ילדיט

טרין
ברל
חוה
סוניה
בנימין

פניה
חוה
שיקה
רוזה
מנדל

לייב
אסתר
דב
בתיה
נחום
רבקה
יצחק פסח
מיטלנה
פרימקה
ילדים

ישראל טמיס
אשתו
מאיר
אשתו
3 ילדים

איכל

י

ייסוד
משה
רעייתו
יעקב
רעייתו
מיכאל

שמעון
רעייתו

יירמה
(שוסטר) וב"ב

יתום
ישראל
ברל
אשתו
3 ילדים
אריה
אשתו
3 ילדים

חיה
בתה
חתנה
3 ילדים

כ

כהן גדליה רימרס
הרשל ומשפ.
גדליהו ומשפ.

כליזמר
מאיר
יוסף
הרש־בר

כץ
נטע ומשפחתו

משה
וליה
יעקב
פרידה ילדיהם

חיים אליעזר
אשתו
ברל ואשתו
בתם

חנה והילדים
אברהם
בלומה
רוזה
שמואל
איטה
יחיאל
איזיק
שמואל
חנה
רחל
זיינוויל
ברכה
ינטה
בתיה
איטה

ל

לדרמן
מיכלה
שייקה
מרים

לדרמן ינטלוקס
2 בנים
בנות
ילדים
נכדים

לוריה

נתן
מאסיה מרים
רבקה
יהודה לייב
זלטה

לייבר
חיים וזינה

ליברמן
אברהם
אשתו
בנותיו
בניו

לינדנבוים
יחיאל ברוך
אסתר
הרשל
ברוכקה

לכטר קופטיבסקי
דבורה
שלמה

למדן
אברהם
אשתו
בנו
בתו

לנצנר
אברהם
ברכה
ילדים

לפיד
יעקב
חיה
בתיה
אשר
בן־ציון
הניך

חתן בלומה
ובני־ביתם

לרמן
מוטל וב"ב

מ

מטלס
ישעיה
שרה
רבקה
שלמה
משה
תמה
קהת
פרידה
אברהם
דודי
ציפה
גדליה
חנן
אפרים וב"ב
יעקב וב"ב

מילשטיין
שלמה וולף
פישל
גיטל ומשפחתם
שרה
2 ילדים
מלך
אשתו
2 ילדים
איטקה

מילר
אפרים
יעקב
יעקב סטור
ומשפחותיהם

מינצס
יחיאל ברוך
אלקה
טויבה
אבא
אשתו
מיצקר
משה
3 ילדים
מלמד
אסתר
בני
קריינדל
מושקה
רחל
פניה
ריבה

הרש־ליב
חיה שרה

איסר מלמד
ירוחם מלמד
ברל מלמד
וולף מלמד
בנימין מלמד
משה נטעס
בילה
שמואל
צביה
לאה
מוטלה־אריה
לאהס
בריינדל
נ
נודלר

שלמה
חייקה
יעקב
מנדל
נחמיה
מינדל
יוכבד
4 ילדים
נקונצ'ניק
בן־ציון
אשתו
3 ילדים

חיים
מירל
3 ילדים

ישראל
אשתו
4 ילדים

הייניך
חיים
שלמקה
פראדל
בתה
בנימין
אשתו
3 ילדים

אביגדור
חיים
אשתו
ילדים
ס
סוכר
פרץ

מינדל
איטה
יוסף
סוסיל
שמואל
אשתו
4 ילדים

סטולר יעקב ומש.
סטלמך משה
אשתו
3 ילדים

רפאל אשתו
והילדים
סטפניר
חיים
רייזל
פלטיאל
דוד
טובה
פסיל

חיה סטפניר
יהושע
עם משפחתו
סטר
ניסן
אשתו
בנו
בתו חוה
פ
פאן
קופצי
לאה
הרשל
ריסל

פולישוק
חיים
לאה

פרויקה
אשתו
2 ילדים

יוכה
בעלה
3 ילדים
פיאטקיס
יוסף וב"ב
מאיר וב"ב
יודל וב"ב
פיטרמן
יהושע
דבורה
פייפיר
שלמה
רעייתו
פוקס
מוטל וב"ב
פייפיל
שמואל
גיטל
פינדל
אליהו
בתיה
לאה
פינקלשטין
דוד
מלכה
מוזיק

מאָטל

ברכה
אהרן
דבורה
רחל
חנה
הירש
חיים
שלמה
עוזרקה
פרלה
חנהלה
חיים יחיאל
דובה
פרויקה
הרשל
פנינה
פישר
רוני
אברהם
רבקה
5 ילדים
פלדמן
חיים
מלכה
הרשל
מרדכי
חיים
רייזל
פסל וב"ב

אברהם
פיגה
ילדיהם
הרשל
שרה'לה

רחל
פלוסקר
אברהם
אשתו
3 ילדים
פרידמן
חיים (רומנובר)
משה
אשר
דבורה
קהת
מחלה
אשר
דב
פרליוק
רוניה
חיי'
דבורה
גנסיה
פרציפה
יעקב
אשתו
בתם
פטרושקה
דוד וב"ב
אליעזר וב"ב
נטע וב"ב
חונה
מישקה וב"ב
גרשון
חנה
פנחס
ברוך
סימה
פידל
שמואל
מושקה

אשתו
בנימין
אברהם וב"ב

עוזר
אשתו
אברהם
סוניה
ריבה
פירקס
אסתר ויטה
מאיר
רחל
ליפשה
מיכל
פייסי
פרנק
ישראל
הנצי

אברהם וב"ב
בריינדל וב"ב
פריווס
יוסף
אשתו
פרימן
שפטל
לאה
צ
הצדיק
ר' אלתרוני
אשתו
פריידל
בייבל
מרדכי
שמקה
פטיה

וכל המשפחה
ציילינוגלד
אליעזר
אשתו

אפרים
חיה
מלכה
חנה
שרה
מרים
שמואל
שרה'קה
פנחס
בריינדל
מלכה'לה
שושנה
צם
וולף
משה
ראובן

שלום
ברכה
יוסף
ליפשה
יצחק

שרה
פיגצי
יעקב
צ'רנה ויגדרס
ב"ב
ק
קאפלון

אליעזר
ראסי
3 ילדים

וואָווע
אשתו
2 ילדים
קובלעס
מאיר
קויטל
טובה
הילדים
קולטון
ניסל
ברכקה
ילדיהם

בלה
רחל
דוניה

שיינדל
בעלה
3 ילדים
קימלמן
אסתר
שמואל
2 ילדים

בנימין
יוסי שרהס
לאה
ישראל
פיגה
משהלה
שייעלה
ממצי

גדליה
שרלה
הניה
חיי׳
וב״ב
יוסף
ורעייתו
איטה וב״ב
ברל

קופיט

פסיה וב״ב
משה
יוסף
ציפה
הינדה
משה
שרה
ילדים
יודל
נח
יצחק
ומשפחותיהם

קוילר

דוד
אשתו
יעקב וב״ב

קולינר

מוטל
אשתו
רייזל
בעלה
נחמה
פיגה
שפרה

קוטין

אברהם
רוזה

קופיטיבסקי

יצחק
יונה אשתו
אברהם
מלכה
שרה׳לה
בינה
2 ילדים

קליגרמן

יוסף
אסתר
לאה מרים
ירחמיאל
הענצי
משה
גיטל
3 בנות

צבי
שמואל
רחל
רבקה
שמריל
חנה
חיים
3 ילדים

קליינר

מאָטל
אשתו
אחים
ילדים

קלמן שוסטר
ומשפחתו

קלפקה

איטה
משפחתה

יעקב
מירל
מוניה
אשתו
יעקב וב״ב
יוסף
משה
הניה
יכה

קופמן

אליעזר
שלמה
פרל
ומשפחותיהם

קליינר

ניונה
שרה

קנדלמן

יוסף דוד
מרים
ישראל
לאה
2 ילדים

קפלמן

חיים
אשתו
מוטל
דוני
טויבה
ומשפחותיהם

קולנר

פנחס
פיגה
שפרינצה
חוה
נחומצי
אביו

קורצ׳ק
יעקב וב"ב

קופילר
יעקב
שרה
ילדיהם

קלפטש
יצחק
רחל

מושקה

קושניר
בריינדל
ישרא למשה
אשתו
3 ילדים
פייגה
בעלה
ילדיה
משה
חייקה
ילדים

קלפקה
משה
יוכה

קסלר
שרה גיסה
שמעון
אשתו
2 ילדים

קצבמן
שייקה
אשתו
רייצה
יוסף
בנים ובנות
חתנים וכלות

נכדים

לייזי
חוה
אהרן
יוסף
אשתו
ילדים

קציוק
נחמיה
רייזל
3 ילדים

שמואל
אשתו

קיפן
מרדכי־לייב
רחל־לאה
יוסף

קמח
אפרים
רחל
משה־לייב
חיי
עזריאל
טויבה
אליעזר
מיכל
אהרון
פייגלה
יצחק
ברכה
חיים אפריים
שרה

קרופניק
איסר
גיטל
שלמה
רחל
הרשל
חייה (אוניקשטין)
בעלה מאיר
ביילה (כ"ץ)
דוד
בתיה
ילדיהם
אריה
מיכאל
בנציון
אליעזר
לייזר
שרה־גיטה
שמעון
דוד
יעקב
מאטל דודיס
רבקה
לאה

לייזר
שרה גיסה
3 ילדים

ר
רבינוביץ
משה
חייקה
אשתו

רוזנבוים
יצחק
חנה
צילקה ילד

פוליה
בעלה
ליוני
אשתו
2 ילדים

נחה
פינחס
חנה
3 ילדים
בריל
מלכה
הרשל
2 ילדים

רוזה
מאיר
אשתו
2 ילדים

יוסף
פיגה
הינדה
בעלה
2 ילדים

רוזנטל
מאָטל
לייבל

רוזנקויט
נפתלי ומשפחתו

רוזנשטין
לייבל
אהרן
שמואל
שלמה
אליעזר
אלתה

בעלה
בנה

ריף
בן־ציון ומשפחתו

מאָטל

רזניק
המשפחה

הרב רוטנברג
משהלה
בבצי
שאוליק
רייזל
ממצי
בסקה

ש

שדה
אהרן
ריבה
דב
צוני

אידל
שפרינצה

נחמן
דובה

נחמה
יעקב

לייב
פייגה
2 ילדים
משה
מינדל
4 ילדים

שולמן
מוטל
רוזה
אמו
אחותו
ילדים

מאָטל
רוזה
2 ילדים
אמו
אחותו

שור
בנציון
אברהם וב"ב

שורצבלט
אשר
מושקה
צירל

שטיין
פישל
גיטל
ילד
ילדה
מלך
אשתו
איטה
שלמה וולף
שרה
בעלה
2 ילדים

חיה
נחמיה
יוסף
ינטה
מלכה

מוני
שרה

יוסף שטונדיסט
חיים
מושקה
אשתו
3 ילדים

שטיין קופטיבסקי
פייגה
חיים יעקב
נחמיה

שטיינברג
חוה
זיינוויל

שטיינשנייד
דוד
חנה
חיים
ילד
ילדה

שטילרמן
פיני וב"ב

שיחור וב"ב
בבצ'ה
משפחה גדולה

שיר
שלמה יודל

שינדל
יעקב
חייקה
בתיה
2 בנים
טוביה
אליהו

שכטר
פסיה
מנדל

שמש
בן־ציון
מלכה
3 ילדים

שמעון
אשתו
3 ילדים

אברהם אשר
רחל
יוסף
ריסל
צ'רנה
ליפמן
חנה
שרה

שניצר
ברל
קיילה
משה
אוקי פרייטיג
יוליק
אטל
חייקה
זיגמונד

שפירא
יעקב
רחל
בלומה וב"ב

שפינכס
רחל וב"ב

שרייבר
שמעון
אשתו
בתם מריסה

שניידר
יחזקאל
רבקה
מנדל
פייגה
חנה
יצחק ורעייתו

שרפשטיין
חיים
גולדה
ילדיהם

שפיץ
יום־טוב
בתיה

שפיר
חנה דבורקה
מאיר
טייבל
זלמן

שפירא
שייקה
ומשפחתו

שקולניק
שמואל־לייב
בתיה
רוזה
4 ילדים

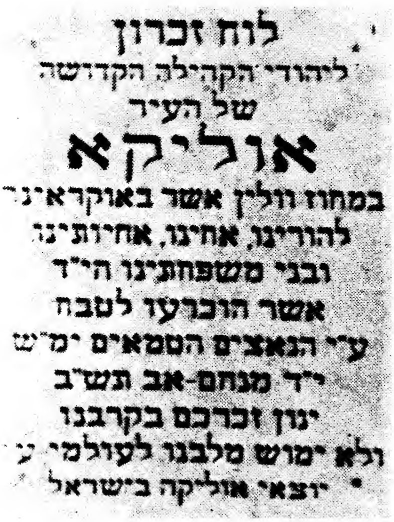
טויבה
אסתר
משה
אשתו
4 ילדים

ת

תהלים
מאיר
חוה
2 ילדים

משה
בילה
אלעזר
רחל

רוזה
חנה
מאָטל
יוסף בורבנר
אשתו

יד לבנים

אורי קידר קרופניק. מגיבורי טייסי צה"ל, שנפלו.

סא״ל יעקב אגסי,
אמא, אחיו צביקה,
הדוד יוסף, מפקדים וחברים

על חייו ומותו של אורי קידר־קרופניק

לאמא, אבא, בתיה והאחים!

ב־15 ביולי 1967 בחזרו מגיחה מבצעית, אחזה אש במטוסו של אורי; הוא ביצע את כל הפעולות להצלת מטוסו ובצורה הנכונה ביותר. אך משסירב המטוס להישמע לו והגאיו פסקו מלפעול, נטש אורי את מטוסו בכסא המפלט, אך אהה, המצנח לא הופעל ואורי מצא את מותו כאשר פגע באדמת העמק אותו אהב כל כך. מעולם לא גרמה אי פתיחת מצנח קרבן גדול יותר, כי אורי נמנה ללא ספק על הטובים שבטובים.

מוזר הדבר אך את אורי ראיתי לראשונה דוקא בהיותו תלוי על מצנחו הפתוח בין שמיים וארץ. היה זה בצנחו את צניחתו האחרונה במסגרת הקורס המכין של קורס הטיס. אורי נחת, התגלגל כדרוש, ארז את מצנחו ועמד מוכן למסע אותו עמד לבצע יחד עם חבריו לקורס. אורי בלט מאד לעין בגלל צבע שערו הבהיר ותודות לרצינות המיוחדת במינה בה ביצע את המעט שהיה עליו לבצע באותו זמן. אני עצמי חדש הייתי בתפקיד ושאפתי להכיר אישית כל אחד מן החניכים. פניתי אל מפקד הקורס ושאלתיו לשמו של „הבלונדיני" והוא ענה: „או זה, זה אורי קרופניק, בחור רציני מאד. עוד ישמעו עליו, הוא שייך למסיימים הבטוחים". זה קרה ביולי 1964.

מאז אותו מקרה ועד לסיום קורס הט״ס ביולי 1965 הזדמן לי להכיר היטב את אישיותו ובגרותו של אורי ז״ל. הוא היה חבר קבוע במפקדת החניכים ולבסוף נגיד מפקדה זו. אין ספק שהוא היה נגיד מושלם של מפקדת החניכים וידע ליצור את יראת הכבוד אליו תוך פעילות אשר ביה״ס לא ידע כמוה. לעתים נטל על עצמו אורי כל כך הרבה משימות עד שדאגתי להצלחתו בקורס. העומס של החניכים בקורס המתקדם הוא

רב ביותר ורבים התלוננו על כך; ואורי, הוא לא רק הצטיין בתפקידו כנגיד, דבר הדורש זמן רב כל כך, אלא גם ידע להצטיין בלימודי הקרקע ובטיסה. הוא תמיד לקח את תפקידיו כל כך ברצינות עד שנדמה היה לי כי לא יחזיק מעמד ויכרע מבחינה גופנית. משהערתי לו על כך הרגיע אותי והבטיח ש„יהיה בסדר". ואמנם בסיום הקורס התברר כי אורי סיימו כחניך מצטיין ובקורס הזה יש לראות זאת כמצטיין בין מצטיינים.

אורי המשיך דרכו והגיע להיות טייס קרבי ותוך כך ידע למלא תפקידיו בשלמות ממש. ידו היתה בכל ואף ידע להופיע על הבמה במשחק ובשיר אם צריך היה.

שמחתי מאד לפגשו בקורס למדריכי טיסה וידעתי כי בנושא זה ידע לתרום יותר מאשר בכל שטח אחר, כי להדריך ולחנך נולד אורי. ואמנם תוך זמן קצר נטל עליו אורי תפקידים נכבדים בביה"ס לטיסה כצפוי, ותוך כך ידע גם לשמור על רמתו ויחסיו עם הטייסת הקרבית שלו.

והנה פרצה מלחמת ששת הימים ואורי לקח בה חלק נכבד בתקיפת שדות התעופה ומוצבי האויב, הוא זכה להרגיש את התכלית והפסגה של הטיסה הקרבית ולקחת חלק באחד הקרבות המזהירים של העם היהודי בכל הדורות. אין ספק שאורי זכה לסיפוק רב בחיל האויר ואם נעיין בהערכות עליו ניוכח כי אבד לנו אדם, קצין וטייס אשר עתיד היה להרחיק לכת בכל.

אורי היה יקר לי ולכל מפקדיו ומותו הטרגי גרם לנו לשאול שוב: „מדוע דוקא הטובים ביותר אובדים לנו?"

אורי ישאר בלבנו שנים רבות כדמות של אדם אשר היה מוכן לתת לאחרים ולמען המשימה כל אשר לו. מעולם לא פגשתי אדם חסר אנוכיות כמוהו.

בתיה! אנא הינחמי כי היית נשואה ליקר באדם.

הורים יקרים! היו נא גאים בבן אשר כזה.

אחים יקרים! המשיכו נא במשימותיכם ועשו זאת ברוחו של אורי ז"ל.

בצער ובכאב!

סא"ל יעקב אגסי

בני היקר אורי, עומדת אני ליד קברך הרענן רצוצה ושבורה, ומחשבות רבות מטרידות את מוחי.

האם יתכן הדבר שאתה בני, אינך כבר אתנו ? !

...זוכרת אני עוד בימי ילדותך, תמיד חרדתי, תמיד דאגתי, וחששתי שאתה קטן וחלש. וכשגדלת והתחלת לעבוד במשק, ספרו לי חבריך לעבודה על השגיך והתקדמותך בשטח זה ונוכחתי שאין זה ילד קטן וחלש, כי אם אחד המסוגל לתרום רבות מכוחו, ממוחו, לענף ולמשק.

...זכיתי לראות כיצד ידעת להעריך כאחד ילד קטן, ואדם מבוגר. אני גאה בך בני. הענקת לי כוח רב למען אוכל להתגבר על חולשות ולהמשיך לנשום ולחיות הלאה.

מודה אני לכל המטפלות, המורים, והמפקדים, אשר ידעו לחנך אותך ולהביאך להשגים, שמהם רווינו נחת.

...בני היקר, אין בי הכוח להוסיף עוד, אך דע לך, כי זהו קצת מערב־רב של זכרונות הזכורים לי ממך, מדמותך האצילה ומחייך הקצרים, אשר יחיו בקרבי לעד.

אמך הכואבת

...אורי, אתה שלא ידעת כשלון מה הוא ; שהלכת מחיל אל חיל. בכל אשר פנית : בבית הספר, בתנועה ובצבא. תמיד התעלית, תמיד היית נערץ, תמיד תרמת ומצית את כל יכולתך, למען הכלל, למען האנשים שבחברתך, למען החלשים הנזקקים לעזרה.

...לא נרתעת מעולם מלעמוס על שכמך עוד ועוד תפקידים אחראיים וכבדים, על כל עסוקיך הרבים, ולעמוד בכולם בכבוד ובהצלחה. אתה אשר חדרת לתחומי הטכניקה והמדע, אשר השכלת לשלוט בטכניקה מסובכת ולהבין את התאוריות והנוסחאות הרבות שלמדוך — בהצטינות. נכנעת, ומסרת את היקר מכל — את החיים, בשל אחריות חסרת גבול לרכוש המדינה, ובשל תקלה טכנית פעוטה וגורלית.

חוויות כה רבות צצות ועולות בראשי מתקופה יפה ומאושרת, תקופה שהיתה יקרה לכולנו, תקופה שנסתימה ונקטעה זה עתה. נותרה תהום של תוכניות ומחשבות, של חיי משפחה מאושרים.

...לעולם לא נוכל להסתגל למחשבה הנוראה שאתה, רוח חיינו, אינך עוד עמנו.

אורי, את דמותך נחרוט חזק בזכרוננו. את רעיונותיך נשתדל להגשים, ואת דמותך החינוכית הנשגבה לא נשכח לעולם.

אחיך צביקה

*

מוזר ומכאיב לספר על בן בלשון עבר, כעל דבר שחלף ולא ישוב.

בהיותו עמנו היו לנו דקות של חרדה. מעביר אני לנגד עיני את שנות חייו של אורי, מעין סיכום לתחנות ביניים בהתפתחותו... עתה אין אורי חלק מהתפתחות הצופה המשך. ספור חייו תם ונשלם.

אורי, היה ילד ובן אהוב. גדל לתפארת המשפחה והעם. מילא את הבית שמחה ואורה. דמות עדינה ונפש טהורה. כבן יקיר למשפחה ואהוב על כל מכריו וחבריו שימש דוגמא לבני הנעורים. פעיל בכל שטחי החיים החברתיים והתרבותיים — ובכל הצליח מבלי לרצות להתבלט. קשר הדוק היה קשור למשפחה ולמשק.

כאגדה נשארת אורי בעיני כולנו, וכזה תשאר חקוק בליבנו לעולמי עד. זכרך וחייך יהיו צרורים בצרור חיינו. חייך, שאותם הקרבת על מזבח המולדת. מי יתן שקרבן זה יביא את השלום והשלווה הנכספים לארצנו.

הדוד יוסף

חברים מספרים

...בילדותו היה אורי חלש בגופו. הוא לא היה מה„אכלנים" ודמותו — דמות ילד גלותי: בית חזה נפול, גו כפוף מעט. אולם תמיד, בהיותו בחצר, בפעוטון — מוקף היה ילדים שהגנו עליו. מעניין באיזו מהירות עלה בגובה, בבריאות, בזקיפות קומה. הוא הפך לילד עליז מאד, ואיבד לחלוטין את הביטוי הגלותי שהיה לו כפעוט.

— מן הרגע הראשון ללימודים שררה תחרות קשה בין מרים לבין אורי — מי יהיה התלמיד הטוב בכיתה. לאורי היתה אמביציה להיות התלמיד המצטיין בכל מקצוע. הם רבו תמיד ושנאו ממש זה את זו, כיוון ששניהם היו תלמידים טובים כל כך...

— אחד הימים הזכורים לי היטב הוא יום בואי לאלונים. בן הכיתה הראשון בו פגשתי היה אורי. והוא קבל אותי בקבלת פנים כזאת: „לתת לך אולי מזרון לישון?" (ודאי ריחם עלי) — „אולי תבוא לחדר שלי?" ממש טיפול... חנה עוד לא הספיקה לראותי (חנה אילון היתה אז מטפלת ב„אילה") ואני לתומי חשבתי שזה ה„מטפלת" — אורי, הוא המטפלת!

ובאמת לקחני באותו ערב לחדרו. כבר אז קנה את לבי. הבטתי עליו: בן שרוצה לעזור לכל אחד. התחלתי מיד להכיר בערכו.

— שנים רבות עבדתי עם אורי בחצר החי, בגב"ס. ללא אורי ודאי שלא יכול הייתי להחזיק בכל הענין. וכך גם שלמה אומר: „אורי ואיציק, אלה היו בשבילי...!" בני „ניצן" השאירו לנו בירושה חצר חי קטנה ועז אחת נחמדה, ואורי ואני לקחנו את העסק, כשאורי המוביל ואני אחריו. ירדנו אל מאחורי בית „גפן", והקמנו ממש את החצר. כבר אז הרגשתי אורי זה בחור שאוהב לארגן, לפעול, לעשות דברים של ממש.

— פרשה מעניינת נראית לי פרשת הנגינה שלו. מכל כלי הנשיפה הקיימים — הטרומבון הוא אחד המשעממים ביותר בתזמורת. ואחרי שיחות הכוונה אחדות, בחר אורי בטרומבון. גרנו יחד בחדר, והדבר זכור לי כסיוט אחד גדול, עם ההתמדה שלו, והשעות בהן יכול היה לנגן. והרי גם הקטע המוגמר, כשהיה טוב כשלעצמו — בלי התזמורת השלמה לא היה שוה דבר... והדבקות שלו בכלי הזה! אמרתי לו: „עזוב את זה, לך לחצוצרה. תהיה לך הנאה מהנגינה... עד סוף הלימודים נשאר בתזמורת הנוער של חיפה, ואת הקונצרט האחרון שלו שמעתם. ביחד עם כל השאר זה נשמע יפה.

— רוצה הייתי לספר על „חלומו", חלום הטיסה. גם אני רציתי ללמוד גדנ"ע אויר, והתמזל מזלי ללמוד עם אורי. התחלנו יחד בשלבים הראשונים ועברנו את שלושת שלבי הלימוד. אתו יחד הלכתי לכל המיבדקים. אז נוכחתי שאצלו קיים משהו שאצלי חסר. אורי רוצה בזה, ממש ר ו צ ה... בשלב האחרון, שלב ההדרכה, השקיע הרבה מאמצי ארגון. בתחילה ניסה להקים מועדון למטה, בצריף ישן, והנסיון לא הצליח. אז החליט לקחת את המקלט החדש, שהיה מוזנח אחרי בניתו. הריצה המטורפת של אורי להעמיד את הענין על רגליים! רצונו לראות את הילדים בונים טיסנים, לומדים דאיה!... ובאמת, מאז עוסקים באלונים בגדנ"ע אויר. אורי העלה את רעיון המועדון, והשאר נגררו אחריו. עד היום, נדמה לי, קיימים שרידי מועדון־גדנ"ע האויר במקלט...

— היה זמן בחיי הכיתה שלנו בו כולנו, כגוף אחד כמעט, היינו אנטי־אורי. זאת מפני שלידו, כנראה, היינו מאד מאד חיוורים, בלימודים ובחברה. בימים אלה ממש הזכירה לי בת אחת עד כמה שאנו, הבנות, לא הבנו את אורי, עד כמה שכעסנו כשלא היה מרשה לנו לרקוד את הריקודים הסלוניים...

— לפני ימים מספר עיינתי בחוברות ישנות של „אילנות", ונתקלתי ברשימה שפרסם נגד הריקודים הסלוניים. תמיד היו לו רשימות חלוציות מאד: רשימה אחת ענקית כתב נגד העישון, ורשימה נורא נורא גדולה נגד הריקודים הסלוניים. והרשימות היו חלוציות כל־כך!... זה היה נראה חשוד. אני זוכרת שלא האמנתי בכך שמישהו מסוגל להתלהב בצורה כזאת נגד הריקודים הסלוניים... רק אחר כך התברר שאורי כמעט „הלך מכות" עם משה קיסר. משה כתב בעד הריקודים הסלוניים, ואורי כתב נגדם, והויכוח יצא ממסגרת „אילנות" והגיע כמעט עד מכות... אורי יצא ממש ב„דם ואש ותמרות עשן" נגד הריקודים הסלוניים...

— הזדמן לי לדבר עם חניכיו של אורי בתנועה ב„בני ברק". הדרכתי את הכיתה הצעירה שלו בקורס מדריכים. הם שאלוני: „אתה מאלונים? אתה ודאי מכיר את אורי!" והתחילו לספר עליו ניסים ונפלאות, תענוג לשמוע.

— ודווקא המדריכים שעבדו אתו בבני ברק, אנשי הקומונה, כעסו עליו. הם היו מספרים שהוא הצליח ליצור סביבו הערצה כזו של כל חניכי הקן (והוא נהנה, כידוע, ממשיכת תשומת הלב) שאיש מהמדריכים לא יכול היה לעבוד בקן הזה. הוא עשה את כל העבודה, ורכש לו לעצמו את כל ההערצה — עבודת אלילים, ממש, ואמנם, אורי גרם להרחבה ניכרת של הסניף, והצליח לעשות אותו לסניף יפה מאד.

— אעשה קפיצה מאותה שיחה עם אורי, לזכרון אחר הקשור בו ובחיל־האויר. בשיחה אחת עם טבנקין באפעל — על גיוסי לועדת החינוך המרכזית, ספרתי על ביה"ס באלונים, על הרכב המורים ועל כך שעדיין אין דור צעיר בהוראה. — „אז למה אינכם מכשירים מורים?" שאל. ושיחה זו חזרה אחר שהייתי מגויס שנתיים, והתחילו לדבר על שובי. אז הזמין אותי טבנקין לשיחה כדי לשכנעני להשאר בועדת החינוך. ספרתי שוב על אלונים — מי יש ומי אין בבית־הספר. — „אז אין הומניסט?" — ספרתי לו על אורי. שהנה חשבתי על בן אחד, ורציתי להשפיע עליו שיהיה בצבא רק שנתיים וחצי. אך הוא בחר בחיל־האויר, וכיוון שהוא בחור מוכשר מאד, והצליח — הוא נמצא עכשיו בצבא. וחיל האויר, אמרתי, מחייב שירות ממושך מאד. על זה היתה תגובתו של טבנקין: „נו אז מה יש? מי שהיה אויטור (טייס) יהיה מורה הומניסט עוד יותר טוב. גם אחרי האויציה (הטיס) הוא עוד ילך ללמוד ויהיה מורה"...

— אצלנו נוהגים לנסות להפעיל את הכיתה — ועדות, תפקידים, וכו׳. אך כמה שלא ניסינו, בסוף תמיד היה אורי העושה. כמה פעמים ניסינו אחרי התייעצויות, להכשיל את העסק, על מנת לתת למישהו אחר להתבלט ולעשות משהו — מעולם לא הצלחנו. פשוט אי אפשר היה לשנות את העובדה. ועוד, כשמדברים באורי חייבים להזכיר את משפחתו. לא ראיתי בנים רבים שהיו כל כך קשורים ביניהם אל חדר ההורים כארבעת בני קרופניק. חדר ההורים היה בשבילם, אם להתבטא בלשון מליצית, „מקדש מעט". הבנים נמצאו בו תמיד, עם הרבה יחס וכיבוד אב ואם, שהתבטא בכל, החל בניקוי מרצפות וכלה בכל מה שתרצו...

— ומעניין שבתוך הצבא והחיל הגדול הזה — גם כאן עלה אורי וצף למעלה. מכאן שהיה בו הרבה יותר מטען חיובי מאשר אנחנו בשעתו הערכנו.

— לפני שנישאו אורי ובתיה. ישבנו פעם ושוחחנו — אני, הם ועוד כמה זוגות צעירים. הבנות התלוננו על רמת הריהוט, על התקציב הדל הניתן לבני הזוג. על־כך שתמיד צריך להוסיף, כי התקציב לעולם אינו מספיק... ואילו אורי ישב מן הצד, ובחיוך מתחת לשפמו אמר: „זה יהיה בסדר! יהיה בסדר!" שמשמעו: לא אלה הדברים קובעים לאשרם של בני זוג צעיר. 8 מטר וילון או רק 3 מטרים, לא הם יחרצו גורל אושרו של האדם.

סא"ל אמנון רשף,
חבריו בסיירת,
אמא, אבא, דויד,
משה דיין

על הסמל אליעזר שפירא

צבא הגנה לישראל
יחידת ד.צ. 1256
כ"ט — חשון תשי"ט
10 נובמבר 69

לכבוד משפחת שפירא,

בנכם סמל אליעזר שפירא ז"ל נפל בעת מלוי תפקידו ביום ד' כ"ד תשכ"ט, 5 בנובמבר 1969, באזור תעלת סואץ. הורים, אין מלים בפי אשר בהן נוכל לנחם על אבדן בן, אך אולי כמפקדו בשנה האחרונה אנסה להעלות מספר קווים לדמותו אשר נתגלו לי והשאירו בי רושם עז.

אליעזר — שקט, ביישן סגור, אינו נדחק, ואולי להפך, תמיד מוותר אפילו שיודע שמגיע לו, אינו מוכן לריב עם חבר ואומר מוטב כך מאשר לחיות כמו חיות.

אך כל אותו שקט נעלם ואיננו כאשר דרוש אחרת.

[illegible]

שקול, רציני, אשר מבצע כל משימה עד סופה ללא פשרות ואני כמפקדו ידעתי כאשר אליעזר ישנו לא יהיו בעיות ואמנם תמיד כך היה.

אליעזר היה אהוב על כולם מראשון המפקדים ועד אחרון החיילים. איש לא עמד נגדו! תמיד כאשר מישיר מבטו אליך ומחייך היית גם אתה עונה לו בחיוך.

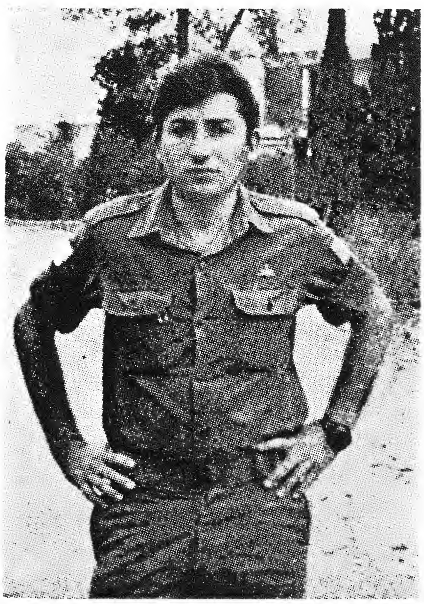
עם נופלו של אליעזר נלקח מאתנו אחינו הצעיר כי כך היה ביחידה, אך אליעזר בנופלו הציל חייהם של אחרים אשר יצא הוא לבדו, תחת אש האוייב לחלצם — יצא ולא חזר עוד.

בשם חיילי יחידה ומפקדיה חזקו ואמצו!
אמנון רשף, סגן אלוף
מפקד היחידה

✶

עתה, כשאנו, החיילים הותיקים שביחידה עומדים לפני מועד שחרורנו מהשרות הסדיר ובאים לערוך את חשבון־הנפש בקשר למה שעבר עלינו במסגרת השירות ובקשר לאותם שצעדו עמנו בראשית הדרך והיו שותפים מאוחר יותר לאמונים המפרכים ולמלחמה, נראה לנו שאלי היה מהטובים שבינינו

כולנו ידענו שבמקרה הצורך אפשר יהיה לפנות אליו ולסמוך על שקוליו ועזרתו. לא היה איש מבינינו שאלי לא נענה לבקשתו והושיט לי

סמל אלי שפירא. נפל במילוי תפקידו בצה"ל.

עזרה. תמיד היה מוכן לקבל על עצמו כל עבודה, וכשנטל על עצמו לבצע משהו דאג לסיים כראוי את המלאכה.

נראה היה שאפשר לסמוך על אלי.

כך בצעדינו הראשונים והלא־בוטחים עדיין בתחילת השרות, כך באימונים שבאו אחר־כך, וכך במלחמה, בשדה הקרב.

גם באותה היתקלות אחרונה, כאשר הותקף הסיור שבו השתתף מאש מארב מצרי, היה אלי היחיד שפעל, השיב באש מבלי לאבד את עשתונותיו, והביא את התוקף לשלב נסיגה.

היה זה הוא שהגיש עזרה לנפגעים במסירות רבה כל כך. וכאשר נדמה היה כבר שהכוח התוקף נסוג, נפגע מכדור ששם קץ לחייו.

נפילתם של בחורים מסוגו של אלי מביאה אותנו לידי מחשבה מה רב המחיר שעלינו לשלם בעבור שלום המדינה ובטחונה. דומה, שלא היה עוד חייל אשר עשה את עבודתו באמונה ומתוך הכרה מלאה כמוהו. אלי ראה בשרותו בצה״ל מילוי חובה קדושה שאין למעלה הימנה.

גם את תפקידיו, מילא לא מתוך החובה שבפקודה, אלא מתוך הכרה. ההכרה שעליו לתרום חלקו בהגנה על המדינה והמשפחה ליוותהו כל העת, ולא עזבתו גם בדרכו האחרונה.

ניסינו רק להעלות קוים לדמותו של חבר שצעד עמנו בנתיבי השרות משך למעלה משנתיים, ושהיה לנו לדוגמא מעל להיות חברנו.

אלי היה מהטובים שבנו, כחבר וכלוחם.

כך נראהו ונזכרהו תמיד.

חבריו לפלוגת־הסיור

*

שנת תש״ח היתה שנת מפנה בחיי. ולא שחסרו מפנים בשנות חיי: כל יום הביא בכנפיו חידושים ושנויים. התקופה שלאחר מחנות ההשמדה נסתיימה, בעקבותיה באה העליה לארץ, והחלה תקופת ההקלטות על כל הכרוך בה.

אלא שבשנה זו נפל דבר, ונולד לנו הבן.

לראשונה חשתי באופן מוחשי כל־כך את המעבר בין העבר, שכולו מוות והשמדה, לבין ההווה — החיים החדשים המפכים בקרבתי וזקוקים למסירות ולאהבה. והווה זה היה לי גם לתקוות העתיד. הייתי לאם.

לא קל היה לטפל בתנאים ההם וללא נסיון בילד. למרות כל אלה גדל לידי משהו מופלא ואהוב, חיים חדשים, עתיד חדש.

אלי היה עבורי עבר ועתיד כאחד, מעל ומעבר להיותו ילדי. ראיתי בו חלק ממשפחתי שאבדה בנשאו את שם אבי האהוב, ובו בזמן תקווה לבאות — עתידנו.

אני מדפדפת באלבום תמונותיו מימי הילדות. „היום חייך לראשונה״, נרשם בכתב ידי בתאריך 16.10.48, ודומה, מאז לא סר חיוכו האהוב והטוב מעל פניו.

כבסרט נע עוברות לנגד עיני שנות חייו, מראשיתן ועד לסופן המר. שנים ראשונות — ילדות מאושרת, כשבצד הדאגות הרגילות עולות שמחה ותקוה.

וכך חלפו הימים. אלי גדל ככל הילדים, מצא את מקומו בין חבריו — למשחקים ומאוחר יותר בין חבריו לכתה, כשהוא ממלא את הבית בעליצותו ושמחת החיים שבו העולות מפיו בדמות חוויות והרפתקאות.

וכך עברו־חלפו השנים כשהן מביאות איתן שמחות חדשות, דאגות חדשות, ותקוות. אלי התיחס ברצינות לכל דבר, ובראש וראשונה ללימודיו — היה בו צמאון ללמודים. כבר באותם ימים נכרו בו אפיו העדין וכשרונותיו בשטחים שונים, אך אלי לא ראה בהם דבר מיוחד ולא היה גאה עליהם.

תמיד אהב לשתף אותי בחוויותיו, מגיל ביה״ס היסודי, דרך הכיתות הגבוהות ועד לימי הצבא.

פעמים רבות, בעת שהייתי עסוקה במטבח, היה עומד לידי ומספר לי על הדברים שהעסיקוהו ; בשנים הראשונות על מבחנים בביה״ס, על אי צדק שנגרם ע״י מורה זה או אחר, וכיוצא בזה. בכתות הגבוהות היה מספר בהתלהבות איך „נלחם״ בבעיה מתימטית קשה — ויכל לה, ובעת שרותו בצבא היה מחלק עמי חוויותיו מנוף המדבר ומחבריו החדשים.

קשה היתה הפרידה עם גיוסו לצבא, לאחר שהסכנתי לראותו לידי יום־יום ולדאוג לשלומו. קשה היה להסתפק במכתביו, להם היינו מצפים בכליון עינים תמיד. למרות שלא ספר בבית מאומה על פעילותו המסוכנת חשתי שלא קל לו, ובכליון עיניים ציפיתי לסיום שרותו.

קשה לספר על ילד כעל מה שהיה.

תמיד עומדת דמותו לנגד עיני, חי ואהוב. לכל מקום אליו אפנה, אראנו : בבית, בדרכי הכפר, ובין החיילים כבדי־התרמיל החולפים ברחוב.

לרגעים אדמה כי את צעדיו אני שומעת, והוא קורא „אמא״, באותן לבביות ואהבה מוכרות.

בכל אשר אפנה חשה אני בו, מהלך לצדי, מציץ בי, ועיניו הטובות מחייכות.

אמא

*

...השנה 1946, ואנו יושבים על תל חרב שהיה אי־פעם בית, ולכל מלוא העין מסביבנו משתרעת עיר גרמנית חרבה ושרופה, וחלום בליבנו.

מאחורינו תקופת זוועות ומלחמות, מחנות־מוות.

במשך שנים ידענו יתמות, בדידות ויסורים רבים. צעירים נותרנו, שרידי משפחות ענפות, אודים מוצלים מאש, והעזנו להישיר מבטנו לעתיד.

ושוב מלחמה. הפעם מלחמת השחרור. מסביבנו מהדהדות יריות, ואנו רק הגענו לכפר יהושע, ונתגורר בצריפין הפח השוכן בחצרה של משפחת כנעני.

ובשנת היוולד המדינה נולד אלי, ביום כ״ט בתמוז תש״ח. שמחתנו הראשונה לאחר שנות־סבל רבות היה אלי. שמחה המהולה בעצב על בדידותנו כי רבה, על הורים ואחים שנספו, ולא זכו להגיע עמנו.

קראנו לו אליעזר, ע״ש אבי־אמו. הימים ימי מלחמה, אני מתגייס מדי־פעם לתקופות קצרות, ואמו מטפלת בו בידיים לא־אמונות וחרדה לשלומו. כבר בילדותו הצטיין אלי בעירנות וזריזות רבה. אף פעם לא אבה לשבת בלול, ובהתחילו ללכת היה מתחמק מדי־פעם מהבית ומסייר בסביבה ואמו מתרוצצת בדאגה בחפושים אחריו, ולא פעם מתקשה לגלות את עקבותיו.

סוף סוף הגיע לגיל הגן, ומה מאושר היה להמצא בחברת הילדים, לשחק, לשיר, ולהשמיע לאחר מכן דקלומים בבית. ואנו שמחנו בראותנו אותו גדל ומתפתח, תמיד עליז, שמח וטוב־לב.

אלי היה מאושר כאשר נולדה בתנו־אחותו רחל. הוא אהב לשחק אתה, לטייל עמה בשבילי הכפר, ואף לשתפה במשחקים עם חבריו.

וכך חלפו־עברו השנים, גדושות חוויות ושמחות. פצעינו החלו אט אט להגליד, ולבנו רחב מרוב שמחה.

אלי היה תלמיד טוב. היה בו צמאון בלתי־רגיל לדעת ולהרחיב אופקים. תמיד שקד על למודיו, וסקרנותו דחפה אותו להתענינות בשטחים רבים

ומגוונים. כבר בגיל צעיר היה קורא עתון, התענין בנעשה בעולם הרחב, והיה משתף את כולנו בחוויותיו.

תשומת־לבו המיוחדת היתה נתונה לנו, ובמיוחד לאמא, בכוונה לפצותה על הסבל הרב שעבר עליה.

גם חבריו אהבוהו בשל יושר־לבו ויחסו־הכנה, ותמיד התחשבו בדעתו. מוריו שבחוהו על טוב־לבו, שקדנותו וכשרונותיו.

ועוד בטרם תמו הלמודים פרצה מלחמת 6 הימים.

לאחריה התגייס לצה״ל ופתח בזאת דף חדש בחייו הקצרים. על תקופת שרותו וצורתה לא ידענו הרבה, כיון שנזהר מלספר בבית כדי שלא להסב דאגה.

משך שנתיים ורבע של ימי שירותו לא ידענו מנוח אך אלי היה מרוצה ומצא את מקומו בחברת ידידיו החדשים. הוא גילה ענין בקורסים ובלימודים הקשורים בתפקידו. משך הזמן בגר, הרצין, השתנה, הפך לגבר.

בחופשותיו הקצרות והנדירות השתדל תמיד להרגיע אותנו. בשבתות המעטות היה יושב וקורא לפנינו מכרכי השירה השונים שאהב.

מעולם לא התלונן על קשיים או סכנות, שהיו מנת־חלקו ברוב הזמן, ולא ספר על מקום־המצאו. שמר על קשר־מכתבים קבוע עם הבית, ובהם הבטיח כי הכל אצלו בסדר גמור.

אלי שנא את המלחמה. כל רצונו היה שיבוא השלום. הוא אהב את החיים, ואפילו גילה את היופי שבשממת המדבר.

לעולם לא נשכח אותו יום ד׳ בשבוע בו נתקבל עוד מכתבו האחרון, ובאותו בוקר נפל בשדה הקרב.

מפי מפקדיו וחבריו־לנשק נודע לנו מה רבים ומגוונים היו תפקידיו, ובאיזו נאמנות ודביקות מילא אותם. גם בקרב האחרון התנהג, כדברי מפקדו, כפי שציפו ממנו: הפעיל נשקו, הסתער, וחש להציל חיי חבריו לנשק.

אבל ביתנו. כל פינה בו זועקת, ומצווחת זכרו.

נותרו רק זכרונות יפים — ואין נחומים.

אבא

נערנו אלי

...כמי שהיה המורה של הנער אפתח ואומר — הוא היה תלמיד אידיאלי, ולא רק משום שקידה על שעורים או מהירות התפישה, שכן כאלה לעתים קרובות מבליטים קוצר־רוח והשתעממות כאשר המורה חוזר ולועס את הדברים לאלה שאינם בעלי תפישה מהירה כמותם. אלי לא הבליט אף פעם קוצר רוח של שעמום. הוא נשאר תמיד התלמיד השקוד, היודע ליטול את שלו בלי אותה הבלטה האופיינית לתלמיד המצטיין, שיש בה יותר מקב אחד של התנשאות על חברים שעדיין צריך לחזור ולשנן להם.

לעתים רחוקות יקרה שתלמיד השקוד על עיונו יהיה גם בן־חיל בספורט, שכן לספורטאי גינונים משלו. יחודו של אלי, שתמיד ידע לגשת הישר לעיקרם של דברים ללא גנונים, לא אלה האפיניים למתמטיקאי החריף, ולא אלה האפיניים למצליח בקפיצות.

נער זה, שגדל בכפר, ובמלחמת ששת הימים, בהיותו עדיין תלמיד הכתה גומרת התיכון התגייס עם שאר חבריו להובלת הספקה ושאר עבודות־משק במקום החברים שגויסו — דומה פועל חקלאי ככל השאר, ובכ״ז משהו משל „מתמיד״ דבק בו ואינו מש מדיוקנו גם כשהוא עובד עבודה פיזית.

והנה זה הפך לשריונאי בתעלה, והוא מתמיד שם יותר מאחרים. הוא חייל מקצועי למופת, ויחד עם זאת אינו חדל מלהיות אותו נער טוב שאינו מבליט יהירות וקוצר רוח, שיש בהן מעין התנשאות על חבריו. כשם שלא ידע גנונים של תלמיד מצטיין במתמטיקה או ספורטאי מצליח, לא ידע גנוני נוקשות של מפקד זוטר. גם על יד התעלה עשה הכל ללא גנונים...

הוא חש בפשטות לעזרה בהיותו בסיור, פשוט כל כך ואנושי כל כך, כאשר נתכה האש סביב... פשוט כל כך וישר לענין עד תום...

דוד

*

...עם ההצבה לסיירת באה תקופת אימונים וקורסים, היכרות עם אנשים חדשים ותפקידים חדשים, ולימודים בהם מצא ענין. אלי עבר קורס סיור בביה״ס לשריון.

— כבר מראשית השרות היו חופשותיו נדירות, למרות פעילותו המפרכת והמסוכנת. באחת משבתות החורף נקלע למחנה סמוך, והפתיע אותנו בצלצול טלפון. מאחר שלא ניתן לו לצאת הביתה באנו אנחנו להיות עמו זמן קצר, ורב היה העונג באותם רגעים.

— משך הזמן עבר קורס מרגמות וקורס מכי"ם, והיה למפקד צוות מרגמה. לאחר מכן החלה תקופת סיני.

ושוב אמונים וסיורים בתקופה שבין קו לקו. „בתחילה שקטה התעלה", ספר מפקדו, „והחבר'ה דגו דגים וערכו טבילות במימיה בשעותיהם הפנויות. במפתיע ובמהרה החלה תקופת ההפגזות, ובשלב זה נמצאנו עדיין גלויים לאש בין החולות וטרם החלה ההתחפרות. באחד הימים, כאשר נמצא אלי יושב עם אנשי צוות מרגמה שלו בתוך הבונקר, נקרא לקשר כמה רגעים על מנת לקבל הוראות ממפקדו. כאשר פנה לשוב, לא נראה סימן לבונקר וליושביו. הם נפגעו מפגיעה של פגז מצרי". ובעוד אלי המום ממאורע זה, תוהה אם מקריות או יד הגורל היתה כאן להצילו, החלה תקופת ההתחפרות.

הסכנות ארבו בכל מקום. טונות של פגזים הונחתו מדי יום על המעוז. חברים נפגעו לידו, והוא ניצל בנס.

— לאחר חופשה קצרה שב אל המעוז, אל המדבר ואל ההפגזות הבלתי פוסקות, מבלי שנתן פורקן לחוויות שהצטברו בו.

בחודש יולי, לאחר נופש בן שבוע וימים אחדים בבית שב אל הקו הסוער והחם. ההפגזות היו אותה תקופה בעיצומן.

כל יום הביא בכנפיו קרבנות חדשים, ורבים מהם חבריו לנשק.

במהרה החלו פשיטות אנשי קומנדו מצריים לעברה המזרחי של התעלה. חודשים ישב בקו, ללא הפוגה וללא חופשה ממושכת. בחום המדבר היוקד, מול פני המלחמה הכבדה והסכנות המאימות על כל צעד ושעל שהעמידו במבחן אף את כשר עמידתם של החזקים ביותר, נתחשל והפך לגבר. כולו אחראי ובוטח.

פעמים ניצל ממות בעת שהמרגמה אותה תפעל נפגעה בעמדתה כאשר הוא נמצא במקרה מחוצה לה באותם רגעים.

— תפקידיו היו קשים ומגוונים. לביצוע כל שהוטל עליו נדרשו אחריות, יכולת עמידה בתנאים קשים, ויכולת טכנית גבוהה. והוא עמד בכך יפה, ולשביעות רצון מפקדיו.

התקופה האחרונה היתה קשה מכל. הגזרה הדרומית, בה שכן המעוז בו שרת, הפכה מטרה עקרית לפעילות המצרים. הימים היו אפורים, מתישים את הגוף והנפש כאחד, ורצופי סכנות. בצד כל אלה שכנה הציפיה לחופשה ולהפגת־המתח.

ביום א׳ 19.10.69 יצא את הבית בתקוה לסיום תקופת השרות בקו ולחופשה ממושכת במחצית חודש נובמבר.

כעבור שבועיים ומחצה יצא כחלק מפעילותו השגרתית לאותו סיור גורלי, ממנו לא שב.

*

לרבקה ולמשה שפירא היקרים,

הרשו נא לי להשתתף בכל לב באבלכם בהילקח מכם אליעזר ז״ל.

סמל אליעזר שפירא ז״ל נתן את חייו למען מולדתו. הוא נפל באזור תעלת סואץ ביום רביעי כ״ד בחשון תש״ל (5.11.1969).

אליעזר ז״ל שירת בגדוד 189, חש״ן. הוא היה חייל מצויין וחבר למופת. כל מי שהכירו — אהבו.

זכרו של סמל אליעזר שפירא ז״ל הינו קודש וניצרנו בלבנו בגאון.

יהא זכרו ברוך.

משה דיין, שר הבטחון

אסא יגורי —
ראשון בשדה מוקשים

אסא יגורי קורץ מחומר של מנהיגים. זה היה לו צורך נפשי לעמוד תמיד בראש, להנהיג, לכפות רצונו. כאשר הגיע לפלוגתו בגדוד החרמ״ש של חטיבת „הראל״, כ־3 שנים לפני המלחמה, היו אנשיו רוגנים על ידו הקשה ועל המשמעת החמורה שהטיל ביחידה. „התנהגות שאינה יאה לקבוצ׳ניק״ — רטנו.

אבל אסא — גבר גבה קומה ובהיר שיער, כבן 30, — היה כזה גם בקיבוץ־מולדתו, יגור. שאת לא יכול זלזול ורשלנות כלשהם בעניני בטחון.

אכן, את היחס הרציני לעניני בטחון, צבא ומשמעת, ירש מינקותו. אביו היה אחראי על ה„סליק״ בקיבוץ יגור בימי המנדט, והבית רחש תמיד התלחשויות בעניני „זקס״.

כשהתגייס אסא, פנה „כמובן מאליו״ לחיל הצנחנים. בבית ידעו כי היה חייל מצטיין, ראוהו עולה בדרגה, מתנדב לצבא הקבע, שיערו כי השתתף ברבות מפעולות התגמול — אך מפיו לא שמעו בני משפחתו דבר. הרבה התלבט בטרם החליט לחזור לביתו ולפרוש מן הצבא. אך כאשר השתחרר — מצא את עצמו שוב משרת את הציבור, כמרכז „הנוער העובד״ במרחב הדרום, רווק המתגורר כצועני ב„קומונה״ של חברי הקיבוץ בתל־אביב. חוסר הנכונות הזה לדאוג לקידום עצמו ולעניניו האישיים, עורר עליו לא מעט בקורת מצד חבריו בגדוד. „מתי תדאג לעצמך ? מתי תעשה לביתך ?״ — חזרו והציקו לו בשאלות. כדי להמלט מטורדנותם היה אסא עונה להם : „מיד אחרי המלחמה...״

והנה באה המלחמה.

בצהרי ה־5 ביוני נצטווה גדוד החרמ״ש של אסא להשתער על מוצב שייך עבדול עזיז — המוצב הגבוה החולש על מבשרת־ירושלים ועל הישובים שמצפון לכביש. על אסא כמ״פ הבכיר של הגדוד, הוטל להוליך את פלוגת החוד. עוד במסע ההתקרבות אל המטרה, מדרום לכיש, ניתכה על הטור המתקדם הפגזת אימים ונגרמו לו אבידות. אך ההתקדמות נמשכה.

הטור חצה את הכביש, חלף על פני המושב מבשרת־ירושלים, ושם נערכה פלוגת הטנקים המסופחת לגדוד כ„בסיס אש", בעוד פלוגתו של אסא נעה קדימה, בזחלים, אל גדר שדה המוקשים, המגן על המוצב הירדני. דבר קיומו של שדה המוקשים היה ידוע מבעוד זמן, ולפלוגת החוד צורפה מחלקת

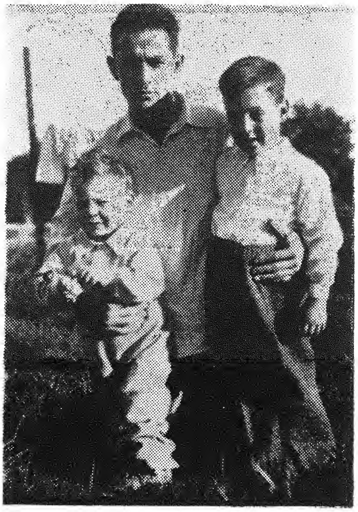

מ"פ אסא יגורי. נפל בשיחרור ירושלים.

הנדסה, כדי לפרוץ בו מעברים. הפלסים נכנסו לשדה תחת אש, החלו לגלות ולפרק מוקשים, אולם העבודה התנהלה בעצלתיים. שני טנקים שנכנסו לשדה בעקבותיהם, עלו על מוקשים. אז פקד המג"ד להכניס לשדה המוקשים מחלקה של אנשי חרמ"ש ולפלס שביל מעבר לטנקים בשרביטי טיהור וכידונים. פקודה כזו אינה מן הסוג שאותה ניתן להשמיע בלבד. יש צורך להראות כיצד עושים זאת. ואכן, סרן אסא יגורי היה הראשון שזינק לתוך שדה המוקשים, ובעודדו את אנשיו ללכת בעקבותיו, החל מגשש בכידון שבידו אחרי המוקשים הטמונים באדמה. הוא הורה לא לפוצץ את המוקשים

שיתגלו, כי אם רק לסמנם ולעקפם, וכך העביר את פלוגתו דרך השדה. כאן השתרע אחד החיילים על גדר התיל, אסא דילג ועבר על גבו, ואחריו — חייליו. הקרב על היעד החל.

שייך עבדול עזיז היה מוצב כפול. חלקו האחד היה גלוי לעין — שורת בתים שנבנו לפני מספר שנים כדי לשמש מעין ישוב ספר, מאוכלס בחיילים משוחררים מן הצבא הירדני. הנסיון נכשל, והבתים הפכו למבני מגורים מבוצרים לחיילי המוצב. בתים אלו טוהרו לראשונה בקרב פנים אל פנים, כשסרן אסא יגורי מוליך את אנשיו ומתקדם בראשם. אבל עם תום טיהור הבתים התברר, כי אין הם אלא חלק מן המוצב, ואילו עיקרו — ממזרח

הילד מימין — עודד גרובר.
טייס צה"ל. נפל בהגנת המולדת.

לבתים — הוא מערך תת קרקעי של עמדות ורשת מנהרות, בתוכן המתינו הירדנים, כשהם נעזרים באש מרגמות מן המוצב הסמוך, חירבת לאוזה.

אסא לא היסס אף רגע. „אל תוך החפירות!" — פקד, ובעצמו קפץ ראשון. שם, בתוך החפירות המקורות נפגע בראשו מכדור של חייל ירדני מסתתר.

„הוא היה סמל לאנשיו", — אמר מפקדו סא"ל אהרן, אחרי מותו. „הם המשיכו להלחם עד שהמוצב נכבש".

(מתוך „ספר הגבורה" תשכ"ז, יוני 1967)

חברים נעדרים

ברל גל

עם התחלת הדפסת הספר הגיעתנו הבשורה הרעה מניו־יורק כי ברל גל, חברנו הטוב וידיד נפשי מאז ועד לכתו מעמנו — איננו עוד בחיים.

אני נרעד כולי בשבתי לכתוב כמה משפטים לזכרו, לנסות להעלות כמה קוים לדמותו. ברל היקר! מנסה אני לכתוב על אודותיו במלים פשוטות וכנות, כפי שהיה הוא עצמו.

אהוב על כל יודעיו ומכריו ורעיו היה ברל — והנה לקחו אלהים מאתנו. רק דמותו הזוהרת מרחפת עוד לנגד עינינו, כי קשה עלינו הפרידה ממנו וקשה להתנחם.

הוא ידע את סוד הגישה הישירה לאדם, את סוד המגע הפשוט והכנה

— והם שחיבבוהו על הכל. דומה שכשרונותיו בלטו מבלי שירצה כלל להבליטם.

כברת דרך מעניינת עבר בנעוריו בבית אביו שבכפר חורלופי שבין אוליקה ולוצק. המשפחות היהודיות שבכפר — נער יספרן, אך לבית יצאו מוניטין עד למרחקים כבית ציוני־תרבותי־מסורתי. אביו, הרץ, איש מכובד ואמיד, סוחר תבואות בקנה־מידה בין־ארצי דאג להקנות לילדיו חינוך עברי והשכלה כללית, להעלותם על דרך המלך, זו המובילה לציון וירושלים. ואכן, הבנים קשרו קשרים אמיצים לתנועת התחיה העברית. נענו לכל קריאה לפעול למען הרעיון הציוני. אחיו שמואל, יבדל״א, הצטרף לתנועה החלוצית ועלה ארצה, לקיבוץ מעגן מיכאל. גם ברל לא היסס ללכת בדרך זו, אלא שאחר את המועד, כרבים אחרים, בעטיה של פלישת גייסות היטלר לפולין. בנס ניצל, יחיד מכל בני משפחתו המסועפת, ועינויים רבים עברו עליו בערבות נכר ברוסיה הרחבה.

מגילת יסוריו המובאת בספר זה ואשר בחלקה הובאה גם ב„ילקוט ווהלין״, קשה ביותר. תחושת מחנק מלווה אותך בכל שעת הקריאה, והריני יוצא קצת החוצה לשאוף אויר צח, להשקיף על תכלת הנעורים, מחביון העבר הקרוב — הרחוק... ואם אתה ממשיך בכל זאת לקרא את הסיפור המזעזע, הרי זה בזכות מהימנותו המובהקת, בזכות האמת המבצבצת מכל עמוד ומכל שורה. אתה דבק כאילו באמת זו, קורא — ומסתקרן לדעת כיצד עמד ברל במשימה זו לרשום בקיצור קורות חיסולה של קהילת אוליקה ובעקיפין — של כל יהודי הסביבה. עבודת קודש שאין ערוך לה בשביל יוצאי אוליקה לדורות, עשה ברל בהעלותו דבריו על הנייר.

יושרו וכשרונותיו גם יחד — מורשת אבות הם לו. במסירות אין קץ לזולת בורכה אמו ע״ה ומוסריות ויושר והגינות וזקיפות קומה כיהודי — נחלת אביו היו. והוא בורך בכל אלה.

אזכור את הערבים בהם בילינו יחדיו בשהותו בישראל, בהם גילה צפונות ליבו. ראיתי לפני אדם בכל הודו והדרו. ביפי נפשו. הייתי אומר, אדם אידיאלי.

כעץ השדה במרחבי שדות ועמקים גדל ברל מילדותו. ינק כשתיל זה מהאדמה הברוכה, בחולמו על אדמת המולדת. חבל על האי שופרא דבלי בארעא.

שמחה גליקמן

שלמה טליסניק

רק שבועיים לפני היום הנורא שוחחנו יחד וערכנו תוכניות לביקור ידידים ובאותו ערב שקבענו לביקור — ליווינו אותו לדרך האחרונה. התאכזר הגורל בו ובנו ונגזל מאיתנו בלא עת, כה פתאומי היה הסוף. מוימה, כך נקלט שמו ונשתרש בתוכנו מאז יובל שנים וכך נתחבב על כולנו. אחרי ההלם — באה הוודאות האכזרית כי הלך לבלי שוב.

משחר ילדותו היה קשור לתנועת „השומר הצעיר". היה בין מייסדי הקן השומרי באוליקה. זוכר אני את הימים שנסענו יחד למושבות קייץ. היה פעיל ושותף למפעלים במוסדות וקרנות שפעלו למען ארץ ישראל.

בשנות השלושים הדרכים שלנו נפרדו. אני עליתי ארצה והוא נשאר בעיסוקו בעיירה.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה נשאר בעיירה ואחרי דרך ארוכה של סבל ותלאות בסיביר חזר דרך גרמניה — ושוב נפגשנו בארץ.

צעדיו הראשונים בארץ עשה בבית עין־השופט. ביתי היה תמיד פתוח לפניו. דאג שבנו יקבל חינוך בקיבוץ, היה גאה תמיד, עד יומו האחרון, שיש לו ידידים רבים בקיבוצים החל מיד מרדכי, נגבה, וגמור בעין־השופט. יודע אני באיזו עקשנות חתר להגיע ארצה. וכשהגיע ידע גם מהר להסתגל למציאות החדשה, להגשמת חלומו. על אף המכשולים שעמדו בדרכו. נדמה לי שהשמש התחילה לזרוח והמזל החל להאיר פנים. הצליח לבנות חיים יסודיים ולזכות במעט אושר — עד שלפתע נפסק פתיל־חייו, וחדוות החיים, בעיצומה.

מה איום הדבר שנקטף מאתנו דווקא כאשר רק התחיל להרגיש את הטעם הטוב של החיים כשמאחוריו שנות סבל רבות ברוסיה.

ללא עת נעקר מוימה מתוך משפחתו ומתוך חוג רחב של ידידים ומוקירים.

סנדר דקל

פסיה טליסניק ונכדתה. ניספו בשואה.

*

קשה להסתגל לרעיון, כי חברנו שלמה ז״ל, ידיד נפש, אח ורע, איננו בינינו. החיוך הלבבי שהיה נסוך על פניו תמיד, קלסתר פניו, ואישיותו הנעימה, דורשים מאתנו „אל תשכחוני!״ שלוש תכונות לפחות, שבהן חונן, עוררו את קנאתי על שאינני יכול לסגלן לעצמי:

1. ידע לרכוש ולקשור יחסים ידידותיים עם הסובבים אותו ואף עם הרחוקים ממנו.

2. ידע להמשיך ולטפח יחסי ידידות, לענין, לאהוב ולהיות אהוב.

3. ידע למחול ולסלוח, לשכוח ולהשכיח מליבו כל טינה, אפילו לאלה שהציקו לו וירדו לחייו. הוא הצליח להפוך שונא לידיד וליצור קשרי רעות הדוקים.

מצוות עשה — „ואהבת לרעך כמוך״ — קיים במלואה, לאו דווקא לפי הפירוש „כל מאי דסני עליך לחבריך לא תעביד״, אלא שכל מה שהיה אהוב עליו העביר לחברו אם רק הרגיש כי אכן אהוב הדבר גם על הזולת. לא פעם הייתי נוכח בעת שמכירים שטחו לפניו את בעיותיהם לתומם, והוא כדרכו חיפש דרך איך לעזור, להקל ולפתור כאילו ראה ׳חובה׳ לבצע זאת.

כ־15 שנה כיהן כרכז חוליה באגפינו. חבריו לעבודה והנתונים למרותו אהבוהו וביראת כבוד הזכירו שמו. כל אחד מהעובדים ידע כי תמיד ייענה בעצה ובעזרה כמידת יכולתו של שלמה ז״ל ואף למעלה הימנה.

שנתיים חלפו מאז הלך מאתנו, ונדמה לי כאילו הוא עדיין עמנו. הגורל התאכזר לו: חלק גדול מחייו הווה שרשרת של יסורים, עינויים נפשיים ופיזיים.

ישב בבית סוהר רוסי כאסיר ציון במשך כעשר שנים. זכורים לי עוד סיפוריו המזעזעים והמחרידים שסיפר על עברו בתקופה נוראה זו בחייו. התקווה היחידה לבוא ארצה, חיזקה וחישלה אותו לעמוד בכל אלה. גם בארץ, עברו עליו תלאות אין ספור, אולם הוא הצליח להתגבר עליהן.

כאשר ביקש לישב בשלווה, ליהנות מחיים שקטים, לראות קצת נחת ואושר ממשפחתו, קרוביו וחבריו, נקפד פתיל חייו.

מנדל הוניג

אברהם הוכרמן

אברהם־שמואל, כפי שהייתי קורא לו, נולד בשנת 1902 בעירה הקטנה טורצ׳ין שליד לוצק, והוא בא עם משפחתו לאוליקה אחרי מלחה״ע הראשונה, בעודו נער צעיר מת עליו אביו, ואמו — האלמנה גידלה את יתומיה בעוני ובחוסר כל. הוכרמן עסק שנים רבות במסחר זעיר, ואחרי יום עמידה בחנות, ראינו אותו בערב במוסדות שלנו, היה פעיל ועשה את המלאכה הציונית בחרדת קודש ובמסירות אין גבול. בשנים האחרונות לפני שעזב את אוליקה התמסר במיוחד „לעובד״ ובשנת 1937 קבל את הסרטיפיקט הראשון מטעם „העובד״ ועלה ארצה יחד עם רעייתו והילדים הקטנים. הם באו לירושלים.

המצב הכלכלי בארץ ובעיקר בירושלים היה אז בכל רע: חוסר עבודה, ענין חלוקת הארץ, אי־שקט בטחוני, היחסים עם ממשלת המנדט — וקשה היה להסתדר.

הוכרמן התחיל לעבוד עבודה פיזית קשה, גם יאכה רעייתו לא ישבה בחיבוק ידיים, היא מצאה לה עבודה, עבדו קשה מאוד, גרו 5 נפשות בחדר אחד, בכל זאת חינכו את ילדיהם לתורה ולעבודה, כעבור כמה זמן הוא נכנס לעבוד בתור פועל יומי באנגלו־פלשתינה־בנק דאז (היום בנק לאומי לישראל) בו המשיך לעבוד 24 שנים. כשהוא אהוד על ההנהלה והעובדים.

זמן קצר לפני מותו נפגשנו בטבריה. היה שמח, השתתף בטיולים, וכשחזר הביתה חלה ואחרי חדשי עינויים ויסורים הוציא את נשמתו.

בעל לב חם היה, מסור מאוד למשפחתו, לקרובים, וידידים, תמיד היה מוכן לעזור לזולתו. הבית שלו בזכרון משה, בקרית־משה, ובבית־הכרם היה תמיד פתוח לבני עירנו.

היה זה בית ציוני ממש. היה מאושר על שזכה לחיות במולדת, וברוח זו חינך את בנו: בנו בכורו הוא אחד הפעילים בקבוצו (של השוה״צ) בנו השני הוא הכלכלן חיים גיל ובתו היא בוגרת האוניברסיטה בירושלים.

יהי זכרו ברוך.

שמעון כץ

מנדל גליקברג

מנדל גליקברג נולד באוליקה למשפחה מכובדת. תמיד צנוע ושקט, בעל מזג טוב ולב רגיש לחבר בצרה.

בהיותו בן 18 נכנס לסניף „החלוץ". עבד בכל עבודה קשה ובשקט מתמיה משך בעול. משם עבר לקיבוץ ההכשרה שבקלוסובה ובעמדו על סף העליה נקרא לשרות בצבא. בחור בריא, חזק וחסון זה נשלח לגדוד תותחנים. גם בצבא התחבב על כל חבריו ומכיריו.

בבואו מהצבא ראה מנדל את עצמו שוב חייב להתכונן לעליה ויצא שוב לקיבוץ הכשרה בברודי.

בשנת 1933 עלה לארץ ונכנס לקיבוץ יגור, ואחר כך לעבודות סולל־בונה בחיפה. שם נפצע בתאונת עבודה. רק גוף בריא וחזק כמוהו יכול היה להתגבר על הסכנה. הוא יצא מאסון זה באצבע קטועה אחת. את כספי הפיצויים העביר מנדל בחלקם לאמו וחלק הגון הלווה לחברים ומכירים שעד היום נשארו חייבים לו.

לפני שנתיים מת עליו אביו ומאז אין אמא נותנת מנוחה לבנה: „בוא הביתה, אל אמך, לזמן קצר ואראה את פניך!"

אך אין מנדל, הבן המסור והאוהב, יכול למלא את בקשת האם־האלמנה: נחשול דמים עובר בארץ, יום יום וקרבנותיו ואת הארץ הוא אוהב בכל לבו ונפשו, ומחובתו לשרת את מולדתו ובכל חום לבו הוא מתמסר — בשקט, כדרכו — לעניני השמירה.

האם, המרגישה, כנראה, באסון האורב לבנה — אינה מרפה ממנו. שבוע־שבוע היא מריצה מכתבים וכתמי דמעות ניכרים בהם, והמכתבים — תחינה ותפלה אחת: „בוא, בני היקר, לימים ספורים אפילו ואראה נא את פניך!"

מנדל מחליט לגמור את השמירה ביערות הכרמל ולצאת לשבועות מספר לחו"ל, אל אמא.

בנסעו בפעם האחרונה לקחת את חפציו מיערות הכרמל נפל מכדורי מרצחים...

י. ו.

*

אזכור את הערב, עת התאספנו כולנו, קרובים, ידידים ומכרים, להיפרד ממנדל לפני צאתו להכשרה. מאורע גדול היה זה בעיר. מנדל גליקברג, בן למשפחה מיוחסת שמדורי דורות ישבה, גדלה ורבתה בתחומי העיר — יוצא להכשרה! שמחו הצעירים — הן יהיה למופת למשפחות אחרות! וכך ליווהו גם בעלותו לארץ.

עוד טרם הספיק להתאקלם בארץ נפצע קשה בתאונת עבודה. חוסן גופו עמד לו — ושוב המשיך בעבודה פיסית. הלך לשמירה במקום מסוכן ועם גמר השמירה נפל.

שקט, צנוע וטוב־לב התהלך מנדל בינינו — והנה איננו עוד.

שושנה ז'וכוביצקי

ברכה פינקלשטיין עם בנותיה וחתנה. ניספו בשואה.

שמעון כץ

אים צו לאַנגע יאָרן:

ער בענקט
נאָך די אַליקער יידן

שלמקה קוויטל הערש־בער דעם כליזמרס זון — אַזוי האָבן מיר אים גערופן אין שטעטל. געווען זענען מיר חברים פון איין חדר. צוזאַמען געלערנט אין אַ צווייטן חדר. אַזוי ביז אונדזער בר־מצווה. דערנאָך האָבן זיך אונדזערע וועגן צעשיידט. איך האָב ווייטער געלערנט און ער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן. ביי וואָס ס׳האָט זיך אים געמאַכט.

אין עטלעכע יאָר אַרום בין איך פאַרכאַפּט געוואָרן, ווי די מערהייט יוגנט אין שטעטל, פון ציוניסטישן געדאַנק. געווען פאַרנומען מיט דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע און מיט די נאַציאָנאַלפאָנדן. ער דאַקעגן איז געוואָרן אַ לינקער שבלינקער. אַ שאַרפער קעגנער פון ציוניזם. פלעג פון מיר חוזק ווי אַזוי איך גיי אַרום שנאָרען מיט דער קרן־קיימת־פושקע. איך ווידער האָב אים באַדויערט וואָס ער איז פאַרבלענדט געוואָרן פון קאָמוניזם, וואָס איז געוויס אַ שיינע אידעע, אָבער אונדז, יידישע יוגנט, פירט זי צו אַ בלינדער וואַנט. אַזוי פלעגן מיר זיך אויסטענהן, שטענדיק ווען מיר האָבן זיך באַגעגנט.

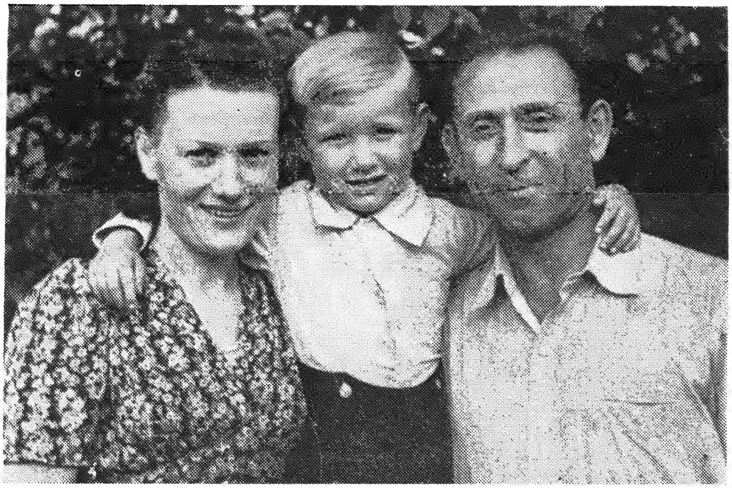
אין 1922 האָט מען אונדז צוזאַמען מאָביליזירט אין פוילישן מיליטער. מיר האָבן געדינט אין קראָקע. ער איז אין אַ קורצער צייט אַרום באַפרייט געוואָרן און זיך צוריקגעקערט קיין אַליק. געאַרבעט און אַלץ אַגיטירט פאַרן קאָמוניזם. געווען שטענדיק פאַרביטערט אויף די אַליקער יידישע בורזשויען (מישטיינס געזאָגט) און געחלומט וועגן אַ רעוואָלוציע אין שטעטל, כדי נעמען ביי די „קולאַקן" און געבן דער אָרעמער, האָרע־פאָשנער מאַסע.

נאָכן ריבענטראָפּ־מאָלאָטאָוו הסכם וועגן צעטיילן פוילן, ווען די רוסן זענען אָנגעקומען קיין אַליק, איז שלמקה קוויטל געוואָרן אַ וויכטיקע פערזענלעכקייט. ער איז נאָמינירט געוואָרן אויף אַ הויכן פּאָסטן און מ׳האָט זיך מיט אים גערעכנט.

מיטן צוריקטרעטן פון דער רוסישער אַרמיי בעתן דייטשישן איבער־

סניף החלוץ הצעיר באוליקה, (תרפ"ז). יושב בשורה ראשונה, שלישי משמאל.

שלמקה קוויטל מיט זיין פרוי און קינד.

פאַל אויף די רוסן איז ער אַנטלאָפן קיין ראַטנרוסלאַנד, איבערלאָזנדיק זיין פאַמיליע וואָס איז שפּעטער אומגעקומען דורך די דייטשן, צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע אַליקער יידן. ער האָט דאָרט אין אַ צייט אַרום אַ צווייט מאָל חתונה געהאַט מיט אַ פיינער יידישער פרוי פון וואַרשע. אַ חסידישע טאָכטער. אויך זי איז געווען פרום. פרום, ניט פאַנאַטיש. און מעשה־נסים, זיין פרוי האָט אויף אים משפיע געווען און אויך ער איז געוואָרן פרום, אויפגעבנדיק דעם קאָמוניסטישן געדאַנק...

ווען די סאָוויעטן האָבן אָנגעהויבן צוריקשיקן פּוילישע בירגער קיין פּוילן איז ער מיט זיין פרוי און קינד אַריבער קיין פּוילן, אַריבערגעפאָרן אין אַ דייטשישן לאַגער און זיך דערשלאָגן קיין אַמעריקע. אַ צייט לאַנג האָט ער דאָרטן ניט געלעקט קיין האָניק. ער האָט זיך זייער אָנגעבי־דעוועט — ביז ער האָט אָנגעהייבן אַרבעטן אַלס פּרעסער און זיין לאַגע האָט זיך צו ביסלעך פאַרבעסערט, ביז ס'איז אים אַוועק גאַנץ גוט.

און דעמלט האָט זיך אין אים דערוועקט אַ גרויס בענקעניש נאָך די „אַליקער ברידערלעך און שוועסטערלעך״, ווי ער דריקט זיך אויס ביי יעדער געלעגנהייט. פאַרצוויייאָרן האָט ער באַזוכט צוזאַמען מיט זיין פרוי אין ישראל — און ס'גיט צו באַשרייבן זיין גרויס פרייד פון יעדער קלייניקייט דאָ, אין לאַנד, וואָס ער האָט אַ מאָל ממש געהאַסט. ער האָט דאָ ניט איינמאָל געוויינט פון פרייד. ער איז געוואָרן גאָר אַ גרויסער ציוניסט און זיין חלום איז זיך באַזעצן אין ישראל. כ'בין זיכער אַז ער וועט זיין געדאַנק רעאַליזירן.

זיין פרוי האָט מיר דערציילט, אַז זיין בענקעניש נאָך אַליקער יידן אין ישראל איז אין לשער. אין די נעכט קומען אים צו חלום אַליקער דערמאָרדעטע יידן און ער כאַפּט זיך אויף, אויסדריקנדיק זיין בענקעניש נאָך די „אַליקער ברידערלעך און שוועסטערלעך״ אין ישראל.

כ'האָב אים געשריבן און זיך באַמיט אַ ביסל אָפּקילן זיין משונהדיקע בענקעניש, פון וואָס ער קאָן חלילה קראַנק ווערן, האָט ער מיר געענט־פערט אַז מיר איז לייכט צו שרייבן און אַז איך פאַרשטיי אַ קרענק פון זיין קראַנקהייט, און אַז ער וועט סוף כל סוף קומען צו זיינע „ברידער־לעך און שוועסטערלעך״ וועט ער גלייך געזונט ווערן...

מילא, זאָל ער שוין קומען. זייענדיק אין ישראל, האָף איך, וועט ער זיך סוף־כל־סוף אויסהיילן פון זיינע בענקענישקראַנקהייטן...

תוכן העניינים:

נתן ליבנה, מצבת, 3

מערכת הספר, בחרדת־קודש, 5

פרופ. י. נתנאלי־רוטמן, חבל־ארץ ווהלין ויושביו, יהודים בווהלין, 7

הווי דורות

שמחה גליקמן, חתך של עיירה יהודית, 19

מאיר בן ישי (גרינשפאָן), אַ בליק אויף צוריק, ליד, 45

מרדכי בונה, הט״ז באוליקה, 64

ה. קרעמער, פריידיקע ר׳ נח׳ס דערציילט אַנסקין, 69

נתן רוזנפלד, חוליות בשרשרת הדורות, 73

זלמן חיים בערנשטיין, העט ווייט אין שטעטל, ליד, 84

יוסף קרופניק, תרדמה והתעוררות באוליקה, 89

סנדר דקל (דקלבוים) הו עיירה שלי, 93

נחמיה טרעסט, אַ שנירל זכרונות, 98

אלקה וינד (ברייער), ילדות באוליקה, 101

נתן רוזנפלד, שבת בעיירה, 103

ישראל בר׳ יצחק הלוי קאָטלער, נאָך מיט הונדערטער הונטער יאָרן צוריק, ליד, 110

נתן רוזנפלד, החופה בבית העלמין, 115

מאיר בן־ישי (גרינשפאָן) קליינע, נידעריקע הייזלעך, 117

יהושע אירגה, בבית־הכנסת לחייטים, 121

אוליקה כפרים סביב לה

שמואל גל, בין הגויים, 125

בערל גל, דאָרפישע זכרונות, 137

בערל גל, ר׳ איצע באטינער, 141

חסידות וחסידים

נתן רוזנפלד, רביים וחסידים, 145

נתן רוזנפלד, וולוול, 155

מנשה אונגער, די אָליקער רביישע דינאַסטיע, 156

חינוך וחלוציות

קלמן בורשטיין, בית הספר „תרבות" באוליקה, 163
הניה בירוזה־לוקוב, נערות באוליקה, 167
יוסף כרמל (קימלמן), בזכות הליכה לארץ לא נודעת, 173
מלכה אירגה־צוך, ספריית „עבריה", 175
אלקה וינד (ברייער), בית־הספר ותנועות הנוער, 176
שרה אירגה־דקל, אנו עולים ארצה, 179
מלכה ארקדיר־גלביץ, עניי עירי, 182
שרה כפרי־קולנר, בית היוצר לציונות, 184
שמעון כץ, יהודי אוליקה מלווים לחיל־האויר הפולני, 189

אישים ודמויות

שמחה גליקמן, אישים ודמויות, 195
צפורה (פוגה) גרינברג, דודי ודודתי פרנק, 211
יצחק ציילנגולד, לא נותקה השרשרת, 213
שרה דקל־אירגה, דמויות בעיירה, 217
שמעון כץ, יידן אין שטעטל, 219

בית אבא, אמא

יוסף קרופניק, אידיליה באפר, 227
שמחה גליקמן, בית אבי, 233
שלמה צם, הרהורים על בית אבא, 238
שלמה צם, לזכרו של אשי בוימן וב"ב, 240
הניה גינברג־קנייבסקי, ואלה שמות, 242
זיסל גורבטי־בורשטיין, הספד מר, 247
מניה גליקמן, קינה על בית אבי, 251
מאיר גרינשפאָן (בן־ישי), מיין פאָטער שמעון ציפּעס ז"ל, 254
מאיר גרינשפאָן, (בן־ישי), אברהם־חיים גאָלדבערג, 256
אליעזר סטפניר, בית הורי, 257
לאה בקובצקי מלמד, אמי, 260
רחל שפר, מראות בלילה, 262
פפה פינקלשטין־כהן, עיירתי וביתי, 267
דאָס אַלץ, ליד, 269

ערב השואה, השואה

ד"ר אלישבע כהן, שנתיים גורליות באוליקה, 271
שלמה צאַם, דער נדבן שלמה נודליר, 279
טוביה זקצר, נדודים, 286
ראובן קלפאץ׳, אני שראיתים בחייהם ובמותם, 287
יצחק לפיד (לאַפּאַטע), ויהי בימי הרוסים, 288
בערל גל, דער טויט־מאַרש פון אָליקער יידן, 297
מיכאל גרינשטיין, הכיבוש הגרמני, 311
חיים חייט, ילד בשואה, 323
שלמה צאַם, די לעצטע דאַטע: ט"ו באב תש"ב, 331
מחבוא בגיהנם, סיפורו של מר פישל ברגר, 335
דבורה נאַקאָנעטשניק, אַ מיידעלע פון אונטער דער ערד, 341
קדושי אוליקה הי"ד, 349

יד לבנים

סא"ל יעקב אגסי — אמא — האח צביקה — הדוד יוסף — מפקדים וחברים, על חייו ומותו של אורי קידר־קרופניק, 367
סא"ל אמנון רשף — חבריו בסיירת — אמא — אבא — דויד — משה דיין, על הסמל אליעזר שפירא, 374
אסא יגורי — ראשון בשדה המוקשים, מתוך „ספר הגבורה" תשכ"ז, 383

חברים נעדרים

שמחה גליקמן על ברל גל ז"ל, 386
סנדר דקל על שלמה טליסניק ז"ל, 388
מנדל הוניג על שלמה טליסניק ז"ל, 390
שמעון כ"ץ על אברהם הוכרמן ז"ל, 391
י. ו. על מנדל גליקברג ז"ל, 393

שמעון כ"ץ — אים צו לאַנגע יאָרן: שלמה׳קע קוויטל, 395